CICERO
ÖSSZES LEVELEI

IDŐRENDES SOROZATBAN.

FORDITOTTA

S MAGYARÁZÓ JEGYZETEKKEL, MUTATÓKKAL ELLÁTVA

KIADTA

FÁBIÁN GÁBOR,

A MAGYAR TUDOM. AKADEMIA RENDES TAGJA.

A KISFALUDY-TÁRSASÁG PÁRTOLÁSA MELLETT.

HATODIK KÖTET.

PESTEN,
EMICH GUSZTÁV M. AKADEMIAI NYOMDÁSZNÁL.
1864.

CICERO ÉS KORA.

CHRONOLOGIAI VÁZLAT

RÓMA ÉPÜLTÉNEK 709-ik ÉVÉRŐL, MARTIUS 15-kétől 710-ki DECEMBER 7-dikéig VAGYIS CAESAR HALÁLÁTÓL CICERO HALÁLÁIG.

709.

Consulok: M. Antonius, Cn. Cornelius Dolabella.

Caesar az ellene forralt összeesküvést nem sejtve új tervekkel, jelesen a parthus háboru tervével foglalkozott. Mondják, hogy baráti, tekintvén a *Sybillakönyvek* azon jóslatát, melly szerint a parthusokat csak *királynak* lehetett legyőzni, azt akarták volna a martius idusára hirdetett tanácsülésen kivinni, hogy Caesar Italiában dictator nevet, hanem azon kivül minden más tartományokban királyi czimet viseljen [1]). Az összeesküttek szinte e napot tűzték ki czél-

[1]) Lehet; de hogy Caesar a maga részéről királyi czim után esengett volna, mi soha el nem hihetjük. Azt neki sem jellemével, sem szerencséjével összeegyeztetni nem tudjuk, hogy ő, ki csak minap az Antoniustól nyilván rátukmálni akart királyi koronát olly nagy ostentatióval s olly igazi megvetéssel lökte el magától; ő, ki imperatori czimével, merre csak hadat folytatott, mindenfelé győzött egy szavával királyokat semmisitett és teremtett, most egy előtte, nem sokat nyomni szokott babonás jóslatra egyszerre magából kivetkezve, a rómaiak hódoltjaitól s vasallusaitól használt olly silány czimre ásitson, mellyet az utána következett Caesarok leghitványabbikának az imperatori czimmel nemcsak fölcserélni, de összekötni is soha eszébe nem jutott. F.

jok végbevitelére. Caesart egy jósló intette, neje pedig, kinek ekkor épen rossz álmai voltak, kérve kérte, hogy ne menjen a tanácsülésbe. De miután őt e részben egyike az összeesküttteknek D. Brutus megnyugtatta volt, ezzel együtt a tanácsba, melly ekkor az úgy nevezett *Pompeius-Curiában* [2]) gyült össze, megindúlt. Út közben valaki egy irást nyomott kezébe, melly az összesküttek jegyzékét foglalta magában; de mit ő olvasatlanúl eltett. Az összeesküttek úgy végezték el egymás közt, hogy midőn Caesar a terembe lépni fog, Metellus Cimber azonnal kérjen tőle testvére részére kegyelmet s ha ezt Caesar megtagadná, rántsa le válláról a togát s e jelre mindnyájan támadják meg tőreikkel. Úgy is történt. Először Casca adott neki hátulról egy tőrszúrást, mire midőn Caesar e szavakkal fordúlt vissza : *átkozott Casca! mit csinálsz?* azonnal a többiek is minden felől rárohantak. Caesar a lehetőségig bátran védte magát, hanem a mint gyilkosai között M. Brutust is meglátta, hozzá imígy szólván : *és még te is, fijam Brutus?* arczát eltakarta s erre 23 sebet kapva Pompeius szobra elé lerogyott s lelkét kiadta.

Cicero, mint Plutarchus állítja, de saját leveleiből is kitetszik (lásd a 800-ik s 801-ik levv.) a Caesar élete ellen készült összeesküvésbe béavatva nem volt, bár annak két coryphaeusával C. Cassiussal és M. Brutussal igen bizodalmas lábon állott. Hanem azért a gyanút el nem kerűlhette; mi leginkább onnan eredt, mert a midőn Caesar, gyilkosai keze alatt a curiában halva lerogyott, M. Brutus tőrét magasra emelve Cicerót fenn hangon éltette s neki a

[2]) Három illyen *Curia* volt : a Hostilia, Julia és Pompeia; ez utóbbi Róma IX-ik városrészében a Circus Flaminiuson feküt.

visszanyert szabadságért szerencsét kivánt. Antonius később a tanácsban nyilván is vitatta, hogy Caesar egyenesen Cicero tanácsából öletett meg, miután a curiából kilépett gyilkosok egyre csak Cicerót élltették [3]).

Azok, kik a merényt elkövették, a curiából előbb a forumra, onnan a capitoliumba mentek fel. Felkisérte őket Cicero is, hanem arra rá nem birathatott, hogy Antoniushoz elmenjen s őt a köztársaság védelmére buzdítsa és bár a többi consularisok hozzá egyre jártak-keltek, ő e részben hajthatatlan maradt s Antoniust sem ekkornap, sem másnap sem látta [4]) s így nem igaz, mit e részben Plutarchus, Appianus és Dio, úgy a Philippicák magyarázói mondanak, mintha másnap, 16-kán Tellus templomában tanácsülés lett volna, melly ott csak harmadik napon, vagyis 17-kén Liberalia ünnepén gyűlt össze s mellyre akkor Cicero el is ment [5]). Nemcsak, hanem az ülésben egész erejével a bel visszálkodások megszűntetésén és béke fentartásán dolgozott s az athenaebelieknek illy alkalmakkal használni szokott régi eljárását hozva fel példáúl, általános *amnestiát* indítványozott [6]). Antonius szinte tartott ekkor igen szép beszédet a jó egyetértés felől s hogy részéről erre nézve biztosítást nyújtson, egy kis fiját a capitoliumba hozatta s a tanácsnak túszul ajánlotta [7]). Ezen az összeskütt-tek megnyúgodván, a capitoliumból lejöttek s Brutus Lepidushoz, Cassius Antoniushoz, mások más felé

[3]) *Philipp. II.* cap. 11—14. hol Cicero tagadja, hogy a dologról tudott volna, de némi sajnálkozással, hogy benne részt nem vehetett.

[4]) *Philipp. II. cap. 35.*

[5]) Lásd u. o. úgy a 697-ik s 701-ik levv.

[6]) *Philipp. A. cap. 1.*

[7]) *Philipp. I. cap. 1. II. cap. 36.*

biztosan vacsorára mentek. Következő napon többeknek közölök provinciák osztattak ki : Brutusnak Creta, Cassiusnak Africa, Treboniusnak Asia, Cimber Tulliusnak Bithynia, D. Brutusnak Innenső Gallia adatván.

De az álnok Antonius, felejtve mit a tanácsban a béke s jó egyetértés felől olly szépen mondott és igért, Caesar temetése alkalmával, a köz szemléletre kitett hulla felett olly lázitó dicsbeszédet tartott a néphez, hogy ez azon felbőszűlvén, égő üszkökkel rohant Brutus, Cassius s a többi összesküttek házaira és csak nagy nehezen lehetett a lázangó tömeget anyagi erővel visszanyomni. Ekkor Brutus és Cassius a várost elhagyták s magokat Antiumban és Lanuviumban vonván meg, ott sokáig tétlenül lappangtak.

Cicero is aprilis elején Rómából vidékre költözött s idejét villáin töltötte. Ránk maradott becses munkáiból többeket ekkori kinnmúlatásának köszönhetünk. A *De Natura Deorum*, *De Senectute*, *De Gloria*, *De Amicitia* mind ez időben készültek. Sőt a *De Divinatione* czimüt is ekkor bocsátotta közre.

Ez alatt Rómában a consulok, M. Antonius s a Caesar helyébe lépett Dolabella valami Herophilus nevü baromorvost, ki magát Marius unokájának adván ki, e czim alatt izgatni kezdett, horogra itéltek és kivégeztettek [8]). Antonius ezután egész aprilis és május hónapon át Italiában kóborolt, hogy az ál Marius miatt különösen rá megboszonkodott római pórság ellen kinn a népnél s jelesen a veteranus telepeken a maga részére segéd erőt gyüjtsön össze. Ha-

[8]) Lásd : *Valer. Max.* lib. IX. cap. 15. és a 695-ik lev.

nem a római pórnéppel Dolabellának is meggyűlt otthon a baja. Mert az a forumon Caesarnak, ott hol hullája megégettetett, *Parenti Patriae* felirattal egy oltár-forma oszlopot emelt és ez oszlophoz járt áldozni, úgy fogadást s pörös ügyeiben esküt a Caesar nevére tenni [9]). Dolabella az oszlopot lerontatta és az ellenszegülőket kegyetlenül megbüntette, kit keresztre feszittetvén, kit a tarpeji szikláról hányatván le a mélységbe. E tettéért Dolabellát Cicero a 707-ik levélben szörnyen megdicséri.

A fiatal C. Octavius (később Augustus), ki Caesarnak unokaöcscse volt, nagybátyja megöletése felől Apolloniában vette a hirt és mint Caesar végrendelet által kinevezett örököse azonnal Róma felé megindúlt s april 18-kán Nápolyba érkezett, honnét útját tovább folytatván, másnap Cumanumban Cicerót meglátogatta. Rómában őt Antonius gőgös lenézéssel fogadta s mikor Octavius vele a Pompeius-kertben találkozni akart, maga elébe is alig bocsátotta. De ez Octaviust el nem rettenté és bár mind anyja Atia, mind mostohaatyja Marcius Philippus nagyon ellenezték, nagybátyja örökségébe azonnal belépett [10]). Az örökség általvételével Caesar nevét is mindjárt fölvette és ezentúl magát *Caesar Octavianusnak* hivatta; noha adoptiójának törvényes megerősittetése csak a következett évben, mikor már consul volt, ment véghez. Innét van, hogy őt a levelekben majd Octaviusnak, majd Octavianusnak irja Cicero. Hanem a Caesar név fölvétele mind Antoniust, mind Dolabellát dühbe hozta Octavius ellen. Antonius azonnal a Caesar által Ops templomában deponált 700,000 sestertznek

[9]) *Sveton.* in Jul. Caes. cap. 85.

[10]) *Sveton.* Octavian. cap. 8. *Vellei.* lib. II. cap. 60.

neki ment, a pénzt elfoglalta, benne Dolabellát is részesítette s Caesar hivatalos iratait s magán jegyzeteit czéljaihoz képest meghamisitgatni kezdette.

Aprilis és május hónapokban mikor, melly villáin múlatott Cicero, ez időben Atticushoz irt leveleiből tisztán kitetszik [11]). Ugyanezekből láthatni azt is, hogy Hirtius választott consul májusban Ciceróval együtt Puteoliban múlatván, akkor történt ottan az a philosophiai beszélgetés, mellyet Cicero *de Fato* czim alatt kiadott. A Plato *Timaeusát* is aligha ekkor nem fordította, miután bizonyos, hogy görög philosophusok munkáiból csak élete vége felé kezdett fordítgatni [12]).

Május végén Cicero készült bemenni Rómába, hogy a junius 1-jére kitűzött tanácsülésben megjelenhessen. De meghallván, hogy a fővárosban az Antonius által toborzott koronczok fenyegetőzni és garázdálkodni kezdenek, nem ment el. És csakugyan junius 1-én azok a senatorok is, kik a gyülésre bementek, az Antonius demonstratioitól megijjedvén, Rómából azonnal mind kitakarodtak [13]), s közttök Hirtius is a választott consul [14]). Cicero az 5-kén folytatott gyülésbe sem ment el s úgy látszik csak sextilishó 31-kén tért vissza Rómába. E kinn múlatása alatt kezdte írni Puteolanumban *de Officiis* czimű müvét is, de mellyet csak achaiai útjából megtérte után végzett be. Ez útját pedig Görögországba azért akarta tenni Cicero, hogy ez által a naponként fék-

[11]) E levelek Tiro szerkezete szerint *ad Atticum lib. XIV.* feliratal, szerintünk 687—713 számokkal jelelvék.

[12]) V. ö. *De Finib.* lib. I. cap. 1.

[13]) *Philipp.* II. cap. 42.

[14]) V. ö. a 727-ik lev. 2-ik jegyzetét s mellékletét.

telenebbé vált Antonius garázdálkodásai elől szépen kitérjen és hogy minden gyanú nélkül s biztosabban útazhasson, magának Antonius és Dolabella által *libera legatiót* adatott [15]). De azért mégsem mert a görögországi járt úton Brundisium felé menni, minthogy ott Antoniusnak négy legiója volt, hanem Pompeianumából quintilishó 18-kán megindúlván Veliának vette irányát s miután ott egy napot Trebatius házánál, annak távollétében eltöltött, 25-kén Vibóba Sicához, sextilis 1-én pedig Syracusába érkezett s innét akart Görögországba átvitorlázni, azon elhatározással, hogy előbb, mint jövő januar 1-én, midőn Hirtius és Pansa választott consulok hivatalukat átveszik, haza jönni nem fog. Syracusából másnap távozott és sextilis 6-kán a Rhegium határában fekvő leucopetrai foknál (nem Syracusánál, mint eleinte föltette) a tenger sikjára ereszkedett, hanem midőn vagy 300 stadiumnyit haladt, egy erős déli szél ismét Leucopetrához, a honnét kiindúlt, visszaverte s késő éjjel Rhegiumban Valerius barátja villájában szállott meg, várván a kedvező szelet. Innét küldte meg Trebatiushoz azon *Topica* czimü legújabb szónoki munkáját, a mellyet annak számára Veliából elindúlta után a tengeren, hajózása közben készített. Ez útjából vette tőle valamivel előbb Atticus is *de Gloria* irt két könyvét, mellyekről Petrarcha azt mondja, hogy neki Cicero e munkája még meg volt; hanem ma már annak sehol egy példánya sem lelhető. Rhegiumban Valerius házánál, míg Cicero ott volt, több Rómából épen most érkezett nevezetesb látogatók fordúltak meg, kik is kedvező hireket hoztak; jele-

[15]) V. ö. a 731-ik lev.

sen, hogy Antonius már engedékeny kezd lenni, kész kiegyezkedni s Caesar megölőit Rómába szabadon visszabocsátni. Beszélték egyszersmind azt is, hogy a fővárosban Cicerónak nagy hijját érezik és elutazását nem jó neven veszik. Cicero ezeket hallván azonnal elhatározta, hogy Görögországba teendő útjáról lemond s Rómába visszamegy. Meg is indúlt mindjárt Velia felé, a hol ismét Trebatius minap megkedvellett lakán sextilishó 17-kén szállást ütött. Ezt Brutus, ki oda közel, a Hales folyónál, hajóival az Italiából kievezésre készen állt, meghallván, rögtön a szárazon Cicero látogatására sietett s miután őt a Rómába visszamenetelre részéről is nagyon serkentette volna, Cicero tovább nem késett, hanem legott megeresztett vitorlákkal Rómának váltott [16]). Midőn a fővároshoz érkezett, jöttének hirére annyi tisztelgő sokaság tódult ki elébe, hogy amint Plutarchus irja, a kapunál kezdett üdvözlő köszöntgetések egész városon keresztül majd csaknem estig tartottak.

Érkezése sextilishó 31-kén történt. Másnap, september 1-én tanácsülés következett, mellyen Antonius a megölt Caesar tiszteletére supplicatiokat akart rendeltetni és Cicerót ez ülésre különösen meghivatta. De Cicero, ki útjában figyelmeztetve volt, hogy ellene Antonius a tanácsban erőszakos megtámadást tervez, nem ment el, az útazás miatt érzett lankadtságát hozván fel mentségül. Ezen Antonius úgy megboszankodott, hogy a senatorok hallatára azt izente az ülésből Cicerónak vissza, hogy ha legott meg nem jelen, tüstént kézmüveseket küld, kik házát szétbontsák; sőt Plutarchus azt mondja, kato-

[16]) V. ö. a 767-ik lev.

nákat akart házához küldeni, hogy őt erővel hozzák el és csak nagy nehezen hagyta magát az erőszak elkövetéséről lebeszéltetni.

Hanem következő napon, mikor viszont Antonius nem volt az ülésben, önként megjelent Cicero s olly bátran, szabadon beszélt a köz ügyek felől, ahogy kivűlötte egy senator sem mert. *I-sö Philippicájában*, mellyet ekkor tartott, kiútazási szándéka s visszatérése okait előbb elmondván, Antonius ellen merészen kikelt, őt a tegnap vele éreztetett botrányos bánásmódjáért s minden addig elkövetett tetteiért keményen megrótta; végre mind őt, mind tiszttársát Dolabellát a becsületesebb kormányzásra komolyan intette.

Az erre felbőszűlt Antonius ettől fogva Cicerónak halálos ellensége lett s nyilt háborút izent. Tüstént parancsoló hangon keményen meghagyta neki, hogy september 19-ik napján a *Concordia* egyházban tartandó tanácsülésen meg nem jelenni ne merjen. Melly ülésre hogy részéről jól elkészűlve mehessen, magát Scipio tiburi villájába félrevonván, ott egy Cicero ellen mondandó fertelmes beszéden 17 napig dolgozott. El is mondta, vagy amint Cicero magát kifejezi, ki is ökrendezte s okádta ezt a beszédét a most említett gyülésen, de mellyen Cicero ismét nem volt jelen, azzal beszélvén le barátai a megjelenésről, hogy Antonius ez alkalommal rajta szándékozik az öldöklést megkezdeni. De azért Cicero e beszédet nem hagyta felelet nélkül. Erre készítette a hires *II-ik Philippicát*, mellyet Juvenalis *felségesnek* nevez [17]), melly azomban csak irásban

[17]) . . . . conspicuae *divina* Philippica famae.
Volverit a prima quae proxima. *Satyr.* X. v. 125—126.

lett ismeretessé és szóval elmondva soha nem volt.

Ezek után Antonius azon négy legiónak indúlt elébe, mellyek Caesartól a parthus háborúra Macedoniába előre küldettek és most onnét haza felé jöttek s mellyeket Antonius pénzen megvásárolni s a maga zászlaja alatt Rómába vezetni akart. October 9-kén Brundisiumba érkezett, hová az említett legiók várattak. De már ekkor az ifjú Octavianus Caesar veteranusait Calatiában s Casilinumban mind magához hódította s ezek példájára annyi katonaság gyűlt hozzá, hogy csak hamar kész hadsereggel birt. Antonius a Brundisiumban levő katonáknak fejenként 100 drachmát igért, de a legderekabb legiok ajándékát s igéretét elfogadni nem akarták s ezért olly dühösségbe jött, hogy közőlök a centuriókat magához rendelvén, mindnyájokat a maga s neje szemei előtt nyakaztatta le, úgy hogy mint beszélték s Cicero is irja, a leöltek vére felesége szemei közé fecsegett.

Cicero ez alatt villáin múlatott s a *de Officiis* czimű munkáján dolgozott. Mondják, ez időben irta *Paradoxá*-it is.

Antonius november 24-kén tanácsülést hirdetett; de azt ekkor meg nem tartván, 28-kára tette át. Azomban a gyülés alatt tudósitása érkezvén, hogy a *Martia* s *Quarta* legió tőle Octavianushoz átmentek, ezen úgy elréműlt, hogy azonnal a tanácsot feloszlatta s nyomban hadvezér-palástot öltve Innenső Galliába sietett, hogy e provinciát, mellyet magának a nép által adatott, de melly törvényesen D. Brutust illette, ettől általvegye. Hanem Brutus Antoniust a provinciába be nem eresztette és midőn

hadával útját állta volna, egyszersmind edictum által kihirdette, hogy ő Galliát a tanács s római nép rendelkezéséig kezénél meg fogja tartani.

December 9-kén Cicero Rómába megérkezvén, a néptribunok azonnal a hó 19-kére tanácsülést hirdettek. Cicerónál fel volt téve januar 1-je előtt tanácsba nem menni; hanem mivel december 19-kén D. Brutus föntebb említett edictumát is akarták tárgyalni, ez nap a tanácsban mégis és pedig jókor megjelent. S amint ennek hire futott, szokatlan nagy számban felgyülekeztek a senatorok. A tribunok először is azt indítványozták a tanácsban, hogy Pansa s Hirtius választott consulok számára fegyveres őrség határoztassék, melylyel a januar 1-jén tartandó gyülésen, midőn hivatalukat áltveszik, a köz csend és szabad tanácskozás biztositására rendelkezniek lehessen.

Cicero a szavazásra fölhivatván, akkép nyilatkozott, hogy igenis, meg kell adni az őrséget. Egyszersmind *III-ik Philippicájában*, mellyet ez úttal mondott el, még a következendők iránt is határozatot hozatni kivánt: hogy Octavianus minden eddigi tettei hagyassanak jóvá; a katonák, kik hozzá Antoniustól álltértek, jutalmat kapjanak; mint D. Brutus, úgy a többiek is provinciáikat tartsák meg és senkinek a tanács végzése nélkül által ne adják. Melly indítványai összesen elfogadtatván, azok értelmében lőn az egész tanácsvégzés szerkeztve, Ülés után Cicero a népgyülésbe ment, hol *IV-ik Philippicájában* a népet a tanács által végzettek felől tudósította.

710.

Consulok : C. Vibius Pansa, A. Hirtius.

A mint januar 1-én az új consulok hivatalukba léptek, a capitoliumon tartott tanácsülésben, előterjesztésök folytán elsőben is arról folyt a vita, mit kelljen tenni Antoniussal, a ki Mutinában D. Brutus ellen a háborút megkezdte és a várost ostrom alá vette. L. Piso és többen a dologhoz szelidebb hangon szólottak, Antoniust mentegették s akarták, hogy hozzá a tanács részéről egyezkedés végett követség küldessék. Ellenben Cicero, a vele egyetértőkkel oda nyilatkozott, hogy Antoniust azonnal a haza ellenségének ki kell kiáltani. Ez alkalommal mondta el *V-k Philippicáját*, mellyben nemcsak a követséget ellenzi, hanem Antoniust haddal megtámadandónak véli s mind azokat, kik ellene a köztársaságot védendik, jutalmakkal megtiszteltetni kivánja. Ez nap a tanácsban, bár a vitatkozás estig húzódott, semmi határozva nem lőn. Másnap Cicero a dolgot annyira vitte már, hogy a többség hajlandó lett Antoniust ellenségnek kiáltni ki s ki is kiáltotta volna, hahogy Salvius néptribun az ellen nem tiltakozik. Azt azomban mégis elhatározta a tanács, hogy D. Brutus, azért mert Galliát Antoniusnak át nem engedte, megdicsértessék,- úgy szintén, hogy Octavianus Caesar azon hadával, mellyet összegyüjtött, Hirtius s Pansa társaságában a háborút mint fő intéző vezesse s hogy tiszteletére oszlop emeltessék, a tanácsban a consularisok között szavazhasson s consulságért a törvényes idő előtt tiz évvel korábban pályázhasson s

végre hogy a mi pénzt az Antoniustól hozzá áttért legióknak a győzelem esetére igért, az a közkincstárból legyen kifizetve. Harmadik nap csakugyan a többség Cicero ellenében kivivta, hogy Antoniushoz követség küldessék s ez iránt a végzést Cicero által akarták föltetetni, de mire ő magát semmiképen rávétetni nem hagyván, az ülés végzésszerkeztés nélkül oszlott el. Csak a negyedik ülésben, december 4-ik napján készült el a követséget megrendelő végzés; melly mellett Ser. Sulpicius, L. Piso és Philippus küldettek követekül Antoniushoz. E végzés felől Cicero még az nap tudósitotta a népgyűlést azon beszédében, melly *Philippicái között a VI-ik.*

Azalatt, mig a követek küldetésökből visszavárattak, Antonius barátai a tanácsot már előre Antonius válaszának kedvező fogadására s a vele minden árroni kiegyezkedésre akarván hangolni, Cicero, ki a kibékülésről tudni sem akart, hogy ennek elejét vegye, a tanácsban egy beszédet tartott (e beszéd a *VII-k Philippicája*), mellyben azt mutogatta ki, hogy az Antoniussal tervezett kibékülés nemcsak rút és veszedelmes, de lehetetlen is. A követek közől Ser. Sulpicius útközben meghalván, csak Piso s Philippus érkeztek vissza Rómába Antonius válaszával. A válasz kiállhatatlan dölyfös volt, de a többség minde mellett még most is annyira simogatta Antoniust, hogy ámbár ellene a háborút elhatározta is, csupa kiméletből a tanácsvégzésben a háború helyett a szelidebb támadás (*tumultus*) szót kivánta használni [18]). És ezért Cicero meg is rótta ezt az ülést, mikor a tanácsban martiushó 15-kén *VIII-k Philippicáját*

[18]) ***Philipp. VIII.*** **cap. 2.**

tartotta. Ugyanezen beszédében keményen kikel Q. Fufius Calenus néptribun és mind azok ellen, kik Antoniusnak olly igen kedveztek. E beszéde után másnap Pansa a tanácsban a követsége alatt oda halt Sulpicius megtiszteltetése iránt tévén szót, Cicero ekkor elmondott *IX-k Philippicájában* Sulpicius emlékére a rostrumon emelendő érczszobrot inditványozott; a mi elfogadva s teljesitve is lőn [19]).

M. Brutus még múlt évben Görögországba kimenvén, a mint Athenaeba érkezett, az ott iskolákon levő előkelő római ifjakból hadi szolgálatra számosan hozzá állottak. Ezek közt volt Cicero fija is, kit Brutus jeles magaviseletéért különösen kedvelt és leveleiben atyja előtt nagy dicséretekkel halmozott. És ez megczáfolja azok állitását, kik tagadni akarják, mit Cicero *De Officiis lib. II. cap. 13.* fija katonai képzetségéről mond, hogy t. i. mikor a polgári háborúban Pompeius hadánál egy lovas századot vezényelt, magát a jó lovaglásban, dárda-hajitásban s a katonáskodás minden terheinek elviselésében úgy kitüntette volt, hogy mind a jeles hadvezér, mind az egész tábor különös tetszésében részesült. Azért midőn Brutus Athenaeből Macedoniába átment, az ifjú Cicerót legatusául vitte magával és mint ollyant több expeditioiban jó szerencsével használta [20]).

Mikor Brutus Macedoniába érkezett, már akkor M. Antonius egyik testvére C. Antonius ott volt, hogy a provinciát eddigi kormányzójától Q. Hortensius-

---

[19]) Pomponius *de Origine Juris* czimű munkájában irja, hogy a Sulpicius szobra az ő életében (Kr. után 2-ik században) még fenn állt Rómában.

[20]) V. ö. a Brutushoz irt *Külön Levelekben* szerintünk a III-ik és XII-ik levv.

tól átvegye. Ez azomban a keze alatt volt hadat nem Antoniusnak, hanem Brutusnak adta át. Az a legio is, mellyet Antonius legatusa L. Piso magával hozott, magát az ifju Cicerónak megadta. Továbbá a Syriába két csapatban küldött lovasságból az egyik a quaestort, ki által vezéreltetett Thessaliában elhagyván, Brutus mellé állott, a másikat Macedoniában Cinna syriai legatustól az ifju Cn. Domitius vette el. Végre P. Vatinius is, ki Dyrrhachiumot tartotta kezében, a kapukat Brutus előtt megnyitván, neki hadastúl együtt meghódolt. C. Antonius hét megmaradt cohorsával Apolloniába vonult [21]).

Mindezekről Brutus Rómába jelentést küldött, mellyet midőn Pansa consul az egybehívtt tanácsnak előterjesztett, Brutust a keleten végbevitt dolgokért különösen megdicsérte. De Q. Calenus e dicséretet rosszalta s beszédében Brutust keményen vádolta. Mire Cicero neki a *X-k Philippicával* felelt [22]).

C. Antonius a maga hét cohorsával Apolloniából nem sokára kimozdúlt s menetét Buthrotumnak irányzá; de hadából három cohorst az útban Brutus lekonczolt, a többit pedig Byllisnél az ifjú Cicero támadta meg és miután le is győzte, Antonius mindenből kifogyván magát Brutusnak végkép megadta. Brutus őt sokáig magánál tartotta s vele olly kimélettel bánt hogy neki még hivatalos czimét s diszjeleit is meghagyta, a mit Cicero Brutusnak vétkül tulajdonit.

Antonius még Apolloniában volt, mikor Rómába hire érkezett, hogy P. Dolabella C. Treboniust Smyrnában hallatlan kinzások között kegyetlenül kivégezte. A mint erről a tanács hitelesen értesült, Do-

[21]) *Philipp.* X. cap. 5—6.

[22]) V. ö. a Brutushoz irt *Külön Könyvben* az V-ik lev.

labellát a hon ellenségének nyilvánitotta [23]). Másnap a gyülésben arról tanácskoztak, kit kelljen mint imperatort Dolabella ellen haddal kiküldeni. L. Caesar P. Serviliust akarta, rendkivüli megbizással; mások a két consult, úgy hogy egyik Azsiában, másik Syriában müködjék. Mikor a sor Ciceróra került, ő a maga véleményét *XI-ik Philippicájában* mondta el, mellyben Trebonius gyászos esetének résztvevő fölemlítése s az előtte szavazottak nézeteinek megczáfolása után, oda nyilatkozott, hogy a Dolabella ellen viendő háborút C. Cassiusra kell bizni. E véleményt kész is volt a többség elfogadni s hogy mindjárt végzésbe nem ment, csak Pansa consul tüzes ellenzése okozta. Az ülés után Cicerót M. Servilius néptribun a népgyülésbe vezette, hol a tanácsban történteket elmondván, újra hatalmasan agitált Cassius mellett, az egész nép roppant tetszésével [24]).

Majd egy tanácsülésben Antonius barátai ismét szóba hozták a vele kötendő békét és annak eszközlésére új követség kiküldetését kivánták, követekül pedig Cicerót és Serviliust ajánlották. Az indítvány keresztül ment; de Cicero, mint képzelni lehet, sehogy ezen kiküldetést elvállalni nem akarta és ekkor tartotta a *XII-ik Philippicát*, mellyben a tervezett eljárás haszontalan, rút és káros voltát fejtegeti s egyszersmind kimutatni igyekszik, hogy e követségre, még ha szükséges volna is, ő részéről legkevesebbé alkalmas.

Pansa csak hamar ezután, még aprilishó elején, a háborúba elindúlt s reá mindjárt Galliából egy levél jött Lepidustól, a mellyben ez a tanácsot az

[23]) *Philipp. XI.* cap. 2.
[24]) V. ö. a 811-ik lev.

Antoniussal való kibéküléstre hivja fel. Ekkor is a békét, részint a háború bizonytalan kimeneteléért, részint mert azt a nem csekély erővel birt Lepidus is javasolta, sokan felette pártolták. Cicero azomban, midőn ez iránt a szavazásra fel lőn szólítva, ismét csak a mellett maradt, hogy Antoniussal békélni semmi árron nem kell. Ekkor és e tárgyban mondotta el a *XIII-ik Philippicát*, mellyben Antonius semmi bizalomra sem méltó jellemét annak Hirtius- és Octavianushoz küldött leveleiből bizonyítja be. Ugyanekkor írt Lepidusnak is a végett, hogy az Antoniussali kibéküléstől, mit egy jó polgár sem helyeselhet, ne erőltesse [25]).

Pansának Rómából eltávozta után a D. Brutus mutinai szorult helyzetéről jött hirek nagy elcsüggedésbe ejtették a várost, úgy hogy már sokan a szökés felől kezdtek gondolkodni; min is Antonius emberei megörülvén, hogy Cicerót népszerűségétől megfoszszák, róla azt a hirt koholták, hogy titkon a consulságra ásit és Vinalia előestéjén, vagyis april 22-kén vesszőcsomagokkal fogja magát a nép- és tanácsnak bemutatni. Azért P. Appuleius néptribun, Cicerót igazolandó, gyülésbe hívja a népet, hol midőn őt a felőle terjesztett rágalom ellen védné, egész gyülés egyhangúlag felkiáltott, hogy *nincs Cicerónak semmi mentségre szüksége, mert ő a köztársaságról mindig a legjobban gondolkodott.* Erre egy pár óra múlva megérkezik Mutinából az örvendetes hir, hogy ott 15-kén Antonius, hadával együtt tönkre veretett. Mit meghallván a nép, töméntelen sokaságban tódult Cicero házához és őt nagy örömrivalgás s tapsok

[25]) Lásd a 808-ik lev.

között a Capitoliumba vezette és a rostrumba ültette; onnét ismét hasonló tűntetések köztt kisérte vissza házához [26]).

Cicero a Vinaliát megelőzött napon, april 22-kén tartotta utolsó, vagyis *XIV-ik Philippicáját* a tanácsban, mintegy a mutinai győzelem megünnepléséül; mert benne Antonius legyőzéséért Pansa, Hirtius s Caesar részére 50 napi supplicatiót, a harczban elesetteknek dicsérő emlékoszlopot és családuknak vigaszúl pénzbeli jutalmakat szavazott.

Miután Hirtius a mutinai csatán elesett s Pansa is vett sebeiben néhány nap múlva Bononiában meghalt, ismét fölkerekedett az a hir, hogy Cicero lesz a consul és hogy erre Octavianus birta őt.

April 27-kén elhatározta a tanács, hogy azok, kik a hon ellenségeinek vannak kikiáltva, mindenfelé fegyverrel üldöztessenek. Ennek folytában Cicero egymást érő levelei által sürgette D. Brutust és Plancust, hogy a levert Antoniust vegyék rögtön üldözőbe. Hanem míg ők ezzel késtek, addig Antonius az Alpokon áthatolván Lepidushoz igyekezett, hogy azt részére megnyerje s vele szövetkezzék. Az álnok Lepidus előbb szinből elutasitá őt, de csak hamar tábora hátulsó sánczain át katonái által magához beeresztette s vele alkudozni kezdett. Egy ott jelen volt derék római hazafi Juventius Laterensis égre földre kérte Lepidust, ne szövetkezzék Antoniussal s midőn látta, hogy minden rábeszélése sikertelen, magát mélly elkeseredésében fegyverrel döfte keresztűl. Majd a soká habozott Plancus is, ki eddig D. Brutust támogatta s a tanácsot folyvást szép levelekkel biztatta, úgy Asinius Pollio, ki mindig erős

[26]) Külön Könyv *Brutushoz*, X-ik lev.

caesarianus és Pompeius nagy ellensége volt, végre mind a ketten hadaikat a Lepidussal egyesült Antoniusnak átadták [27]).

Ezekről a tanács hirt vévén, junius 30-kán Lepidust és mind azokat, kik a köztársaság mellől Antoniushoz állottak, általános szavazattal ellenségeknek nyilvánította; hanem nekik megtérésre september 1-ső napjáig időt engedett.

A mint Octavianus megtudta, hogy Lepidus Antoniussal egyesült, s már a többi vezérek s hadak is arra hajlandóknak mutatkoznak, azonnal maga is külömbféle ürűgyet keresve, mintha t. i. őt sokan méltatlanúl gyanusítnák, rágalmaznák s láb alól eltenni akarnák, a tanácspártot elhagyta. Egyszerre elkezdett ő is levelezés utján Antoniussal alkudni. S miután vele együtt kivitte, hogy a katonaság magát esküvel kötelezze le, miszerint olly sereg ellen, melly egykor Julius Caesart szolgálta, háborút viselni és harczolni nem fog : négyszáz katonát Rómába a tanácshoz küldött, kik ott egész hadsereg nevében részére a consulságot követeljék. És midőn a tanács e szemtelen föllépését kereken elutasitá, az ülésben megjelent katonák vezetője Cornelius centurio köpönyegét mérges dölyffel szétnyitván kardjára csapott s így szólott : *no ha ti meg nem teszitek, majd megteszi ez itt.* Mire Cicero ezzel válaszolt : *már ha a consulságot így keresitek, akkor meg fogja kapni azt.*

Miután hát a katonai küldöttség siker nélkül tért vissza, Octavianus azonnal Antoniust és Lepidust Galliából Italiába áthivta, maga pedig legióit Rómának megindította. Appianus irja, hogy mikor Octavianus Rómába érkezett, Cicero hozzá ment, ha-

[27]) *Vellei Paterc.* lib. II. cap. 63.

nem csakhamar azután kocsin a városból távozott. Ezután Octavianus magát Q. Pediussal consullá tetette septemberhó 20-kán épen 20 éves korában s annak emlékéül sextilis hónapot a maga nevére *Augustus*nak keresztelteté[28]).

Mihelyt Octavianus consul lett, tüstént egy törvényt hozatott, mely mind azok ellen, a kik Caesar megölésében részt vettek, vizsgálatot rendelt s melly mivel azt tiszttársával Pediussal indítványoztatta, *Lex Pedia*-nak hivatott. E törvény Caesar megölőire általában kimondta a *proscriptiot*. Ettől fogva, mint Plutarchus mondja, Octavianus Cicerót végkép elhagyta s miután Antonius- és Lepidussal egészen kibékűlt, egyesített hadaikat Bononia mellett összevonták s magok közel egy folyó szigetecskéjén gyűltek egybe tanácsot tartani a teendők felől és ott hárman a birodalomnak, mint valami magános birtoknak felosztásához kezdettek. Az osztályt úgy tették, hogy Caesarnak jutott a két Afrika Siciliával s Sardiniával; Lepidusnak a két Hispania Gallia Narbonensissel; Antoniusnak meg a többi Gallia. Azt is megállapították egymás köztt, hogy öt évig mint államrendező *triumvirek* együtt működjenek és hogy kiki a maga ellenségeit tetszése szerint proscribálhassa. E részben legnagyobb felakadás volt közttök Cicero miatt, kit Octavianus minden módon megtartatni akart és csak három napi heves vita után engedett, mikor Antonius nyilván kimondotta, hogy ha neki először is Cicerót megöletni nem lehet, ö semmi föltétel alatt egyezkedni nem fog. Ekkor aztán mind Octavianus Cicerót, mind Lepidus testvérét L. Pau-

[28]) Vell. Paterc. lib. II. 65. *Sveton.* in Octaviano, cap. 31.

lust, mind Antonius nagybátyját L. Caesart egymásnak a proscribálandók sorába tetetni kölcsönösen megengedték. Svetonius mondja, hogy Octavianus a proscriptiót, mellynek eleinte olly nagy ellene volt, amint megkezdetett, sokkal irgalmatlanabbúl s nagyobb mértékben is gyakorolta, mintsem más két triumvir társai. (In *Octaviano*, cap. 27.) Annak folytán csak senator 130 proscribáltatott.

Cicero, mint föntebb említők, már előbb Rómából távozott s látván a történtek után, hogy valamint Octavius Cassiust és Brutust, úgy Antonius őt körmei közől ki nem ereszti, oda többé vissza sem tért, hanem menekülésérőI gondolkodott. Először Tusculanumába ment; onnét mellékútakon Formianumba, — aztán Caietába, hogy itt hajón a tengerre szálion. És innét egy párszor sikra is ereszkedett már, de majd ellenkező szelekverték vissza, majd a hajó hánykódásait ki nem állhatván, végre e helyzetét s magát az életet elútálván, mély elkeseredéssel így kiáltott fel : *hazámban, mellyet annyiszor megmentettem*, *akarok meghalni* s ezzel Tusculanumba visszatért.

Mi ezentúl Ciceróval történt, részletesen megírta Plutarchus s mi azt a következőkben nagyrészt ő utána adjuk.

Cicero Tusculanumban, hova a tengerről vissza ment, ott találta testvéröcscsét Quintust. S miután megtudták, hogy a proscriptio ellenek már ki van mondva, abban egyeztek meg, hogy Cicero tenger mellett fekvő asturai villájába fussanak s onnét hajón Macedoniába M. Brutushoz szökjenek, kinek a hir szerint ekkor ott dolgai jól álltak. Lektikába ültek tehát és úgy vitették magokat nagy búsan

Astura felé. Útközben többször megálltak egymás lektikái mellett és az ablakon át keservesen panaszkodtak sorsuk felett. Quintust még az is gyötörte, hogy a sietésben semmi útravalót nem hozott magával, pedig azzal bátyja is szűken volt ellátva. Azért azt találták jónak, hogy Marcus, kinek van mivel, csak folytassa útját tovább, Quintus pedig majd visszamegy, hogy magát a szükségesekkel ellássa. Úgy is lőn. Forró ölelések s nagy könnyhullatások között elváltak egymástól s többé az életben nem is találkoztak. Mert Quintus pár nap múlva ezután szolgái által elárúltatván fijával együtt elfogattatott és lekonczoltatott [29]).

Cicero Asturába érkezvén, ott a legelső hajóra, mellyet talált, felűlt és a part mentében Circaeumig kedvező széllel evezett. Hanem mikor innen a hajósok tovább indúlni készűltek, vagy a tengertől féltében, vagy Octavianushoz biztában a hajóból kiszállt azon szándékkal, hogy Rómába visszatér és valóban oda a szárazon megindúlván, már vagy 13 itáliai mértföldet haladt is, a midőn egyszerre kedvét vesztve mást gondolt s ismét a tengerhez visszament, hol az első éjet szörnyű töprenkedések köztt virrasztotta át, nem tudván mit lenne legjobb tennie, úgy hogy több kétségbeesett ötletei között, majdnem már arra

[29]) Dio s Appianus úgy adják elő Quintus esetét, hogy őt fija jól elrejtvén, a kutatók rá nem találhattak; miért is ezek a fiút kegyetlen vallatás alá vették, de ő minden kinzást nagy elszántsággal kiállott. Hanem midőn ezt atyja elálmélkodva hallotta, gyermekét megszánván, rejtekéből önként előjött s magát az üldözők hatalmába adta. Akkor ezek az apát és fiját megölni készűlvén, az öreg Quintus könyörgött nekik, hogy előbb őt végezzék ki: fija viszont az ellenkezőért esdekelt. Mire a gyilkosok e vetélkedésnek úgy vetettek véget, hogy egyik egyiket, másik a másikat ragadván meg, egy adott jelszóra mind kettőt egyszerre sujtották le.

szánta el magát, hogy egyenest Caesar házába lopódzik és ott szobájában öli meg magát előtte, hadd kinozzák ez által a furiák őt azért, mert vele olly hütlenül bánt. Szóval mindenféle gyötrelmes gondolatokkal s habozó tervekkel fárasztotta magát. Végre előhivatta szolgáit s magát velek egy csolnakon kedves, kies villájába Caietába szállíttatta. Itt a tengerparton Apollónak egy kápolnája állt. Ennek fedeléről, mikor Cicero a parthoz közeledett, hajójára nagy robajjal egy csapat holló szállt, mellyből egy rész az ellepett árboczon károgott, — más rész meg orrával az evezősök fejét vagdalta. Ez rossz jelnek tekintetett: de azért Cicero, villájába beszállt s hogy magát kipihenje, lefeküdt. A hollók a villához is elkisérték s ott bús károgással az ablakokba leültek. Egy közülök a napóra mutatóját, mellyre ülni akart, helyéből lerúgta, azután az alvó Cicero ágyához röpült s takaróját addig ránczigálta, míg nem Cicero reá fölébredt [80]).

Látván Cicero szolgái, hogy urok sorsában még az oktalan állatok is olly nagy részt vesznek, nem tartották magokhoz illőnek, hogy ebben tőlök elmaradjanak, s urokért mindent meg ne tegyenek. Azért Cicerót a távozásra kérve kérték s midőn vonakodnék, majdnem erővel egy lektikába ültették és vele a tenger felé nagy sietve megindúltak. Alighogy elmentek, már a Cicero üldözésére kiküldött Herennius centurio s Popilius Lenas hadtribun fegyveres kiséretökkel a villán termettek. Miután ott minden zárva volt, az ajtókat feltörték s nem lelvén sehol

[80]) Valerius Maximus szerint egy szolga, ki az ágynál müködő hollót meglátta, ment volna be felkelteni Cicerót azzal a hirrel, hogy a fegyveres kutatók immár megérkeztek.

Cicerót, a háznál levőket, kiket előkaptak, rendre fakgatták, hogy tőlök hollétét megtudják, de belőlök semmit ki nem vehettek; mígnem végre, amint mondják, közttök Quintusnak egy *Philologus* nevű ifjú szabadosa, kit Cicero a tudományokban maga oktatgatott, a hadtribunnak kivallá, hogy őt csak most nem rég vivék szolgái egy lektikában az árnyékos fasorokon és erdőn keresztül a tenger felé. Popilius tehát a kijelelt úton egy pár fegyveressel azonnal utána eredt s követte Herennius is. Csakhamar be is érték őt. A mint ezt Cicero észrevette, e szavakkal : *már én itt megállok*, a lektikát letetette és midőn hozzá érkeztek, fejét az ablakon kidugván s állát szokásaként tenyerére támasztván, kuszált hajjal, sáppadt arczczal meredve nézett reájok s Popiliushoz így szólott : *ne hát, ha van lelked, itt a nyakam, vágd le.* S erre amaz Herenniussal együtt neki rohanván, előbb kinyúlt fejét, azután a két kezét is lemetélték és a leszabdalt tagokat magokkal vitték, a hirrel lovas és hajós sebes postásokat küldvén előre Antoniushoz. Mikor Rómába érkeztek, Antonius őket nejével a forumon űlve várta s amint Lenas neki távolról a magával hozott véres ereklyéket dicsekedve fölmutatta, e szavakkal fordúlt a nép felé : *no mármost részemről vége a proscriptiónak.* Majd a Lenastól átvett tagokat maga a rostrumra föltette, a főt a két kéz közé helyezvén; a honnét neje Fulvia, mint egy dühödött Furia Cicero véres fejét felkapván, tele köpdöste, azután két térde közé vette, a megmeredt nyelvet belőle kihúzta s azt a kontyából lerántott hajtűjével undok szitkok és átkok közt össze meg össze szurkálta. A hallatlan elvetemültségü Popilius Lenas, kit Cicero mint cliensét súlyos

bűnperében egykor a büntetés alól fölmentetett és kit azután is sem tettel, sem szóval soha meg nem bántott, ez elkövetett gyilkosságáért ott mindjárt Antoniustól egy millio sestertz jutalmat kapott. E gyászos epocha jelzi Cicero és kora végét. Kioltatott e nagy, tán legnagyobb férjfia Rómának decemberhó 7-kén 710-ben, mikor 26 nap hijján 64 éves volt [31]).

[31]) Vannak, kik Cicero megcsonkitott hullájának nemcsak temető helyét tudni akarják, de még azt is, hogy hamvait birják hinni, vagy elhitetni kivánnák. Valami Desiderius Lignamineus hirdette Paduában egykor, hogy midőn a joniai szigetek egyikén Zacynthusban (ma *Zante*) Angelus Apulus minorita barát közel a tenger partjához, az ott épitendő zárda alapját ásatta volna, egy régi sirt és sirkövet talált illyen fölirattal : M. TVLLI CICERO HAVE. ET TV TERTIA ANTONIA. És hogy a sirban két üveg urna is volt, egy nagyobb, millyent a hamvak, más kisebb, millyent a könnyek eltételére szoktak használni, — hogy a nagyobbik fenekén ez az irás állott : AVE MAR. TVLL ; végre hogy e lelt emlékek ott a templomsekrestyében maig is megvannak. Szép lenne, ha igaz volna : de nekünk több s más nemü forrásból eredő adat kell ahoz, hogy az illy árült hireket elhinni hajlandók legyünk ; kivált midőn ugyan akkor, mikor ezt beszélni kezdték, Caieta mellett is mutogatták Cicerónak egy sirkövét.

CICERO LEVELEI.

R. É. 709-ki martius 15-től—710.

TIZENHARMADIK KÖNYV.

Caesar megöletése után 709-ik év végéig irt levelek.

F. VI. 15. I. 685.

Cicero Basilusnak üdvet! [1])

Örűlök rajtad; örűlök magamon; szeretlek; szemmel kisérlek; tőled szerettetni s arról, mint vagy és mi készűl [2]), tudósíttatni kivánok.

Martius 15-ke után, 709.

---

[1]) Erről a nyúlfarknyi kurta levelkéről sokáig azt hitték, hogy az Cicerónak valami Basilus nevű clienséhez magán ügyben volt intézve s benne az iskola emberei sem többet, sem kevesebbet nem láttak, mint egy a levélirásra épen alkalmas példáúl szolgáló epistolographiai zsenge mutatványt. Csak később jöttek rá, hogy ez inkább czédulának, mintsem levélnek mondható pár sor milly nagy fontosságú történelmi okmány; melly t. i. rögtön Caesar meggyilkoltatása után annak egyik gyilkosához Minucius Basilus senatorhoz volt irva, ki a merényre bekövetkezett s Antonius gyászbeszéde által szitott első nagy izgatottságban a fővárosból vidékre illant s kinek itt Cic. örömét jelenti a felett, hogy az ugynevezett tyrannus-ölésben, mi a divatos politikai tan szerint nagy polgári érdemnek tartatott, ő is részestárs lehetett.

[2]) T. i. az összeesküdtek részéről, kik az eredményben, mellyet Caesar meggyilkolásából vártak volt, nagyon csalatkoztak.

F. VI. 16. II. 686.

Bithynicus [1]) Cicerónak üdvet!

Ha a veled való barátságra magamnak sok és igaz okaim különösen nem volnának, barátságunk eredetét szűlöinktől hoznám le; hanem ezt szerintem azoknak szükség tenniek, a kik az atyai barátságot magok semmi szolgálatok által nem folytatták. Azért saját barátságunk elég nekem s arra támaszkodva kérlek, hogy engem távollétemben minden alkalommal, mikor rá szükség lesz, pártolj, ha hiszed, hogy nálam semmi szolgálatod veszendőbe nem megy.

Siciliában, 709.

A. XIV. 1. III. 687.

Cicero Atticusnak üdvet!

Betértem ahoz, kiről veled ma reggel szó volt [1]). *Veszettebb állapot nem lehet. A dolog tisztára hozhatlan. Mert ha ő* [2]) *olly észszel kimenekülést nem talált, ki fog most találni* [3])*?* Szóval, mindent veszve lenni mondott; mi nem tudom, ha úgy van-e: de ő kárörömöt mutatott [4]) s erősité, hogy nem telik húsz nap

[1]) Hihető (habár e levélből világosan ki nem jön is) hogy az az *Aulus Pompeius Bithynicus* értendő, ki ez évben siciliai praetor volt s ki, mert folyvást Caesar pártjához tartozott, most annak megölőitől oka lévén félni, ezek ellenében kéri Cicerótól a pártfogást.

[1]) A következő levélből ki fog tetszeni, hogy az itt meg nem nevezett egyén alatt nem mást, mint azt a Matiust kell érteni, ki Caesarnak ollyanforma benső barátja volt, mint Cicerónak Atticus, s ki e szerint a Caesar halálát szivéből fájlalta, de egyszersmind azt is előre belátta, hogy abból a köztársaságra nem sok jó, hanem annál több rossz fog csak hárulni.

[2]) Érti Caesart.

[3]) Ezek a Matius szavai.

[4]) Örült azon, hogy a Caesar gyilkosai czélt érni nem fognak.

bele, gallus lázadás lesz [5]); hogy martius 15-ke óta ő senkivel [6]), Lepiduson kivűl, beszédbe nem ereszkedett; röviden, hogy ez ennél maradni nem fog. Mennyivel szerényebb [7]) Oppius! ki nem kevésbbé sinli őt, mégis azért semmit nem mond, mi egy jó érzelmű́t sérthetne. Hanem elég erről. Te, kérlek, minden újságot (pedig sokat várok) megirni ne röstelj. Többek között, hogy elég bizonyos-e az Sextus ról [8]), s különösen Brutusunkról [9]), kiről — mint az, kihez betértem beszéli — azt szokta Caesar mondani: *sok fekszik abban, hogy ez mit akar, mivel a mit akar, erösen akarja*, s hogy ezt észrevette, mikor Nicaeában Deiotarus mellett beszélt; mert, mint mondja, neki fölötte hevesen és szabadon látszott beszélni; hogy továbbá (mert kedvem van megírni mindent, mi eszembe jut) midőn nem rég Sextius kértére hozzá [10]) mentem s ülve vártam míg előhívatom, azt mondotta volna: *lehet-e kétségem, hogy nagy gyülöletben állok, mikor egy M. Cicerónak is ott kell ülni s velem kedvére nem szólhat? pedig ha valaki engedékeny, ő az; de mégsem kétlem, hogy engem szivéből gyülöl.* Illyeket s s több efféléket beszélt. Hanem a dologra. Akármi nagy avagy csekély történik is, megird. Részemről semmit el nem mellőzök.

A suburbanumban, april 5-kén, 709.

---

[5]) Nem lett; a gallusok az egész polgárháború alatt csendesen maradtak.

[6]) A caesarianusok közől.

[7]) O pudentem! mások *prudentem*-et irnak. Egyik sem rossz sem nem is jobb a másiknál.

[8]) Hogy, mint mondják, fegyverre kelt s már megkezdte a háborút.

[9]) Mert Brutus s Cassius a Caesar meggyilkolásán felbőszült nép dühe elől Antiumba s Lanuvinumba vonultak félre.

[10]) Értsd: Caesarhoz.

A. XIV. 2. IV. 688.

Cicero Atticusnak üdvet!

Két levelet vettem tőled tegnap. Az elsőből a szinházról s Publiusról értesültem [1]). Jó jelei az egyetértő tömegnek! A L. Cassiusnak adott taps pedig nekem még furcsának is tetszett [2]). A másik leveled *Madarus* [3]) felől szól; kinél semmi dombérozás, mint te képzeled, nem történt. Mivel tovább mentem [4]), habár nem messze is, minthogy a beszélgetés hosszan ott tartott. A mit pedig hozzád talán homályosan irtam, az így van: azt mondá, hogy neki Caesar, mikor Sextius kértére hozzá mentem, és ott űlve vártam, így szólt: *hogy lehetnék már olly bolond, hogy még ez engedékeny embert is barátomnak higyjem, mikor olly sokáig ülve kell várnia az én kényelmemért?* Láthatd hát, hogy a *kopaszfő* a békének, azaz Brutusnak milly nagy ellene [5]). Ma Tusculanumba,

---

[1]) Hogy t. i. a Megalensis játékok alkalmával, milly tapsokkal fogadtattak a szinházi közönségtől Publius Syrus mimus-költőnek a Caesar megölőire czélzott dicsérő versei. Mellyjelenet utóbb az Apollinaris játékokon szinte ismétlődött. V. ö. *Philipp. I. cap. 15.* Azok, kik azt hiszik, hogy itt Dolabella azon megtapsoltatásáról van szó, mellyet a Caesar számára emelt oszlop ledöntetéséért kapott, tévedésben vannak, mivel ez később történt.

[2]) Minthogy L. Cassius, C. Cassiusnak, Caesar egyik gyilkosának testvére, a gyilkosságban s összeesküvésben semmi részt nem vevén, neki az egész merényben legkisebb érdeme sem volt, a miért őt a taps megillette volna.

[3]) Érti alatta a kopaszfejü Matiust, mert a görög μαδαρος kopaszt jelent. Ugyanőt alább a 691-ik levélben latinosan *Calvena*-nak nevezi.

[4]) Nem maradtam Matiusnál vacsorára.

[5]) Mint ki Caesar megöletéséből csak háborút s zavarokat jósol. Szörnyen boszontotta Cicerót az, hogy Matius, nem nézve az úgy nevezett *jó hazafiak* ellenkező érzelmét, a meggyilkolt Caesar iránt azonnal az eset után olly tartózkodás nélküli nagy részvétet mutatni

holnap meg Lanuviumba s onnét Asturába szándékozom. Piliának kész a szállás. De óhajtnám Atticát is — ámbár megbocsátom neked [6]). Üdvözlöm mind kettőjöket.

A suburbanumban, april 8-kán, 709.

A. XIV. 3. V. 689.

Cicero Atticusnak üdvet!

Leveled eddig nyúgalmas; vajha tovább is az lenne! De Matius lehetetlennek állítja [1]). Azomban im mesterembereim [2]), kik gabona után jártak, üresen térvén meg azt a nagy hirt hozzák, hogy Rómában minden gabna Antonius házához hordatik. Bizonyosan vak lárma lesz; hiszen te megirtad volna. A Balbus Corumbusának [3]) eddig árnyékát sem láttam; de a név előttem ismert. Mert mondják, derék épitész. — A pecsétléshez úgy látszik, nem ok nélkül alkalmaztak [4]). Akarnák, hogy higyünk nekik. Nem tudom, miért ne érezhetnének így szivből is. De mit tartoznak ezek mi reánk? Azomban szagláld ki mégis az Antonius szándékát; kiről részemről azt hiszem, inkább lakomákon jár esze, mintsem valami

---

mert; s ez az oka, hogy őt mindig csak gúnyolódva emliti, itt pedig a béke s Brutus nyilt ellenségének mondja; miben igazsága is volt mert az való, hogy Matius óhajtotta a Caesar halálát megboszúlva látni és igy a háborút kivánnia kellett s ki ellen inkább mint Brutus ellen?

[6]) Hogy tőle megválni nem akarsz.

[1]) Hogy a nyugalom tartós lehessen.

[2]) Cic. ekkor Tusculanumában valami nagyobbszerű épitkezéssel foglalkozott.

[3]) Corumbus Balbusnak vagy szolgája, vagy szabadosa lehetett.

[4]) Valami *cacsarianus* végrendeletéről van szó, mellyhez Atticus is tanúnak volt hiva; hihető azért, hogy ezzel a végrendelkező az övé iránt Atticust és barátait lekötelezhesse.

gonoszt forraljon [5]). Ha tudsz valami életbevágót, ird meg; ha pedig nem : akkor a nép tűntetését [6]) s mimusok mondatait is közöld. Piliát és Atticát üdvözlöm.

Tusculanumban, april. 9-kén, 709.

A. XIV. 4. VI. 690.

Cicero Atticusnak üdvet!

Mit várhatsz most tőlem Lanuviumból? De én felőled azt sejtem, hogy ott mindennap hallasz valami újat. Tornyosulnak a bajok. Hiszen ha már Matius is [1]) : hát a többiről mit gondolsz? Nekem az fáj, hogy (a mi soha egy államban sem történt) nincs a szabadsággal a köztársaság visszaszerezve. Borzasztó, miket beszélnek, mikkel fenyegetnek [2])! S félek a gallus háborútól is és hogy magából Sextusból mi lesz. De bár minden összejöjjön : martius idusa vigasztal [3]). És a mi hőseink, a mit megtehettek, a legdicsőségesebben s legpompásabban megtették. A többihez pénz s hadak kellenek, mellyekkel épen nem birunk. Mindezt azért irom neked, hogy mihelyt lesz valami új (mert én mindennap várok azt) velem rögtön közöld; és ha semmi újság nem lenne is, mi azért szokásunk szerint a levelkéket kö-

[5]) Itt a nagy Cicerót emberismerete ismét megcsalta, mint az rajta nem egyszer történt már.

[6]) Millyen volt a szinházi taps, mellyről a 688-ik levélben szó van.

[1]) Ugy beszél és érez.

[2]) T. i. a caesarianusok.

[3]) Csakhogy ez a vigasztalás igen is rövid ideig tartott. Mert a hónap még ki sem telt, mikor már a 699-ik levélben igy ír Atticushoz: *O mi Attice, vereor, ne nobis Idus Mart. nihil dederint praeter laetitiam et odii poenam ac doloris.*

zöttünk félbenszakadni ne hagyjuk. Rajtam múlni nem fog.

Lanuviumban, april 10-kén, 709.

A. XIV. 5. VII. 691.

Cicero Atticusnak üdvet!

Remélem, már úgy vagy, mint óhajtom, miután koplalni szoktál, mikor egy kis láz vesz elő. De mégis szeretném tudni, mint érzed magadat. — Jó jel, ha *Kopaszdi* [1]) zokon veszi, hogy gyanús Brutusnál [2]). Nem jó jel, ha a legiók jönnek zászlóikkal Galliából [3]). Gondolod, hogy azok, a mellyek Hispaniában voltak, nem fogják szinte azt követelni? Hát a mellyeket Annius szállitott át [4])? Caniniust akarék mondani, de emlékezetem tévedt. A miatt a koczkajátszó [5]) miatt sok zavar lesz. Mert a Caesar szabadosainak összeesküvését [6]) könnyen el lehetne nyomni, ha Antonius jó úton járna. Milly ostoba szemérem volt tőlem, hogy magamat a szünnapok előtt kiküldetni nem akartam [7]), nehogy kerülni láttassam e forrongó állapotot; minél hogyha orvosolni tudnám, hiányzanom nem illenék. Hanem látod a

[1]) Calvena azaz: Matius.

[2]) Mintha nem érezne jól a köztársaság iránt, miután Caesar halálát olly igen fájlalja. Hanem, hogy neki e gyanú rosszúl esik, arra mutat, hogy szeretne Brutusnak kedvében lenni — és ez jó jel.

[3]) Követelni a Caesartól számukra igért jutalmat.

[4]) Nem Annius, mint mindjárt maga megigazítja, hanem Caninius Rebilus kit Caesar a parthus háborúra szánt néhány legióval előre küldött volt Görögországba.

[5]) Érti Antoniust. V. ö. *Philipp. II.* 23.

[6]) Caesar számos szabadosai urok halálát megboszúlandók, temetése alkalmával a népet föllázították, hanem a lázadást Dolabella hamarjában elnyomta. *Philipp. I. cap.* 2.

[7]) Melly kiküldetésnél fogva, meddig neki tetszett, távol lehetett volna Rómától.

tisztviselőket [hahogy tisztviselők ezek [8])], látod a zsarnok darabantjait [9]); látod hadait [10]); látod oldalán a veteranusokat [11]) — ezek mind könnyen tüzet foghatnak ; azok viszont [12]), kiknek nemcsak egész világ őrizete által körűlvétetniek, de nagyoknak is lenniek s nem csupán dicsértetniek s szerettetniek kellene, falaik közé zárkózvák [13]). De ők mégis némileg boldogok, csak az állam boldogtalan. Azomban szeretném tudni, Octavius megjötte [14]) mit igér. Tódúlnak-e hozzá? van-e új fordúlathoz kilátás ? Részemről nem hiszem. Hanem azért bármint áll a dolog, tudni óhajtom. Ezt hozzád Asturából indúlásomkor 11-kén irom.

Asturában, april 11-kén, 709.

A. XIV. 6. VIII. 692.

Cicero Atticusnak üdvet!

Leveledet 12-kén Fundiban, vacsoránál vettem. Első tehát, hogy jobban vagy; második, hogy jobb hireket közlesz. Mivel az kellemetlen volt, hogy a

---

[8]) Érti Antoniust s Dolabellát, kik nem régi törvényes mód szerint, hanem Caesar által lettek consulokká.

[9]) Caesar hadparancsnokait, minők voltak : Plancus, Lepidus, Asinius, Caninius, Vatinius, Hirtius, Pansa, Cornificius.

[10]) Mellyek Rómába egybevonattak, hogy onnan Caesarral a parthusok ellen indúljanak.

[11]) A szomszéd campaniai földön Caesartól megtelepitett *veteranusokat*, kiket később Octavius fejenként 500 denárért vásárolt meg a maga részére. V. ö. a 775-ik lev.

[12]) Érti Brutust és Cassiust ; mint kik Caesar megölése által Rómát s vele az egész világot (*orbem terrarum*) fölszabadították.

[13]) Félvén a nép boszújától, magokat mutatni sem merik.

[14]) A most 19 éves Octavius, kit Caesar mint örökösét és adoptált fiját tanúlmányait folytatni Appolloniába küldött, onnan mindjárt, a mint a hirt Caesar megöletéséről vette, hazafelé indúlt s april 18-án már Nápolyba érkezett volt.

legiók érkeznek. Mi Octaviust illeti: mindegy [1]). Várom, Mariussal [2]) mi történik; kiről azt gondolám, eltette Caesar őt láb alól. Antoniusnak hőseinkkel tartott beszéde a körülményekhez képest nem rossz. De azért nekem még eddig martius idusán kivül semmi sincs kedvemre. Mert most is Fundiban Ligusunkkal lévén, esz a méreg, hogy Sextilius jószágát [3]) a deresre való [4]) Curtilius birja, és mikor ezt mondom, általában szólok [5]). Lehet-e nyomorúbb dolog, mint megtartanunk azokat, mikért őt gyülöltük [6])? Meg talán még a consulokat és néptribunokat is, kiket ő két évre rendelt [7])? Én sehogy módját nem látom, mint lehessen nekem most politizálnom. Mert mi nagyobb képtelenség, mint a tyrannus-ölőket égig magasztalni s a tyrannus tetteit védeni? De látod a consulokat, látod a többi tisztviselőket, ha ők tisztviselők; látod a jobbaknál a tespedést. A municipiumok örömükben tombolnak. Ki nem lehet mondani, mint el vannak ragadtatva, hozzám mint tódúl-

[1]) Azaz: azzal nem törődöm.

[2]) Érti azt a Herophilus nevü lóorvost, ki magát C. Marius unokájának adta ki és ezért Caesartól Italiából számüzetett. Lásd: a *Tört. Mut.*

[3]) Sextilius római lovagnak, mint szenvedélyes Pompeianusnak Caesar által elkobzott birtoka valami Curtilius nevü hitvány ember kezére jutott.

[4]) *Verbero.* Ki vagy mint szolgától eredt, bot alatt nőtt fel; vagy nem érdemel botnál egyebet.

[5]) Minden illyen jószág elkobzásról s boszonkodom, hogy Caesarnak e részben tett intézkedései meghagyatnak.

[6]) Antonius t. i. azt követelte, hogy Caesarnak összes intézkedései halála után is fenntartassanak s ebben annyira ment, hogy utóbb Caesarnak nemcsak formaszerint kiadott rendeleteit, hanem minden iratai köztt feltalált, vagy feltalálni állitott magán jegyzékeit is törvény erejével bíróknak tekintetni kivánta. *Philipp. I.* 7.

[7]) Caesar a parthusok ellen indúlni akarván, nem tudva mikor Jön vissza, a consulokat s néptribúnokat előre két évre kijelölte. *Dio, lib. XLIII.*

nak, mint óhajtják hallani szavamat e tárgyban s mindemellett semmi intézkedés [8]). Ám mert úgy államférfiaskodunk, hogy a győzöttektől [9]) félünk. Ezt hozzád a csemegénél irom. Később többet s több politikával. Te is hogy mit mivelsz s mi történik írd meg.

Fundiban, april 12-kén, 709.

F. XI. 1. IX. 693

D. Brutus [1]), barátjának Brutusnak s C. Cassiusnak üdvet!

Értsétek, mint állunk. Az estve Hirtius nálam volt. Előadta milly érzelemmel van Antonius. Világos, hogy legrosszabbal, leghűtelenebbel. Mert azt mondja, sem nekem provinciát nem adhat [2]), sem nem hiszi, hogy egy is közőlünk a fővárosban bizton lehessen, úgy fel van a katonaság és nép kedélye izgatva. Mi hogy mindenik hazudság, gondolom, magatok észrevehetitek; valamint hogy az az igaz, mit Hirtius kimutatott, miszerint attól fél, hogyha tekintélyünk egy kis gyámolitásban részesül [3]), nekik [4]) a köztársaságban semmi szerep nem jut. Illy szorúlt helyzetben lévén, jónak véltem szabad legatiót [5]) kivánni magamnak s többi társainknak, hogy a kime-

[8]) A tanács részéről Brutus és Cassius érdekében.

[9]) A caesarianusoktól.

[1]) Egyik Caesar gyilkosai közől.

[2]) Noha Caesar még éltében D. Brutus számára Innenső Galliát egyenesen kijelelte s azt halála után maga a tanács is megerősitette.

[3]) S részesült is jócskán, mivel a tanács Caesar halála után Decimus Brutusnak Gallia Cisalpinát, Cassiusnak Syriát, M. Brutusnak a két Macedoniát jelölte ki provinciájokúl.

[4]) Antoniusnak s a többi caesar-pártiaknak.

[5]) Másutt már megmagyaráztuk, hogy ez miből állott.

nésre némi tisztességes ürűgyünk lehessen. Ennek kieszközlését igérte : de nem hiszem, hogy kieszközölje, olly nagy az elbizottság s agyarkodás ellenünk. És ha megadnák is a mit kérünk, azért, hiszem, rövid időn bekövetkezik az, hogy ellenségeknek itéltetünk s tüztől, viztől eltiltatunk. Mi tehát a te tanácsod? fogjátok mondani. Engedni kell a körülményeknek; távozni Italiából s kivándorolni Rhodusba, vagy más valami vidékre — gondolnám. Ha jobb sorsunk talál lenni, úgy visszatérünk Rómába; ha tűrhető: számüzötten élünk; legrosszabb esetben pedig a legvégső eszközökhez nyúlunk. Lehet, erre közőletek az ötlik valaki eszébe : minek inkább a végperczet várnunk, mintsem most kezdenünk valamit? Mert nincs hova támaszkodnunk Sex. Pompeiuson és Bassus Caeciliuson kivül [6]); kik hihető, hogy ha a hirt Caesarról veendik, elszántabbak lesznek. Elég idején megyünk hozzájok akkor, mikor ímmár tudjuk, milly erővel birnak. Cassiusért és éretted, ha tán valamiben kivánjátok, jót fogok állani — Hirtius akarja, hogy tegyem. Kérlek benneteket, nekem minél hamarabb válaszoljatok. Mert nem kétlem, Hirtius engem e tárgyban még 10 óráig tudósít, melly helyen jöhetünk össze. Irjátok meg, hová akarjátok, hogy menjek. Hirtius legutóbbi beszéde után jónak láttam azt kivánni, legyen szabad hatósági fedezet alatt Rómában lennünk; mit is hogy megengedjenek, nem hiszem; mert ezzel őket nagy győlöletbe hoznók. De úgy gondolkodtam, kell kivánnom mindazt, mit igazságosnak látok.

Aprilisben, 709.

---

[6]) Sextus (Pompeius Magnusnak fija) Túlsó Hispaniában, Bassus pedig Syriában tartózkodtak ekkor.

A. XIV. 7. X. 694.

Cicero Atticusnak üdvet!

14-kén meglátogattam Caietában Paulust [1]). Ő nekem Mariusról [2]) és a köztársaságról holmi ugyancsak rosszakat beszélt. Tőled tudnivaló, semmi sem érkezett; miután az enyimek közől egy sem jött. Hanem hallom, Brutusunkat Lanuvium körűl látták. Vallyon hol fog lenni végre? Mert bár egyebet is, de különösen ő róla tudni vágyok mindent. Mikor 15-kén Formianumból már indúlóban valék, hogy innét következő nap Puteolanumba menjek, akkor irtam e levelet. — Cicerótól [3]) ugyancsak körmön font [4]) s jó hosszú levelem érkezett. Egyebeket szinleni is lehet: de a levél csinja tanúltabbnak mutatja őt. Most már ugyancsak megkérlek arra, miről veled a minap szólottam, gondoskodjál, hogy semmiben fogyatkozása ne legyen. Mind kötelességem, mind becsületem s méltóságom is magával hozza ezt s tudom, neked szint' ez a nézeted. Ha tehát lesz mivel [5]), quintilis hónapban Görögországba készűlök; hadd váljék minden könnyebbé. De mert a körül-

[1]) M. Lepidus testvérét, ki 703-ban C. Marcellussal volt consul

[2]) Érti azt az ál-Mariust, kiről már előbb is szó volt. V. ö. a 692-ik lev. 2-ik jegyz.

[3]) Athenaeben tanuló fijától.

[4]) Az eredetiben görögül *πεπινωμεναι*; alább viszont *πῖνος*. De ez a kettő épen ellenkezőt, u. m. *mocskost, piszkost* jelent s e jelentés sehogy meg nem egyez azzal, mit Cic. e szavakból következtet, hogy t. i. belőlök itélve, fija tanúltabb lett. Azért Gräter (a Wieland fordításának bevégzője) egy kézirat után helyesen jegyzi meg, hogy itt az emlitett görög szavak hibásan irvák a *πεπυκνωμεναι* és *πυκνος* helyett, mert csak ezek, mellyek *tömöttet, csinosat* jelentenek, adnak az egésznek igazi értelmet. Mi is hát fordításunkban ezt a nézetet követtük.

[5]) Azaz: ha erszényem engedi.

mények ollyanok, hogy semmi bizonyost nem lehet tudni a felől, mi illő, mi szabad, mi hasznos rám nézve : kérlek, iparkodjál, hogy őt minél illendőbben s bővebben ellássuk. Erről s más ránk tartozókról, mint szokásod, gondolkodjál s mi személyemet, vagy ügyemet érdekli, vagy ha ollyas nem lesz, a mi csak tolladra akad, ird meg.

Formianumban, april 15-kén, 709.

A. XIV. 8. XI. 695

Cicero Atticusnak üdvet!

Azt gondoltad, mikor irtál, hogy már partjaimnál [1]) vagyok, pedig leveledet a sinuessai tanyácskán vettem csak 15-kén. Mariusnak úgy kellett [2]); bár a L. Crassus unokáját [3]) sajnálom. Derék, hogy még Brutusunk is úgy dicséri Antoniust [4]). Mert ha veled, mint irod, Junia [5]) egy higgadt s nyájasan irt levelet [6]) közölt volt : Paulus meg nekem testvérétől [7]) ollyant mutatott, mellynek végén az áll : *hogy ellene les hányatik s hogy ő ezt hiteles forrásból tud a meg.* Ez nekem nem tetszett : neki még sokkal kevésbbé. — A királyné megszökése [8]) nem kel-

[1]) Tengermelléki villáin, a millyen volt Puteolanuma.

[2]) Jól tették, hogy kivégeztették.

[3]) A kinek magát hazudta. A mit hát itt Cic. mond, *ironia.*

[4]) Az ál Mariusra nézve, mert ő mondta ki rá a büntetést. *Philipp. I. cap. 2.*

[5]) M. Brutus nővére s M. Lepidus hitvese.

[6]) Mellyet férje Lepidus Gallia Transalpinából irt volt Brutushoz.

[7]) M. Lepidustól. V. ö. a 694-ik lev. 1-ső jegyz.

[8]) Szó van Cleopatrn királynéról, ki Caesarral Egyiptomban szerelmi viszonyba jövén, nála nem sok idő múlva Rómában látogatást tett és mint Svetonius (*Jul. Caes. cap.* 52) mondja, Caesartól fényes kitüntetéssel fogadtatott, s gazdag ajándékokkal bocsáttatott el. Ugy látszik azomban, hogy őt a végzetes Martius Idusa még Rómában ér-

lemetlen előttem. Hanem hogy Clodia mint viselte magát [9]), szeretném, ha nekem megirnád. A byzantiumiakra, úgy a többiekre legyen gondod és Pelopsot hivasd elő [10]). Részemről, a mint kivánod, a baiaebeli dolgokról s arról a bandáról, mellyről tudni akarsz, mihelyt értesülve leszek, irok [11]), hogy előtted semmi ösmeretlen ne maradjon. — Mit csinálnak a gallusok, mit a hispanusok, mit Sextus, szörnyen várom tőled [12]). Ezeket hát a többivel egy füst alatt közöld. Hogy azt a kis csömört a pihenésre alkalmúl használtad, könnyen megbocsátom. Mert midőn leveledet olvastam, kissé kipihentnek tetszettél előttem [13]). Brutus felől nekem mindig megirj mindent: hol van? mit tervez? Remélem már az egész városban bizvást kalandozhat magában is [14]). De azomban . . .! [15])

Sinuessanumban, april 18-kán, 709.

---

te, de Caesar megöletése után, onnan rögtön titokban elillant (szeretnők mondani: *elhordta az irhát.*)

[9]) Clodia Cic. halálos ellenségének P. Clodiusnak nővére; de hogy mi dolgára czéloz itt Cic. nem tudni.

[10]) Ez a byzantiumiak úgye is titok előttünk. Hanem *Pelops*, kire az bizva volt, alkalmasint az a byzantiumi tudós lesz, a kivel Cic. mint Plutarchus irja, görög nyelven levelezett.

[11]) Érti a baiaei fürdőkben Antoniussal együtt mulató czimborák dőzsöléseit, kikhez most Cic. épen közel lévén, minden dolgaikat könnyen megtudhatta.

[12]) Vallyon nem készülnek-e háborúra ellenünk.

[13]) Megujúlt erővel fogtál a levelezéshez.

[14]) S nem kénytelen mint eddig a falak közé zárkozni, miután úgy látszik, Antonius és Dolabella consulok, kik az ál Mariust kivégeztették, komolyan kezdenek gondoskodni a köz csend és rend fentartásáról.

[15]) Aposiopesis, mellyhez talán ezt kell még hozzá érteni: még se igen higyjen ő, mint Caesar gyilkosa, Caesar olly két kegyenczének, minők a consulok.

A. XIV. 9. XII. 696.

Cicero Atticusnak üdvet!

A köztársaságról sokat megértettem leveleidből, mellyeket a Vestorius szabadosa által többesével kaptam egyszerre. Azokra, a miket kérdesz, röviden felelek. Elsőben hát: a Cluvius jószágai szörnyen múlattatnak [1]) De akarod tudni, miért hívattam Chrysippust. Mert két viskóm összeomlott és a többiek is úgy repedeznek már, hogy belőlök nem csupán a lakók, de az egerek is kiköltöztek. Az effélét mások szerencsétlenségnek mondják: én még csak bajnak sem. Óh Socrates s ti socraticus férjfiak! soha nektek elég hálát nem adhatok. Örökkévaló istenek, mennyire nem veszem én semmibe ezeket! Hanem azért Vestorius tanácsa és vezetése mellett olly építési tervet készítek, hogy e károm még nyereséges is legyen. — Itt nagy sokaság van s még, mint hallom, nagyobb is lesz. Természetesen itt vannak a két kinevezett *quasi-consulok* [2]) is. Szent istenek! a zsarnokság még él, holott a zsarnok már kihalt. Annak halálán örvendünk, kinek tetteit pártoljuk. Azért olly kiméletlenül rovogat is bennünket M. Curtius [3]), hogy élnünk is szégyen. És nem ok nélkül. Mert jobb volna ezerszer meghalni, mintsem illye-

[1]) Miket ez a tavaly meghalt bankár vagyonából Cicerónak Puteoliban hagyományozott. Ezeket Cic. épen itteni villáján múlatván most nézte csak meg először s látván hogy az épületek mind minő rozzantak, jót nevetett Cluvius nagylelkűségén, ki őt illy sok dolgot s gondot adó örökséggel kívánta gazdagitani.

[2]) Hirtius és Pansa, kiket Caesar 710-re saját hatalmából jelelt volt ki consuloknak.

[3]) Az a caesarianus M. Curtius, kinek consulságra ásitását az 578-ik levélben boszonkodva említi Cic. Ez Caesar megölőinek némi kárörömmel lobbantgatta szemökre azt, hogy annak rendeleteit halá-

neket tűrni; miket én még maradandóknak is látok. Itt Balbus is és sokszor van velem. Neki Vetus december 31-kéről azt irja, hogy a midőn Caeciliust körűlfogta [4]) és már markában tartotta, megérkezett nagy hadakkal a parthus Pacorus s így amaz kezéből tetemes veszteségével ki lőn ragadva, a miért Volcatiust [5]) okozza. E szerint itt háborút látok el5ttünk állni. De ez Dolabella és Nicias dolga [6]). Ugyan Balbus Galliáról jobbakat mond. 21-ed napra onnét azon tudósítása érkezett, hogy a germanusok s más ottani népek meghallván a dolgot Caesarról, követeket küldtek Aureliushoz, kit Hirtius a sereg élére állított [7]), hogy ők a mi parancsoltatni fog, teljesítendik. Szóval: csordúltig a béke mindenütt, nem úgy ahogy nekem *Kopaszdi* beszélte.

Puteoliban, april 19-kén, 709.

A. XIV. 10. XIII. 697.

Cicero Atticusnak üdvet!

Ugyan úgy-e? Csak azt akarta hát a mi Brutusunk, hogy Lanuviumban lehessen [1])? hogy Trebo-

---

la után is kénytelenek érvényeseknek ismerni s mint ollyakat fentartani.

[4]) Antistius Vetust Caesar küldötte hadakkal Caecilius Bassus pompeianus ellen, ki a pharsaliai csata után egy sereget gyüjtvén össze, azzal Syriában Pompeius pártja mellett kezdett működni. Vetus őt Apameában körűlkerítette, de Bassust a segitségére jött parthusok, jelesen valami Alchandonius nevű arabs vezér kiszabadította. *Dio. lib. XLVII.*

[5]) Talán helyesebben L. Statius Murcust, mivel ekkor ez volt Syriában a proconsul. *Philipp. XI. 12.*

[6]) Dolabelláé, mert Syria új proconsulává ő volt kinevezve. Niciast e görög grammaticust csak tréfából veti melléje Cic. minthogy ez Dolabellának elválhatlan mulatótársa volt.

[7]) Gallia Belgicában, hova tavaly Caesartól praefectusul küldetett, helyettesévé nevezett.

[1]) Hát azért ölte Caesart meg, hogy aztán Rómában megse

niusnak mellékutakon kelljen a provinciába eljutni? hogy Caesarnak minden tette, mondása, igérete, gondolata több erővel birjon, mint ha maga élne? Emlékezel, mit kiabáltam én még azon az első capitoliumi napon [2]), hogy a praetorok [3]) azonnal hívják meg a tanácsot a capitoliumba? Szent istenek, mit nem lehetett volna akkor kivinni! mikor minden jól érezők, sőt a tűrhetőleg jók is örömükben voltak, a latrok ellenben le valának sujtva. Te a *liberaliát* [4]) okolod. Mit lehetett azon tenni? Hisz akkor rég veszve valánk. Jut eszedbe, mikor azt lármáztad: *oda az ügy, ha rendes temetése lesz.* De még a forumon égették meg s keservesen megdicsérték s rabszolgák, koldusok küldettek fáklyákkal házaink ellen [5]). Mi lőn ebből? Az, hogy most így mernek beszélni: *S még te Caesar intésének ellene akarsz szegülni?* Én ezt s a többit is ki nem tudom állni. Inkább földönfutó

---

maradhasson, hanem Lanuviumban kelljen lappangania és alvezére is Trebonius a tanácstól nyert asiai proconsulságba csak szökve mehessen.

[2]) Mikor Caesar gyilkosai a véghezvitt merény után, összeesküttt társaikkal rögtön a capitolíumba vonúltak.

[3]) M. Brutus t. i. és C. Cassius.

[4]) Martius 17-két, melly nap Tellus templomában a koronczok megjutalmazása és sok más tárgy iránt tanácsvégzések hozattak. *Philipp. I. cap. 1.*

[5]) Svetonius irja, hogy a megölt Caesar hulláját az összeesküdtek a Tiberisbe dobni, vagyonait elkobozni s minden rendeletét megsemmísitni akarták, hanem Antonius consultól s Lepidus lovagnagytól féltökben, mindezt abban hagyták. Plutarchus rosszalja Brutustól azt, hogy Antonius kértére, bár Cassius ellenzette, Caesar testét rendes temetési szertartással hagyta eltakarittatni. Mert ez úttal Antonius a holt felett egy lázító gyázbeszédet tartván, midőn a közben az egyszerre feltakart testen a vértől átázott köntöst s ejtett számos szúrásokat felmutatta volna, e látványon a nép annyira felbőszült, hogy rögtön égő fáklyákkal az összeesküdtek lakaira rohant. *Philipp. II. cap. 36.*

leszek [6]). De a te földed [7]) viharos. Elmúlt-e már csömöröd egészen? Leveledből okoskodva, nekem legalább úgy tetszik. — Térek a Tebassusokra, Scaevákra s Frangókra [8]). Azt véled, ők biztosaknak érzik magokat birtokaikban, ha mi fennmaradunk? Noha bennünk több vitézséget képzeltek, mintsem tapasztaltak. Tán ezek a béke barátai és nem a rablás szítói? De mikor neked a Curtilius s Sextilius jószágáról irtam, Censorinust, Mustelát, Plancust, Postumiust s azt az egész fajt [9]) oda értettem. Jobb lett volna az ő megöletése után elvesznünk [10]), [mi pedig meg nem történik vala], mintsem illyeneket látnunk. Octavius 18-kán [11]) Nápolyba érkezett. Ott Balbus másnap reggel hozzá ment és még aznap nekem Cumanumban azt mondá, hogy be fog az örökségbe [12]) lépni. De, mint irod, vitája lesz Antonius-

[6]) *γῆν πρὸ γῆς*. Tán Aeschylus *Prometheusának* 682-ik verse jutott eszébe, hol ugyan e szavak előfordúlnak.

[7]) Te országod, vagy birtokod Epirusban nem biztos.

[8]) Némelly jelesb veteranusok nevei, kiknek Caesar pompeianusoktól elkobzott földeket osztott ki. Cassius *Scaevat* Plutarchus és Florus, C. Fufidius *Frangót* Dio is említik. Különben e három alatt általában a többi megjutalmazottak is értendők.

[9]) Caesar s Antonius valamennyi creaturáit összesen. V. ö. a 692-ik lev. 5-ik jegyz. Az itt említettek közől *Censorinus* az lehetett, kire Antonius Asiába indultakor Görögország kormányzatát bizta Plutarchus szerint és ki *Philipp. XI.* 5. előfordúl. *Mustela* ki közönségesen Messalá-nak hibásan iratik, az a *Mustela Tamisius*, kit Cic. Antonius czimborái között több helyt megvetéssel nevez, mint pl. *Philipp. II. cap. 4. 41. V. c. 6.* de ez különbözik attól, ki a 449-ik s 574-ik levélben jön elő. *Plancus*, az a T. Plancus Bursa, kinek Caesar által történt számüzetésből visszahivatásán nagyon boszonkodott Cic. *Postumius* az a caesarianus, kiről az 514-ik s 716-ik levélben szó van.

[10]) Azaz: Caesar megölése után, azonnal Antoniust és pártját fegyveresen megtámadnunk, ha mindjárt beleveszünk is, mi azomban meg nem történt volna. Cic. t. i. bizonyosnak hitte, hogy igy Antoniust a józan párt elnyomhatta volna.

[11]) Érti aprilis hónapét.

[12]) Melly őt Caesar után illette.

sal [13]). — Buthrotumi ügyedre, mint illik, van és lesz gondom [14]). — Kérded, megüti-e már a százasokat a Cluvius-birtok? Közelget hozzá; már az első évben nyolczvant belőle besöprénk [15]). — Az öreg Quintus keményen emlékezik fijáról előttem; főleg azért, hogy most az anyjának sokat elnéz, holott előbb, mikor tőle jót érdemelt, fenekedett reá. Mérges egy levelet irt ellene hozzám. Ha tudod, hogy mit csinál ő s még el nem mentél Rómából, ird meg, kérlek, nekem, úgy ha mi más is lenne még. Szörnyen gyönyörködöm leveleidben.

Puteolanumban, april 20-kán, 709.

A. XIV. 11. XIV. 698.

Cicero Atticusnak üdvet!

Tegnapelőtt irtam hozzád egy hosszabb levelet; most azokról, mik legközelebbről illetnek. Szeretném, mondhatom, Brutust Asturában [1]). Emlegeted az ő elbizottságukat [2]). Számolhattál egyébre? Én még gonoszabbakat is várok. Mikor abban a néphez tartott beszédben [3]) a *nagy férjfit*, *legkitünöbb polgárt* olvasom, nekem már ez is kiállhatatlan, pedig

[13]) Az említett örökség miatt; a minthogy lett is, miután a Caesartól maradott készpénzt Antonius mind elsikkasztotta.

[14]) A buthrotumiak a rájok kivetett adót megfizetni nem akarván, ezért Caesar földeikre árrverést hirdetett. Hanem Atticus, helyettek a pénzt letévén, Caesartól egy az árrverés alól felmentő rendelvényt eszközölt ki számukra; mellyet Caesar halála után a consulok által is, kikre Caesar decretumainak átvizsgálása bizva volt, érvényesíttetni akarván, e végre Cic. közbenjárását használta.

[15]) Az az: 80,000 a jövedelemből a javitásokra fölment.

[1]) Ha ott volna, mint írod. V. ö. a 697-ik lev.

[2]) Antoniusét s a hozzá hasonlókét.

[3]) Mellyet Antonius Caesar temetése alkalmával a forumon közszemlére kitett összemarczangolt test felett a néphez tartott volt.

az effélék még csak nevetésre valók. De emlékezzél rám : az átkozott népszónoklatok divatát annyira viszik még hogy azok a mi barátink, nem mint hősök, hanem mint istenek, örök dicsben lesznek ugyan, de az irígységtől, sőt még veszélytől is meg nem menekülnek. Mégis nekik nagy vigaszuk legnagyobb, legfényesb tettök öntudata: miben áll a mienk? kik a király kivégzése után szabadok nem vagyunk! De mindezt bizzuk a sorsra, mert itt az észnek nincs szava. — Miket Cicero felől [4]) irsz, örvendetesek rám nézve; óhajtom, hogy szerencse kövesse. Azt pedig, hogy gondoskodol, miszerint a szükségére s diszére valókkal bőven elláttassék, fölötte kedvesen veszem s kérlek is, hogy ezt eszközöld. — A buthrotumiak iránt helyes a nézeted; én sem hagyok fel e gonddal. Sőt az egész űgyet magamra vállalom, mellyet naponként könnyebbnek látok. Mi a cluviusféle jószágot nézi [minthogy vagyonbeli állapotom körűl enmagamnál is buzgóbb vagy [5])] felviszszük a százig. A leomlás nem tette rosszabbá a jószágot, sőt talán már is gyümölcsözőbbé [6]). — Itt van nálam Balbus, Hirtius és Pansa [7]). Octavius épen most érkezett és pedig Philippus [8]) szomszéd villájába;

[4]) Értsd : Athenaeben tanúló fiját.

[5]) Bizonyosan Atticus ismét kérdést tett a Cluviustól öröklött birtok remélhető jövedelme iránt.

[6]) Az által hogy a leomlott két sátor helyébe Cic. jövedelmezőbbeket épitett.

[7]) Mind a hárman Caesar ismeretes meghittei, de Antoniusnak korántsem baráti ; kik tehát mindinkább kezdtek közeledni az optimatesek pártjához ; azért most is Cicerónál Puteoliban múlattak.

[8]) Ki Octaviusnak mostohaatyja volt.

testestül, lelkestül enyim ő. Lentulus Spinther [9]) ma nálam lesz és holnap reggel tovább megy [10]).

Puteoliban, april 21-kén, 709.

A. XIV. 12. XV. 699.

Cicero Atticusnak üdvet!

Óh Atticus, én félek, hogy nekünk a martius idusa kárörömnél s a gyűlölség és fájdalom boszúállásánál egyebet nem hozott! Mik nem jutnak hozzám onnét? Miket nem látok itt! Milly kár, hogy a szép tett [1]) nincsen bevégezve! Tudod, mint szeretem a siciliaiakat s milly tiszteletreméltóknak tartom e clienseimet. Caesar sokat tett érettek s nem volt ellenemre, habár a latinosítást [2]) nem lehetett is javalni; de hát .... [3]) Hanem ím most Antonius jó nagy summa pénzért egy a dictatortól népgyülésen alkotott törvényt függeszt ki, melly által a siciliaiak római polgárokká tetetnek, miről amannak éltében szó sem volt [4]). Hát Deiotarusunk esete nem-e hasonló? Érdemes ugyan ő bármi királyságra: de nem Fulvia kegyéből [5]). Száz meg száz az illyen. Hanem

[9]) Fija annak, ki consul korában Cic. visszahivatását indítványozta a tanács előtt.

[10]) Asiába mint proquaestor.

[1]) Érti a Caesar kévégzésével végbevitt hazafi tettet.

[2]) Hogy Caesar a *ius latii-t* (latiumi polgárjogot) a siciliaiaknak megadta.

[3]) Értsd utána: neki úgy tetszett, s még ez hagyján volna.

[4]) Több illy hamis törvényt is függesztett ki Antonius, Caesar nevében a Capitoliumban. V. ö. *Philipp. II. 36.*

[5]) Caesar Deiotarus királytól *Kis Armeniát* elvévén, a király erre meghatalmazottakat küldött Rómába, kik ott országának visszaadatása felett alkudozzanak. Ezek a mint Caesar megöletett, Antoniussal kezdtek tractálni, annak neje Fulvia közbenjárása, sőt egyenes vezetése mellett. A tractatus Fulvia teremében készült meg, mellynél a királyi biztosok beleegyeztek, hogy Kis Armenia visszaadásáért részökről Antoniusnak 10 millio sestertz fizettessék; hanem urok

ismét arra térek, hogy : hát olly világos, olly igazolt és olly jogszerü birtokot, mint a buthrotumi, nem fognánk-e valamikép megtarthatni, annyival is inkább, minthogy erre tőle több példa van? — Iránt am itt Octavius nagy tiszteletet s barátságot mutatott. Emberei őt *Caesarnak* czimezték : Philippus nem, és így én sem. Mert tagadom, hogy ezt egy jó hazafi tehesse, olly sokan környezik, kik a mieink fejére halált mondanak s el nem tűrendőnek tartják az illyeket. Mit várhatsz még, majd ha a fiú Rómába érkezik, hol szabadítóink biztosságban nem lehetnek? de kik azért örökké hiresek, sőt tettök öntudatában boldogok is lesznek. Hanem mi, ha nem csalódom, veszni fogunk. Azért kibújdosni vágyok, oda, *hol a Pelopidáknak hire sincs* — mint irva van. Nem szeretem ez új választottakat sem [6]), kik velem még szónokoltattak is [7]), hogy itt a fürdőben [8]) se lehessen nyugtom. Hanem ennek az én tulságos engedékenységem az oka. Hajdan, úgy szólván, szükség volt arra [9]) : most akárhogy áll a dolog, nem úgy van. — Noha már rég nincs hozzád mit írnom, írok mégis; nem mintha a levelekben kedvemet találnám, hanem hogy a tieidet kicsalhassam tőled. Egyébről is, ha lesz, Brutusról mindenesetre írj nekem valamit. Én ezt 22-kén Vestorius [10]) asztalánál

---

Deiotarus király, mihelyt sebes postán Caesar megöletéséről tudósítva lőn, azonnal a mondott alkuról tudni sem akarva, országát önhatalmából visszafoglalta. V. ö. *Philipp. II. cap. 37.* Fulviáról e gyalázatos asszonyról lásd : a *Chron. Vázlat.* 710. alatt.

[6]) Hirtius és Pansa jövő évre megválasztott consulokat.

[7]) Hogy tőlem mint mesteröktől tanúljanak.

[8]) Puteoliban.

[9]) Mig Caesar élt, kellett kedvökért efféléket megtennem.

[10]) Az a sokszor emlegetett puteolibeli bankár, a kit olvasóink már jól ismerhetnek.

irtam, ki a dialectikában avatatlan ugyan, de az arithmetikában elég jártas ember.

Puteoliban, april 22-kén, 709.

A. XIV. 13. XVI. 700.

Cicero Atticusnak üdvet!

Végre hét nap múlva megérkezett hozzám a levél, melly általad 19-kén iratott s mellyben kérded, sőt azt hiszed, magam sem tudom jól, vallyon a halmokban és a kilátásban, vagy a sikon sétálásban gyönyörködöm-e leginkább [1]). Valóban, mint mondod, mind két helynek annyi a kelleme, hogy kétkedem, mellyiket tegyem elsőbbnek.

Ámde nekünk nem jár az eszünk vídám lakomákon,
Látván a nagy vészt, mellyet Zeusz külde le, félünk
S nem bizonyos, ha megélünk avagy veszni fogunk-e [2]).

Mert bár nekem nagy s örvendetes dolgokat írsz is D. Brutusnak legióihoz érkezte felől [3]), mibe a legnagyobb reményt helyezem : mégis hogyha polgárháború lesz — mi bizonyosan lesz, ha Sextus [4]) fegyverben marad és hogy maradni fog, bizonyosan tudom : akkor mitévők legyünk, nem látom. Mivel most már nem lesz szabad, mi Caesar háborújakor szabad volt, *a sem ide, sem amoda* [5]). A kiről csak e veszett párt hinni fogja, hogy Caesar halálán örűlt (pedig örömünket a legnyiltabban kimutattuk mind-

[1]) Cic. ekkor a Cluviustól Puteoliban öröklött tengermelléki birtokán mulatván, kérdezte tőle Attticus, itt tetszik-e neki jobban, vagy a magasabb fekvésű hegyes Arpinumban.

[2]) *Ilias I. 218 st.* E versekkel azt akarja mondani Cic. *most e veszélyes időkben biz' én egyik helyen sem igen jól érzem magamat.*

[3]) D. Brutusnak Innenső Galliában három legiója feküt, egy ujonczokból és két koronczokból álló *Appian. de B. C. lib. III.*

[4]) Pompeius.

[5]) Azaz : semlegesnek lenni.

nyájan) azt ellenségei közé számitandja és ez a legnagyobb öldöklést vonhatja maga után. Nem marad fenn egyéb, mint vagy Sextus táborába, vagy talán Brutuséba vonúlnunk. Kellemetlen föladat; mind mert korunkhoz nem való, mind a háborúnak bizonytalan kimenete miatt; aztán meg nem tudom, nem mondhatom-e neked, mint te is nekem :

Nem te reád bizták, óh gyermekem, a hadi munkát,
Jobb neked a békés szónoklat műveit íznöd [6]).

Hanem bizzuk ezt a sorsra, melly illy esetekben többet bir az észnél. Mi pedig azt tartsuk szem előtt, a minek magunkban kell föltaláltatni, hogy bármi történjék, erélyesen s bölcsen türjük, nem feledve, hogy az halandókkal történt s meritsünk bő vigasztalást a tudományokból és nem legkisebbet martius idusából is. Segits most elhatározásomban, melly nekem gondot ád, ollyan sok ötlik eszembe mind a két oldalról. Menjek-e, mint szándékoztam, Görögországba követnek? A fenyegető halálos veszélyt részemről úgy egy időre kikerülhetőnek látom : de rosszalás érhet azért, hogy a hazát illy súlyos időben ott hagytam. Ha ellenben maradok : magamat veszélyben látom ugyan, de megtörténhetőnek sejtem azt, hogy hazámnak használhatok. Mert az magános tekintet, hogy Cicero [7]) megszilárditása végett oda menni fölötte üdvösnek tartom s nem is volt a menetelre egyéb okom akkor, midőn arról, hogy magamat Caesar által kiküldessem, gondolkodni kezdék. Ez egész tárgy felől tehát, mint szoktál, ha valamit érde-

[6]) Jupiter szavai Venushoz. *Ilias V. v. 428.* Hanem itt Cic. a Homeros γάμος-ából (menyekző) λογος-t (beszéd) csinált. Végre tehát ezzel maga is bevallja, hogy neki nagy hadvezéri talentoma nincsen.

[7]) Athenaeban tanúló fija.

kembe vágónak látsz, okoskodjál. Ímmár leveledre térek vissza.

Irod, az a hire, hogy mit a tó mellett birok [8]), el akarom adni, és hogy a kisded villát meg minden esetre Quintusnak engedem át, bár drága árron is, hogy, mint fija neked mondta, az eljegyzett Aquiliát [9]) oda szálitsa be. Biz' énnekem eszemben sincs az eladás, hacsak talán kedvemrevalóbbat nem lelek. Quintus is épen nem gondolkozik most vételről. Mert eleget gyötri a hozománybeli tartozás [10]), mellynél Egnatius [11]) irányában végtelen háláját fejezi ki. A nősűléstől pedig úgy borzad, hogy azt mondja, nincs a szabad ágyacskánál semmi kellemesebb. De elég erről is.

Most a mi elnyomorodott, vagyis inkább megsemmisűlt köztársaságunkra térek vissza még. M. Antonius Sex. Clodius [12]) visszahelyzése végett írt hozzám. Milly tisztelettel személyem iránt, leveléből (mellyet párban közlök) láthatod; de egyszersmind milly bomlottan, milly gyalázatosan s veszedelmesen is — úgy hogy majdnem Caesart visszakivánná az ember — könnyen észrevehetd. Mert miket Caesar soha sem nem tett, sem meg nem engedett volna, most ollyak hordatnak elő hamis jegyzőkönyveiből [13]). Én azomban Antonius irányában

[8]) Érti a lucrinumi tó mellett fekütt cumanumi villáját.

[9]) Kit az idősb Quintus, Pomponiától elválván nőül venni akart

[10]) Mellyet Pomponia részére kell fizetnie.

[11]) Egy a levelekben már többször előfordúlt bankár, ki őt pénzzel segítette.

[12]) Ki számüzetve volt azért, hogy a megölt P. Clodius testét a curiába vitetvén, azt ott a padokból, asztalokból s levéltárbeli actákból rakott tüzön égettette meg, minek folytán maga a curia s szomszédjában fekütt Porcia-palota is leégett.

[13]) Antonius a Caesar jegyzőkönyveit kénye szerint megha-

felette engedékenynek mutatkoztam. Mert miután elhitette magával azt, hogy ő neki minden szabad, a mit akar: csak úgy cselekedett volna ellenemre is. Azért a magam válaszát szinte küldöm neked másolatban.

Puteoliban, april 26-án, 709.

Mellékletek.

A.

Antonius consul M. Cicerónak üdvet!

Sok foglalatosságaim s rögtöni elutazásod miatt történt, hogy veled az alábbi tárgy iránt személyesen nem értekezhettem. Azért félek, távollétem kissé ártalmamra lehet nálad. Ha mégis jóságod felőled mindig táplált véleményemnek meg talál felelni, annál inkább fogok örvendeni. Én kértem volt Caesart, helyezné vissza Sex. Clodiust. Meg is nyertem. Akkor mindjárt fel volt téve nálam, csak úgy használni e kegyet, ha te megengeded. Most még inkább óhajtanám, hogy ezt a te megegyezéseddel legyen szabad tennem. Ha az ő szomorú és lesújtott sorsa iránt talán keményebbnek mutatkoznál: ellenedben nem fogom erőltetni a dolgot. Ámbár kötelességemnek nézem Caesar jegyzékét védeni [14]). De én hiszem, hogyha irányomban szeliden, józanúl s szeretőleg gondolkozni akarsz: bizonyára engedékeny lészsz s óhajtni fogod, hogy P. Clodius, a legjobb reményű fiú [15]) meg legyen győződve arról, miszerint te, bár

misítgatta s e műtéthez annak egy Q. Faberius nevű irnokát használta, mint ki Caesar vonásait utánozni tudta. *Appian. de B. C. lib. III.*

[14]) Mintha t. i. abba Sex. Clodius visszahivatásának elrendelése maga Caesar által lett volna irva.

[15]) Anyja a hires Fulvia, első férje P. Clodius halála után, M.

tehetnéd, nem üldözöd atyja barátait. Engedd hinni, kérlek ez egekre, hogy atyjával a köztársaság okáért folytattad a viszálkodást. Ne vesd meg ezt a családot. Szebb és örvendetesb levetkeznünk az olly ellenségeskedést, mellyet a köz űgy kedvéért, mintsem mellyet daczból öltöttünk magunkra! Hagyd továbbá nekem már is azon véleményre vezetnem a fiút s beoltanom gyenge szivébe azt, hogy az ellenségeskedést utódainkra szállítni nem kell. Noha jól tudom, Cicero, hogy szerencséd minden veszélyen kivűl van: mégis hiszem, inkább kivánsz nyúgalmas és tisztelt, mintsem aggodalmas öregségben élni. Végre jogom is van kérni tőled ezt a szivességet. Mert nincs, mit én értted meg ne tettem volna [16]). Ha ezt tőled ki nem nyerem : enmagamtól Clodiusnak megadni nem fogom; hogy lásd, tekintélyed mennyit nyom előttem s magadat annál engesztelékenyebbnek mutasd.

B.

Cicero Antonius consulnak üdvet!

Mit velem levélben közlesz, az iránt egy oknál fogva jobbszerettem volna szóval értekezni. Úgy nem csupán beszédemből, hanem arczomból és szemeimből, vagy amint mondani szokták, homlokomról is lehetett volna irántad való szeretetemet olvasnod. Mert bár mindig szerettelek, először vonzalmad, aztán jótéted által is föl lévén arra hivatva [17]), jelen-

Antonius hitvese lett s most az ifjú P. Clodius e mostoha apjának házánál neveltetett, hanem az Antoniustól felőle táplált szép reményeknek később korántsem felelt meg. Lásd: *Valer. Max. lib. III. cap. 5.*

[16]) Ki miattad P. Clodiust még megölni is akartam s magadat Brundisiumban, mikor hatalmamban voltál, megkiméltelek. V. ö. *Philipp. II. cap. 20. 24.*

[17]) Antonius fiatal korában igen ragaszkodott Ciceróhoz; hozzá

leg a köztársaság annyira kedvembe helyezett [18]), hogy nincs, ki előttem nagyobb becsben volna. Igen szeretőleg s megtisztelőleg irott leveled pedig olly hatással lőn rám, hogy úgy látszik, a jótétet nem én közlöm veled, hanem abban te részeltetsz engem, midőn kérésedhez azt adod, hogy ellenségemet, ki rokonod, ha én nem akarom, megmenteni nem kívánod, bár könnyen megtehetnéd is. Ezt neked, Antoniusom, szivből viszonzom és pedig akképen, hogy miután hozzám illy hangon irtál, elismerem, miszerint velem legnemesebben s legmegtisztelőbben bántál és a dolgot, bármint állana is, egészen rád hagyandónak vélném; de emberi érzelmemnél és jellememnél fogva is rád hagyom. Mert én bennem nemcsak semmi keserűség, de csak valamivel nagyobb komolyság, vagy szigor sem létezett soha, mint mennyit a köztársaság szüksége követelt. Mi több, még maga Clodius ellen sem volt gyülöletem soha kitűnő; az levén szabályom mindig, hogy ellenségink barátit, kivált az alsóbb rendűket üldöznünk s magunkat a segédeszközöktől megfosztanunk nem kell. És a Clodius fiúra nézve tisztedben állónak tartom [19]) becsepegtetni, mint irod, zsenge keblébe az illy elveket, nehogy családainkban az ellenségeskedést még most

járt magát a szónoklatban gyakorolni, sőt később is egy darabig nagy tűzzel védte őt P. Clodius ellen. Mikor közttök a régi viszony halálos gyülöletté változott, Antonius hogy Cic. jellemtelenségét bebizonyíthassa, ennek itt ezt a levelét mindenfelé mutogatta, miért Cic. őt keményen megróvja. V. ö. *Philipp. II. 4.*

[18]) Kétségkivül itt ezzel Cic. Antonius azon gyanús jószolgálatára céloz, mellyet a köztársaságnak azzal tett, hogy Caesar megöletése után mindjárt Brutussal és Cassiussal egyezkedvén, ez által a két párt között kitörni készülő véres harctól a fővárost egy kis időre legalább megmentette.

[19]) **Mint ki a fiúnak mostoha apja vagy.**

is fennállni higyje. P. Clodiussal czivódtam; mert én a köz űgyet védtem, ő meg a magáét. Versenygéseink felett a köztársaság itélt. Ha most élne, vele semmi villongásom többé nem lenne. Tehát mivel engem úgy kérsz, hogy hatalmaddal, melylyel birsz, kedvem ellen élni nem fogsz: biztositsd ebben a fiút is részemről; nem azért, mintha korom az ő életkoráról valami veszélyest sejthetne, vagy hogy tekintélyem bármi versenytől félhetne, hanem hogy mi ketten egymással még inkább összefüződve legyünk, mintsem eddig valánk. Mert ama gyűlölködések közbejötte után csak szived volt nyiltabb előttem házadnál. Hanem elég erről. Azzal végzem: hogy mindazt, mit szándékodban s érdekedben levőnek gondolok, legkisebb kétkedés nélkül mindig egész készséggel megteszem [20]). Óhajtom, hogy erről teljesen meg légy győződve.

A. XIV. 14. XVII. 701.

Cicero Atticusnak üdvet!

Mondd el csak nekem még egyszer: koszorús volt Quintusunk a Parilián? [1]) A Parilián! Egyedül-e? De hisz oda teszed Lamiát [2]) is — min részemről csodálkozom. Azomban szeretném tudni, kik valának a többiek; noha könnyű elgondolnom

[20]) Ez az egész levél, különösen annak e befejezése, azoknál kik az ildomos politikát államférfiakban s diplomatákban sem tűrik, Cic. erkölcsi jellemére nem kis árnyékot vethetne.

[1]) Pales ünnepén; mellyet ekkor Octavius mint Caesar adoptált fija ennek emlékére adott nagyszerű játékok által tett fényessé. Tartatott a *parilia* april 24-kén. Quintus alatt itt az *ifjabb* t. i. Cic. unokaöccse értendő.

[2]) Mellyik Lamiát? nem tudni.

mind rossz szőrüek, más senki. Adj hát erről bővebb felvilágositást.

Én meg épen amint hozzád 22-kén terjedelmes levelemet útnak indítottam, reá mintegy három óra múlva vettem tőled egyet s ugyancsak tartalmast. Hogy a *Vestoriusos* eretnekségről [3]) és a Pherionok puteolibeli moráljáról [4]) való furcsasággal teljes tréfáidon jó izűt nevettem, mondanom sem szükség. Beszéljünk a többi politikai érdekkel birókról. A Brutusokat s Cassiust úgy véded előttem, mintha én őket vádolnám, holott őket eléggé nem dicsérhetem. Én a körülmények vétkeit hordtam fel, nem a személyekét. Mert a zsarnok megsemmisitése után a zsarnokságot fennállni látom. Ugyanis millyeket maga nem tett volna, ollyanok történnek. Mint ímé Clodiussal is, kire nézve bizonyos előttem, hogy ő azt nemcsak nem tette, de meg sem engedte volna [5]). Következni fognak Rufio, a *Vestorianus* [6]), Victor [7]), ki soha beirva nem volt, azután többek és ki nem? [8]) Kinek magának szolgálni nem tudtunk, annak jegyzékeinek hódolunk. Liberaliakor kinek lehetett a tanácsban meg nem jelenni [9])? Tegyük, lehetett

[3]) Céloz arra a Vestorius penztőzsérre, kiről a 699-ik levél végén mondja: hogy *a dialectikában avatatlan, de az arithmetikában jártas,* s kit ezzel olly philosophiai secta fejéül mutat föl, mellynek minden philosophiája abban áll, mint lehessen kis zacskó pénzekből nagyokat csinálni.

[4]) Kiket s mit kell itt érteni a Pherionok s moráljok alatt: azt csak Atticusnak ide vonatkozó leveléből érthetnők meg. Találgatni minden adat nélkül hasztalan fáradság.

[5]) Hogy t. i. számüzetéséből visszahivattassék. V. ö. a 700-ik lev. s annak A. B. mellékletét.

[6]) Az, kiről a 185-ik levélben szó van.

[7]) Ismeretlen egyén, de úgy látszik, szintén számüzetett pompeianus, úgy, mint az előtte megnevezett *Rufio* is.

[8]) A számüzetettek közől alig maradt egy is, a ki haza ne hivassék

[9]) Atticus, mint ez a 697-ik levél íme szavaiból: *te a liberaliát*

volna valahogy : de hát miután megjelentünk is, kijelenthettük-e véleményünket szabadon? Vallyon midőn semmi fedezetünk nem volt, nem kellett-e minden árron az oda fegyveresen megjelent veteranusokat pártolnunk [10])? Hogy az a capitoliumi ülés [11]) nekem nem tetszett, magad bizonyságom lehetsz. De hát miért? Vallyon a Brutusok [12]) vétke-e ez? Korántsem az övék, hanem más olly *brutumoké*, kik magokat előre látóknak s bölcseknek képzelik, — kik elégnek tartották örülni, némellyek szerencsét is kívánni : de maradni egynek sem volt kedve. Hanem hagyjuk a múltakat; védjük egész gonddal és erővel őket s érjük be, mint te kívánod, a martius idusával, melly legalább barátinknak, ez isteni férjfiaknak, az egekbe utat nyitott, habár a római népnek szabadságot nem hozott is. Jussanak eszedbe saját szavaid. Emlékezel-e, mikor váltig mondottad: *oda minden, ha rendes temetéssel viszik ki?* s vajmi bölcsen. Látjuk, mi lőn ebből. Irod, Antonius junius 1-én a provinciákról előterjesztést fog tenni ollykép, hogy a két Galliát ő kapja s mindenikre nézve [13]) az idő meghosszabbitva legyen. Lehet-e majd szabadon szavazni? Ha lehet : úgy e visszanyert szabadságnak örvendeni fogok; ha nem lehet: akkor mit

okolod, kitetszik, már előbb rosszalta azokat, a miket Caesar halála után harmadnapra *liberalia* ünnepén vagy martius 17-kén a Tellus templomába gyűlt tanács végezett s meglehet később is felhozta azt Cicerónak, hogy jobb lett volna, ha akkor egy is a jólérzők közől a tanácsban meg nem jelent volna.

[10]) V. ö. *Philipp. II. 35. végről.*

[11]) Mellyet Brutus és Cassius Caesar megölése napján a senatori párttal magok között tartottak.

[12]) Értí M. és D. Brutust.

[13]) Úgy a Cisalpina mint a Transalpina Galliára nézve. És csakugyan junius 1-én Antonius ki is vitte, hogy részére a provinciákban a helytartóság ideje meghosszabbíttatott. *Philipp. II. 42.*

nyertem én ez úrcseréléssel azon a gyönyörön kivül, mellyet szemeim a zsarnok méltó kimúlásából élveztek? — Irod, hogy Ops templomában rablások történnek [14]). Azokat is előre láttam én. Való, hogy mi e derék férjfiak által megszabadittattunk s mégis szabadok nem vagyunk. E szerint övék az érdem: mienk a hiba. S te még biztatsz, irjak történelmi műveket? Tán hogy egybeszedjem roppant galádságait azoknak, kik folyvást nyakunkon ülnek? Nemde lehetne-e nem dicsérnem azokat is, kik téged a pecsétléshez alkalmaztak? S bizony nem az a csekély pénzecske vinne rá [15]), hanem a jószivű embereket, bárminők is, rágalmazással illetni bajos. De gondolom, minden lépéseim iránt biztosabban lehet végeznünk, mint irod, junius 1-én, a mikorra én ott leszek s minden erőmet, tehetségemet meg fogom feszitni — segitve természetesen tekintélyed, befolyásod s az ügy igen méltányos volta által is — hogy a buthrotumiakra nézve olly tanácsvégzés hozassék, a minőt említesz. — A miről kivánod, hogy gondolkozzam, fogok gondolkozni részemről, noha a múlt levelemben rád biztam a gondolkozást. És te mintha már a köztársaság meg volna szerezve, massiliai

[14]) Antonius s Dolabella consulok részéről. Antonius t. i. Caesarnak a közkincstárba, melly az Ops templomában volt, letett pénzeit magához vitette, s azt állítván hogy azok Caesarnak irásban fenhagyott rendelete szerint kiosztandók, az egész öszveget kénye szerint eldividálgatta s belőle Dolabellának, fülig adós tiszttársának legtöbbet juttatott, hogy ezzel őt a maga pártjára vonhassa. *Philipp. I. 7. II. 42.*

[15]) Minden oda mutat, hogy a mit itt Cic. mond, vele különösen Dolabellára céloz, mert neki a caesarianusok között csak ez maga volt adósa, s egyszersmind, bár az ellenkezőre igen sok oka lett volna, folyvást kedvelt barátja is, ki viszont Cicerót annyira szerette, hogy részére végrendeletében még legatumot is hagyott s őt azzal is megörvendeztette, hogy végrendeletéhez egyik tanúnak Atticust hivta meg. V. ö. ezekre nézve a 689-ik, 708-ik és 711-ik levv.

szomszédaidnak [16]) az övéket visszaadogálod [17]). Ezeket fegyverrel, mellyben milly erősek vagyunk, nem tudom, talán visszaadhatni: hatalomszóval nem lehet.

Puteoliban, april 27-kén, 709,

F. VI. 17. XVIII. 702.

M. Cicero Bithynicusnak [1]) üdvet!

Amúgy is szörnyen óhajtom ugyan, hogy a köztársaság végre lábra álljon, de hidd nekem, ez óhajtásomat még inkább növeli azon igéreted, melylyel leveledben föllépsz. Mert irod, hogy ha az meglesz, én velem fogsz élni. E szándékod reám nézve igen örvendetes s vele nem mást mutatsz, mint a mi barátságunkhoz s atyádnak, e nagy embernek felőlem való véleményéhez illő. Mert elhihetd, hogy kiket a körűlmények hatalmasakká tettek, vagy tesznek [2]), veled nagyszerű jótétek által szorosban összefüzve lehetnek, mint én, hanem barátságra nézve senkisem inkább nálamnál. Előttem hát mind ez összeköttetésünkről megemlékezésed, mind azt gyarapítni kivánó szándékod kedves.

Puteoliban, aprilisb. 709.

---

[16]) Vagy Atticusnak volt valami birtoka a massiliaiak szomszédságában, vagy ezeknek Atticus római laka mellett valami követeik számára kibérelt szállásuk.

[17]) Úgy írsz rólok, mintha bizonyosan tudnád, hogy a mit tőlök Caesar elfoglalt, minden órán visszaadatja nekik a tanács. *Philipp. XIII. 15.*

[1]) Az a Bithynicus, ki Ciceróhoz a 686-ik levelet irja. De hogy itt Cic. nem arra, hanem egy más ma nem létező levélre válaszol, első pillantásra észrevehető.

[2]) Érti Caesar pártját.

F. XVI. 23. XIX. 703.

Tullius Tirójának sok üdvet!

Már csak tedd meg a bevallást, ha lehet, ámbár ez afféle pénz is, mellynél bevallásra [1]) nincs szükség. Azomban Balbus hozzám azt irta, olly nagy szemfolyás fogta el, hogy szóval meg nem mondhatja, mit akar e törvény által Antonius. Csak nekem rusticálnom [2]) lehessen! Bithynicusnak feleltem [3]). Mi Serviliust illeti : ám lásd, ha neked a vénség nem olly megvetendő [4]). Ámbár Atticusunk [5]), mivel engem egykor rettegések közt hánykódni látott, azt képzeli, most is úgy van s nem látja, hogy a bölcsészet milly védbástyájával vagyok véve körül s bármi legyek, mert maga fél, csak azért ijjesztget. Már én Antonius régi barátságát csakugyan megtartani akarom legkisebb sérelem nélkül, és irni is fogok neki, de nem előbb, mintsem veled találkozom. Hanem azért veled a kötelezvényt nem hagyatom

[1]) Úgy látszik, Antonius a tőkepénzek bevallását elrendelő törvényt hirdetett ki. Tiro Cicerónak némelly pénzeire nézve kétségben volt az iránt, be kell-e azokat is vallani. Cic. hát e végett kérdést tett Balbusnál; hanem ez rá válaszúl azt irta, hogy *nem tudja* s egyuttal megemlítette nagy szemfájását is. Meglehet, Balbus a dolgot csakugyan nem tudta : de Cic. felőle azt hitte, csak azért nem akar a kérdésre felelni, mert fél, hogy az által Antoniust meg találja bántani; azért tréfásan ráfogja, mintha Balbus szemfájása (*epiphora*) nevetséges ürügyével akart volna az adható felelet elől kitérni.

[2]) Román kivül, a vidéken s villáimon mulatnom.

[3]) Alkalmasint az előbbi 702-ik levélre czéloz.

[4]) Servilius Isauricus (mint *Dio Cassius lib. 45. irja*) ez időben halt meg elaggott korában. Talán Tiró is hasonló öreg kort kivánt magának s erre czéloz itt Cicero.

[5]) Itt az *ámbár* szócska Cic. egy elhallgatott, de könnyen kipótolható gondolatához tartozik, és e toldás után ez a magában homályosnak látszó hely igy értendő : *Te az öregséget nem veted meg. De én részemről megvetem, soká élni nem kivánok s igy e részben nyúgott vagyok; ámbár Atticus azt hiszi, hogy most is, mint egykor, rettegések között élek.*

ám abban. *Közelebb az ing a csuhánál*[6]). Holnap várom Leptát, kinek rutájához a te beszéded mentáját [7]) kell használnom. Élj szerencsésen

Puteoliban, april végén, 709.

A. XIV. 15. XX. 704.

Cicero Atticusnak üdvet!

Az a rövid levél, mellyet utóbb irtál, valóban örömömre vált, Brutusnak Antoniushoz s ugyan neki hozzád is irt levelénél fogva. Úgy látszik, a dolgok jobban is mehetnek, mintsem eddig mentek. De nekem hol legyek s hova menjek mármost, arra kell gondolnom. Óh az az én dicső Dolabellám! mert már enyémnek mondom őt. Előbb, elhidd, egy kissé kétkedtem. Nagy hatást idéz az a tett [1]) elő. A szikláról [2])! keresztfára [3])! eltakaritani az oszlopot s betöltni a helyét! Igazán hőstettek. Úgy látom, ez által véget vetett azon szinlett epedésnek [4]), melly eddig naponként harapódzott és melly, ha megrögzik, félő, még barátainknak a zsarnok-ölés torkukra

[6]) *γόνυ κνήμης*. Görög közmondás, mi annyit tesz: *közelebb a térd a szárcsonínál*, vagy mint latinúl ez: *tunica pallio propior*. Vele itt Cic. azt akarja mondani: előbbvaló gondja most neki az, hogy Tiro a kötelezvénybeli adósságot hajtsa be, mintsem vele az Antoniushoz irandó levél felől okoskodjék.

[7]) Tréfás összehasonlítás a Lepta fanyar, izetlen és Tiro kellemes beszéde közt.

[1]) Mellyet Dolabella a Caesarnak emelt oszlop lerontatásával elkövetett.

[2]) Utána értendő: lehányatni mindazokat, kik az oszlopot emelték.

[3]) Feszíttetni. Mivel Dolabella a Caesar miatt fellázadtakból a szolgákat keresztfára feszittette, a szabad egyéneket meg a capitoliumi szikláról hányatta le.

[4]) Caesar után.

forrhat. Most már leveleden teljesen megnyugszom s jobbakat remélek; ámbár azokat ki nem állhatom, kik az alatt, míg a béke óhajtását szinlik, a legátkozottabb intézkedéseket pártolják. Szerencse, hogy mindent egyszerre ki nem vihetnek. A dolog jobban kezd menni, mintsem gondolám. Azért el sem is távozom, míg te azt részemről becsülettel tehetőnek nem látod. Bizonyos, hogy Brutusunkat sehol el nem hagyom s ezt, ha vele semmi viszonyom nem lett volna is, az ő ritka s hihetetlen hősiségéért megtenném. — A villát és mi a villában van, egészen Piliánknak engedem, magam ma május 1-én Pompeianumba indúlván. Be szeretném, ha Brutust reá birhatnád, hogy maradjon Asturában.

Puteoliban, majus 1-én, 709.

A. XIV. 16. XXI. 705

Cicero Atticusnak üdvet!

Május 3-kán a Cluvius-kertből postahajóra szállandó irom e levelet, miután a Lucrinum melletti villát a gazdatisztekkel együtt Piliánkra hagyám. Magamnak pedig szándékom még ma Paetusunk túrós halának esni; pár napot Pompeianumban töltni, aztán puteolanumi s cumanumi birodalmaimba visszavitorlázni. Milly kivánatosak különben e helyek de az alkalmatlankodók sokasága miatt majdnem kerűlnöm kell őket! Hanem hogy a tárgyra térjek: no csak nagyszerű tett az a mi Dolabellánké s milly tapintat! Én ugyan őt magasztalni s buzdítgatni meg nem szűnöm. Minden leveledben szépen kijelented, mit itélsz a dolog és az ember felől. Részemről azt

hiszem, hogy ímmár Brutusunk arany-koronás fővel is [1]) végig mehet a forumon. Mert ki merné bántani őt, kereszt, vagy a szikla lévén kötve ehez [2])? s pedig az alsóbb rendűek olly nagy tapsa s helyeslése mellett. De most, édes Atticusom, légy segitségemre. Miután bőven megtettem Brutusunkért a magamét, óhajtnék kirándúlni Görögországba. Nagyon fontos Cicerómra, vagyis inkább reám, sőt mondhatom, mind kettőnkre nézve, hogy őt tanúlásánál meglepjem. Mert Leonidás [3]) levele, mellyet velem közlél, mit tartalmaz, kérlek, ollyant, a min különösen örülhetnénk? Én mind addig nem tartom elégnek az ő dicséretét, míg csak így dicsérik: *a mint most van* Nem a bizakodó, hanem inkább az aggódó nyilatkozványa ez. Herodesnek is [4]) meghagytam, hogy nekem egy hajszálig megirjon mindent. Tőle eddig egy bötűm sincs. Félek, nem tud semmit, a miről gondolná, hogy örömmel lehetne hallanom. Hogy Xenónak irtál [5]), fölötte kedvesen veszem. Mert hogy Cicerónál ne hiányozzék semmi is, mind kötelességem, mind becsületem hozza magával. — Flamma Flaminius [6]) hallom Rómában van. Irtam neki, hogy levélben megbiztalak, értekeznél vele Montanus [7]) dolgáról s kérlek a levelet, mellyet neki küldök, szolgáltasd kezéhez és magad is, ha terhedre nem lesz, beszélj vele. Hiszem, ha van az emberben egy kis

[1]) Mint egy triumphator.

[2]) Az lévén annak a dijja, mint Dolabella már megmutatta.

[3]) Előkelő athenaei ember, kinek figyelmébe Cic. a fiát ajánlta volt.

[4]) Ez is az athenaei első polgárok egyike.

[5]) A fijának Athenaeben előlegezendő költség végett.

[6]) Egy ismeretlen adósa Cicerónak.

[7]) V. ö. az 582-ik lev.

szemérem, úgy fogja intézni, hogy helyette valamikép fizetni ne kelljen. — Atticára nézve igen nagy örömet szerzél nekem azzal, miszerint előbb tudattad velem, hogy jól van, mintsem hogy nem jól volt.

Puteoliban, a Cluvius-kertben, május 3-kán, 709.

A. XIV. 17. XXII. 706

Cicero Atticusnak üdvet!

Május 3-kán Pompeianumba érkeztem, mint neked már irtam, előtte való nap Piliát Cumanumba behelyheztettem. Itt a vacsoránál juttatták kezemhez azt a leveledet, mellyet Demetrius szabadosnak 30-kán adtál át s mellyben sok bölcsen van irva, de mi végtére is, mint tenmagad mondod, csupán oda megy ki, hogy minden elhatározás a sorstól látszik függeni. E tárgyakról tehát a körülményekhez képest s majd személyesen. — A buthrotumi ügy iránt, csak Antoniussal szólhassak, bizonyosan sokat kieszközlök. De nem hiszik, hogy Capuától eltérjen [1]; pedig félek, a köztársaság nagy kárára megy oda. Ezt véli L. Caesar [2] is, kit tegnap Nápolyban mint súlyos beteget meglátogattam. És így nekünk a tudva levőkről junius 1-én [3] értekeznünk s végeznünk kell. Hanem elég erről. — Quintus fiú az apjának igen keserű levelet küldött, melly Pompeianumba érttünkor jutott kezéhez s melly azon kezdődik, *hogy*

---

[1]) Hová az ottan megtelepített caesarianus koronczok magához édesgetése végett indult volt.

[2]) Ki 689-ben C. Figulussal viselt consulságot. Ennek nővérétől született M. Antonius.

[3]) A mikorra Capuából Antoniusnak meg kell jönnie, az e hónapban tartandó tanácsülésre.

ő Aquilliát mostohájául el nem fogadja [4]). Azomban ez talán még tűrhető, hanem az, *hogy mindent Caesartól nyert, apjától semmit s a többit Antoniustól várja!* Óh gazember! De föl is lesz róva! — Brutusunkhoz, Cassiushoz és Dolabellához irtam leveleket. Közlöm másaikat veled; nem mintha tünődném rajta, elküldjem-e nekik (szerintem minden esetre el kell azokat küldeni), hanem mert nem kétlem, hogy te is így gondolkodol. — Cicerómnak, édes Atticusom, annyit szolgáltass, a mennyit jónak látni fogsz s engedd e terhet rád nyomnom. A mit eddig tettél, mind igen kedves előttem. — Azt az *adomás* munkámat [5]) nem simitottam még úgy ki, ahogy szeretném. De az, mit belészövetni akarsz, más külön kötetet kiván. Egyébiránt bizvást elhihetd, én úgy veszem észre, hogy ez átkozott párt ellen kevesebb veszélylyel lehetett szólani, míg a tyranus élt, mintsem holta után. Mert ő, nem tudom én miért, engem különöseu szenvedhetett: most akármerre fordúlunk, mindenütt csak Caesar rendeleteire, sőt gondolataira is útalnak bennünket. — Montanusra, miután Flamma már megjött, legyen gondod. Gondolom, az úgynek már is jobb lábon kell állnia.

Pompeianumban, május 4-kén, 709.

---

[4]) Mert hire volt, hogy apja ezt akarná elvenni. V. ö. a 700-ik lev.

[5]) Mellyben a korabeli nevezetesb eseményeket irta le, s melylyet halála után fija adott ki, hanem e munkája is többekkel együtt elveszett.

F. IX. 14. XXIII. 707.

Cicero Dolabella consulnak, barátjának üdvet [1]) !

Ámbár, édes Dolabellám, dicsőségeddel beértem és belőle elég nagy örömet s gyönyörűséget élveztem : mégis nem lehet meg nem vallanom, hogy a legnagyobb örömet az árasztja reám, mert az általános közvélemény engem érdemeid részestársává tesz. Nem találkoztam senkivel (pedig találkozom mindennap többekkel, mert számos jeles egyének gyűlnek ide egészségök végett és vannak a municipiumokból is sok ismerőseim), a ki midőn téged legnagyobb dicséretekkel egekig magasztalt, egyszersmind irányomban is különös hálát ne fejezett volna ki. Mivel azt állítják, kétségök sincs abban, hogy te az én oktatásaimra s tanácsaimra hallgatva mutatod magadat olly derék polgárnak és példás consulnak. Ha mindjárt ezeknek a legigazabban viszonozhatnám is, hogy a mit tészsz, saját itéleted s ön tetszésed szerint teszed és senki tanácsára nem szorúlsz : mégis azért a dolgot sem egészen reájok nem hagyom, nehogy érdemedet csökkentsem, ha minden tanácsaimból eredettnek tünnék fel; sem erősen nem tagadom, miután dicsvágyóbb vagyok, mintsem tán kellene. Különben méltóságodnak sem fog az ártani, mi Agamemnonnak, a királyok királyának becsületére vált, ha van tanácskozásoknál egy Nestorod. Nekem viszont dicsőségemre szolgál az, ha te, mint fiatal consul, olly érdemekkel tündöklöl, mintha csak az én isko-

[1]) Ez a levél a *Tiróféle* szerkezetben kétszer is előjön ; egyszer *ad Fam. IX. 14.* másszor *ad Att. XIV. 17.* de a két példányban olly csekély (csak egy két szóra menő) különbség van, hogy azért mi a levelet kétszeresen adni szükségtelennek tartottuk.

lám növendéke volnál. L. Caesar is, mikor őt Nápolyban betegen meglátogatám, bár egész testében fájdalmakat érzett, előbb hogysem jóformán üdvözölt volna is, ezzel fogadott : *óh Ciceróm, mint örülök rajtad, hogy Dolabellánál olly befolyással birsz, minővel ha én részemről növérem fijánál* [2]) *birnék, már mentve lehetnénk. Dolabellád iránt pedig nemcsak örömömet, de hálámat is kell nyilvánítnom, mivel a te consulságod óta egyedül öt mondhatom én igazán consulnak.* Ez után sokat beszélt tettedről és arról az eljárásról; *hogy annál semmi nagyszerübb, semmi dicsöbb a köztársaságra nézve, semmi üdvösb még nem történt és hogy csak ezt a szót hallani mindentöl.* Én pedig tőled azt kérem, hagyj engem e mást illető dicsőségbe, mint egy hamis örökségbe lépnem s engedd, hogy némileg érdemeidben osztoznom lehessen. Ámbár, édes Dolabellám (mert csak tréfából mondám ezt) készebb volnék én minden dicsőségemet, ha tán van nekem is, reád ruházni át, mintsem a tiedből legkevesebbet elvegyek. Mert bár, mint tapasztalhattad, mindig fölötte becsültelek is, újabb tetteid által úgy feltüzelődtem, hogy az enyimnél égőbb szeretet sohasem lehetett. Mert hidd nekem, nincs szebb, nincs kellemesb, nincs szeretetreméltóbb valami, mint a hősiesség. Tudod, hogy mindig szerettem M. Brutust [3]) az ő nagy eszéért, kedves jelleméért, ritka jóságáért és szilárdságáért, mégis martius idusán olly sok járúlt még e szeretethez, hogy csodáltam, mint lehetett annyival növelni még azt, a mi nekem már rég tetézettnek látszott. Ki hitte volna azt, hogy ahoz a

[2]) Érti M. Antoniust, ki L. Caesar nővérének fija volt. V. ö. a 706-ik lev. 2-ik jegyz.

[3]) Feledi Cic. hogy ciliciai proconsul korában egy ideig nem igen szerette volt őt, mint erre olvasóink is jól emlékezhetnek.

szeretethez, melylyel hozzád viseltettem, még valami járúlhasson? Pedig annyi jött még hozzá, hogy úgy tetszik, csak most szeretlek már s előbb csupán becsültelek. Mivel buzditsalak tehát, hogy méltóságodnak és a dicsőségnek szolgálj? A nagy férjfiakat állítsam elődbe, mint tenni szoktak a kik buzdítnak? Nem ismerek nagyobbat náladnál. Magadat kell utánoznod, magaddal kell versenyezned. Sőt neked olly nagy tettek végbevitele után nem is szabad már magadhoz hasonlónak nem maradnod. Mi így lévén, buzdításra nincs szükség: örömkifejezést kell inkább használni. Mert te nálad megtörtént az, mi aligha valakinél, hogy a fenyités legnagyobb szigora nemcsak gyűlöletes nem lőn, de még népszerű volt és mint minden jólérzőknek, úgy a legalsóbb osztálybelieknek is örvendetes [4]). Mi ha veled valami kedvező véletlennél fogva történt volna: szerencséden örűlnék csak, hanem a te nagy jellemed, eszed és belátásod műve az. Mert olvastam beszédedet a néphez. Annál okosabbat képzelni sem lehet. Olly lépcsőnként haladsz benne a tett okáig fel s jószsz le ismét onnan, hogy már maga a tárgy mintegy közegyetértéssel sürgetni láttatik nálad a fenyitést. S ezzel megmentetted a fővárost a veszélytől és az államot a rettegéstől s nemcsak az időt tekintve nagy hasznot okoztál, hanem az adott példánál fogva is. Ebből általláthatd, hogy a köztársaság tőled függ s hogy nemcsak védened, de kitűntetned is illő azon férjfiakat, kiktől a szabadság kezdetét vette volt. De ezekről, mint remélem, legközelebb személyesen többet. És mert a köztársaságot velünk együtt te tartod

[4]) Igaz, hanem csak a pompeianusoknak.

fenn : el ne felejts, édes Dolabellám, különösen vigyázni magadra.

Pompeianumban, május 4-kén, 709.

A. XIV. 19. XXIV. 708.

Cicero Atticusnak üdvet!

Május 7-kén, mikor már Pompeianumban valék, két levelet vettem tőled, egyiket hat, a másikat négy nap alatt. Először hát a régibbre. Be szeretem, hogy Barnaeus [1]) a levelet épen jókor juttatta kezedhez. Cassiusnál szokás szerint viselted magadat. Millyen jó volt, hogy a mire emlékeztetsz, négy nappal előbb [2]) neki megirtam és számodra levelemet párban megküldöttem. Hanem midőn Dolabella fizethetlenségén [3]) (vagy, mint előttem nevezed *ατισια*-ján) már épen kétségbeestem, imé jön Brutustól s tőled is a levél, hogy ő száműzetés felől gondolkodik. Én részemről más révpartot [4]), koromhoz közelebb esőt néztem ki magamnak, de a mellybe jobbszeretnék Brutusunk virágzó karban léte alatt s a köztársaság helyreállta után jutni el. Hanem jelenleg, mint irod, nincs is más választás. Mivel abban egyetértesz velem, hogy korunkhoz a háborúk, főleg polgáriak, nem valók. — Antonius Clodiusra nézve azt irta volt vissza hozzám, hogy szelidségem és engedékenységem mind ő neki kedves, mind nekem is nagy örömömre fog válni. De Pansa, úgy látszik, dühös Clodius és

[1]) Egy egészen ismeretlen egyén.

[2]) U. m. május 4-kén. V. ö. a 706-ik lev.

[3]) Az eredetiben *ἀτισια*, melly szokatlan görög szót alkalmasint maga Atticus faragott az *ασιτια* (éhség) szó formájára. Vele az van mondva, hogy Tullia hozományából a harmadik rátát máig sem birta még Dolabella visszafizetni.

[4]) Érti a halált. V. ö. *Tuscul. I. 49. extr.*

Deiotarus miatt s keményen beszélget, ha elhihetné neki az ember. Hanem az már, mint legalább nekem tetszik, tőle nem szép, hogy a Dolabella tettét fölötte rosszalja. — Mi a *koszorúsokat* [5]) illeti: midőn húgod fiját az atyja korholta, az ennek azt irta vissza, hogy ő a koszorút Caesar tiszteletére vevén föl s gyászolás okáért tévén le, szivesen eltűri azt a rágalmat, hogy Caesart halála után is szereti. — Dolabellának, mint mondod, hogy szeretnéd, ollyan hathatósan irtam. Sőt még Sicának is. Nem nyomom e terhet te rád. Nem akarom, hagy ő haragosod legyen [6]). — Serviust beszédeiből kiösmertem. Több félelmet látok bennek mintsem okosságot. De mivel mind meg vagyunk ijjedve, Serviusnak igazságot adok. — Publilius veled kötelőzködött [7]). Igen, mert részökről követűl volt hozzám küldve Caerellia; kit könnyen meggyőztem arról, miszerint nekem az, a mire kér, nemcsak hogy nem tetszik, de még nem is szabad. — Mihelyt Antoniust látom, komolyan beszélek vele Buthrotum végett.

Most későbbi leveledre térek, ámbár Servius iránt már válaszoltam. Mondod, hogy *Dolabella tettéből nagyot is csinálok* [8]). Nekem, engem ugyse' ollyannak látszik az; nagyobb illy esetben s illy időben nem is történhetett volna. De hisz a mit rá ruházok, mind a te leveled után mondom neki. És veled abban is egyetértek, hogy tette még nagyobb lenne, *ha*

[5]) Vagy talán inkább *koszorút*. V. ö. a 701-ik lev.

[6]) Hihető, hogy Antoniust érti; mert ez itt e levélnek több bizonytalan értelmű helyei közé tartozik.

[7]) Cic. magától eltaszított második nejének Publiliának testvére aligha nem húga miatt, kit visszavetetni akart, kötött össze Atticussal.

[8]) A mondat elé teendő: *mondod*, vagy *irod*; mi az eredetiben hiányzik.

nekem, a mivel adós, megfizetné. — Szeretném ha Brutus Asturában volna. Arra nézve pedig, a miért megdicsérsz, hogy elútazásom felől nem akarok határozni addig, mig azt, hova dőlnek el a dolgok, látni nem fogom, változtattam nézetemet. Hanem azért mig nem látlak, semmit nem végezek. — Hogy Atticám anyja végett köszönetét jelenti előttem, azon örvendek. Én neki az egész villát kamarával együtt átadtam s szándékom őt 11-kén meglátogatni. Te üdvözöld nevemben Atticát. Nekem Piliára illő gondom lesz.

Pompeianumban, május 7-kén, 709.

A. XIV. 18. XXV. 709.

Cicero Atticusnak üdvet!

Többször szútyongatsz már, hogy Dolabella véghezvitt tettét annyira égig emelni látszom. Pedig bár a tettet valóban helyeslem, mégis arra, hogy azt olly igen dicsérjem, a te egyik s másik leveled által birattam. Hanem téged Dolabella egészen elidegenített magától azzal, mi által engem is legnagyobb ellenévé tett. Szép becsület az embertől! Januar 1-én lett volna kötelessége s máig sem fizetett; noha Faberius [1]) egy tollvonásával s a tőle kért Ops istennő alamizsnájával [2]) roppant adósságtól menekült. Hiszen szabad enyelegnem, hogy igen megzavartnak ne

[1]) Caesar egykori titkára, kivel Antonius a Caesar neve alatt kiadott hamis jegyzékeket s rendeleteket irogattatni szokta. Ezzel iratta volt azt a hamis jegyzéket is, mellynek erejénél fogva, Caesarnak az Ops templomában letett 70 millio sestertz tőkéjéből Dolabella részére jó nagy összeget mint legatumot kifizetett. V. ö. a 700-ik lev. 13-ik s 701-ik lev. 14-ik jegyz.

[2]) *Opis opem.* Látszik, hogy itt Cic. mint maga is mondja, enyelegve beszél. E czélnak a szöveg csak igy kiigazitva felel meg és ha az első szó, mint közönségesen iratik, kimarad, azzal az enyelgés e része sületlenné válik.

képzelj. Pedig neki 7-kén jókor reggel irtam s ugyan az nap estve tőled Pompeianumban két levelet is vettem — elég hamar, úgymint harmadnapra. De, mint neked még azon napon megirtam, Dolabellának ugyancsak fúlánkos levelet küldtem; mellynek ha sikere nem lesz, hiszem, hogy személyes fölléptemet ki nem fogja állni. — Gondolom, Albiussal [3]) végeztél. Hogy rajtam a patulciusféle [4]) adósságnál segitél, fölötte szeretem. Hasonló ez is a többi tetteidhez. De én azt képzeltem, ezek rendbehozására Eroszban kész embert hagytam ott, pedig az ő nagy hibája miatt akadtak fel. Hanem vele majd végezek. — A Montanus dolgát, mint már többször irtam neked, egészen rád bízom. — Hogy Servius elmentekor kétségbeesve beszélt előtted, épen nem csodálom, mert neki a kétségbeesésben magam sem engedek semmit. — Ha Brutusunk, e ritka férjfiú, junius 1-én a tanácsban meg nem jelen, nem látom, mit fog a forumon tehetni [5]). De ezt ő maga tudja legjobban. Én azokból, a miket készülni látok, azt itélem, hogy martius idusával nem sok van nyerve. Azért napról napra mind inkább jár az eszem Görögországon. Mert el nem képzelem, hogy én Brutus barátomnak, ki, mint magad irod, kibújdosást forgat elméjében, mikép használhatnék. — A Leonidás levele nem nagy örömömre szolgált. Herodesre nézve veled egyetértek. Saufeiust [6]) szeretném olvasni. — Majus 10-kén szándékom Pompeianumból elmenni.

Pompeianumban, május 8-kán, 709.

---

[3]) Albius Sabinus Cicerónak örököstársa volt. V. ö. a 607-ik lev

[4]) Patulcius Cicerónak egy ismeretlen adósa.

[5]) Mint fog a nép előtt felelni magáért.

[6]) Saufeius epicureista valami munkáját, mellyről alább a 718-ik levélben is szót tesz.

F. XVI. 24. XXVI. 710.

Tullius Tirónak sok üdvet!

Noha ma reggel inditám el Harpalust [1]), mégis miután épen van kitől levelet küldenem, habár semmi újság nincs is, kivántam ugyanazon tárgyakról ismételve irni hozzád; nem mintha pontosságodban nem biznám, hanem mert a dolog fontossága késztet. Nálam a görögök mondásaként, füle farka annak, hogy magamtól elküldjelek, az volt, hogy számadásaimat hozd rendbe. Ofilliust és Aureliust minden esetre ki kell elégiteni. Flammától, ha az egészet nem birod, egy részét legalább kicsikard s jelesen hogy a fizetés jnnius 1-én kész legyen. Az útalványozás felől intézkedjél. A mi a kész pénzzel fizetést illeti: majd meg fogod látni. Ennyit a házi dolgokról. A köz ügyek felől nekem minden bizonyosat megirj. Mit csinál Octavius, mit Antonius? mi a közvélemény? mi jövőre számolsz? Alig birom magamat tartani, hogy oda ne fussak. De csitt! Leveledre várok s tudd, hogy Balbus ott volt akkor Aquinumban, mikor neked mondták s másnap Hirtius is. Gondolom mindenik a fürdőbe ment. Majd megtudjuk, mit végeztek. Dolabella ügynökeit intesd meg és szólitsd fel Papiát [2]) is. Élj szerencsésen.

Májusban, 709.

[1]) Cic. szolgája.

[2]) Egy ismeretlen nő, kinek szerencséje volt Cic. adósának lenni.

A. XIV. 20. XXVII. 711.

Cicero Atticusnak üdvet!

Pompeianumból hajón érkeztem 10-kén kilencz óra tájban Lucullusunk [1]) szállására s a mint a hajóból kiléptem, vettem május 7-kéről kelt két leveleidet, mellyeket postásod, mind mondák, Cumanumba [2]) vitt volt. Másnap majdcsaknem azon órában, mellyben Lucullustól eljöttem, a Lanuviumból 9-kén irottat. Halld hát válaszomat mind a háromra. Elsőben is: mik az én dolgomban a fizetés s albius-ügy körül történtek, örvendetesek. Mi pedig Buthrotumodat illeti: mig Pompeanumban valék, megfordúlt volt Misenumban Antonius, hanem onnan előbb mintsem jöttét meghallám, már el is távozott; azóta meg Samniumba ment. Látod, tőle nincs mit várnod [3]). Buthrotumról hát Rómában. — A L. Antonius [4]) népgyülési beszéde borzasztó [5]), de Dolabelláé derék. Ám tartsa meg mármost a pénzt; csak 15-kén fizessen [6]). — Tertulla [7]) idétlen szülésének nem örűlök. Mert most a Cassiusokat s Brutusokat tenyészteni szükség. A királynéról s arról a Caesarról [8]) is szeretnék hallani.

---

[1]) Az a Cn. Lucullus, L. Lucullus fija, kit alább a 715-ik levélben *familiarisának* mond.

[2]) Hol még ekkor Atticus neje Pilia mulatott.

[3]) Nem Buthrotum-, hanem a köztársaságra nézve. Mert már ekkor Antonius ide s tova futosott földeket kiosztogatni s igérni a koroncz katonák számára, hogy azokat magának megnyervén, czéljaira nézve szolgálatukkal élhessen. *Philipp. II. 39.*

[4]) M. Antonius ifjabb testvére, a ki ekkor néptribun volt.

[5]) Mert benne azt az inditványt tette, hogy a pomptinusi mező ingyen osztassék ki a szegények között, kiket ezzel Marcus bátyjának részére akart megnyerni, de Dolabella e javaslatnak erélyesen ellenszegűlt.

[6]) Fizesse rendesen a kamatot.

[7]) Másként Tertia: Cassius neje és Brutus nővére.

[8]) Érti Cleopatrát s Caesarnak attól született *Caesario* nevű fiát.

Megfizettem az első levélért: jövök a másikra. A Quintusokról és Buthrotumról, majd ha ott leszek, mint irod. Hogy Cicerót ellátod, köszönöm. Azt véled tévedek, ha azt hiszem, hogy a köztársaság Brutuson függ. De a dolog úgy van. Vagy semmivé lesz az, vagy általa és általok tartatik meg. Felszólitasz, hogy irt népgyülési beszédemet [9]) küldjem meg. Értsd meg tőlem Atticusom, általános szabályomat azon tárgyak körül, mellyekben eléggé gyakorolt vagyok. Soha olly költő, vagy szónok még nem volt, ki magánál bárkit jobbnak tartott volna. Ez a rosszaknál is igy van. Hát Brutusról, a ki olly eszes és tanúlt, hihetsz-e egyebet? Tapasztaltuk róla minap az edictumnál is. Én a te kértedre föltettem egyet. Nekem a magamé tetszett: neki az övé. Sőt még midőn úgy szólván csak az ő kérése birt reá, hogy hozzá a *szónoklat legjobb neméről* irjak, akkor is nem csupán nekem, hanem neked is azt irta, hogy ő azt, mi nekem tetszik, nem helyesli. Azért hadd irjon kiki magának. *Kinek- kinek a maga jegyesét*; *nekem az enyimet*; *kinek-kinek a maga szerelmét: nekem az enyimet* — mondja csintalanúl Attilius, a legzordonabb poeta. Egyébiránt bár lehetne a népnél szónokolnia! Ha a fővárosban biztosan maradhat, győztünk. Mert egy új polgárháború vezérét vagy senki nem követendi, vagy csak azok követendik, kiket legyőzni könnyű lesz.

Térek most a harmadikra. Hogy levelem Brutusnak s Cassiusnak kedves volt, örülök. Azért újra irtam nekik. Miután Hirtiust általam akarják jobbá tetetni: dolgozni fogok ugyan rajt' és ő igen jól is nyilatkozik: de együtt él és lakik Balbussal, ki szinte

[9]) Atticus felkérte Cicerót, készítene egy beszédet Brutus számára, mellyet ez majd népgyülésben elmondjon.

jól beszél. Mit higyjen mármost az ember? Látom, neked Dolabella nagyon tetszik: nekem, mondhatom, hogy különösen. — Pansával Pompeianumban több időt töltöttem. Ő előttem világosan bebizonyitotta, hogy jól érez s a békét óhajtja. Úgy látszik, hogy a fegyverfogásra szinte kerestetik az alkalom. Brutus s Cassius edictumát [10]) helyeslem. Kérsz hogy gondolkodjam róla, mit vélnék teendőnek részökről. A tanács a körülményektől függ és ezek, mint látod, óránként változnak. Úgy tetszik, Dolabellának mind az a legelső tette, mind ez az Antonius ellen tartott beszéde igen sokat használt. A dolog előre halad. Most pedig már alkalmasint vezérünk is lesz majd és a municipiumok s a jó érzelmüek csak ezt az egyet óhajtják. Te Epicurust hozod fel s azt mered mondani: *ne avatkozzunk a kormány dolgába?* Nem rettent el Brutusunk egy arczvonása az illyen beszédtől? — Quintus úrfi, mint irod, Antoniusnak jobbik kacsója. Általa hát, amit csak akarunk, könnyen elérhetjük. Elvárom, ha, mint gondolod, L. Antonius majd föllépteti Octaviust [11]), millyen lesz a néphez intézett beszéde. Sebtében irom ezeket; mivel Cassius futára siet. Épen most akarom

[10]) Nem az az edictumuk értendő, mellyről alább a 765-ik levélben van szó s mellyet Antonius egy fenyegető edictummal viszonzott; hanem egy más még korábbi, melly a 721-ik levélben említtetik; s ez egy közönséges hirdetmény volt, mellyben Brutus a Caesar megöletése után közel- és távolról szolgálatára elősietett számos gazdag lovagokat és nagyokat tudósította, hogy miután ők s társaik személyes bátorságukra nézve Antonius becsületszavával biztositvák, támogatásukra szükség nem lévén, haza oszolhatnak. E hirdetmény Cicerónak nem azért tetszett, mintha az Antonius szavában bizott volna, hanem azért, mert az Antoniust ollyan dilemmába hozta, hogy annak következtében nem lehetett mást tennie, mint vagy szavát tartva becsületes embert mutatnia, vagy megszegve, magát egész világ előtt gyalázatos hitszegőnek czégéreznie ki.

[11]) Mint néptribun, mivel népgyülésben *privatus* egyén csak a néptribunok engedelmével szónokolhatott.

meglátogatni Piliát, azután csolnakon Vestorius lakomáját [12]). Atticának számos üdvözletet.

Lucullus nápolyi szállásán, majus 11-kén, 709.

A. XIV. 21. XXVIII. 712.

Cicero Atticusnak üdvet!

Alig adám Cassius futárának át a hozzád szóló levelet, megérkezett 11-kén a magam postása és pedig (mi csodával határos!) egy betűd nélkül. De csak hamar reá jöttem, hogy Lanuviumban kellett lenned. Erosz meg sietett kezemhez juttatni a Dolabella levelét; mellyben nem dolgomról [1]) van szó (mert még ő az enyimet nem vette) hanem arra, mellynek párját neked megküldtem [2]) válaszol, igen csinosan. A mint Cassius futárát útnak indítottam, tüstént nálam termett Balbus. Szent istenek! milly könnyen észrevehetni, hogy fél a békétől. S ismered az embert, millyen titkolódzó; mégis elbeszélé az Antonius terveit: mint kerűlgeti a veteranusokat [3]), szentesítsék Caesar végzéseit s esküdjenek meg rá, hogy kieszközlendik, miszerint azokat mindenki érvényeseknek ismerje s hogy azok két egyén által hónaponként átvizsgáltassanak [4]). Panaszkodott az ellene való agyarkodásról is s minden szavából az jött ki,

---

[12]) Puteoliban.

[1]) A pénzről, mellyel nekem tartozik.

[2]) Érti a 707-ik levelet.

[3]) Az Italiában s jelesen Campaniában Caesartól földeket kapott *veteranusokat*.

[4]) Azaz: két e végre kinevezett egyén minden hónap végén számba vegye, mi van addig teljesítve és mi még teljesítendő a Caesar végzéseiből, vagy is ezek felett a régi megyei kifejezés szerint hónaponként *scontrót* tartson.

hogy kedvelni látszik Antoniust. Szóval semmi őszinteség az egész emberben. Előttem már kétséget nem szenved, hogy a dolog háborúra kerül. Mert a tett férjfias bátorsággal ugyan, de gyermekes észszel vala véghezvive. Ugyanis ki nem látta át, hogy a királyság számára örökös van hagyva? S van-e képtelenebb dolog, mint *félni amattól s nem tartani félelmesnek emezt?* Még most is sok, a mi fölötte botrányos. Mint a Pontius Neapolitumának a zsarnok-ölő anyja által biratni [5])! Látom én, hogy a hozzád intézett *Cato Maiort* sokszor el kell nekem olvasnom. Mert a vénség nagyon elkeserít. Megboszonkodom mindenen. De hisz én már leéltem magamat. A fiatalokon a sor. — Dolgaimra gondot viselj, mint szoktál. Ezt Vestoriusnál, mikor a csemegét felrakták, akkor irtam, vagy inkább dictáltam. Holnap Hirtiushoz készülök és pedig *borozni* [6]). Igy akarom az embert a józanabbakhoz áthozni. Mennyi ostobaság! Nincs közöttök egy is, ki a nyugalomtól ne félne.

---

[5]) Caesar egy dölyfös ellenségének, Pontius Aquila néptribunnak Nápoly melletti jószágát, a vele szerelmi viszonyban állt Serviliának M. Brutus anyjának ajándékozta és ez annak birtokában Caesar megöletése után is benmaradni nem átallott. Pontiusról és Serviliáról lásd: a *Tört. Mut.*

[6]) Az eredetiben igy van: *et quidem* πεντελοιπον (ötből maradt), de ez a commentatorok eddigi magyarázata után sehogy helyes értelmet nem adhat. Azért itt, mint *Schützünk* is megjegyzi, a görög szó meg van rontva s mással pótolandó. Ő, helyette a δειπνολογον-t (melly tobzódót, lakmározót jelent) ajánlja, miután Cic. a 450-ik levélben Hirtiust a lakmározás mesterének mondja. Ez az észrevételel engem azon ötletre vitt hogy talán a kétes szóban οἰνος-nak (bornak) valami ige-származéka rejlik, mint pl. οἰνολογειν, (borról beszélni) οἰνοχοειν (poharazni) οἰνοφλογειν (magát leinni, borozni) vagy más efféle s igy vele s az utána következő mondattal azt fejezné ki Cic. hogy Hirtiust poharazás közben akarja az *Optimates* vagyis Caesar elleni párt részére megnyerni. F.

Azért csak lássunk szárnyas bakancsok után [7]). Mert akármit inkább mintsem táborozást. — Kérlek, mondj részemről Atticának számos üdvözletet. Várom az Octavius beszédét és ha még egyéb lesz; leginkább pedig, hogy penget-e Dolabella már valamit [8]), vagy tán rovásomra új adóskönyveket csinál [9]).

Puteoliban, május 11-kén 709.

A. XIV. 22. XXIX. 713.

Cicero Atticusnak üdvet!

Értesítve lévén Pilia részéről, hogy 15-én postások indíttatnak hozzád, hamarjában ezt a nem tudom mit firkantám. Elsőben hát tudatni akarom veled, hogy én innét május 17-én Arpinumba megyek. És így csak oda küldd, ha mi lesz ezentul — bár magam is minden órán megérkezem. Azonban szeretném, mielőtt Rómába jövök, szorgosabban kifürkészni, mi vár reánk. Noha félek, hogy nem igen fogok sejtelmemben csalatkozni. Mert hiszen korántsem titok, miben járnak ők [az én tanítványom [1]) pedig, a ki ma nálam vacsorál, szörnyen szereti azt, kit Brutusunk megsebzett [2])] s ha tudni akarod, teljesen meggyőződtem a felől: *félnek a békétől.* Okoskodásuk pedig ez, melylyel nyilván is fellépnek; hogy megöletvén a legderekabb férfi, annak elvesztével fel van forgatva az egész köztársaság; hogy mit az tett, mind

---

[7]) Hogy innen futhassunk. Az eredetiben *talaria videamus*, Mercurius bokaszárnyaitól vett latin közmondás: hordjuk el a sátorfát.

[8]) A zacskóban, adóssága fizetése végett.

[9]) Kihagyva belőlök azt a summát, a melylyel nekem tartozik.

[1]) Érti Hirtiust, ki tőle egykor a szónoklatban leczkéket vett.

[2]) T. i. Caesart.

érvénytelen lesz, mihelyt mi félni megszününk; hogy ő neki szelídsége szolgált ártalmára, mit ha nem gyakorol, rajta ollyas nem eshetett volna. Én pedig úgy gondolkodom, hogy ha Pompeius biztos haddal jön, a mi valószinű, bizonyosan háború lesz. E képzelet, e gondolat nyugtalanít engem. Mert most már az, mi egykor neked szabad volt [3]), nekem nem lesz szabad, miután én örömömet nyilván kimutattam. Azután meg az forog szájokban, hogy én háládatlan vagyok. Sehogy nem lesz szabad, mi akkor neked és sokaknak szabad volt. Nemde fölfedjem arczomat s úgy menjek táborba? Készebb ezerszer meghalok, kivált illyen korban. És igy engem martius idusa nem vigasztal már úgy, mint előbb. Mert szörnyü hibát árúl el. Jóllehet azok az ifjak

Más derekabbakkal majd e mocskot lemosandják [4]).

Ha te azonban valami jobbat remélsz, miután többet is hallasz, a tanácskozásoknál is ott vagy, ird meg, kérlek, és gondolkodjál egyszersmind, mit tegyek a fogadásos követségre [5]) nézve. Engem ugyan itt sokan intenek, hogy 1-én tanácsba ne menjek. Mert mondják, arra a napra katonák vannak titkon rendelve s pedig ő ellenek [6]); kiket én bárhol is nagyobb biztosságban látok, mintsem a tanácsban.

Puteolanumban, május 15-kén 709.

---

[3]) Hogy a polgárháborúban egy párthoz sem szegődve semleges maradhass.

[4]) Vannak kik ezt Sophocles versének lenni gondolják.

[5]) *Super legatione votiva.* Már másutt megmondtuk, miből állott ez. Most Cic. azért gondolkodott illy kiküldetésről, hogy annak örvével Rómából a már készülő zavarok elől szépen menekülhessen. *Philipp. I. cap. 2.*

[6]) **Brutus és Cassius s Caesar többi megölői ellen.**

A. XV. I. a. XXX. 714.

Cicero Atticusnak üdvet!

No az szomorú hír Alexioról [1])! Hihetetlen, milly kellemetlenül hatott rám és valóban nem annyira azért, mert majd minden ember ezzel jön előmbe, *melly orvoshoz folyamodol mármost?* Minek az orvos már nekem? És ha kellene is: olly nagy szűkében vagyunk-e? Hozzám való barátságát, becsületességét, kedvességét fájlalom én. Mondják azt is: mitől nem félhetünk, ha mértékletes embert s legnagyobb orvost is egyszerre olly betegség szállt meg? De hisz erre nézve elég vigasztalás az maga, hogy születésünkkor sorsunkhoz volt kötve, mindenre, mi csak emberen történhetik, készen lennünk. — Antoniusról már múltkor irtam, hogy vele nem találkoztam. Mert Misenumba ment, mikor én Pompeianumban valék és onnan előbb távozott, mintsem érkeztét megtudtam. Hanem szerencsére, midőn leveledet vettem, Hirtius Puteoliban épen nálam volt. Elolvastam hát azt neki s szóltam a dologról [2]). Először is tőlem semmivel hátrább nem marad; aztán általában engem tett bíróvá nem csupán e tárgyra, hanem egész consulságára nézve [3]) is. Antoniussal meg úgy fogok beszélni, miszerint elhigyje, hogy ha ez ügyben kedvünket tölti, egészen az övé leszek. — Dolabella, remélem, otthon lesz [4]). Most térjünk is-

---

[1]) Ez az Alexio a Cic. orvosa volt, nem az, a ki Epirusban Atticus dolgait vitte s ki a 618-ik levélben van említve.

[2]) Atticus buthrotumi ügyéről V. ö. a 697-ik lev.

[3]) Melyet következő évben viselendő volt.

[4]) Nem fogja honn létét eltagadni, mint a rossz adósok szokták, hanem megfizet már egyszer.

mét a mieinkre [5]); kikre nézve te jó reményt mutatsz, az edictumok szelídségénél fogva. Én ellenben Hirtiustól, mikor 16-kán tőlem Puteolanumból Pansát látogatni Nápolyba ment, egész érzelmét kivettem. Félre hívván a békére biztattam őt. Tudnivaló, nem lehetett tagadnia, hogy a békét óhajtja; de azt mondá, a mieink fegyverkezésétől nem kevesebbé fél, mintsem Antoniusétól s hogy mindenik nem ok nélkül tart őrséget; hanem ő fél mind a két tábortól. Szóval, semmi sincs jól. — A Quintus-gyerekre nézve egyetértek veled s mondhatom, hogy atyja előtt igen örvendetes s kedves volt leveled. — Caerelliát pedig könnyeden kielégítém és nekem úgy látszott, nem törődik vele; de ha törődnék is, biz' én nem törődném [6]). Hogy amazt [7]) meg, ki mint irod, terhedre van, meghallgatád, azon igen csodálkozom. Mert hogy őt barátainál, három fija és leánya hallatára dicsérgettem, mi van abban? Nem mindig ugyanaz jön ki azonegy dologból [8]). S

---

[5]) Brutusra és Cassiusra.

[6]) Cic. elcsapott neje Publilia ezt a Caerelliát küldötte közbenjáróúl férjéhez, hogy közttök a békét és megbomlott házassági viszonyt helyreállítsa, de ki e küldetésében nem boldogult. Dio azt meséli, hogy Cic. Caerelliába szerelmes lett volna s ha ez igaz: akkor benne Publilia ugyan rosszúl választott magának szószólót. Lásd felőle: a *Tört. Mut.*

[7]) Ez alatt közönségesen Publilia anyját a Cic. napát akarják érteni; hanem a mi következik, ő reá sehogy sem illik. Sokkal valószinűbb, hogy itt egy más nőről van szó, ki hallván hogy Cic. felőle szépeket mond, ebből azt következtette, belé Cic. szerelmes, azért megkérte Atticust, irná meg nekie hogy ne teketóriázzon sokat, hanem lépjen föl bátran mint kérő.

[8]) Azaz: tetszhetik valakinek egy nő, a nélkül, hogy ebből mindjárt szerelemnek s házasságnak kelljen következni.

vallyon miért hordanék álarczot[9])? Nem elég rút-e már maga a vénség álarcza[10])? A mire Brutus kér, *hogy 1-én* [11]) — nekem is úgy irta s talán meg is teszem. De mit akar, sehogy át nem látom. Mert én mi tanácsot vihetek számára, midőn magam is szűkölködöm tanácsban s miután ő jobban gondoskodott saját halhatatlansága, mintsem a mi nyúgodalmunk felől [12])? A hir a királynéról [13]) elfog enyészni. Flammánál [14]), kérlek az égre, ha tehetsz valamit.

Puteolanumban, május 17-kén, 709.

---

[9]) Minek titkolódznám, mintegy álarczot öltve magamra, ha komoly szándékom volna a nő irányában?

[10]) Ezt nemcsak magára, hanem a nőre is érthette Cic. miután ez, mint már három fiú és egy leány anyja aligha lehet fiatal; pedig hogy Cic. a fiatalságra s szépségre nőknél sokat adott, mind az 515-dik levélben házasságára vonatkozó némelly szavaiból, mind abból is kitetszik, hogy Terentiája után az igen fiatal és igen szép Publiliát vette nőül.

[11]) Hozzá menjek.

[12]) E szavak itt Cic. szájából felette neveztesek. Mert belőlök nyilván kitünik az, hogy Brutusnak s társainak Caesaron végbevitt orgyilkos hazafitettét, mellyet előbb úgy magasztalt, később maga is sem szépnek sem dicsőnek nem találta; hanem csak egy olly merénynek nézte melly elkövetőinek legalább herostratusi hírt szerzett. S valóban úgy is van. Mert e férfiak is, mint az ó s új világ több hozzájok hasonló hősei, merő hazafiság gyanánt árúlgatták a világnak azt a mi bennök puszta hír- és dicsvágy volt csak; a történetirók pedig mint ollyant olcsón megvették, s tovább adogatták. Az utóbbiaknak könnyelmüsége s majd mindig az elnyomókhoz nem az elnyomottakhoz szitása okozza, hogy több történelmi személyt egészen hamis alakban, nem a magáéban ismer az utókor. Caesarral és elleneivel is ez az eset; de mit itt kimutogatnunk messzire vezetne. Egy külön munka tárgya az — ollyané, minőt, mint halljuk III. Napoleon most Caesar felől készít.

[13]) Cleopatráról, kiről azt beszélték, azért jött Rómába, hogy magát Caessarral nőül vetetvén, vele a világ feletti uralkodásban osztozzék, s azt Caesartól született fijának *Caesario*-nak részére örökségkép biztosítsa.

[14]) Eszközöld, hogy értte Montanus ne legyen kénytelen fizetni. V ö. az 582-ik lev.

A. XV. 1.b. XXXI. 715.

Cicero Atticusnak üdvet [1])!

Tegnap irtam hozzád egy levelet [2]), midőn Puteolanumból elmenvén, Cumanumba rándulék át. Jó egészségben leltem itt Piliát. Kevéssel utóbb ismét láttam őt Cumaeban. Mert egy temetésre jöve, mellynél én is jelen valék. Cn. Lucullus barátunk kisérte anyját a temetőbe. Ez nap hát Sinuessanumban [3]) maradtam s innen másnap reggel Arpinumba indúltomkor vakarintám e levelet. De semmi újat sem irni, sem tőled kérdeni nem tudok; hacsak talán ezt annak nem veszed: hogy Brutusunk megküldötte nekem a capitoliumi gyüléskor tartott beszédét [4]) kérvén egyszersmind, hogy azt s pedig ɘɹszrehajlás nélkül, igazgassam meg, mielőtt kibocsátaná. Hanem a beszéd a legszebb kifejezésekkel s olly szavakkal van irva, hogy többet kivánni sem lehet. Én részemről mégis, egy olly tárgy lévén előttem, tüzesebben irtam volna. Ismered a szónokló személyét. Annál fogva rajta igazitnom nem lehetett. Mert azon modornak, mellyet Brutusunk követel, s annak, mit ő a szónoklat legjobb neméről tart, úgy megfelelt ezen beszédében, hogy valami csino-

---

[1]) Ez a levél más kiadásokban az előbbivel egygyé van olvasztva; de hogy külön levél, rég észrevétetett.

[2]) Érti az előbbi 714-ket.

[3]) Római gyarmat Latiumban az auruncusok földén, Campania határán közel a tengerhez.

[4]) Mellyet mindjárt Caesar kivégeztetése után tartott a néphez, de tulajdonképen nem a Capitoliumban, hanem onnét Cassiussal lejövén, a forumon mondta el azt. *Appianus* (Római historiája IIdik könyvében) előadja e beszéd tartalmát, de nem eredeti mivoltában, mint azt Brutus előbb rögtönözte és később irásba tette, hanem csupán rövid kivonatban.

sabbat nem lehet képzelni. Azomban én, tudnivaló, más nézetben vagyok, legyen bár az helyes, vagy nem. Hanem kérlek, ezt a beszédet elolvasd, ha talán még nem olvastad volna s tudasd velem, mit itélsz felőle. Ámbár félek, hogy eltántorítva mellékneved által túlságos *Atticus*találsz lenni a megitélésnél. De ha emlékszel Demosthenes villámaira, meg fogsz győződni a felől, hogy a legnagyobb *atticismus* mellett is lehet igen hathatósan szólni [5]). Hannem erről személyesen. Most csak azt akarám, hogy sem levél nélkül, sem üres levéllel ne érkezzék hozzád Metrodorus.

Sinuessanumban, május 18-kán, 709.

A. XV. 2. XXXII. 716.

Cicero Atticusnak üdvet!

Elindúlván 18-kán Sinuessanumból, miután hozzád egy levelet intéztem és már Cumaen túl jártam, Vescinumban [1]) vettem a postástól soraidat, mellyekben igen sok is van Buthrotumról. Mert neked ez űgyre nincs s nem is lesz nagyobb gondod, mint van nekem. Úgy is illik, hogy te az én dolgaimra, én a tieidre ügyeljek. Ennélfogva úgy magamévá tettem azt, hogy annál semmit előbbvalónak nézni nem fogok. Értem leveledből s másoktól is, hogy L. Antonius czudarúl beszélt a néphez, de hogy

---

[5]) Az *atticismus, attica elegantia* vagy atticai irásmodor inkább a szabatos, tömött s csinos kifejezésekre nézett, mintsem arra, mint lehessen az olvasót, vagy hallgatót minél jobban fölizgatni. Cic. ez utóbbi modornak volt barátja.

[1]) Vescia határában, melly egy Capua s Nola közt feküt (ma már elpusztult) város volt Campaniában. *Liv. h. st. lib. IX. cap. 25. it. X. cap. 20.*

miből állott, nem tudom, mert erről semmit nem irtál. Mi Menedemust [2]) illeti: jól van. Quintus csakugyan ollyanokat beszélget [3]), mint irod. Hogy helyesled azon gondolkozásomat, miszerint nem akarom megirni, mit tőlem kivántál [4]), jó neven veszem és még inkább helyeselni fogod, ha azt a beszédet, [5]) a mellyről ma neked irtam, olvastad. Mit a legiók felől irsz, való. De nekem nem igen látszol bizni ahoz, hogy buthrotumi embereinkre nézve várhatsz a tanácstól valamit. Én kivihetőnek vélem; mivel amint észreveszem, alkalmasint mi győzendünk [6]). De ha én ebben csalatkoznám is: te Buthrotum iránt nem fogsz csalatkozni [7]). — Octavius beszédéről [8]) épen úgy itélek, mint te és az ő játékkészületei [9]) s a Matius s Postumius felügyelősége

---

[2]) Kétségkivül az a Menedemus kit Cic. *(Philipp. XIII. 16.)* midőn Antoniusnak egy Hirtiushoz s Octaviushoz irott levelét a tanács előtt bonczolás alá veszi, *nequissimus graeculusnak* nevez, és kit Trebonius Asiában lefejeztetett. Már ekkor hire volt, hogy vele ez fog történni s Cic. a dolgot helyeselte, és a 718-ik levélben sajnálva említi, hogy a hír még nem valósult.

[3]) Dicsekszik, hogy ő Antoniusnál a *fac totum*, vagy mint Cic. a 711-ik levél végén mondja: *Antonii est dextella.*

[4]) Hogy t. i. irná meg a korabeli eseményeket, mire Atticus részéről föl volt szólitva. V. ö. a 701-ik lev.

[5]) Brutusét, mellyről a 715-ik levélben szó volt.

[6]) E két pont itt többféleképen olvastatik és értelmeztetik. Mi a Gräter olvasását, mellyet itt követünk, láttuk leghelyesbnek.

[7]) Caesar Macedoniában a helytartóságra Antoniust jelelte ki, de ez inkább akart Galliába menni, azért magának a legiókat Macedoniából haza rendelte és ez, mert a katonák számára Epirusban, hol Atticus Buthrotuma feküt Caesartól már földek voltak kijelelve, Atticusra nézve csak kedvező eseménynek nézethetett.

[8]) Mellyet mikor Caesar halála hirére Rómában megjelent egy néptribúntól a népnek bemutatva, a forumon tartott.

[9]) Érti azon játékokat, mellyek tartására Caesar magát Venus istennőnek mint állított ősanyjának a pharsaliai csata előtt, győzödelme esetére, fogadással lekötelezte volt, de melly fogadását

nekem nem tetszenek. Saserna [10]) érdemes tiszttárs. Csakhogy ők mindnyájan, mint sejted, nem kevésbé félnek a békétől, mintsem mi a háborútól. Balbusról szeretném ha általunk a gyanú elháríttatnék: de azt lehetőnek maga sem hiszi [11]). Azért más on jár az esze. — Hogy beléd az első *Tusculanumi Vitatkozás* lelket önt, azon fölötte örvendek: nincs is annál sem jobb, sem készebb menedék [12]). Hogy Flamma [13]) jól beszél, nem veszem rossz néven. A tyndarisiak [14]) ügye, mellyen úgy aggódol, miben van nem tudom. Hanem azért őket [15]).... *Penteloipost* [16]) ezek, úgy látszik, boszontják, főkép a pénzkifecsérlés [17]). Alexiót [18]) sajnálom, hanem miután olly súlyos nyavalyába esett, azt hiszem, hogy jól járt. Mégis kik a másodörökösök, óhajtanám tudni, úgy a végrendelet keltét is.

Május 18-kán 709.

---

közbejött megöletése miatt be nem válthatta. Most hát örököse Octavius, a mint Rómába érkezett, első gondjául tüzte ki ezen játékokat utólagosan megtartani s az által a népet magának megnyerni és mert azok rendezését Caesar három legmeghittebb emberére Matiusra, Postumiusra és Sasernára bizta, természetes, hogy ez Cicerónak s a többi *patrióták*-nak nem tetszhetett.

[10]) Hihető az lesz, ki Caesarnál *de Bello Afric. cap 9.* említtetik.

[11]) Kétségkivül az idősb L. Cornelius Balbus értendő, ki Caesarnak legbensőbb meghitte lévén Brutus és társai előtt méltán gyanús személy lehetett.

[12]) A haláltóli félelem ellen.

[13]) V. ö. a 705-ik lev.

[14]) Tyndaris: tengerparti város Sicilia nyugoti oldalán. Livius és Ptolemeus Tyndariumnak nevezik.

[15]) Talán ezt kell utána érteni: *védni fogjuk ha szükség lesz.*

[16]) E rejtélyes görög szó alatt is Hirtius értendő. Ide vonatkozó észrevételünkre nézve v. ö. a 712-ik lev. 6-ik jegyz.

[17]) V.ö. a 701-ik lev. 14-ik jegyz. Ugy szintén *Philipp. I. 7. II. 37.*

[18]) Cic. mostanában meghalt orvosa.

A. XV. 3. XXXIII. 717.

Cicero Atticusnak üdvet!

Vettem Atinában [1]) 22-kén azt az egy pár leveledet, mellyekben az én kettőmre válaszolsz; egyik 18-kán, másik 21-kén van irva. Először tehát amarra. Elrándulsz hozzám Tusculanumba, mint irod. Nekem 27-én szándékom ott lenni. Mondod, szükség a győzőknek hódolnunk. No rám nézve nem az, ki annál jobbat is tudok [2]) sokat. Mert az, miről emlékezel, hogy Lentulus s Marcellus consulok alatt Apolló templomában volt végezve [3]), nem a mostani esethez és időhez való [4]), kivált midőn irod, hogy Marcellus s mások is távoznak. Azért személyesen kell azt kifürkészni s megitélni nekünk, lehet-e biztos maradnunk Rómában. Az új gyarmat lakói va-

[1]) Város a volscusok földén Campania szélén, közel Arpinumhoz.

[2]) Millyen az önkéntes száműzetés vagy halál, melly mindenik jobb a szolgaságnál.

[3]) Érti azt a tanácsvégzést, melly akkor hozatott, mikor Caesar a hadsereg megrendelt elbocsátását teljesitni nem akarta s melyben a hon minden jó polgára Rómába hivatott, a consulok pedig honvédelmi intézkedésekre szokott módon (*ne qu'd respublica detrimenti capiat*) fölhatalmaztattak.

[4]) Akkor csak Caesarnak mi módon consullá lehetése: most a szabadság életkérdése forog szóban. Akkor a tanácsban csak egy párt volt, a Caesar elleni: most három létezik, egyik Antoniust, másik Octaviust, harmadik Brutust és társait pártolja. Akkor minden senatornak bátran lehetett a tanácsban szólnia: most ezt a pártok részéről fenyegető boszú nem engedi. Ezt érti itten Cic. s ebben igaza van. Mert valóban Caesar megöletésekor távol sem volt Róma ollyan hangúlatban, millyen Athenaet lelkesítette akkor, mikor Harmodios és Aristogeiton a két zsarnok olygarchát Hippiast és Hipparchost megölték s az egész római respublicai költészet nem tud egy hangot is fölmutatni ollyant, a minő Kallistratusnak ez eseményre írt halhatatlan népdalában az illy versekben zeng:

A tört myrtus-lombokba burkolom
Mint egy Harmodios s Aristogeiton.

Rómában az igazi szabadságérzet már ekkor kihalt; helyét a családi

lóban nyugtalanítnak [5]). Mert igen szorúlt helyzetben vagyok [6]). De ezeket kicsibe kell venni. Még nagyobbakat is meg tudunk mi vetni. — Calvának, e czudar és piszok embernek végrendeletéről [7]) értesülve vagyok. Hogy a Demonicus [8]) árrverésére gondod van, köszönöm. Marius [9]) végett már rég irtam Dollabellának igen hathatósan, hacsak a levél kezéhez jutott. Neki szolgálni kivánok s vele tartozom is.

Most az utóbbira térek. Alexioról megértém, mit tudni kivántam. Hirtius a tied. Antoniusnak óhajtom, még rosszabbúl menjen, mint megy. Az ifju Quintusra nézve jól lesz úgy, mint irod [10]); atyjáról majd személyesen értekezünk. Brutust, a mivel csak tudom, kivánom segítni. Beszédecskéjéről látom te is az itéled, mit én. Hanem azt nem igen értem, miért akarsz velem Brutus szájába adandó beszédet iratni, holott ő már a magáét közre bocsá-

---

szellem foglalta el s a küzdelem, melly most a bitorlók ellen még folyt, már nem a szabadelvűség zsarnokság elleni harcza, hanem csak a gyengébb aristocratáknak az erősebbekkel való irígy húzalkodása volt.

[5]) Azon új gyarmatot érti, mellyet Antonius legközelebb szállított át koronez katonákból a campaniai földre. V. ö. *Philipp. II. 39.*

[6]) Sem Rómában nem vártjót az Antonius és Octavius által odacsőditett katonaságtól, sem campaniai birtokain nem érezte magát biztosnak, Antonius ott megtelepitett veteranusai miatt.

[7]) Calva, Cicerónak egy ismeretlen cliense, a ki végrendeletében e patronusáról talán meg sem emlékezett, vagy igen fösvényen gondoskodott.

[8]) Ez is ösmeretlen egyén. Vannak a kik neve alatt Caesart szaglálják, kinek jószágait, Appianus szerint örököse Octavius elárvereztette, hogy a belőlök bejövő pénzből Antonius katonákat gyüjtsön. De ez végre is csak bizonytalan sejtés.

[9]) Az a M. Marius lesz, a kihez Cicerónak már több leveleit olvastuk.

[10])Akkép gondolkodom én is.

totta. Aztán mint kellene annak hangzani? Bizonyosan úgy, ahogy majd fogok egy legméltóbb joggal megölt tyrannus ellen sokat mondani és irni, de más módon s más időben. Caesar székével helyesen bántak a tribunok [11]). Derék a tizennégy rend is [12]). Szeretem, hogy Brutus nálam volt [13]); bárcsak kedvére és jó soká lett volna.

Az atinai szálláson, május 22-kén 709.

A. XV. 4. XXXIV. 718

Cicero Atticusnak üdvet!

23-kán két óra tájban érkezett Q. Fufiustól [1]) egy posta s tőle nem tudom miféle irkafirka: *hogy legyek ismét embere.* Merő sületlenség, mint neki szokása; vagy tán mivel minden, a mit nem szeretünk, sületlenségnek tetszik előttünk. Én úgy válaszoltam neki, hogy tudom jónak találod. Tőled két levelet adott át, egyet 22-ről, másikat 23-káról. Először az utóbbira. Mi a legiót illeti: derék [2]). És ha még Carfulenus is [3]), úgy már.

Visszafelé futnak szent árjai a folyamoknak [4]).

Beszéled Antonius bőszült terveit. Bárcsak im-

---

[11]) Jól tették, hogy az aranyos széket a szinházból kivitették. *Svet. Jul. cap. 76.*

[12]) Azaz: jól viseli magát a lovag rend is; mellynek a szinházban 14 sor ülése volt.

[13]) Látogatáson, valamelyik villájában.

[1]) Ki Clodius idejétől fogva folyvást nagy ellensége volt Cicerónak és ki ellene akkor is mikor a tanácsban Philippicáit tartotta, mérgesen kikelt Antoniusért. *Dio lib. XLVI.* lásd róla a *Tört. Mut.*

[2]) Dicső dolog. Szó van a *Marcia legióról*, mellyről Atticus Cicerónak azt írta, hogy már Antoniustól elpártolt.

[3]) El akar szakadni Antoniustól. Carfulenusról lásd: a *Tört. Mut.*

[4]) Vers Euripidesből, mi közmondássá vált és mi itt annyit tesz: *igy már lehetővé válnak a lehetetlen dolgok is.*

már inkább a nép, mintsem a tanács által végezne; mi hiszem, úgy is lesz. De nekem úgy tetszik, egész törekvése háborúra czéloz, ha ugyan Brutustól a provinciát elveszik [5]). Bármint itélek is ennek erejéről: a dolgot háború nélkül lehetségesnek nem látom. Hanem én ezt nem óhajtom; mivel amúgy a buthromiak biztosítva lesznek [6]). S te még gúnyolsz? mondod, úgy-e. Nem, hanem sajnálom, hogy a dolog nem inkább az én utánjárásom, buzgalmam és befolyásom által megy véghez [7]). — Irod, hogy nem tudod, mit tegyenek a mieink. Engem e bizonytalanság régóta aggaszt már. Azért a martius idusa ostoba vigasztalás ezentúl. Mert férfias bátorsággal, de, hidd nekem, gyerekes észszel jártunk el. A fa levágva, nem kitépve van. És most látod, mint sarjadzik. Térjünk tehát vissza, miután annyiszor emlegeted, a *Tusculanumi Vitatkozásokra* [8]). Csakhogy, az egekre kérlek, Saufeiustól titkoljuk [9]). Részemről el nem

---

[5]) Caesar a galliai helytartóságot D. Brutus számára jelölte ki, s ez azt birtokba is vette. Antoniusnak sem kellett egyéb. Azonnal a néptribúnokat megvásárolván általok a provinciát magára ruháztatta át. Ebből már most, mint Cic. véli, kész háború következik, miután kérdést nem szenved, hogy Brutus a rendesen nyert s később még tanács végzés által is neki adott provinciát szép móddal kezéből kiereszteni nem fogja.

[6]) Azaz: nem szeretném ha a dolog háború nélkül folyna le; mert a háború a buthrotumiaknak csak javukra szolgál. Ez esetben nem félhetnek hogy földeik kifognak osztatni a katonák között, kiknek a háború mellett felejtniek kell a földet.

[7]) Hanem csak a háborúnak és igy közvetve Antoniusnak kell köszönnöd.

[8]) A halál megvetéséről. V. ö. *Tuscul. lib. I.*

[9]) Nehogy ez a nagy epicureista megtudja, hogy már belőled is, ki eddig folyvást epicureus voltál, stoicus kezd lenni, miután az effélékben kedvedet találod.

árúllak. — Irod, hogy Brutus kér tudósítsd, melly napon leszek Tusculánumban. 27-kén, mint a múltkor irtam és téged ott minél előbb látni szeretnélek. Mert úgy hiszem, Lanuviumba lesz szükség mennem [10]), noha el nem kerülöm a sok beszédet [11]). De meg is gondolom.

Most korábbi leveledre térek, mellőzve belőle a buthrotumiak felől szóló első pontot, a mi úgy is szivembe van irva, csak legyen, mint mondod, alkalmam működni. A Brutus beszédét [12]) váltig sürgeted; mostis annyi szót vesztegetsz reá. Én vegyem fel azt a tárgyat, mellyet ő már kidolgozott? Én irjak meg nem kérve általa? Annál sértőbb beavatkozás nem lehet. Valami *heraclidesfélét* [13]) hát, mondod. Az ellen ugyan nem vagyok: de előbb adatot kell gyüjteni; azután elvárni az irásra alkalmatosb időt. Mert ám itélj rólam, a hogy tetszik (s vajha inkább kedvezőbben), de ha a dolgok úgy mennek mint látjuk: akkor (tűrd el a mit mondok) a martius idusának én nem örülök. Mivel vagy ő többé vissza nem tért volna [14]), s igy bennünket a félelem intézvényeit megerősítni nem kényszerít vala; vagy amúgy is (hogy már a Saufeius elvére térjek s hagyjam a tusculanumi elmélkedéseket, mellyekkel te még Vestoriust is kinálgatod) olly kegyben álltunk mi annál, kit istenek verjenek meg koporsójában is, hogy nekem, miután a kényúr kivégeztével sem vagyunk

---

[10]) Brutushoz és Cassiushoz.

[11]) A caesarianusok részéről, hogy Caesar gyilkosaihoz járok látogatóba.

[12]) V. ö. a 717-ik lev.

[13]) Valami politicai értekezést Heraclides modorában.

[14]) T. i. Caesar a parthusok ellen való háborúból, melyre menni készült.

szabadok, olly úrtól koromnál fogva nem vala szükség irtóznom. Pirúlok, hidd nekem. De immár leirtam s kitörölni nem akarom. — Bár a hir Menedemusról igaz lett volna [15]). Óhajtom, a királynéról igaz legyen. A többit majd szóval; különösen, hogy a mieinknek mit kell tenniek; mit nekünk is, ha tán Antonius a tanácsot katonákkal venné körül. Féltem, hogy ha e levelet az ő postására [16]) bizom fölbontja. Azért is a magamétól küldöm, minthogy neked válaszolnom kellett [17]). Be szeretném, ha Brutusnak szolgálatára lehettél volna! Én hát neki irni fogok. Tirót Dolabellához küldöttem megbizásokkal és egy levéllel. Hivasd őt magadhoz és ha lesz valami kedved szerint való, ird meg. Hanem im egyszerre L. Caesar [18]) arra kér, menjek hozzá a ligetbe [19]), vagy irjam meg, hova kivánom, hogy jöjjön; mert Brutus akarja, hogy én vele [20]) találkozzam. Vajmi kellemetlen és csiklandós dolog [21])! Gondolom hát, hogy elmegyek s onnét majd aztán Rómába, ha csak meg nem változtatom. Ennyit egyelőre hozzád. Mert Balbustól eddig semmi. Leveledet hát elvárom, nemcsak a történtek, de a történendők felől is.

Az atinai szálláson, május 23-kán, 709.

---

[15]) V. ö. a 716-ik lev. 2-ik jegyz.

[16]) Antoniuséra.

[17]) Mi ezután következik nem ide tartozik, hanem külön levél.

[18]) M. Antonius nagybátyja.

[19]) L. Caesarnak Aricia határában fekütt villájába, melly mert egy Diánának szentelt ligethez közel esett, *Nemus* nevet kapott.

[20]) Azaz: L. Caesarral.

[21]) Kellemetlen; mert másként kell szólnom, mintsem ahogy érzek s csiklandós, mert könnyen elárúlhatom magamat.

F. XII. 1. XXXV. 719.

M. T. Cicero C. Cassiusnak sok üdvet!

Hidd nekem Cassius, szünet nélkül gondolkodom rólad s Brutus barátunkról, vagy is általában a köztársaságról, mellynek minden reménye csak ti bennetek és D. Brutusban van. Az enyim jobb immár, a mióta Dolabellám magát a köz ügyben olly dicsőn viselte [1]). Mert elharapódzni kezdett az a fővárosi ragály s olly mértékben nőtt mindennap, hogy részemről valamint a fővároshoz, úgy a fővárosi nyugalomhoz sem biztam már. De annyira el lőn fojtva, hogy nekem úgy tetszik, ama gyalázatos csapástól [2]) legalább mindenkorra menttek leszünk. Igaz, több nagy van még hátra: hanem az mind tőletek függ. Vegyük csak rendre mind elő. Úgy látszik, azzal mi eddig történt, nem a királyságtól, csak a királytól szabadultunk meg. Mert a király megöletése után is minden királyi szóra ügyelünk. Nemcsak; de még ollyakat is, miket ő maga, ha élne, meg nem kisérlene, mintha általa volnának gondolva, helyeslünk. S én ennek végét sem látom. Törvénytáblák függesztetnek ki [3]); mentességek osztogattatnak; roppant pénzek útalványoztatnak; száműzöttek hozatnak vissza; hamis tanácsvégzé-

---

[1]) Bizonyos *ál Marius*, ki magát Caesar rokonának adta ki, a helyen, hol ennek testét megégették, oltárt emeltetett, illyen fölirattal: *a haza atyjának* és ezzel a lázongó nép közől sokakat magához hódított. De az ifju Dolabella consul, a ki ekkor Appianus szerint 25 éves volt, őt s társait elfogatván oltárukat lerontatta s mindnyájokat együl egyig halállal büntette. V. ö. a 704-ik lev. 3-ik jegyz. Erre a tettére czéloz itt Cic. Dolabellának.

[2]) Hogy a népsöpredék s szolgacsorda által öldöstessünk le.

[3]) Antonius által, Caesar neve alatt. *Philipp. V. 4.*

sek olvastatnak fel; hogy úgy látszik, csak ama tisztátlan ember [4]) útálata és a szolgaság fájdalma szünt meg, de a köz állomány most is azon zavarok közt fetreng, a mellyekbe ő buktatta. Mindezt rendbe kell hoznotok és nem képzelnetek, hogy már az államnak eleget tettetek. Annyiban részesült ugyan, mennyit soha óhajtani eszembe sem jutott; de megelégedve nincsen és valamint jellemetek, úgy jó szolgálattok nagyságához képest még nagyokat vár tőletek. Eddig csupán sérelmeit boszúlta meg általatok a zsarnok kivégzésével — több semmi. Hanem hát diszjeleiből mit nyert vissza? Talán, hogy halála után hódol annak, kit éltében nem tűrhetett? hogy a kinek érez-tábláit leszakgatnunk kellett volna, annak még papirjait is védelmezgetjük? De hiszen magam is erre szavaztam [5]). Igaz, hogy azt tettem; mert engedtem a körülményeknek, mellyek politikai ügyekben legtöbb hatalommal birnak; de engedékenységemmel mértéken túl szemtelenül visszaélnek némellyek [6]). Azomban erről és sok egyébről maholnap majd személyesen. Addig is légy meggyőződve arról, hogy nekem mind a köztársaságért, mellyet mindig legdrágábbnak néztem, mind barátságunknál fogva felette szivemen fekszik a te méltóságod. Egészségedre jól vigyázz.

Május végén, 709.

---

[4]) Érti Caesart s talán Cleopatrávali tisztátalan életére czéloz, mert Cassius ez oldalról is akarta Caesart a nemesb érzésű polgároknál gyülöletbe hozni.

[5]) A Caesar megöletése után Tellus templomában tartatott tanácsülésben Cic. is arra szavazott, hogy a béke megőrzése és minden polgári viszály feledésbe temetése végett Caesar törvényei érvényesek maradjanak. *Philipp. I. c. 1. és 7.*

[6]) Ugymint Antonius és társai.

F. XV. 20. XXXVI. 720.

M. T. Cicero Treboniusnak [1]) sok üdvet!

Oratoromat [2]) (mert ezen czim alatt irtam) Sabinusod gondjára biztam, ha csak ő is, a jeleltek fogását használva, csak most nem kapta fel ezt a melléknevet. Jóllehet szerény arczában és egyenes beszédében látszik valami a *Curesiekéből* [3]). De már elég Sabinusról. Miután, édes Treboniusom, szeretetemet irántad az eltávozással némileg növelted, hogy az utánad epedés hevét türhetőbben viseljem, engem sűrű levelek által szólongass, kivált hogyha részemről is ugyanez történik. Ámbár két ok van, miért neked e kötelességben szorgalmasbnak illő lenned nálamnál. Először, mert hajdan kik Rómában voltak, azok szoktak a provinciákban levő barátaikhoz irni a köztársaság felől: most neked kell hozzám irnod, miután a köztársaság nálatok van [4]). Azután, mert mi neked távollétedben más szivességgel is szolgálhatunk: te nekünk ha levéllel nem, mi egyébbel szolgálhatnál, nem látom. De a többit majd később megirhatd. Egyelőre ezekről szeretnék érte-

---

[1]) Ki Ásiába mint provinciájába mostanában ment volt el.

[2]) Melly munkáját tavaly irta Brutushoz.

[3]) *Cures* Sabinum fővárosa volt, mellynek lakói igen szigorú jelleműeknek tartattak. Livius Numáról a ki szinte curesi volt ezt mondja: *Suopte ingenio temperatum animum virtutibus fuisse opnor magis instructumque non tam peregrinis artibus, quam disciplina tetrica ac tristi Sabinorum, quo genere nullum quondam incorruptius fuit.* Sabinus is a Trebonius szolgája, ki nevét szülőföldétől kapta, illyen jelleműnek látszott Cic. előtt. Ámbár kétli, vallyon a Sabinus nevet nem azért vette-e csak fel, hogy ezzel, mint a jelöltek a koholt családi nevekkel magának hitelt szerezzen.

[4]) Hol annak igazi barátai te, Cassius s a két Brutus vagytok; nem pedig Rómában, hol Antonius s Dolabella consulok zsarnokoskodnak.

sűlni: hogy útadat mint folytatod? hol találtad Brutusunkat? vele meddig voltál? Aztán ha majd előbbre haladtál, a hadi dolgokról és egész állapotodról; hogy megitélhessük, milly helyzetben vagyunk. Részemről csak azt veendem tudomásul, mit a te leveleidből fogok érteni. Egészségedet megőrizd s engem tapasztalt különös hajlamoddal szeress.

Májusban, 709.

F. XI. 2. XXXVII. 721.

Brutus és Cassius praetorok M. Antonius consulnak!

Ha becsületességedről s irántunk való jó hajlandóságodról meggyőződve nem volnánk [1]), hozzád e sorokat nem irnók; mellyeket, miután úgy érzesz, kétségkivül jó neven veendesz. Irják nekünk, hogy már a veteranusok nagy számmal összegyűltek Rómában és hogy junius 1-én még sokkal többen is lesznek. Ha felőled kételkednénk, vagy félnénk: nem volnánk hasonlók magunkhoz. Hanem miután mi akaratodnak hódoltunk s tanácsodra hallgatva, embereinket a szabad községekből elbocsátottuk és ezt nemcsak nyilt rendelet, de levél által is tudattuk: valóban megérdemeljük, hogy mi velünk szándékodat közöld, főkép olly dologban, melly reánk tartozik. Azért arra kérünk, tégy bizonyosakká bennünket irántunk való érzelmed felől. Gondolod-e, hogy annyi veteranus katona között biztosan lehetünk,

---

[1]) Csalatkoztak ezen meggyőződésökben. Mert Antonius a dictatura eltörlése s ál Marius kivégeztetése által Caesar megölőit csupán ámította. Aminthogy már junius 1-én eddig rejtegetett ellenséges érzelmét irántuk nyilván ki is mutatta. V. ö. *Philipp. I. c. 2.*

kiknek, a mint halljuk, még az oltár visszaállitásán[2]) is jár eszök; mit hogy akarj, úgy látszik, alig helyeselhetné bárki is, ki előtt életünk s becsületünk kedves. Hogy mi elejétől fogvást a nyugalmat néztük s mást mint a köz szabadságot, nem kerestünk, mutatja a következés. Minket senki meg nem csalhat, csak te; a mi bizonyosan férfiasságodtól s becsületérzetedtől távol van. Másnak ugyan senkinek nincs módja rászedni bennünket. Mert mi csupán neked hittünk és fogunk is hinni. Nagy aggodalmat éreznek miattunk barátink, kiknek, bár jellemed tisztán áll előttök, az forog eszökben, hogy a koronczok tömegét könnyebb lesz felizgatni valamire másoknak, mintsem neked visszatartóztatnod. Felelj nekünk mindezekre, kérünk. Mert az igen silány s nevetséges beszéd, mintha a veteranusok azért volnának behíva, mert javokra junius hónapban egy előterjesztést akarsz tenni. Kit gondolsz, hogy ebben akadályt tehessen, miután rólunk bizonyos, hogy nyugton maradunk? Senki se nézze bennünk túlzottnak az élethez ragaszkodást, miután mi rajtunk általános pusztúlás és zavar nélkül semmi nem eshetik.

Lanuviumban, májusb. 709.

F. XII. 16. XXXVIII. 722.

Trebonius Cicerónak üdvet!

Ha jól vagy, örvendek. Május 22-kén értem Athenaebe és (mit leginkább óhajték) láttam itt fija-

[2]) Mellyet Dolabella leromboltatott. Cic. és Svetonius nem oltárnak, hanem oszlopnak nevezik, mellyet Dio szerint a nép, Appianus szerint az olvasótól már ismert *Pseudomarius* emeltetett.

dat, ki magát a legszebb tanúlmányoknak szentelve szerénységre nézve kitünő hírben áll. Milly nagy gyönyörűségemre vált ez, elképzelheted ha róla hallgatok is. Mert jól tudod, mennyire becsüllek s hogy olly régi s olly igaz barátságunknál fogva minden legcsekélyebb nyereségeden is, nemhogy illy nagy szerencséden, mennyire örvendek. Koránt se gondold, édes Ciceróm, hogy ezzel füleidnek hizelgek; a te suhanczodnál, vagy is inkább a mienknél (mert nekünk külön semmink sem lehet) mind azok közt, a kik Athenaeben vannak, nemcsak szeretetre méltóbb, hanem azon tudományokban is, mellyeket leginkább kedvelsz, azaz a legüdvösbekben, szorgalmasabb egy sincs. Ennél fogva rajtad (mert méltán tehetem) szivem szerint is örvendek; nem külömben magamon is, hogy azt, a kit szeretnem kellene bárminő volna is, ollyannak találom, kit szivből is szerethetek. Emlitvén ő beszéd közt előttem, hogy kedve volna látni Asiát: nemcsak meghivtam, hanem kértem is, hogy ezt, mig a provinciát én birom, addig tegye meg. Hogy nála a kedveskedés s szeretet dolgában kötelességedet be fogom tölteni, azon nem kell kételkedned. Gondom lesz arra is, hogy Cratippus [1]) vele legyen; nehogy azt véld, majd Asiában elszűnidőzi azon tanúlmányait, mellyekre buzditásod őt tüzeli. Magam is őt, ki mint látom, neki van készülve s hatalmas lépéssel indúlt, serkentgetni meg nem szűnöm, hogy tanúlás és magát gyakorlás által naponként előbb haladjon.

---

[1]) Görög philosophus, ki az ifjú Cicerónak Athenaeben tanitója volt. Született Mitylenaeben (Lesbos szigetén), hol őt Marcellus is hallgatta volt. Később Athenaeben telepedett meg. Számára Ciceró Caesartól római polgárjogot eszközölt s őt munkáiban több helyen barátjának hivja.

Ti a haza dolgában mit tesztek, mikor e levelet irom, nem tudom. Hallok holmi nyugtalanitókat. Kivánom ne legyenek igazak, hogy már egyszer csendes szabadságot lehessen élveznünk, miben nekem eddig épen nem volt részem. Hanem mégis hajózásom alatt egy kis pihenésre tévén szert, számodra, föltett szándékom szerint egy ajándékocskát[2]) készitek és azt a te nagy becsületemre váló mondatoddal fejeztem be, aláirván nevedet is. Ha talán e versecskékben némelly szavaimra nézve merészebbnek látszanám előtted: a személy alacsonysága[3]), melly ellen szabadabban kikelek, fölmenthet. Meg fogod bocsátni boszúságomat is, melly az illy emberek és polgárok irányában igazságos. Aztán miért vehetett volna e részben Lucilius[4]) több szabadságot magának, mint én? midőn habár szintúgy gyülölte is a kiket megsértett, bizony nem voltak azok arra méltóbbak, hogy olly vakmerő szavakkal támadja őket meg.

Remélem, mint nekem igérted, engem is ma holnap dialogusaidba befoglalsz. Mert az iránt nincs kétségem, hogy ha Caesar haláláról irni fogsz valamit, engem mind a tettnek, mind barátságodnak nem legkisebb részében engedsz osztozni. Légy jó egészségben s anyámat s az enyimeket kegyedbe ajánlottakúl tekintsd.

Athenaeben, május 25-kén, 709.

---

[2]) Trebonius Cic. elmés mondataiból s adomáiból is egy gyüjteményt adott volt ki; de a melly elveszett.

[3]) Kétségkivül Antonius értendő.

[4]) Az első római satyricus költő. Lásd a *Tört. Mut.*

F. XI. 27. XXXIX. 723.

M. Cicero Matiusnak [1]) üdvet!

Még nem határoztam jól el, hogy Trebatiusunk, ez a szivességgel teljes s mindkettőnket olly igen szerető ember kedvetlenséget, vagy örömet szerzett-e nekem többet. Mert amint estennen Tusculanumba érkeztem, ő rá másnap reggel, még eléggé meg sem erősödött testtel hozzám jött s midőn őt dorgálnám, hogy egészségét olly kevéssé kiméli, azt felelé reá: semmit sem várt olly nehezen, minthogy engem láthasson. Van-e hát valami újság? kérdém. S elmondá előttem panaszodat. Mielőtt erre felelnék, előreboesátok egy pár szót. Meddig emlékezetemmel a múltba visszamehetek, nálad régibb barátom egy sincsen. Hanem a régiségben van, mi többekkel közös, de barátságunkban nincsen. A melly nap megismertelek, meg is szerettelek s úgy hittem, hogy részedről is szerettetem. Később a te távolléted [2]), melly sokáig tartott, az én hivatalos pályám s különböző életmódunk [3]) nem hagyta érzelmeinket személyes társalgás által összeforrasztani. De azért vonzalmadat

[1]) Az a tiszta független jellemü derék Matius, kit Cic. föntebb a 688. s 691-ik levélben majd *Mudaros*, majd *Calvena* (kopasz, kopaszdi) csúfnevek alatt olly gúnyosan említ, de most, változván az idők, czirógatni jónak talált. Cicerónak e levele magában tekintve valódi remeke az epistolaris ékesszólásnak, hanem a Matius reá következő őszinte válasza mellett minden becse végkép elenyészik, világos jeléül annak, hogy a benső meggyőződés s meztelen igazság a legfényesebb külszinnél s legpiperézettebb alakoskodásnál sokkal több erővel és bájjal hat reánk. Matiusról e jeles emberről lásd: a *Tört. Mut.*

[2]) Nem, mikor Caesart Galliába kisérte, hanem még előbb mikor vagy Görögországba, vagy Rhodusba utazott volt.

[3]) Mert Matius hivatalt nem viselt, hanem független állásban geniusának s a tudományoknak élt.

irántam számos évvel a polgárháború előtt kiösmertem, mikor még Caesar Galliában volt. Mert, mit rám nézve igen hasznosnak s Caesarra nézve sem haszontalannak gondoltál, kieszközölted, hogy ő engem szeressen, becsüljön s az övéihez számitson. Mellőzök sokakat, mik akkoridőben közttünk a legbensőbb bizalommal mondva, irva és közölve voltak. Mert nagyobbak következtek. És a polgárháború kezdetekor is, midőn Brundisium felé Caesarhoz útaztál, eljövél hozzám Formianumba [4]). Elsőben is már ez mennyit ért, főleg abban az időben? Aztán gondolod-e, hogy tanácsod, beszéded, emberséged felejtve lőn nálam? Emlékezem, szemtanúja volt ezeknek Trebatius. Nem feledtem azt a leveledet sem el, mellyet hozzám akkor irtál, mikor Caesarnak (gondolom a trebulaei határba) elébe mentél. Következett az az idő, mikor engem Pompeiushoz menni nem tudom a szégyen, vagy a kötelesség, vagy a sors kényszerített-e. Melly szivesség, melly részvét hiányzott nálad úgy iránt am a távolban, mint honn az enyimek iránt? S kit ösmertek valamennyi hozzámtartozóim mind rám, mind magokra nézve jobb barátnak náladnál? Brundisiumba mentem volt [5]). Gondolod, tán elfeledtem, milly gyorsasággal repültél, mihelyt azt meghallád, Tarentumból hozzám? mint últél mellém, tartottál beszéddel, erősitgetted lelkemet, mellyet a köz nyomortól való rettegés megtört? Valahára ismét Rómában együtt lenni kezdettünk. Mi hiányzott barátkozásunknál? A

[4]) Mint ezt a 352-ik levélben is említi. Hihető ekkor Caesar megbizásából ment volt Ciceróhoz, hogy őt annak részére megnyerje.

[5]) A pharsaliai csata után.

legfontosb kérdésekben mikép kelljen Caesar iránt viselnem magamat, a te tanácsoddal éltem. Más szivességeket tekintve is: kinek tetted azt meg, Caesart kivéve, másnak mint nekem, hogy házához járj s gyakran több órákat a legnyájasb beszélgetéssel tölts; a midőn egyszersmind, ha emlékezel rá, te adál ösztönt arra is, hogy utóbbi bölcsészeti műveimet [6]) irjam. Caesar visszatérte után [7]) mi fekütt inkább sziveden, mint hogy neki minél meghittebb embere legyek, mit ki is eszközlél?

Honnan már e czélom ellen hosszabbra nyúlt beszéd? Onnan, mert csodáltam, mikép hihetted te, a kinek mindezt tudnod kellene, hogy én követhetnék ollyast el, mi barátságunkhoz nem illő [8]). Mert azokon kivül, a miket említék, s a mik nyilvánosak s köztudomásuak, vannak még sok titkosabb adataim is, melyeket szavakba öltöztetni alig tudok. Benned minden vonás gyönyörködtet engem: de különösen egyfelől hűséged a barátságban, belátásod, méltóságod: másfelől kellemességed, miveltséged, tudományosságod. Most hát panaszodra térek vissza. Elsőben is, nem hittem, hogy arra a törvényre [9]) szavaztál. Aztán, ha hittem volna is, soha föl nem tenném, hogy ezt valami helyes ok nélkül cselekedted

---

[6]) Millyen volt a *Tusculanae Quaestiones* czimü, mellyben többek között a lélek halhatatlanságáról s halál-megvetésről a leggyönyörűbb és legnyomósb elmélkedések vannak.

[7]) Hispaniából.

[8]) Mi meg azt csodáljuk, mint mondhatta ezt Cic. Mert hát azok a Matiusra szórt csúfnevek: a *Madaros* a *Calvena* stb. illettek egy jóbarát szájába? Bizony Cic. sem akarja tudni, mit beszél.

[9]) Ugy látszik Caesarnak az adósok könnyebbségére kiadott jószágbecslésről szóló törvényét érti, melly törvény felől már másutt a tudandókat elmondtuk.

légyen. Tekintélyed okozza, hogy mindenre a mit tészsz, úgyelnek; azt pedig az emberek rosszakarata, hogy némellyek keményebb szinben adatnak elő, mitsem részedről történtek. Ha te ezeket nem hallod, nem tudom, mit mondjak. Én ha hallok valami afféle, épen úgy védelek, mint tudom, hogy szoktam én is irigyeim ellenében védetni általad. És e védelem kétféle. Vannak, miket kereken tagadni szoktam, mint jelesen azt a szavazást is. Másokat meg azzal mentek, hogy általad kegyeletből s emberiségből történtek, mint pl. a játékok rendezése [10]). Hanem olly tanúlt ember létedre nem lehet észre nem venned, hogy ha Caesar királyt [11]) játszott, mint valóban nekem tetszik: két külön szempontból lehet okoskodni tett szolgálatodról. Vagy úgy, mint nekem szokásom, dicsérve hűségedet és emberiségedet, mint ki a meghalt barátot is szereted; vagy úgy, mint némellyek tesznek, a jó barát életénél a hon szabadságát többre becsülve [12]). Vajha az illy beszédekből az én okoskodásaim füledbe jutnának! Azt a kettőt pedig, mi érdemeid közt legfőbb, ki emlegeti akár szivesben, akár gyakrabban nálamnál? hogy mind a polgárháború meg nem kezdésének, mind győzelemben a mérsékletnek legkomolyabb tanácslója valál? Ollyant, a ki ebben velem egyet nem értene, senkit sem találtam. Azért Trebatius barátunk-

[10]) Itt is megránthatnók Cic. gallérát, mert nem feledtük el, mit e részben Matiusról imént a 716-ik levélben mondott. *Oportet esse memorem*! V. ö. a 716-ik lev. 9-ik jegyz.

[11]) Azaz: kényurat, zsarnokot, mert a rómaiak a királynév alatt ezt értették.

[12]) Ez utóbbi levén saját nézete, hogy vele Matiust meg ne bántsa, fortélyosan másokra tolja azt, és helyette az előbbit vallja magáénak.

nak hálával tartozom, hogy nekem alkalmat nyújtott erre a levélre; mellynek ha nem hinnél, annyi fogna lenni, mint felőlem azt ítélned, hogy bennem sem kötelesség, sem emberi érzet nincsen; minél valamint rám nézve szomorúbb, úgy hozzád is méltatlanabb semmi nem lehetne.

Tusculanumban, május végén, 709.

F. XI. 28. XL. 724.

Matius Cicerónak üdvet!

Nagy örömömre szolgált leveled; tapasztalván, hogy felőlem oly véleménynyel vagy, mint reméltem s óhajtottam. Bár róla nem kételkedtem, mégis, mert igen nagyra becsülöm, azon, hogy változatlan marad-e, aggódtam. Jóllehet, érzem magamban, hogy semmit el nem követtem, mi egy jólelkü embernek kedélyét sérthetné. Annál kevésbbé hihettem, hogy veled, ki oly sok, oly szép képességekkel föl vagy ruházva, holmit vaktában elhitetni lehessen; kivált miután irántad én szakadatlanúl megelőző szívességgel viseltettem. Tudván, hogy ez, mint óhajtom, úgy van: felelek most a vádakra, melyekkel helyettem, mint különös jóvoltodhoz s barátságunkhoz illő volt, gyakran szembeszálltál. Mert jól tudom, miket hordanak fel Caesar halála óta ellenem. Bűnnek nézik bennem, hogy egy kedves emberem halálát sajnosan veszem s annak, kit szerettem, vesztén zúgolódom. Mert azt mondják, a haza a barátságnak elébe teendő; épen mintha immár bebizonyitották volna, hogy az ő halála a köztársaságnak üdvös. De leplezetlenül akarok szólani. Megvallom, én a bölcsesség e fokáig nem jutottam. A honnét sem Cae-

sart a polgári villongásnál nem követtem; hanem azért bár nehezemre esett is, mint jó barátomat el nem hagytam; sem soha a polgári háborút, sőt még a viszálkodás okát is nem helyeseltem, hanem mindjárt támadásakor elnyomni mindenképen igyekeztem. Azért engem, midőn kedvelt emberem győzött is, sem hivatal, sem pénz csábja el nem széditett, a mely jutalmakkal mások, bár reá nálamnál kevesebb hatással voltak, mértéken túl visszaéltek [1]). De sőt még vagyon-állásom a Caesar törvénye által csökkenést szenvedett; holott igen sokan, kik Caesar halálán örűlnek, az ő jóvoltából maradtak meg a hazában. Hogy a legyőzött polgárok megkiméltessenek, azon, mint saját üdvemen, úgy dolgoztam. Lehet-e már nekem, ki mindenek épen maradtát kivántam, annak elvesztésén, kitől azt megnyertük, nem zúgolódnom? kivált midőn épen ugyanazon egyének hoztak fejére mind gyűlöletet, mind halált [2])? Bűnhödni fogsz tehát, mondják, mivel tettünket rosszalni mered. Hallatlan felfúvalkodás! Nekik a merénynyel kérkedniek, másnak azon bűntetlenül sajnálkozni se lehessen! Hiszen még rabszolgáknak is mindig szabadon állt félni, örűlni, vagy sajnálkozni a magok és nem mások tetszése szerint; és ettől most engem ezek az úgy mondott szabadság-alkotók rettegtetésökkel megfosztni akarnak. Hanem azzal semmire sem mennek. Én, bármi veszély

[1]) Ez Ciceróra nem illett ugyan; de benne Caesar gyilkosaira aligha nincs czélzás. Azért nagy kár, hogy Matius e tárgyról bővebben nem szólt. A tőle került adatok után könnyű lett volna Brutus- és társainak jelleméről s hazafiságáról helyes itéletet hoznunk. V. ö. a 714-ik lev. 12-ik jegyz.

[2]) Épen azok lettek gyilkosai, kiket kegyeivel egész az irígységig halmozott.

fenyegessen is, kötelességemet s az emberiség érzetét soha megtagadni nem fogom. Mert szerintem, a tisztességes halált kerülni soha nem, sőt gyakran keresni is kell. De mit haragusznak reám azért, ha óhajtom, hogy tettöket bánják? Én szeretném, ha Caesar halálán minden keseregne. *Ámde mint polgárnak kötelességem a köztársaság javát kívánni.* Hogy valóban kivánom is, azt ha eddig lefolyt életem s ezentúli óhajtásom, a nélkül, hogy én róla beszéljek, nem igazolja, szóval mutogatni nem akarom. Azért különösen kérlek, nézd inkább a tettet, mintsem a beszédet s ha az egyenes útat itéled jónak, hidd, hogy nekem a rosszakkal semmi közlekedésem nem lehet. Vallyon a mit ifjanta követtem, midőn hibáznom is megengedhető volt, most hajlott koromban megváltoztassam s magamat más bőrbe öltsem-e? Azt tenni nem fogom; sem ollyat, mi visszatessék, részemről el nem követek, azon egyen kivűl, hogy annak a nagy férjfinak, a ki olly jó emberem volt, szomorú sorsán búsúlok. Még ha másként érzenék is, soha a mit teszek, el nem tagadnám; nehogy egyfelől mint bűnt cselekvő rossznak, másfelől mint azt palástolgató gyávának s jellemtelennek [3]) tartassam. Igen, de a játékokat, miket Caesar győzelméért az ifjú Caesar adott volt, rendeztem. De hisz ez a magán viszony s nem a köz űgy körébe tartozott. S ezt a szolgálatot valamint olly szeretett emberem emlékének és érdemeinek halála után is meghozni köteles voltam, úgy ama legszebb reményű és Caesarhoz méltó ifjú [4]) várakozásától meg nem tagad-

[3]) Aligha ezzel Cicerót is vágni nem akarja, mi ha ugy van, igen is elevenjére talált.

[4]) Érti Octaviust, ki a játékokat adatta.

hattam. Jártam Antonius consul házához is gyakran — *tisztelkedni*. Láthatod, hogy oda azok, kik engem nem igen honszeretőnek tartanak, széltében járkálnak és pedig vagy *kérni*, *vagy kapni valamit*. De miféle követelés is az, hogy míg Caesar soha nem tiltotta, miszerint a kikkel akarok, sőt még azokkal is, a kiket maga nem szivelt [5]), társalkodhassam, ők, kik barátomat rabolták tőlem el, rajtam nyargalódzva azt igyekeznek kivinni, hogy kiket akarok, ne legyen szabad szeretnem. Részemről azért nem félek sem attól, hogy jövőre szerény életmódom kevés súlylyal bírjon az ál hírek ellen, semhogy még azok is, a kik nem szeretnek, Caesarhozi állandóságomért ne inkább én hozzám, mintsem magokhoz hasonló barátokat kívánjanak bírni. Én ugyan, ha kívánságim teljesűlni fognak: hátralevő életemet Rhodusban akarom nyúgalomban eltölteni. S ha ezt valami eset gátolná, akkor úgy viselem Rómában magamat, hogy mindig a mi jogszerű, azt fogom kívánni. Trebatiusunknak nem kis hálával tartozom, hogy irántam való tiszta, szives érzelmedet fölfedte előttem s ezzel azt eszközlé, hogy kit mindig szivemből szerettem, most még méltóbb joggal tisztelnem s becsűlnöm kelljen. Légy jó egészségben s szeress.

Rómában, május végén, 709.

A. XV. 5. XLI. 725.

Cicero Atticusnak üdvet!

Brutustól a posta megjött s hozott mind tőle, mind Cassiustól is levelet. Szörnyen kurkászszák vé-

[5]) Talán itt ismét Cic. is latba jött.

leményemet; jelesen Brutus, hogy mellyiket tegyék a kettő közől [1]). Jaj be nyomorúlt állapot! Teljességgel nem tudom, mit irjak. Azért alkalmasint hallgatással leszek, ha te mást nem gondolsz. Hanem ha jut eszedbe valami, közöld, kérlek velem. Cassius meg szörnyen rimánkodik s kér tegyem minél jobbá Hirtiust. Józannak tartod őt? Ványoljam a szénégetőt [2])! Közlöm veled a levelet. Brutus és Cassius provinciáira nézve a tanácsvégzésről azt irja Balbus és Hirtius is mit te [3]). Emez meg azt mondja, ő már vissza is jött [4]). S csakugyan most ismét Tusculanumban van s nekem erősen ajánlja, hogy távol maradjak, még pedig a veszély miatt, melly mint irja, őt is fenyegette. Már nekem, ha semmi veveszély nem volna is, annyira nem gondom többé Antonius azon gyanúját kerűlni, mintha kedvező helyzete nem volna inyemre, hogy épen az nálam az ok, miért Rómába nem megyek, mert őt látni nem akarom. — Varrónk pedig egy levelet közölt velem, mellyet ki küldött neki, nem tudom (mert kitörölte a nevet). Abban az van irva, hogy az elútasitott koronczok [5]) [minthogy egy részök el van bocsátva]

[1]) Hogy t. i. menjenek-e junius 1-én Rómába a tanácsülésbe, vagy nagyobb biztosság okáért, maradjanak a hol vannak?

[2]) *ὀγναφεὺς ἀνθρακεύς*; az az *szénégető-ványoló*. Mi itt Cic. szerint annyit tesz: hisz ez ollyan formán jön ki, mint mikor a mesében a ványoló tisztítja a szénégetőt; a helyett hogy azt tisztára hozná, utóljára magát is befeketíti". Vele hát valami lehetetlent akar kifejezni s annak az általunk használt ismeretes közmondás is teljesen megfelel.

[3]) Hogy t. i. tanácsvégzés szükséges azokhoz.

[4]) Rómából, hova Tusculanumból bemenvén, midőn látta, hogy ott személye nem igen biztos, rögtön említett villájába visszatért. V. ö. alább a 727. lev. melléki.

[5]) Azok a *veteranusok*, kik a földek osztásakor mint végképel bocsátottak, telkeket nem kaptak.

a leggonoszabbúl nyilatkoznak; úgy hogy nagy veszély érheti Rómában azokat, kik az ő pártjokkal egyet nem érteni láttatnak. Mit érne mármost ő nálok az én jövésem-menésem, tekintetem s beavatkozásom? ha, mint irod, L. Antonius D. Brutus [6]) ellen, a többi a mieink [7]) ellen van? Mit tegyek, vagy mikép viseljem magamat? Részemről elhatároztam, mostanra legalább, távol lenni attól a várostól, hol nemcsak virágzó állapotomban legnagyobb, de még szolga koromban is némi méltóságban álltam. És nem annyira szándékom Italiából kimenni (miről veled még értekezni akarok), mint oda nem jönni.

Az atinai szálláson, május 25-ikén, 709.

A. XV. 8. XLII. 726.

Cicero Atticusnak üdvet!

Mióta tőlem elmentél [1]), két levelem érkezett Balbustól. Újság semmi. Jött Hirtiustól is [2]); ki azt írja, szörnyen haragszik a veteranusokra. Tűnődöm magamban, mit tegyek 1-én [3]). Azért küldöm Tirót többekkel, hogy amint valami magát előadja, rendre tudósíthass általok. Írtam Antoniusnak is a *legatióra* nézve; nehogy ha csupán Dolabellának írok, az a

---

[6]) D. Junius Brutus, ki többnyire csak *Decimus* név alatt jön elő, a Casiussal együtt működött M. Junius Brutustól, Caesar gyilkosától megkülömböztetendő; noha ő is Caesar gyilkosai köztt volt, és ennek halála után, amazok parancsa alatt, vagy legalább velek egyetértve vezetett sereget Antonius ellen. Egyébiránt közel rokonánál M. Brutusnál jóval idősebb volt.

[7]) E szó alatt mindig M. Brutust és Cassiust akarja értetni.

[1]) Tusculanumból, a hova Cic. a 717-ik levél szerint várta Atticust, s ez mint látjuk, csakugyan el is ment.

[2]) Miután Rómából megfordúlt. V. ö. a. 725-ik lev. 4-ik jegyz.

[3]) Lásd: a 725-ik lev. 1-ső jegyz.

hóbortos fráter megharagugyék. És mivel a hozzájutást nehéznek lenni állítják: írtam Eutrapelusnak [4]), ő adja levelemet át s mondja meg egyszersmind, hogy nekem legatióra szükségem van. A fogadásos [5]) szebb ugyan, de hasznát vehetem akármellyiknek is [6]). Magad felől, végtelenül kérlek, határozz [7]). Szeretném, ha jelenlétemben tehetnéd, de ha az nem lehet, levélben is végezhetünk. Graeceius [8]) arról tudósít, azt írta volna neki C. Cassius, hogy fegyveres népet gyűjtnek, mellyet Tusculanum ellen akarnak küldeni. Bár ezt valószinűnek nem látom, jó lesz mégis őrizkednem s ellátnom többi villáimat is. Különben a holnapi nap majd kigondoltat velünk valamit.

Tusculanumban, május 27-kén, 709.

A. XV. 6. XLIII. 727.

Cicero Atticusnak üdvet!

Miután Brutusunk s Cassius rám írtak, hogy Hirtiust, akit eddig jólérzőnek tudnak, de hogy az maradjon, hozzá nem biznak, tegyem tekintélyem által még jobbá (mert ha tán Antoniusra kissé ha-

---

[4]) Az, kiről a 474-ik levélben szó van, s ki Antoniusnak ollyan jó czimborája volt, hogy neki még szeretőjét Cytherist is általengedte — *a d u s u m. Philipp. II. 24.*

[5]) *Legatio votiva.*

[6]) Akár a *votivának*, akár a *liberának*, millyen volt a Dolabellától részére ajánlt tiszteletbeli legatusság. Miért választotta inkább ezt, mint amazt, alább a 731-ik levél végén okát adja.

[7]) Akarsz-e te is *libera legatiot*, vagy valami biztosi czimet vállalni. V. ö. a 729 lev.

[8]) Ez a Graeceius, ki még másutt is egy párszor előfordúl, Cassiusnak s a két Brutusnak meghitt embere és úgy látszik, Decimusnak hadi tisztje is volt.

ragszik is, de azért ügyének legnagyobb barátja), küldtem hát neki levelet s nála Brutus és Cassius méltóságát ajánlottam. Mit válaszolt reá, közölni kivántam veled; szeretvén megtudni, nem-e te is azt itéled, mit én, miszerint ők [1]) most is attól félnek, hogy e mi barátainkban több bátorság talál lenni, mintsem a mennyi van.

„Hirtius, Cicerójának üdvet!

Visszatértem-e már a vidékről, kérded. Vallyon midőn minden tűzben van, én lanyhám viseljem-e magamat? Már meg is fordúltam a városból. Mert jobbnak találtam ott nem lenni. E levelet Tusculanumba kijöttöm után írom neked. Hanem korántse tarts olly derék legénynek, hogy majd a *Nónákra* visszarugaszkodjam [2]). Mert látom, semmi szükség már a mi gondoskodásunkra, miután az állomások annyi évre előre ellátvák. Vajha Brutus és Cassius, a milly könnyen czélt érnek nálam általad, úgy tőled rá biratnának arra, hogy valami heves lépést ne tegyenek. Mert mondod, hogy menő félben voltak, mikor hozzád a levelet írták. Hová? és miért? Kérlek az egekre, tartóztasd őket vissza Cicero! ne engedd, hogy mindenünk elveszszen. Istenemre a rablások, gyújtogatások és öldöklések fenekestül felforgatnak mindent. Csak ha valamitől félnek, az ellen óvakodjanak, azonkivül semmit ne kezdjenek. Eskü-

[1]) T. i. acaesarianusok.

[2]) Hirtius a junius 1-én tartott tanácsülésre bement volt Tusculanumból Rómába, de látván, hogy ott már Antonius az úr s személye nem biztos, azonnal ismét visszasietett, jóllehet 5-kére új tanácsülés voolt hirdetve a provinciák és hivatalok kiosztása vége Caesar ezekre az egyéneket már halála előtt két évre kijelelte volt, hanem Antonius a tanácsban a két évet ötnek hazudta s ennyit állapítatott meg. *Appian. lib. III.*

szöm, legtüzesb terveikkel többre nem mennek, mint a legszelídebbekkel, de megfontoltakkal. Mert a dolgok mostani folyása magában soká nem tarthat; de ha ölre mennek, kész erejek van ártani. Mit remélsz felőlök, írd meg hozzám Tusculanumba."

Előtted a Hirtius levele. Visszaírtam neki, hogy ők semmi hevesebbet nem terveznek s erről jó is álltam. Ezt veled, akármennyit nyom, közölni akartam. Már bepecsételém a levelet, midőn Balbus írja hozzám, hogy Servilia visszatért s bizonyosnak mondja, hogy ők nem mennek el [3]). Most már leveledet várom.

Tusculanumban, junius 2-kán, 709.

A. XV. 7. XLIV. 728.

Cicero Atticusnak üdvet!

Örűlök a leveleknek, mellyek kedvem szerint valók, különösen Sextusunké [1]). „Mert téged dicsért" fogod mondani. Bizony lehet az is egyik oka, de mielőtt arra a helyre értem is, már rendkivűl tetszett nekem mind a köztársaság iránti érzelme, mind gondos írása. A békeszerző Servius [2]) pedig úgy látom, hogy irnokostúl együtt következ mű̈ködik s résen áll minden fogások [3]) ellen. De most nem az *ex iure*

---

[3]) Servilia M. Brutus anyja megjövén Lanuviumból, hol fijával és Cassiussal együtt volt, ezektől azt a hírt hozta, hogy lemondtak szándékukról Italiából kimenni.

[1]) Sext. Peducaeus, nem Sext. Pompeius értendő.

[2]) Érti Sulpiciust, azt a nagy szónokot s még nagyobb jogtudóst, kitől az 557-ik szám alatt ama szép vigasztaló levelet birjuk. Ez most maga jó szántából mind a két párt embereit rendre járta, hogy őket a béke fentartása végett egymással kiegyeztesse. Később erre a tanács által is megbízatott, de sem egyik sem a másik úton a pártokkal és különösen Antoniussal nem boldogúlt.

[3]) Mint jó ügyvéd nem hagyja magát kelepczébe ejtetni.

manu consertum felől, hanem a mi utánunk jön, arról kellene inkább gondolkodnia [4]). Írj magad is.

Tusculanumban, junius 3-ikán, 709.

A. XV. 9. XLV. 729

Cicero Atticusnak üdvet!

3-kán estve vevém a tudósítást Balbustól, miszerint 5-ikén tanácsülés lesz a végett, hogy a bevásárolandó és Rómába szállitandó gabonáról Asiában Brutus, Siciliában Cassius gondoskodjanak. Nyomorúlt állapot! először is ollyanoktól bármi kiküldetést, aztán, ha már kellene is, épen illy elutasítót [1]) vállalni el. És mégis nem tudom nem jobb-e mintsem ott üldögélni az Eurotas [2]) mellett. Azomban mindezt majd a sors elintézi. Mondja, ugyanakkor az iránt is határoznak, hogy nekik s a többi ki-

---

[4]) Czéloz Enniusnak már a 171-ik levélben is felhozott versére, mellyre nézve az olvasót annak ott adott fordítására s annak 1-sö szám alatti jegyzetére utasitjuk. Vele most Cic. Sulpicius jogtudósos eljárásába nem bízva, azt akarja mondani. „Itt nem a *Codex* (vagy Corpus Juris) hanem csak kard dönti el a dolgot.“ Mert ámbár a háborútól szörnyen irtózott is, azt mégis szerette volna, ha Brutus s Cassius fegyverrel nyomják el Antoniust s hogy e részben olly sokáig tétovázók és tétlenek voltak, azt nekik több helyen vétkül róvja fel.

[1]) Az eredetiben közönségesen *legatorium* iratik. De többektől helyesen vétetett észre, hogy a helyett ide inkább illhetett a *relegatoriam*. Mert Appianus is azt irja, hogy a tanács Brutusra és Cassiusra az élelem-biztosságot csak azért ruházta, hogy e kiküldetés által őket Rómából eltávolitsa s nyakáról lerázza, az egész nem egyéb, mint afféle *promoveantur ut amoveantur* forma kitüntetés lévén csak. Azért a *relegatiot* fogadtuk el.

[2]) Lacedaemon bástyái alatt lefutó folyam, mellynek borostyán és olajfákkal lepett kies partja, a városiaknak sétatérül szolgált. Itt szokták béke idején testi gyakorlataikat is tartani; honnét e közmondás *ad Eurotam sedere* annyit tett: otthon békében pihenni. Brutus, ki szeretett *spártait* játszani, egy patakot lanuviumi villáján Eurotasnak keresztelt.

szolgált praetornak provinciák adassanak. Ez minden esetre többet ér, mintsem az a persa csarnok [3]). Mert korántse higyje, hogy Lanuvium már Lacedaemon [4]). S még te tréfálsz? mondod úgy-e, az illyen dolgokkal? Mi csináljak? A siránkozásba már belefáradtam. Oh halhatatlan istenek milly nyugtalanságba hozott leveledben az első lap! Mire való volt házadnál az a fegyveres megszállás? De örülök, hogy legalább e fergeteg hamar elmúlt. Igen óhajtanám tudni, mit végeztél ama szomorú legatiódról [5]), melly egyszersmind nehéz föladat is. Mert kivihetetlen, úgy körül vagyunk keritve mindenféle csapatoktól. Engem ugyan a Brutus levele, mellyet, mint mutatod, olvastál, annyira megzavart, hogy noha már az előtt is szűkölködtem a tanácsban, most a szivbeli fájdalom még nagyobb mértékben eltompitott. Azomban majd többet, hogyha a dolgot [6]) megtudom. Még most semmit nem irhatok; annál inkább, mivel kétlem, hogy ezt a levelet is megkaphasd. Mert könnyen meglehet, hogy a postás látni sem fog téged. Soraidat nyugtalanúl várom.

Tusculanumban, junius 4-kén, 709.

---

[3]) *Persice.* Igy hitták Lacedaemonban azt a sok oszlopokon álló csarnokot, a melly a persáknak Pausaniastól Plataeánál történt nagy megveretésök után, e győzelem emlékeül épült s hol az oszlopokra a görögöktől legyőzött persa hadvezérek képei voltak faragva E nevet adta Brutus is annak a csarnoknak, mellyet Lanuvinumában nem rég épittetett.

[4]) Azért hogy ott neki Eurotása és Persicéje is van. Különben ez a hely felette meg van rongálva s szabad commentálni, kinek hogy' tetszik. F.

[5]) Miféle legatioról lehett itt szó, nehéz kitalálni, miután Atticus hivatalt sohasem viselt privát egyén lévén, semmi legatióra nem szorúlt a végett, hogy Rómából, mikor és a hova akar, mehessen.

[6]) Mi Rómában történt.

A. XV. 10. XLVI. 730.

Cicero Atticusnak üdvet!

Óh milly kedvesen van irva a Brutus levele! s be kellemetlen a te helyzeted, hogy hozzá nem mehetsz! Részemről pedig mit írjak? Hogy éljenek azok jóvoltával [1])? Mi lehetne annál rútabb? Vagy hogy kezdjenek valamit? Azt nem merik s már nem is tehetik. Tán arra beszéljem őket, hogy maradjanak nyúgottan? Ki fog mentességökért jót állni? Hátha Decimuson valami súlyosb történnék [2]), milly élete lenne a mi barátinknak, ha mindjárt senki nem bántaná is őket? Aztán nem tartani meg a játékokat [3])! Lehetne-e nagyobb szégyen? Gabona-vásárlást vetni a nyakokba! Mi egyéb az, mint egy Dion követsége [4])? vagy van ennél a köztársaságban hitványabb szolgálat [5])? Szóval: az illy helyzetben a tanács azokra nézve sem biztos, a kik azt adják. De rajtam mégsem múlna az, csak sikerét látnám. Hanem hasztalanúl minek bele avatkoznom? miután ő anyja tanácsára, vagy kéréseire hallgat [6]),

[1]) Fogadják el az élelmi biztosságot.

[2]) Pl. el találnák tőle venni Galliát. Mint ezt nem sokára Mutina ostromával meg is kisértette Antonius.

[3]) Személyesen ott nem lenni az apollinaris játékokon, melyeket M. Brutus mint praetor adni köteles volt.

[4]) A hires syracusai *Dion*, kinek életét Cornelius Nepos megirta, Dionysius tyrannus, félvén, hogy az neki otthon bajt talál csinálni, az országtól mikor csak lehetett távol tartani kivánta s hol egy hol más ürügy alatt, majd ide majd oda követségekbe küldözte.

[5]) Ezt a kiküldetést, mellyel egykor Pompeiust is megbízta a tanács, azért mondja itt Cic. alávalónak, mert a mellé Brutus és Cassius nem kaptak hadparancsnokságot is egyszersmind, mint kapott Pompeius, hanem pusztán a gabonabevásárlás bizatott rájok.

[6]) Cic. pedig Serviliához Brutus anyjához nem bizott, minthogy ez Caesarral szerelmi viszonyban állván, folyvást a caesarianusokhoz szitott.

minek vessem én közbe magamat? Gondolkodom mégis, minő levéllel lépjek fel [7]). Mivel hallgatnom nem lehet. Azonnal tehát vagy Antiumba, vagy Circeibe írok is.

Tusculanumban, junius 5-ike körűl, 709.

A. XV. 11. XLVII. 731.

Cicero Atticusnak üdvet!

8-kán Antiumba jövék. Érkezésem Brutusodnak kedves volt. Majd ő, Servilia, Tertulla, Porcia [1]) s többek hallatára elkezdé kérdeni, mi lenne tehát jó. Jelen volt Favonius [2]) is. Én, amint útközben kigondolám, javasoltam neki, hogy az ásiai gabonavásárlást fogadja el; nem maradván már fenn egyéb, mint az után látnunk, hogy menekülhessen. Ez úton menthető csak meg maga a köztársaság is. A midőn így okoskodnám, közbejött Cassius. Újra kezdtem a beszédet. És erre Cassius nagy mérges szemekkel (mintha egy Márs lehelne belőle) közbe szól, hogy ő Siciliába el nem megy. „Én mint jótéteményt fogadjam el e megszégyenitést?“ De mit csinálsz tehát? kérdém. „Megyek Achaiába“ mondá. És te Brutus? kérdem. „Rómába“ mond, „ha te jónak látod“. Én ugyan nem, mert ott biztosságban nem lészsz. „Hát hogyha lehetnék, jónak látnád?“ Azt igen, hogy sem most, sem a praetorság után is a pro-

---

[7]) Úgy látszik, nem irt e tárgyban semmit, miután egy pár nap múlva személyesen ment Brutushoz Antiumba. V. ö. a 731-ik lev.

[1]) *Servilia*: anyja; *Tertulla* Cassius hitvese, nővére; *Porcia*: Cato leánya neje volt Brutusnak.

[2]) Ba átja Brutusnak, ki a Philippinél történt csata után elfogatván, midőn vason vitetett Octaviushoz, ez ellen szemtűl szemébe kegyetlenül kikelt. *Sveton. Aug. cap. 13.*

vinciába ne menj; hanem a mellett nem vagyok hogy magadat a fővárosra bízd. Előhordtam, mikre, bizonyosan te is emlékezel, miért nem lehet ott bízton. Aztán a sok beszéd után panaszkodni kezdtek, jelesen Cassius, hogy a jó alkalmak el vannak veszejtve és ezért Decimust keményen vádolta [3]). Mire én azt mondám, nem kell feszegetni a múltakat; noha vele egy nézetben valék. S midőn kezdém beszélni, mi kell vala (s nem mondtam semmi újat is, csak mit kiki naponként mond), de nem érintve meg azt a pontot, hogy *máshoz is jó lett volna nyúlni* [4]); hanem csak hogy a tanácsot egybehívni, a részvéttől égő népet még erősben felízgatni s a kormányt egészen kézhez ragadni lett volna szükség: felkiált barátnéd [5]); *no ezt még senkitől sem hallám.* Erre elhallgattam. De nekem úgy látszék, Cassius kész menni; mert Servilia igérte, majd ő kieszközli, hogy az a gabonaszedés a tanácsvégzésből töröltessék ki; és barátunk is csakhamar el leve térítve attól a hiú beszédtől [6]). Mert kijelenté, hogy enged [7]). Azért is elhatározá, hogy nevében a játékok távolléte alatt meg legyenek tartva. És úgy vettem észre, hogy Antiumból akar Asiába indúlni. Szóval: ez útamnál egyéb örömömre nem szolgált, mint az öntudat. Mert azt meg nem engedhettem, hogy ő, míg vele nem találkozom, Italiából elmenjen. Ki

---

[3]) Ő lévén az, ki Caesar hadában Antoniussal együtt soká szolgálván, mikor Caesart Brutus és Cassius megölték, ezeknek egyszersmind Antoniust is leszúrni nem hagyta.

[4]) Az az Antoniust is ki kellett volna végezni.

[5]) Brutus anyja Servilia.

[6]) Brutusunk sem hetvenkedett többé, mint előbb azzal, hogy ő Rómába megy.

[7]) Ez itt nyilván glossatori befoltozás.

véve a barátság és kötelesség imez áldozatát, el lehetett volna mondanom magamnak:

Mi haszna tetted útadat, jósoltató [8]) ?

A hajókat egészen megbontva, vagy inkább szétszóratva találtam. Semmiben előrelátás, semmiben okosság, semmiben rend nincs. Azért noha előbb sem volt, most még kevésbbé van kétségem az iránt, hogy nekem innen ki kell repűlnöm s pedig minél előbb, oda hol

a Pelopidák tettét és hírét se halljam [9]).

De héj! talán nem is tudod, engem Dolabella 2-kán legatusául választott [10]). Tegnap estve adák tudtomra. A fogadásos követség te neked sem tetszett. Képtelenség is lett volna, hogy azon fogadásomat, a mellyet a köztársaság fennmaradásáért tettem, annak felfordúlása után váltsam be és úgy vélem, a *szabad követségeknek* idejek is meg van szabva a Julia törvény által s hozzá valamit adni nem könnyű. Nekem olly követségre fájt fogam, melly mellett tetszésem szerint jöhessek-mehessek s most ollyan adatott. S szép ez az öt-éves törvényes szabadság. Ámbár mit álmodozom öt évről? Látom én, nálam az idő meg lesz rövidítve [11]). De hagyjuk a bal jóslatot.

Antiumban, junius 9-kén 709.

---

[8]) Némellyek Sophocles versének lenni gyanítják.

[9]) E verset már több helyen használta. V. ö. a 472, 653 s 699-ik levv. Itt a *Pelopidák* alatt Antoniust és társait érti.

[10]) Öt évi *tiszteletbeli* legatusságot ajánlván neki Syriában maga mellett.

[11]) Sejtelme teljesült; mert a következett évben ő is megöletett.

A. XV. 12. XLVIII. 732.

Cicero Atticusnak üdvet!

No az derék Buthrotumról [1]). Pedig én meg Tirót, mivel úgy kivántad, elküldtem Dolabellához egy levéllel [2]). Talán csak nem fog ártani? Ami antiumi embereink [3]) felől pedig gondolom, elég világosan írtam már; minélfogva nem lehet kétséged, hogy ők nyúgottan maradni s Antonius gyalázatos jótéteményével élni fognak. Cassius a gabona-biztosságot fitymálta. Servilia megigérte, hogy azt a tanácsvégzésből kitörölteti [4]). Barátunk [5]) ellenben kijelenté s pedig nagy komolyan, hogy menni fog Asiába, miután én velem egyetértett abban, hogy Rómában biztosan nem lehet; azért inkább a játékokat is távollétében akarja adatni [6]) s indúl tüstént, mihelyt a játék-készűletekkel az illető felűgyelőket megbízta. Gyűjti össze a hajókat: indúláson jár az esze. Idő közben helyökön maradnak, jelesen Brutus, minmondá, Asturában. — L. Antonius [7]) meg szivélyesen

---

[1]) Atticus tudósította Cicerót, hogy a consulok a buthrotumiak ügyében épen úgy végeztek, mint maga kivánta. V. ö. a 746, s 747-ik lev.

[2]) Melly levélben Dolabellát a buthrotumiak pártolására kérte fel.

[3]) Érti Brutust és Cassiust, kik most Antiumban múlattak.

[4]) Már csak ebből is látható, mi nagy befolyást gyakorolt e nő a közűyekre s jelesen a caesariánusok dolgaira, mi is Ciceronak iránta mutatott bizalmatlanságát igazolja. V. ö. a 730-ik lev. 6-ik jegyz.

[5]) T. i. M. Brutus.

[6]) Érti a már másutt is említett apollinaris vagy Apolló tiszteletére quintilis 5-kén adatni szokott játékokat, mellyeket Brutus mint praetor megtartani köteles volt. V. ö. a 730-ik lev. 3-ik jegyz.

Ma rcusnak, a consulnak testvére.

bíztat levelében, hogy legyek gond nélkül. Im egy javával már élek; meglesz talán a másik is, ha Tusculanumba eljön [8]). Vajmi kiállhatlan dolgok! s mégis eltürjük azokat. És ennek oka egy Brutus [9])! Octavianusban [10]), mint észrevettem, elég az ész, elég a bátorság és hőseink iránt úgy látszik érezni, amint óhajtjuk. De mit várhatni korától [11]), mit nevétől [12]) s örökülésétől? mit oktatásától [13])? Nagy kérdés. Mostohaapja [14]) legalább, a kit Asturában láttam, azt véli: *semmit sem.* Hanem azért ápolnunk kell s ha többre nem mehetnénk is, elszakasztnunk Antoniustól őt. Marcellus [15]) derekasan cselekszik, ha a fiút részünkre oktatja [16]); ki látom, ő hozzá vonzódik. De Pansának s Hirtiusnak nem igen hisz. Hajlama jó csak meg is maradjon.

Antiumban, junius 10-kén, 709.

---

[8]) Hire futamodott, hogy L. Antonius fegyveres néppel készül Tusculanumba, ott a földeket a veteranusoknak kiosztani. V. ö. a 725-ik lev.

[9]) Azzal, hogy Caesarral együtt ki nem végezte Antoniust is. Az eredeti után: *mellyik Brutus*-t kellett volna mondanunk; de mert Cicerónak e részben kétsége nem volt, s egy *varianst* is találtunk: így adni helyesbnek véltük. F.

[10]) Vagy inkább Octaviusban; mert az *Octavianus* s *Augustus* nevet csak később, imperator korában vette föl.

[11]) Ki ekkor még csak 18-éves ifjú volt.

[12]) Ki magát Caesarnak nevezgeti s félő, hogy mint annak fogadott fija, az ő elveit is fogja követni.

[13]) Mellyet a fülébe sugdosó caesarianusoktól kap.

[14]) L. Marcius Philippus.

[15]) Ki Octavianus nénjét bírta nőül.

[16]) *Si praecipit nostro nostri.* Ennek így helyes értelmet sehogy sem adhatni. Azért hihető eredetileg így kellett lenne: *si nostra isti*; és ekkor azt teszi, a mi a fordításban van.

A. XV. 16a. XLIX. 733.

Cicero Atticusnak üdvet!

Jött végre Cicerótól egy postás s mondhatom, levele csinosan van írva [1]; mi már maga némi előhaladásra mutat. De mások is szépen irnak róla. Hanem Leonidas csak megtartja most is azt az ő *eddig*jét [2]. Ellenben Herodes szertelen dicséretekkel halmozza. Szükség-e mondanom, hogy e részben szóval is szivesen ki hagyom fizettetni magamat és hogy örömest játszom a könnyenhivőt? Kérlek, ha írt hozzád Statius affélét, mi engem érdekel, tudósíts felőle.

Lucrinumban, junius 10-kén, 709.

A. XV. 16b. L. 734.

Cicero Atticusnak üdvet!

Mondom neked [1] e hely [2] kellemes; elrejtett legalább és ha az ember írni akar valamit, ment a kémlelőktől. De nem tudom én hogy' mégis csak jobb otthon. A honnét lábaim visszarángatnak Tusculanumba. Azomban úgy látszik a partocska e tájképeivel [3] hamar is jól lakni. De az esőktől is félek, ha

---

[1]) Ez oldalról fiját már föntebb, a 694-ik levélben is megdicsérte volt.

[2]) *Quomodo nunc est.* V. ö. a 705-ik lev.

[1]) E levél közönségesen az előbbivel egynek vetetik.

[2]) Érti Lucrinus tó melletti villáját Campaniában.

[3]) *ῥωπογραφία ripulae.* Salmasius szerint *rhopographusoknak* hívták az ollyan mükertészeket, kik fákból, csemetékből, virágokból mindenféle mesterséges alakú partiekat tudtak készitni. Ennek nyomán a szövegben levő kifejezést így véltük legjobban visszaadhatónak.

prognostikáim [4]) valók. Mert a békák szónokolnak. Add, kérlek, tudtomra, Brutusunkat hol s mikor láthatom.

Lucrinumban, junius 11-kén, 709.

A. XV. 15. LI. 735.

Cicero Atticusnak üdvet!

Atok L. Antoniusra [1]), ha a buthrotumiaknak bajt csinál. Én a bizonyitványt [2]) elkészitettem; amikor akarod, rá ütheted a pecsétet [3]). Az arpinumiak pénzét, ha L. Fadius aedilis [4]) kéri, akár mind visszaadd. Egy más levelemben irtam volt már hozzád arról a 110,000 sestertzről, melly számára [5]) fizetendő. Ha hát Fadius megszólít, kivánom, hogy neki adassék ki, de Fadiuson kivül senkinek. Gondolom ná-

---

[4]) Időjeleim. Úgy látszik Aratus, ciliciai görög költőnek *Διοσημεῖα* (égijelek) czimü költeményére czéloz, mellyet Cic. ifjú korában latinra fordítván *Phaenomena* czim alatt kiadott. E munkájából csupán némi töredékek maradtak fenn. (*de Divin. lib. I. cap. 9. 10.*) s s épen szerencsére meg van közttök az is, mit a békákról mond, ime versekben:

Vos quoque signa videtis aquai dulcis alumnae,
Quum clamore paratis inaneis fundere voces
Absurdoque sono fontes et stagna cietis.

[1]) L. Antonius, mint a földosztó hetes bizottmány egyik tagja, vagyis *Septemvire*, úgy látszik a buthrotumiak javára czélzó intézkedéseknek ellene volt. *Philipp. II.*

[2]) Arról, hogy Caesar mit végzett jelenlétemben a buthrotumiak dolgában. És ezt alább a 746-ik levélben körülményesen elmondja.

[3]) Cic. itt nem az Atticus pecsétét, hanem a magáét érti, mellyből volt egy példány Atticusnál, hogy azt a Cic. neve alatt többször irni szokott leveleknél használhassa.

[4]) Nem római, hanem arpinumi aedilis, hol aediliseknél egyéb fő tisztviselők nem voltak. V. ö. a 481-ik lev.

[5]) *Statio;* mi azomban hibásan van *isti* helyett; mert a pénz nem Statiusnak hanem Fadiusnak voltkifizetendő.

lam is lesz még letéve valami [6]). Megírtam Erosnak, adja ki. — A királynéra [7]) haragszom. Hogy ezt méltán teszem, tudja Ammonius [8]), ki jót állott ígéreteiért, mellyek csak irodalomba vágók s állásomhoz illők voltak, úgy hogy egy népgyűlésben is meg merném mondani [9]). Sárát [10]) pedig nemcsak egy gonosz embernek, de irántam még gorombának is tapasztaltam. Mindössze is egyszer láttam őt házamnál. S midőn egész nyájasan kérdeném, mire van szüksége? azt mondá: *ő Atticust keresi.* A királyné gőgjétől meg, mikor a Tiberisen túli kertekben járkált [11]), nagy boszúság nélkül szólni sem tudok Velek tehát semmi közöm. Ők azt hiszik, nemcsak bátorságom, de talán még epém sincsen. Elútazásomat, úgy látom, Eros [12]) sáfárkodása gátolja. Mert noha azon maradvány után, melyet april 5-kén kimutatott, még bővölködnöm kellene, kölcsön venni vagyok kénytelen. Ami pedig a haszonbérben levőkből [13]) bejött, azt arra a kápolnára [14]) félretetetni akarám. Azomban megbíztam ezek végett Tirót, kit

---

[6]) Az említett öszvegből.

[7]) Cleopatrára.

[8]) Lásd: a *Tört. Mut.*

[9]) Úgy látszik, hogy Cleopatra még Caesar éltében ajánlotta magát s ügyét Cicerónál is, Cic. pedig ezt alkalmúl használta arra, hogy a királynétól egyiptomi műdarabokat s talán az alexandriai könyvtárból némelly ritkább kéziratokat is kérjen; miket neki a királyné meg is igért, úgy titkos tanácsosa Ammonius is; de Caesar megöletése után másként fordúlván a dolgok, teljesítni mind a kettő elmulasztott. Ezért neheztel Cicero.

[10]) Ez is a királyné szolgálatában levő ember volt, mint Ammonius.

[11]) Hol Rómában léte alatt Caesarral múlatozni szokott.

[12]) Cic. számadó tisztje.

[13]) Mint pl. pérbe adott házaiból.

[14]) A Tullia emlékéül épitendő *fanumra*, mellyről annak idejében eleget olvastunk.

ez okból küldöttem Rómába. Téged, a ki terhelve vagy, terhelni nem akartalak. — Cicerónkat annyival inkább sajnálom, mivel olly szerény. Ő e tárgyról hozzám, a kihez leginkább köteles lett volna, semmit nem írt. Ellenben Tiróhoz azt írta, hogy neki aprilis 1-től fogva (amikor az évszak lejárt) semmi sem adatott . . . . . pedig én jól tudom, hogy te természeti hajlamodnál fogva mindig úgy kivántad és azt becsületemben fekvőnek is tartottad, hogy ő tőlem nemcsak bőkezűleg, de még fényesen és fölöslegesen is ellátva legyen. Azért kérlek, gondoskodjál (nem lennék neked terhedre, ha ezt el lehetne más által intéznem), hogy küldessék Athenaebe egy évi költségre útalvány. Eros neked okvetlenül kifizeti. E végett küldöttem Tirót. Járj el tehát benne s ha lenne iránta valami észrevételed, közöld velem.

Lucrinumban, junius 12-kén, 709.

A. XV. 17. LII. 736.

Cicero Atticusnak üdvet!

Két levelet vettem 14-kén. Az egyik az nap kelt, másik 13-kán. Előbb hát a korábbira. Brutusról, majd ha tudsz róla. A consulok szinlett félelméről [1]) értesültem. Mert Sica igazi érzéssel, csakhogy nagy zajt ütve, tudósított engem e gyanú felől is. S hát te mit gondolsz? *El kell venni, a mit adnak* [2]) — úgy-e? Mert Syregiustól [3]) egy szó sem jön. Nem

[1]) Antonius s Dolabella azt a hazug hírt terjesztvén, hogy nekik az összeesküdöttek életökre törnek, fegyveres testőrök által kisértetgették magokat.

[2]) Mint fönt a 269-ik levélben Philotimus is használta e görög közmondást: *τα μὴν διδόμενα.*

[3]) *Syregio.* Gronov, mert illy nevet nem ismer, jónak látta helyébe ezt tenni: *Sara regio,* értvén alatta az előbbi levélben em-

tetszik. Plaetorius [4]) szomszédodról hogy előbb hallott valaki nálamnál, fölötte rösteltem. — Syrussal okosan. — L. Antoniust, gondolom, Marcus testvére által könnyű lesz levenned lábáról [5]). — Autron kezébe megtiltám [6]) (de a levelet még nem vetted) s ne senkinek, csupán L. Fadius aedilisnek. Mivel másként sem bíztosan, sem jogosan meg nem eshetik. — Miután írod, hogy a Cicerónak juttatott 100,000 sestertzed még nincs megtérítve: kérlek, kérdezd meg Erostól, hová lett a házbér [7]). — Arabiora Sitius végett épen nem haragszom. Az útról, míg az évi illetmény [8]) tisztába hozva nincs, nem is gondolkodom. Hiszem, te is jónak találod ezt. Ennyit az első levélre. Halld most válaszomat a másikra. Mint mindenben, úgy abban is hasonló maradsz magad-

---

lített *Sara*-t. Mi sem tudjuk, ki volt *Syregius*: de azért a *Codexek* daczára illy önkényes szövegváltoztatást követni még a derék Schütz után is nem merünk. És annál inkább nem, mert ha e név körül tapogatódzani szükség, annak talán kulcsára is akadhatunk. Cic. szeretett sokszor neveket gyártani, mint erre a levelekben több példát láthatni. Meglehet a Syregio helyett eredetileg *συριγγια* (syringia sipos) állott s e görög szóval Cic. egyenesen Cleopatrára mint a sipos Ptolomaeus Auletes lyányára czélozott, ki az igért ajándékok felől egy szót sem tett többé s vele azt akarja mondani: attól a fuvolás nőtől egy betű tudósításom sem jő, de hát a közmondás szerint be kell érnünk azzal, a mit adnak, ha mindjárt semmiből áll is. F.

[4]) Ki most kapott engedelmet száműzetéséből hazajöhetni.

[5]) Rábírhatd, hogy ne kívánjon a buthrotumiaknak ártani. V. ö. a 735-ik lev.

[6]) Kiadatni a pénzt, melly az arpinumiakat illette s mellyet az ezek nevében követelt.

[7]) *Merces insularum.* Insuláknak hivattak az olly házcsoportok, mellyek mind a négy oldalról utszától vétetvén körül, mintegy szigetet képezve szabadon állottak.

[8]) Érti a fija részére a házbérekből assignált évi költséget; de ez itt az eredetiben csak egy *A* betűvel van jelelve, mi annyit teszen: *annuum*=évdijj. Minthogy erről Eros nem tudott számolni, rendbe kellett hozni.

hoz, hogy Serviliát, azaz Brutust segited [9]). Hogy a királynéval nem igen törődöl, örvendek. Bizonyosan te is helyesled a dolgot [10]). — Eros számadásairól Tirótól kaptam a tudósítást [11]); magát is előhívattam. Legkedvesebb reám nézve azon igéreted, hogy Cicerónak semmiben fogyatkozása nem leend. Bámulandókat beszélt róla Messala [12]), ki mikor tőlök [13]) Lanuviumból eljött, hozzám betért. De mondhatom, levele is olly érzékenyen és csinosan van írva, hogy tudós társaságban is föl merném olvasni. Annál illőbbnek vélem, neki kedvezni. — Gondolom, Sestius nem fog neheztelni Bucilianusért [14]). Mihelyt Tiró megjön, szándékom Tusculanumba menni. Te pedig, akármi fog előadódni, a mit tudnom méltó, legott közöld.

Lucrinumban, junius 15-kén, 709.

A. XV. 18. LIII. 737.

Cicero Atticusnak üdvet!

Ámbár 15-kén, hiszem, elég bőven megírtam is hozzád, mire van szükségem s mit szeretnék hogy tégy, ha terhedre nem lesz: mégis elútaztom után,

---

[9]) Atticus Brutusnak, mikor ez Italiából kikészült, anyja Servilia által 100,000 sestertzet küldött ajándékba; később pedig Epirusban 300 ezeret utalványozott számára. Lásd: *Corn. Nep. in Att. cap. 8.* Itt talán az első öszvegről van a szó.

[10]) Hogy magamat irányában úgy viselem.

[11]) Kit annak megvizsgálása végett Rómába küldött volt. V. ö. a 735-ik lev.

[12]) Ki maga is Cic. fijával Athenaeben együtt tanúlt. V. ö. az 550 ik lev.

[13]) Brutustól és Cassiustól.

[14]) Appianus *Bucolianusnak* nevezi. Mind ő, mind Sestius a Caesar ellen összeesküttek közt voltak. Előfordúlnak még egyszer alább a 757-ik levélben.

midőn a tó közepén hajóztam, jónak találtam Tirót hozzád küldeni, hogy azon dolgoknál, mellyek fennforognak, ott legyen. S írtam Dolabellának is, hogy ha jónak látja [1]), hát elmegyek s kértem tőle vontató öszvéreket az útra [2]). Vajha a jelen esetben (mert tudom mennyire zaklattatol innen a buthrotumiak, onnan Brutus által, kinél különösen még a játékok gondja s rendezése is, mint sejtem, nagy részben rád néz) vajha, mondom, illy helyzetben szánhatnál részemre egy kis fáradságot. Mert hiszen sok nem kell. Részemről úgy veszem észre, hogy a dolog — és pedig maholnap — öldökléssel fog végződni. Ismered az embereket, látod fegyverkezésöket. Én sehogy sem érzem bíztosan magamat. Ha te másként gondolkodol, kérlek, írd meg nekem. Mert itthon maradni, ha jó szerével tehetem, sokkal jobb szeretnék.

Lucrinumból elmente után útközben, junius 16-kán, 708.

A. XV. 19. LIV. 738.

Cicero Atticusnak üdvet!

Mit lehetne már többet a buthrotumiakért még merni? Mert írod, hogy hasztalan ácsorgál [1]).

Hát Brutus mit beszél magáról [2]) ? Sajnálom igazán, hogy úgy felakadtál [3]).

---

[1]) Azért bizza magát Dolabella tetszésére, mivel annak tiszteletbeli legatusa volt.

[2]) Ezeket *vendes* legatusoknak tartozott a kincstár adni, de neki mint tiszteletbelinek folyamodni kellett érttök.

[1]) A consulok s senátorok előtermeiben, a buthrotumiak végett.

[2]) Hogy gondolkodik e tárgyban?

[3]) A buthrotumiak ügyében.

Hogy mit részemről kinyertem, annak a tiz embernek kell köszönnöm, kellemetlen ugyan, de hagyján, így is igen jól esik az nekem [4]).

Mi a fegyverre-kelést illeti: semmit világosabban nem látok. Fussunk tehát. De, mint mondod, erről szóval.

Theophanes mit akar, nem tudom. Mert írt hozzám. Válaszoltam neki, a hogy tudtam. Ő pedig nekem azt írja, hozzám szándékozik, úgy saját dolgai, mint némelly engem illetők végett [5]).

Leveledet várom.

Vigyázz, kérlek, hogy valami gondatlanúl ne történjék.

Statius [6]) hozzám azt írja előtte Q. Cicero [7]) egész komolyan mondotta, hogy ő az illyeneket [8]) ki nem állhatja s elhatározott szándéka Brutushoz s Cassiushoz átmenni. Már ennek csakugyan szeretnék végére járni, mert hogy mi bántja őt, ki nem találhatom. Lehet, valamiért haragos Antoniusra: lehet új hírnevet keres; lehet, hogy csak egy futó ötlet az egész s nyilván az is. Hanem azért én is félek, atyja is meg van döbbenve. Mert tudja, miket

---

[4]) Szó van a földek kiosztásával megbízott septemvirekről (nem *decemvirekről*, mint az eredetiben hibásan iratik), kik Cic. tusculanumi földeit a kiosztás alól felmentették.

[5]) Ez a Theophanes *graeculus* Pompeius egykori meghittje, ki az ő életét is megírta volt. Talán most Ciceronál is valami efféle ajánlattal akarta magát behizelegni. Lásd: a *Tört. Mut.*

[6]) Q. Cicerónak általunk már ismert kedvencz szabadosa.

[7]) Nem az öreg, hanem a fija.

[8]) A miket Antonius tesz.

[9]) Pl. a 706-ik levélben: *se ab Caesare habuisse omnia, nil a patre; reliqua sperare ab Antonio.* Azután a 711-ikben, hol magát *Antonii dextella*-jának nevezi.

beszélt felőle [9]), előttem legalább egykor — ki sem mondhatókat [10]). Teljességgel nem tudom mit akar.

Dolabella ollyakat fog bízni reám [11]), millyeket akarok, azaz: semmillyeket.

Mondd meg nekem, akart Antonius lenni septemvir? Bizony annak való volna [12]).

Demea [13]), mint írod, otthon van.

Tudósíts mindenről.

Tusculanumban, junius 17-kén, 709.

A. XV. 20. LV. 739.

Cicero Atticusnak üdvet!

Vectenusnak [1]) köszönetemet jelentém; mert szebben már nem bánhatott volna. Dolabella bízhat rám akármit; nekem elég az is, ha Niciásnak [2]) izen tőlem valamit. Mert, mint írod, ki fogja kurkászni [3]) az illyet? Kétkedhetik-e már egy okos ember is azon, hogy az én elmenetelem kétségbeesésből és nem a követség okáért történik? Mondod, hogy már az emberek és pedig a jobb egyének, rendkivüli dolgo-

[10]) Hihető afféle titkos viszonyáról, minő nálunk ma hallatlan, de a görögöknél és rómaiknál épen nem volt újság.

[11]) Mint legatusára.

[12]) Nem dicséret, hanem gyalázatkép mondja, miután a septemvirek többnyire rosszlelkü egyénekből álltak és C. Antonius is, Marcus ez unokatestvére, hasonló szőrü ember volt.

[13]) Cicero szolgája, ki föntebb az 590-ik levélben szinte említve van. A *de Menedemo* és *de me actum* variansokat az egybehangzó Codexek után, mi sem elfogadhatóknak, sem szükségeseknek nem láttuk. F.

[1]) Cicerónak egy kedvelt bankára, ki őt pénzbeli zavaraiból gyakran kirántotta. V. ö. többek köztt a 381-ik lev.

[2]) Az a görög grammaticus, a kit Dolabella mint kedves házi barátját még provinciájában is maga körül látni kivánt s azért oda előre elküldött.

[3]) Itt Gronovot és Schützöt követtük, kik a közönséges de érthetetlen *Anteno* helyett λεπτυνει-t irnak.

kat beszélnek a köztársaságról. Én az naptól fogvást, a midőn azt a zsarnokot a néphez tartott beszédben [4]) *legdicsőbb férjfinak* neveztetni hallám, kissé bizalmatlankodni kezdtem. Aztán pedig, mikor veled Lanuviumban a mieinknél csupán annyi reményt láttam az élethez, a mennyit Antoniustól kaptak, kétségbe is estem. Azért kérlek, édes Atticusom, olly hősileg vedd ezt itten, a hogyan én írom. A halálnak azt a nemét, melly a dolog folyamatával együtt jár, undoknak találom és az már, úgy szólván, ki van mondva fejünkre Antoniustól. Én ezen varsából ki akarok bújni [5]); nem a menekülés, hanem egy szebb halál reményében. Mindez a Brutus hibája [6]). Írod, hogy Pompeius Carteiába vette magát. Már ez ellen hát sereg kell. De hát most mellyik táborba [7])? Mert Antonius a semlegességet meg nem engedi. Amaz erőtelen: emez gyalázatos. El kell hát sietnünk. De segits tanácscsal: Brundisiumból-e, vagy Puteoliból? Brutus, részéről rögtön megy, s okosan is. Röstelem egy kissé. Mert mikor látom őt [8])? Azomban tűrni kell emberi sorsunkat. Te sem fogod láthatni őt. Verjék meg az egek holta után is azt [9]), a ki Buthrotummal úgy bánt! De hagyjuk a

---

[4]) Hihető abban, a mellyet Antonius Caesar temetése alkalmával a nép előtt mondott.

[5]) Bár azt tette volna, de úgy látszik ez csak pillanatnyi szándéka volt. Különben két hónappal később nem tartotta volna Antonius ellen azon igen is mérges *Philippicákat*, mellyek a merész szónoknak utóbb nyakát szegték.

[6]) Mint ki Antoniust Caesarral együtt ki nem végezte.

[7]) Menjünk.

[8]) Látta először *Nesis* szigetén (758-ik lev.), azután Sextilis havában Veliában. V. ö. a 766-ik lev. it. *Philipp. I. cap. 4.*

[9]) T. i. Caesart.

múltat [10]). Azt nézzük, jövőre mit tegyünk. — Az Eros számadásait, noha magát még nem láttam, mind tulajdon leveléből, mind abból, a mit Tiró kitanúlt, már majd egészen ismerem. Írod, kölcsön kellene fölvenni öt hónapra, azaz november 1-ső napjáig 200,000 sestertzet; az nap jár le a tőke, a melylyel Quintus tartozik. Kérlek tehát (miután, mint Tiró mondja, nem kívánod, hogy a miatt én Rómába menjek), ha a dolog semmi terhedre nem lenne, nézz utána, hogy valahonnan pénzt kapjunk és írd azt nevemre. Ezt jelenleg szükségesnek látom. A többit majd tőle szorosabban számon veszem s köztök a hozomány-birtokok [11]) jövedelmeit is, melylyek hogyha Cicerónak becsületesen megfizettetnek, még ha bővebben akarom is ellátni, úgy is aligha lesz legkisebb hiánya. Látom jól, hogy magamnak is kell úti költségre. De neki a háztelkekből, a mint jár [12]), úgy fizetődik; nekem meg egyszerre kell az egész. Habár úgy veszem is észre, hogy az, ki az árnyéktól fél, öldöklésre céloz [13]): azért míg a fizetések tisztában nem lesznek [14]), el nem megyek. S rendbe hozzattak-e, vagy sem, majd tőled megtu-

[10]) *Acta missa.* Római közmondás.

[11]) Terentia hozományából, mikor Cicerótól elvált, minthogy a gyermekek Cicerónál maradtak, azok tartására egy rész atyjok kezénél hagyatott, és ez az miről itt szó van, s hihető alatta azok az argiletumi s aventinusi házak értendők, mellyek jövedelmét Cic. Athenaeben tanuló fijának évi költségei fedezésére általengedte. V. ö. az 550-ik lev.

[12]) Azaz: részenként, rátánként.

[13]) Érti Antoniust, a ki azon ürügy alatt, mintha élete ellen törnének, testőrökkel vette magát körül és ezeket egy minden gonoszságra kész syriai vad népből, az Ityreusokból válogatta ki.

[14]) Mellyekkel mind maga másoknak, mind neki Quintus és a hozománybeli birtok bérlői tartoztak; mert a pénz, mint fölebb mondja, szükséges volt neki úti költségre, a legatióba menetelhez.

dom. — Jónak véltem e levelet saját kézzel írnom s úgy is cselekedtem. Fadiusra nézve, mint írod; egyáltalában *másnak senkinek* [15]). Szeretném, ha még ma válaszolnál.

Tusculanumban, junius 21-kén, 709.

A. XV. 21. LVI. 740.

Cicero Atticusnak üdvet!

Halljad csak; Quintus, az öreg, tombol örömében. Mert fija azt írta, azért akart átszökni Brutushoz, mivel neki Antonius feladatául tűzvén ki, hogy őt dictatorrá tegye [1]) s az őrséget foglalja el, azt tőle részéről megtagadta; megtagadta pedig, nehogy atyja érzelmét megbántsa és az ettől fogva neki ellensége. *De majd meggondolám*, ugymond [2]) *magamat; félvén, hogy ellenem való haragjában te neked talál ártani; azért kiengeszteltem öt; s már 400,000* [3]) *bizonyos s többre is van remény.* Statius pedig azt írja, hogy atyjával együtt akar lakni. Már ez furcsa s még ő [4]) ezen örül. Láttál-e ennél nagyobb ör-

[15]). V. ö. a 736-ik lev. 6-ik jegyz.

[1]) Rendes úton, mint lett Sylla a *Valeria törvény* által dictator. Azaz: mintha Antonius az ifjú Quintusnak tribunságot igért volna, hogy ez aztán mint néptribun, őt egy hozatandó törvény által dictatorrá neveztesse. Hanem ez Quintus urfitól merő hazugság volt; mert különben Cic. e dolgot *Philippicáiban* Antoniusnak szemére hányni annál kevésbbé mulasztotta volna el, minthogy Antonius a dictatorság végképi eltörlését maga mondatván ki a tanácsban, arra való későbbi ásításával legbotrányosb jellemtelenségét árúlta volna el.

[2]) Ezek ismét a Quintus szavai atyjához.

[3]) Sestertius, vagy is 40,000 ft. Antonius, ki Caesar egész kincstárát kirabolta, annyit könnyen adhatott, vagy igérhetett Quintusnak.

[4]) T. i. Statius. Némellyek az öreg Quintust értik, kinek nehezen esett az, hogy fija mostoha anyja Aquilia miatt előbb a házat kerülte.

dögöt [5])? Tartózkodástokat a Cana dolgábani határozásnál helyeslem [6]). Az adósságokról semmit sem gyaniték; gondoltam, hogy azok végkép lehajtattak [7]). — A mit személyes összejövetelünkre halasztasz, a végett elvárok. — A levél-vivőket meddig akarod, ott tarthatd, minthogy most el vagy foglalva. — Xenohoz helyesen [8]). — A min dolgozom; majd ha elvégeztem [9]). — Quintusnak írod, hogy küldöttél neki levelet. Senki sem hozta meg. — Tiró mondja, hogy már nem javalod Brundisiumot [10]) s jelesen hogy valami katonákat is emlegetsz [11]). De én már kijeleltem a helyet s pedig Hydruntumot [12]). A te öt órád bíra rá [13]). Amonnan [14]) ellenben mi hosszas hajózás? Azomban meglássuk. — És így 21-ikén semmi levél tőled; mert mi újság is volna

---

[5]) Érti Statiust, Quintus kedvelt szabadosát, ki Cicerónak mint tudjuk, nagyon gyomrában volt, s ki úgy látszik az ifjú Quintussal egy kézre dolgozott s kinek Cic. nem hitte, a mit itt említett öröme felől irt. Ámbár épen úgy érthette az ifjú Quintust is.

[6]) Az ifjú Quintussal anyja Pomponia valami *Cana* nevü hölgyet akart nőül vetetni, ki azomban neki nem kellett; azért Cic. helyesli, hogy e dolgot nem erőltetik.

[7]) Úgy látszik a Cana hozományán feküt terhekről van a szó.

[8]) Jól tetted, hogy irtál a fijamnak előlegezendő költség végett. V. ö. a 705 ik lev.

[9]) Közlöm veled.

[10]) Hogy ott hajóra ülvén Görögországba átvitorlázzak. V. ö. a 758-ik lev.

[11]) Hogy Brundisiumba jönnének, kik miatt oda útaznom nem lenne biztos. Alább a 772-ik levélből kitetszik, hogy ezek a katonák a *macedoniai legiok* voltak. *Philipp III. cap.* 2.

[12]) A mai *Otranto* Olaszországban, honnét hajón leghamarább (mint itt mondatik 5 óra alatt) át lehetett a görög partra evezni.

[13]) Te mondod, hogy Hydruntumból Epirusig csupán öt óra kell.

[14]) Úgymint Brundisiumból.

már? Mihelyt hát teheted, jöszte. Én sietek, hogy meg ne előzzön Sextus [15]), kit közelgetni mondanak.

Tusculanumban, junius 22-kén, 709.

A. XV. 23. LVII. 741.

Cicero Atticusnak üdvet!

Szörnyíí kínban vagyok, bár fájdalom nélkül; de tömérdek megfordúl eszemben útamra nézve mind a két oldalról. Meddig tart ez? fogod mondani. A meddig szabad lesz; az lesz pedig, míg csak hajóra nem ülök. Ha Pansa válaszol: megküldöm mind a magam levelét, mind az övét [1]) is számodra. — Siliust [2]) várom; ha hozna valami újat. Számára a jegyzék [3]) el van készitve. — Írtam levelet Brutusnak; kinek útja felől tőled is szeretnék hallani, ha tudnál valamit.

Tusculanumban, junius 23-kán, 709.

A. XV. 24. LVIII. 742.

Cicero Atticusnak üdvet!

A postás, kit Brutushoz küldöttem, 25-kén tért vissza útjából. Neki Servilia azt mondta, Brutus az nap négy órakor ment el [1]). Igen sajnáltam, hogy levelem kezéhez nem jutott. — Silius nem jött el hoz-

---

[15]) Sex. Pompeius, ki Italiába haddal jönni készül. V. ö. a 739-ik lev.

[1]) Egyik levél sem maradt fenn.

[2]) Úgy látszik az a Silius, kitől a múlt évben kertet akart venni. Lásd: az 540-ik s 582-ik lev.

[3]) Talán abban a köztte és Quintus közt fenforgott ügyben, melly a következő levélben is említve lesz.

[1]) Nem Italiából, hanem Anagninumába vagy anagniai villájába, hova azután Cic. másik postást küldött. V. ö. a 750-ik lev.

zám. — A tárgyat már kidolgoztam [2]). Itt küldöm leírva számodra. Szeretném tudni, melly nap várjalak.

Tusculanumban, junius 25-kén, 709.

A. XV. 22. LIX. 743.

Cicero Atticusnak üdvet!

Örűlhetünk, hogy Quintus fiú eltakarodott; nem lesz terhünkre. Pansa, meghiszem, jól beszél. Mert tudom, hogy Hirtiussal mindig egyetértésben van. Gondolom, Brutusnak s Cassiusnak is legjobb barátja lesz ő, ha ugyan hasznára válik. Csakhogy mikor látja őket? Hanem ő gyűlölné Antoniust! Mióta és miért? Meddig ámit még bennünket [1])? Én azt, hogy Sextus közelget, nem azért írtam volt, mintha már itt volna, hanem mert nyilván abban jár és mert a fegyvert semmi esetre le nem teszi. Az bizonyos, hogy ha így folytatja, kész a háború. Ez a mi Cytheristánk [2]) pedig azt mondogatja, hogy a győzőn kivűl senki életben nem marad. Mit szól ehez Pansa? Mellyik részen lesz, ha kiüt a háború? mi bekövetkezni látszik. De erről és egyebekről személyesen s vagy még ma, mint írod, vagy holnap.

Tusculanumban, junius 25-kén, 709.

A. XV. 14. LX. 744.

Cicero Atticusnak üdvet!

26-kán vettem a Dolabella levelét, mellyet párban számodra megküldök s mellyben írja, hogy a

---

[2]) V. ö. a 741-ik lev. 3-ik jegyz.

[1]) Cic. nem akarja elhinni a mit Pansa magáról mond, hogy ő ellensége volna Antoniusnak.

[2]) A Cytheris szeretője Antonius.

mit kivántál, mindent teljesített. Én neki azonnal válaszoltam s bőven kifejeztem köszönetemet. Hogy tehát ne csodálkozzék, miért teszem azt most ismét: okául azt adom, hogy eddig tőled még semmit személyesen meg nem érthettem. Azomban minek annyi szó: itt van az írt levél mássa:

„Cicero barátjának, Dolabella consulnak!

Már előbb, a midőn Atticusunk soraiból iránta való nagy kegyességed s különös jóvoltod felől értesültem és midőn magad is hozzám irtad, hogy a mit kivántunk, teljesítetted — megköszöntem ezt levélben neked, ollyan kifejezésekkel, mellyekből láthattad, hogy rám nézve kedvesebbet semmit nem tehettél volna. Hanem miután maga Atticus hozzám Tusculanumba jött egyedűl a végett, hogy háláját nyilvánitsa előttem irántad, mint kinek a buthrotumi ügyben olly kitűnő s bámúlandó szivességét és különös szeretetét tapasztalta maga iránt: meg nem tudtam állni, hogy ugyan azt én is e jelen levelem által még világosabbn ki ne fejezzem előtted. Mert tudd, édes Dolabellám, hogy minden engem illető szivességeid és szolgálataid közt, mellyek pedig tetemesek, azt nézem legnagyszerűbbnek és legkedvesebbnek, a melly által kieszközléd, hogy Atticus meggyőződjék arról, mennyire szeretlek téged, mennyire te engem. Egyébiránt a buthrotumi ügyet és polgárságot, noha immár biztosítva van általad, de miután adományainkat védeni is szoktuk, kérlek mégis, hogy mint szárnyad alá vettet s részemről is nálad ajánlottat, tekintélyed és segélyed által fedezni ne sajnáld. Örökre jól meglesznek úgy védve a buthrotumiak s valamint Atticust, úgy engem is nagy gondtól s aggodalomtól mentesz fel,

ha az én kedvemért magadra vállalod, hogy őket mindenkor oltalmazni fogod. Mit hogy cselekedjél, hathatósan s ismételve kérlek."

A mint e levelemet megírtam, munkám mellé űltem [1]), mellyet, félek, több helyen lesz szükség vörös krétával megrónod [2]), annyira gondba merűlve s nagy gondolatoktól elfoglalva vagyok.

Tusculanumban, junius 27-ikén, 709.

A. XVI. 16. LXI. 745.

Cicero Atticusnak üdvet!

Gyönyörű leveledet olvastam. Plancusnak írtam; veszed másolatban. Mit beszéltél Tiróval [1]), megtudom magától. Húgoddal [2]) komolyan végezz, mihelyt mostani elfoglaltságodtól [3]) szabadúlsz.

Tusculanumban, junius végén, 709.

A. XVI. 16. A. LXII. 746.

M. Cicero Cn. Plancus választott praetornak [1]) üdvet!

Jól tudom, Atticusunknak milly nagy embere

---

[1]) Szó van a *de Officiis* czimű derék munkájáról.

[2]) Mint ezt Atticus Cic. kéziratiban ott hol észrevételei voltak, tenni szokta.

[1]) *Quid sis;* nem mint közönségesen hibásan iratik: *quid sit;* mert ez utóbbi esetben Tiróval nem Atticus, hanem Plancus beszélt volna, ez pedig azt nem tehette, mert ekkor nem volt Rómában, hanem Epirusban.

[2]) Pomponiával Quintus elvált hitvesével; kinek itt tán visszaadandó hozományáról van szó.

[3]) Mellyet neki a Dolabella közbenjártával végre a tanácsnál kivívott s elintézés végett Plancusnak kiadott buthrotumi ügy okozott.

[1]) Nem, mint közönségesen hibásan iratik, Lucius, hanem *Cnaeus* Plancus értendő, mert emez volt 710-re praetornak választva; most pedig mint a tanácstól a buthrotumiak ügyében kiküldött biztos, Epirusban működött. V. ö. a 745- k lev. 1-ső jegyz.

vagy s hogy hozzám is annyira vonzódol, miszerint valóban kevesekről hiszem, hogy hasonló figyelemmel s szeretettel volnának irántam. Mert még atyádról szállt benső, régi és jogszerű viszonyunkhoz sokat adott a te hajlandóságod irántam s az enyim irántad, mely annak kölcsönösen megfelelt. — A buthrotumi űgy nem ismeretlen előtted; gyakran beszéltem felőle veled, elődbe terjesztvén az egész esetet, melly is ekkép áll: Mihelyest a buthrotumi határt foglalásra kijelelve láttuk, az ezen megdöbbent Atticus egy folyamodványt készitett. Nekem adta azt át, hogy nyújtanám be Caesarnak, minthogy aznap épen ő nála valék vacsorálandó. A folyamodványt Caesarnak be is nyújtottam. Ő helyeselte a dolgot s visszairta Atticusnak, hogy követelése méltányos, hanem figyelmezteti őt, hogy a buthrotumiaknak a hátralevő összeget [2]) egy bizonyos határnapig le kell fizetniek. Atticus a községet meg akarván kimélni, a pénzt magáéból olvasta le. Mi is megtörténvén, elmentünk Caesarhoz; szót tettünk a bothrotumiakért s nyertünk egy igen kedvező végzést, melly több méltóságos egyének által aláiratott. Ezek végbemente után gyakran csodálkoztam, hogy Caesar azokat, kik a buthrotumi határra számolnak, oda gyűlekezni engedi; nemcsak, hanem még a dolog kivitelével téged meg is biz. Szólottam hát vele, még pedig több izben; úgy hogy már azt is veté szememre, keveset

[2]) Igy hát a buthrotumiak azon fölül, mit helyettök Atticus fizetett, többel is tartoztak, s ez volt oka, hogy Caesar az Atticustól tett fizetés után is a buthrotumiak nyakára engedte járni azon katonákat, kiknek ottan földeket adatni akart s ennek teljesítésére Cn. Plancust meg is bizta, mint ez a mindjárt következőkből kitetszik.

bizom szavában. M. Messalának pedig s magának Atticusnak is azt mondá, legyenek gond nélkül s nyilván tudtúl adá, hogy csak a már megjelentek kedvét (mert, mint tudod, népszerű volt) nem akarja megbántani, hanem mihelyt a tengeren átkelnek, úgy fog intézkedni, hogy más vidékekre telepittessenek. Ennyi történt, meddig ő élt. Caesar kimúlása után pedig, mihelyt a consulok tanácsvégzés folytán az ügyek vizsgálatához fogtak, arról, a mit föntebb irék, nálok jelentés tétetett. Ők a dolgot legkisebb nehézség nélkül jóvá hagyták s megigérték, hogy téged levélben tudósítni fognak. Én azomban, édes Plancusom, noha nem kétlem, miszerint nálad mind a tanácsvégzés, mind a törvény [3]), mind a consulok határozata s levele nagy tekintélylyel bír s tudom, hogy magáért Atticusért is kész vagy mindenre: mégis szoros viszonyunknál és barátságunknál fogva bátorságot vettem magamnak megkérni téged a végett, mire ritka nagylelkűséged és kedves jellemed is önként reá bírna. S ez abból áll, hogy mit, bizonyosan tudom, magadtól is megtészsz, azt az én becsületemért szívesen, bőkezűleg s gyorsan teljesítsd. Nekem jobb, kedvesebb, drágább barátom Atticusnál senki sincs. Neki eddig csak értéke, habár tetemes is [4]), forgott kérdésben: most már becsülete is kivánja, hogy mit nagy fáradozása s kedvessége által Caesarnak mind életében, mind holta után kivívott, azt a te segítségeddel kezéhez vehesse

[3]) Mivel nemcsak tanácsvégzés, hanem törvény által is meghagyatott a consuloknak, hogy Caesar rendeleteit vizsgálat és megbírálás alá vegyék. V. ö. 747-ik lev.

[4]) Céloz azon nagy öszvegre, mit Atticus a buthrotumiakért fizetett s mellyet tőlök, ha az ügyet meg nem nyerné, soha vissza nem kaphatna.

Ha ezt tőled megnyerheti: bizvást elhihetd, miszerint e kedvezésedet úgy fogom tekintni, hogy magamat egy legnagyobb jótétedben részesültnek vallandom. Én mind azt, a miről gondolhatom, hogy óhajtod s érdekedben fekszik, buzgón és pontosan teljesítni fogom. Lásd, hogy egészséged legyen.

Tusculanumban, junius végén, 709.

A. XVI. 16. C. LXIII. 747.

Cicero Capitójának [1]) üdvet!

Sohasem gondoltam, hogy mint folyamodó járúljak hozzád. De valóban kapok az alkalmon, a mellynél barátságodat próbára tehetem. Tudod, hogy Atticust melly igen becsülöm. Ugyan tedd meg nekem még ez áldozatot: felejtsd el kedvemért, hogy ő egykor barátjának, ki ellenfeled volt, szolgálni óhajtott, midőn annak becsülete forgott volt kérdésben. Elsőben is ezért megbocsátnod nemes jellemedhez illő; minthogy az övéit kiki védeni köteles. Azután, ha engem szeretsz (ám ne nézd Atticust) csupán Ciceródért, kit melly igen becsülsz, mutatni szereted, tedd meg azt, hogy mit én mindig hittem, ezúttal világosan láthassam, miszerint általad nagy mértékben szerettetem. — Miután Caesar a buthrotumiakat egy rendeletében, mellyet több nagy tekintélyű egyénekkel én is aláirtam, fölmentette s nekünk megigérte, hogy mihelyt a letelepítendők [2]) tengeren túl mennek, megirandja, melly vidékre telepíttessenek, jött az eset, hogy ő rögtön

[1]) C. Ateius Capito, fiatal senator. Lásd: a *Tört. Mut.*

[2]) *Agrarii.* Vagyis azok a katonák, kik számára Epirusban földek voltak kiosztandók.

kimúlt. Azután, mint tudod, (mert hiszen ott valál) mikor a consulok tanácsvégzés által Caesar rendeleteinek átvizsgálására kötelezve lőnek, ezek a dolgot junius 1-ére halasztották. Ezt a tanácsvégzést egy junius 2-kán hozatott törvény követte, a melly mindazon tárgyaknak, mikről Caesar rendelkezett, határozott, intézkedett, átnézését a consulokra bizta volt. A buthrotumi ügy igy a consulok elébe kerűlt. Ott a Caesar rendelete fel lőn olvasva s azon kivűl számos jegyzékei hozattak elő Caesarnak. A consulok ülésbeli szavazataikkal a buthrotumiak javára dönték el a dolgot s levelet intéztek Plancushoz. Most tehát, édes Capitóm, ki tudom mennyire szoktál mindig befolyni azokra, kik körűl forogsz, s annál inkább egy olly engedékeny s nemes érzelmű emberre, mint Plancus, küzdd ki, dolgozd ki, vagyis inkább hizelegd ki s vidd véghez, hogy Plancus, a kinek jóságában bizom, közbenjárásoddal még jóságosb legyen. Minden esetre a dolog ollyannak lenni láttatik, hogy Plancus bárkire való tekintet nélkül is, saját esze s belátása után sem fog a körűl habozni, vallyon a consulok határzatát, kiket törvény s tanácsvégzés szerint a vizsgálat s itélethozás illetett, fenntartsa-e; főleg midőn az illy nemű vizsgálatok megerőtlenitésével Caesar rendelkezései kérdés alá kerűlhetnek; a mellyeket pedig nemcsak kik általok érdekelvék, de kik azokat nem helyeslik is, békesség okáért megerősittetni kivánnak. Mindez igy lévén is, fontos rám nézve az, hogy ezt jó s kész szívvel teljesítse Plancus. Mit bizonynyal tenni is fog, ha te részemről olly sokszor tapasztalt rúgócs-

káidat s azt a nyájasságot, mellyben párod nincsen, előveszed. Hogy ezt tedd meg, szörnyen kérlek.

Tusculanumban, junius végén, 709.

A. XVI. 16. D. LXIV. 748.

Cicero C. Cupienniusnak [1]) üdvet!

Igen nagyra becsűltem atyádat; ő is engem különösen kedvelt és szeretett. Azért mondhatom, nem is volt soha kétségem az iránt, hogy tőled is szerettetem. Rajtam ebben semmi sem múlt. Annálfogva különösen kérlek, hogy a buthrotumi polgárságon segits s légy rajta, hogy a consulok azon határzatát, mellyet ezek a buthrotumiak érdekében hoztak, midőn határozni törvény s tanácsvégzés szerint hatalmokban állott, Plancusunk minél hamarább erősitse meg és hagyja jóvá. Erre, édes Cupienniusom, még egyszer hathatósan megkérlek.

Tusculanumban, junius végén, 709.

A. XV. 25. LXV. 749.

Cicero Atticusnak üdvet!

Útam iránt külömbözők a nézetek. Mert irnak hozzám több felől. Hanem erre, kérlek, neked legyen gondod. A dolog fontos. Helyesled-e, hogy január 1-ére megjöjjek [1])? Rám nézve mindegy; csakhogy valami ne érjen; s okosan jegyzed meg, hogy aznap történt volt egykor a mysteriumok elleni merény

[1]) Meglehet, ez az a fehér crinolinok után futosó gavallér, a kit Horatius (*Satyr. I. 2. v. 36.*) *mirator cunni Cupiennius albi* czimmel tisztel meg.

[1]) A legatioból Rómába a tanácsülésre. V. ö. 766. s 767-ik lev. és *Philipp. I. cap. 2.*

is [2]). No már akárhogyan: útazásom terve felett a körülmény határozand. Maradjunk hát még függőben. Úgy is a téli hajózás kellemetlen s épen azért kérdeztelek a mysteriumok napja [3]) iránt. Brutust a mint írod, hiszem látni fogom. Innét 30-kán akarok indúlni [4]).

Tusculanumban, junius 27-kén, 709.

A. XV. 26. LXVI. 750.

Cicero Atticusnak üdvet!

Látom, hogy Quintus ügyében minden megtörtént részedről. Ő mégis békétlenkedik s nem tudja, Leptára hallgasson-e, vagy Silius hitelét [1]) csökkentse. Hallám fülhegygyel, hogy L. Piso követűl akar kimenni, hamis tanácsvégzés [2]) mellett. Szeretném tudni, miben van. Az a postás, kiről neked mondtam, hogy tőlem Brutushoz Anagninumba volt küldve, elseje előtti éjszaka jött vissza s hozott számomra levelet, mellyben az ő mélly belátásával nem

---

[2]) E hely sokféleképen össze-vissza van forgatva. Mint mi itt Schütz után adjuk, egészen megérthetővé válik és annyit tesz: jól mondod Atticus, hogy az a nap fatalis nap. Clodius is akkor követte gyalázatos merényét el a *Bona Dea* ünnepén; engem is könnyen hasonló merény érhetne Antonius részéről.

[3]) Melly nap, vagyis a *Bona Dea* ünnepe még ekkor nem május 1-ére, hanem december elejére esett.

[4]) Arpinumomba.

[1]) Miféle dologról van szó, nem tudjuk, de vele nem vesztünk semmit. Azért a variansokkal nem is vesződünk, kivált midőn köztök a legtűrhetőbb is, (*filio*, a Silio helyett) magára a tárgyra nézve csakugy el nem igazít bennünket. A szöveg efféle elmosódásait 2000 év múlva sem csodálnunk nem kell, sem rajtok egy házi dolgokról írt magános levélben felakadnunk nem érdemes. F.

[2]) Millyenekkel Antonius gyakran szokott a közönség előtt föllépni. V. ö. a 719-ik lev.

fér ez egy össze, hogy *nézném meg játékait* [3]). Kereken azt feleltem rá, hogy az, mert már elútaztam, hatalmamban sem áll; de meg képtelen is lenne tőlem, ki Rómához a fegyverkezések óta nem közelitettem, s ki ezt nem annyira a veszélytől félés, mint inkább méltóságom tekintetéből tettem, egyszerre most oda játékokra mennem. Mert illyen időben játékokat adni annak szép, kinek ez kötelessége; de nekem azokat néznem valamint nem kötelesség, úgy bizony nem is szép. Egyébiránt hogy végbemenjenek s minél kapósbak legyenek, kimondhatlanúl óhajtom; a mi hogy úgy is lesz, hiszem s téged ezennel megkérlek, hogy engem kezdetben mindjárt, miképp fogadtattak s aztán általában a többi napok felől is egyenként tudósits. De a játékokról elég. A levélnek többi része csak imigy-amúgy szól ugyan: lövell mégis itt-ott ki férjfias szikrákat; miről hogy tudd, mit kelljen itélned, itt küldöm a levél másolatát; noha nekem postásunk azt mondá, számodra is hozott Brutustól levelet s az Tusculanumból meg is vitetett. Útamat úgy rendeltem el, hogy quintilis 7-kén Puteoliban lehessek. Mert szörnyen sietek; úgy azomban mégis, hogy mennyire emberileg lehet, minél nagyobb óvakodással hajózzak. — M. Aeliust mentsd fel a gondtól. Attól fél, hogy telkem szélén egy, vagy két csatorna s pedig földalatti, valami *servitussal* fog járni. Mondd meg neki, fölhagytam már vele s hogy ollyat a világért sem tennék; hanem, mint említéd, minél szelidebben, hogy inkább csak a gondtól legyen fölmentve, mintsem részemről legkisebb neheztelést is gyanitson. Úgy a tulliusféle

[3]) Mellyeket mint praetor adandó volt Rómában. Irja Plutarchus is, hogy erre Brutus Cicerót levél által megkérte.

tőke végett is beszélj Cascelliussal [4]) szabadon. A tárgy csekély; hanem jól jegyzéd meg, hogy igen ravaszúl vitetett. Pedig hogyha valamiben megcsalt volna [mit majdnem meg is tett, ha te nem furfangoskodol [5])], nem jó kedvvel vevém vala. Azért akárhogy lesz, jobbszeretem a dolgot abban hagyatni. Tullius ablakait [6]) ne felejtsd középett egy nyolczadrészszel kisebbre vetetni. — Mi Caerelliát illeti: lásd, hogy azért az öszvegért, mellynél árrveréskor több igérve nem volt, birtokomba átadassék [7]). Gondolom 380,000-re ment. — Ha lesz újság, vagy ha előre sejtenéd, hogy fog történni valami, irj kérlek, minél gyakrabban. — Varrónál, mint már rád biztam, leveleim késéséért kimenteni el ne felejts. Mundu őt [8]) .... M. Ennius [9]) mit csinált a végrendelettel (mert tudni szeretném), értesíts kérlek felőle.

Arpinumban, quintilis 2-kán, 709.

A. XV. 28. LXVII. 751.

Cicero Atticusnak üdvet!

Mint neked tegnap megírtam, 7-kén Puteolanumban akarok lenni. Ott hát leveledet mindennap

---

[4]) Nehezen az, ki az 52-ik levélben előjön, hanem egy más Cascellius (s úgy látszik épitőmester), a ki titkon Tulliussal valam pénzbeli ügyben egy kézre dolgozott.

[5]) Nem rossz, de jó értelemben veszi.

[6]) Tullius Laurea, Cic. házi titkára ablakairól van szó. Különben alig van Cicerónak összes munkáiban ollyan hely, melly a *variansok* által olly kegyetlenül meg volna viselve, mint ez itt.

[7]) Az a jószág t. i. mellyet Caerellia árrverés alá bocsátott.

[8]) A hézag, melly utána jön, vagy szándékos (és így *aposiopesis*) vagy történetes, s talán ezzel pótolható: *kármentesiti*; ki meglehet igen is szorgalmatosan irogatott Varrohoz.

[9]) Mivel e név igen ritka, s másutt sehol nem jön elő, némelyek azt hiszik nem is az igazi s helyette, *M. Leniust, M. Anniust, Memmiust* stb. javasolgatnak.

elvárom s főleg a játékok felől [1]), mellyekről illő lesz Brutushoz is irnod; kinek egy levelét, mellyen magam csak alig valék képes elmenni, tegnap hozzád másolatban megküldtem. Atticámnál, kérlek, ollyan formán ments ki, hogy minden vétket magadra hárits [2]) s egyszersmind biztosítsd őt a felől, hogy koránt sem vittem tőle minden szerelmet el [3]).

Arpinumban, quintilis 3-ikán, 709.

A. XV. 27. LXVIII. 752.

Cicero Atticusnak üdvet!

Örülök, hogy azt javaslod nekem, mit tegnap önként megtettem. Mivel midőn hozzád 2-kán írtam, ugyan akkor küldtem a postástól Sestius [1]) számára is levelet, igen gyöngéden irottat. Az, hogy ő Puteoliba utánnam készül, szép: de ha panaszkodik, nincs igaza. Mert nekem nem annyira volt kötelességem várni őt, míg Cosanumból [2]) visszajön, mint neki vagy el nem menni, míg velem nem beszél, vagy hamarább térni vissza. Hiszen tudta, hogy én tüstént akarok indúlni s azt írta, hozzám Tusculanumba eljön. Hogy mikor tőlem elmentél, könnyekre fakadtál, nehezemre esett. Ha jelenlétemben teszed ezt; talán egész útazási tervemet megváltoztatom. De az

---

[1]) Brutusét érti, mellyek rendezését leginkább Atticus vitte.

[2]) Úgy látszik Attica panaszkodott Ciceróra, hogy ő tőle mikor Görögországba ment, el sem búcsúzott s Cic. arra kéri Atticust, vállalja ezért a felelősséget el, mintha ennek ő lett volna oka, minthogy magával Atticát Tusculanumba nem vitte.

[3]) Cicero kedvelte Atticát; szeretett vele tréfálni s játszani; azért teszi neki enyelegve itt e szerelmes vallomást.

[1]) Hol így, hol Sextiusnak iratik — a codexek *variálnak.*

[2]) *Cosa* tengermelléki város Etruriában. Határában Sextius bírt egy villát s ez a Cosanum.

derék, hogy maholnap egymással találkozásunk [3]) reménye vigasztal. Engem is ez a kilátás nyugtat meg leginkább. Leveleim nem fognak hiányzani részedre. Brutusról megírok neked mindent. Munkámat a *Dicsöségről* hova hamarább megküldöm. Fogok kovácsolni valami *heraclidesfélét* [4]) is; ez azomban pénzesládádban lappangjon. — Plancus eszemben van. — Attica méltán panaszkodhatik. Hogy Bacchisról [5]) s a koszorús szobrokról [6]) tudósitottál, felette kedvesen vettem; jövőre is ne csak ennyit, de még ennél csekélyebbet se mellőzz el. Valamint Herodesre és Mettiusra [7]), úgy mindenre, miről sejtem, hogy kivánod, gondom leend.

A mint e levelemet megírám, húgod fija nyakamra jött [8]). Épen esti kifogáskor [9]), midőn vacsorálánk, hozzám bekullogott.

Arpinumban, quintilis 3-kán, 709.

A. XV. 29. LXIX. 753.

Cicero Atticusnak üdvet!

Megküldtem hozzád Brutus levelét. Szent istenek, milly eszeveszetség! majd meglátod, ha olvasod. A játékok adatása körűl veled egyetértek. M. Aelius-

---

[3]) Görögországban, hol Atticus a telet eltölteni szándékozott.

[4]) Hihető a Caesar megöletése utáni események leirását érti, mi felől már másutt szó volt.

[5]) Szinésznő.

[6]) Talán Brutus őseinek szobrai az általa adott játékoknál virágkoszorúkkal ékesittettek.

[7]) Atticus megbízta Cicerót, hogy majd Athenaeben valami dolgában, Herodessel s Mettiussal végezzen.

[8]) Épen mikor e levelét írta, betoppant nála az ifjú Quintus. Schütz a közönséges *o turpem* helyett (mi ide nem látszik illeni), *obturbabat* szót ajánlott s mi ezt választottuk.

[9]) *βουλυσεί.* Estennen, mikor az ökröket estére a járomból kifogják.

nak épen nem szükség házához menned [1]); csak ha valahol elődbe ötlik. Tullius hatosára [2]) nézve, mint írod, M. Axianust vedd elő. — Mit a Cosanussal [3]) végeztél, igen jól van. Azt, hogy nemcsak az én dolgaimat, hanem a magadéit is rendezhetd, szeretem. Ha követségemet helyeslik, örűlök. Bár a mivel biztatsz, megadnák az egek. Mert az enyimeknél mi lehet nekem kedvesebb? Hanem attól, a kit közlök kihagytál [4]), félek [5]). — Mihelyt Brutussal beszéltem, közlök veled mindent. Mi Plancust és Decimust [6]) illeti: felette óhajtom. Hanem azt, hogy Sextus a paizst elvesse [7]), nem akarnám. Hátha Mundusról tudnál valamit? Feleltem minden czikkedre. Halld most már az enyimeket.

Quintus úrfi, ki egyszerre olly bámúlandó hazafi, hogy őt egy Favoniusnak, vagy Asiniusnak [8]) néznéd, Puteoliig elkisért és pedig két okból; egyfelől, hogy még tovább velem lehessen, más felől,

---

[1]) Abban a dologban, mellyet a 750-ik levélben említett.

[2]) Hat percentes tőkéje vagy kamatja értendő.

[3]) Hihető a 752-ik levélben említett Sestiust nevezi így a *cosai* birtokáról.

[4]) Kötekedve Atticára czéloz, mintha ez rá mint Atticus írta, most is haragudván nem lenne már övé. V. ö. a 751-ik lev. 2-ik és 3-ik jegyz.

[5]) Hogy nem fog beleegyezni eljöveteledbe.

[6]) Kik már 711-re consuloknak ki voltak jelelve. Rólok, kik közől amaz most *Narbonensis*, emez *Cisalpina* Galliában volt, az a hír terjengett, hogy már szövetkeztek Antonius ellen.

[7]) Értsd Sextus Pompeiust, ki Lepidus javaslata folytán a fegyvert letenni hajlandónak látszott, de mi végre sem sikerült.

[8]) Nehézkes hely; miután köztudomás szerint Favonius tüzes pompeianus, Asinius ellenben szint ollyan hű caesarianus volt. Azért némellyek azt vélik, itt a szöveg meg van rontva és a *Favonium Asinium* helyett, *Favonium alterumot* kellene olvasni s igaz is, hogy ezzel minden felakadás elenyésznék.

mert Brutussal és Cassiussal alkudozni akar [9]). Hanem mit szólsz ehez; (mert tudom, hogy az Othóknak barátjok vagy) azt mondja, *Julia kinálkozik neki*, minthogy elválása már bizonyos volna. Atyja tőlem kérdé, milly hírben áll e nő? Én, nem tudván, miért kérdi, reá azt féleltem; nem hallottam róla semmit, egyéb, *hogy büdös a szája* [10]). De mit akarsz ezzel? mondám. Mire ő viszonzá, hogy fija szeretné őt elvenni. Ekkor, noha megundorodtam is, tagadni kezdtem, hogy igaznak tartanám, a mit beszélnek. Czélja (mert ebben fekszik az egész) nem adni e jó öcsénknek semmit [11]). A menyecske pedig attól meg nem ijjed [12]). Gyanakszom azomban, hogy ő, szokása szerint, csak rajong. Tudnád ki mégis a dolgot, hisz ez neked könnyű; s értesíts felőle.

Az istenért mi az? Már bepecsételém a levelet, midőn im a formiaebeliek, kik nálam vannak vacsorán, beszélik, hogy egy nappal előbb, mintsem ezt itt írom (azaz 4-kén) Plancust, azt a buthrotumit [13]), eszeveszve, szőrén lovagolni látták. A szolgagyerekek meg azt mondják, hogy őt és a földkövetelőket a buthrotumiak elkergették [14]) volna. Éljenek! Hanem szépen kérlek, írd meg nekem az egész esetet.

Arpinumban, quintilis 5-kén, 709.

---

[9]) V. ö. a 738-ik lev.

[10]) A szövegben: *de ore et patré*-t olvasunk. De Schütz élesen jegyzi meg, hogy e két szó csodálatosan jön itt együvé, ha nézzük a mi utánok következik. A honnét azt hiszi, hogy helyettek *ore putri*-nak kell állani, mert csak így lesz motiválva Cic. alább említett *elundorodása*. Helyesnek találtuk.

[11]) Ha egyszer megházasodott.

[12]) Minthogy hihető maga elég gazdag volt.

[13]) Nem a fönt említett designált consult, hanem a praetort, ki Buthrotumba a földosztás tárgyában küldve volt.

[14]) De ez a hír nem valósult. V. ö. a 757-ik lev.

F. XI. 29. LXX. 754.

Cicero Oppiusnak [1]) üdvet!

Midőn (mint Atticusunk is tudja) egész úti tervem iránt habozásban valék, sok megfordúlván eszemben mind a két oldalról, habozásom eloszlatására véleményed és tanácsod nagy befolyással lőn. Mert nemcsak magad nyiltan megírod, mit látsz jónak, hanem Atticus is közlé velem beszédedet. Mindig úgy találtam, hogy te benned a tanácsnak mind elfogadása körűl az előrelátás, mind adásánál is a becsületesség igen nagy s leginkább tapasztaltam ezt akkor, midőn a polgári háború elején levélben kerestelek meg az iránt, mit vélnél teendőnek részemről: vallyon elmenjek-e Pompeiushoz, vagy Italiában maradjak. Te azt javasoltad [2]), *tekintsem méltóságomat.* Ebből általláttam, mint érzesz és bámúltam benned a hűséget s lélekismeretességet a tanácsadásnál [3]); miután, bár tudtad, hogy legjobb embered másképp gondolkodik, előtted az én kötelesség-érzetem az ő akaratánál drágább volt. Már előbb is valamint én téged szerettelek, úgy tőled magamat mindig szerettetni érzettem. S jól tudom, hogy távollétemkor is, mikor nagy veszélyek köztt forgottam, mind én a távolban, mind az enyimek is otthon általad pártolva s védelmezve valánk. S hogy visszatértem után is velem

[1]) Némellyek *Appiusnak* szeretik olvasni, de helytelenül mert a szöveg tartalmából világosan kitűnik, hogy e levél Caesar előttünk már ismert meghitt emberéhez *C. Oppiushoz* van írva.

[2]) Nem arra a levelére czéloz Oppiusnak, mellyet ez neki Balbussal együtt írt és a 348-ik levélben A. alatt jön elő, hanem egy másikra.

[3]) Itt már a 348 ik levél A. mellékletét érti, hol Oppius Cicerónak buzgón ajánlja, hogy a polgárháborúban semleges maradjon.

milly barátságban állottál s én is irányodban mint érzettem, s nyilatkoztam, arra mindazok, kik az illyeneket észrevenni szokták, tanúink lehetnek. Legfontosb vallomást tettél pedig hűségem és állhatatosságom felől azzal, hogy Caesar halála után magadat egészen barátságomnak áldoztad; melly vallomásodat ha én irányodban a legnagyobb szivességgel s mindenféle érdemekkel igazolni nem fognám, magam sem nézném magamat emberi névre méltónak. Tartsd meg irántam e hajlandóságodat, édes Oppiusom, (ámbár inkább szokásból írom ezt, mintsem téged erre intni szükségesnek vélném) s ügyelj minden dolgaimra, s mikre ha netán előtted ismeretlenek lennének, Atticust bíztam meg. Tőlem pedig, mi helyt egy kis üres időt nyerek, bővebb levelet várj. Egészségedet megőrizd; ennél kedvesebbet rám nézve nem tehetsz.

Quintilis elején, 709.

A. XVI. 1. LXXI. 755.

Cicero Atticusnak üdvet!

Quintilis hó 7-kén Puteoliba érkeztem. E sorokat másnap reá Brutushoz Nesisbe [1]) indúltomkor írom. Hanem aznap, mellyen jöttem, hozá Eros leveledet, mikor vacsorálék. Ugyan úgy-e, *Juliushó Nonáján?* Óh hogy az istenek átka rájok [2])! De hiszen napestig van most miért mérgelődni [3]). Lehet-e valami czudarabb, mint Brutustól a *Julius?* És így

[1]) A hol ekkor Brutus, rokonának ifjabb Lucullusnak villáján múlatott.

[2]) Érti az Antonius pártján levőket, kiknek tulajdonitja az egész botrányt.

[3]) Azon boszonkodik Cic. mivel Atticus hozzá azt irta, hogy a Brutus játékai *Julius* 7-kére vannak hirdetve. Fölötte botrányos

újra csak azt mondom, meddig tűrünk még? Semmi kilátásom. De kérlek, mit hallok? Hogy Buthrotumban a földkövetelőket megdöngették volna? S hát Plancus (mert ezt is hallám) miért olly lóhalálában éjjel-nappal? Valóban szeretném tudni, miben van a dolog.

Hogy elmenetelemet dicsérik, örvendek. Lássák, hogy maradásomat lehessen dicsérni [4]). Hogy a földeikről elűzött dymaebeliek [5]) a tengert nyugtalanítják, nem csoda. A Brutussal együtt-hajózásban látok némi biztosságot [6]). Csakhogy, gondolom, hajói kicsinyek. Azomban majd megtudom s holnap értesitlek.

Ventidiusról [7]), gondolom, csak vak lárma lesz az. Sextusról bizonyosnak tartatik, hogy nem fog fegyvert. Mi ha igaz, látom, polgárháború nélkül is szolgáknak kell lennünk. Mit? hát január 1-én nincsen mit várni Pansától? Majd bizony, e boros s mámoros hősektől [8])!

---

ellenmondást látott abban, hogy a Brutus nevében kiadott játékhirdetésnél Quintilis hónap új neve a *Julius* használtatott; miután e nevet a Martiuson kezdődött év 5-ik s azért előbb Quintilisnek hívott havára Julius Caesar iránti hálából, ennek a naptár rendezése körül szerzett érdeméért, ruházta a tanács. Kétségkivül Cic. is elösmerte Caesar ez érdemét, hanem mivel őt másfelől tyrannusnak nézte, képtelenségnek látta azt, hogy gyilkosa Brutus az érdemeit hirdető *Julius* név elfogadásával, magára s tettére mintegy kárhozatot mondva, Caesar emlékének hódoljon.

[4]) Olly jól menjenek a dolgok Rómában, hogy ott bízton lehessen maradnunk.

[5]) Nevezetes város Achaiában, hol Pompeius midőn a tengeri rablókat legyőzte, belőlők sokakat megtelepített. Most a földek ezektől is elszedetvén, előbbi mesterségöket a tengeri kalózságot vették ismét elő.

[6]) A tengeri rablók ellenében.

[7]) Lásd e nevezetes egyénről a *Tört. Mut.*

[8]) Minők Pansa és Hirtius jövő évre választott consulok, kiket

A Cicero pénzkiadásai 210,000-rel könnyen fedezhetők. Mert Ovius [9]) most jött, ki sok kedvem szerint valót jelent, közttök nem rossz az is, hogy 72,000 elég s pedig bőségesen. Hanem hogy Xeno [10]) felette szűken s csipp-csoppal szolgáltatja ki. Mit a házak jövedelmén fölűl útalványoztál, abba az évbe tudassék, a mellyhez az úti költség járúlt. Innentúl aprilis 1-étől kezdve 80,000 járjon; mert most a házak ennyit hoznak be. Arra is kell nézni, hát hogyha majd Rómában lesz [11]). Mert nem tudom, mint lehetne egy olly anyóst kiállani [12]). Pindarusnak Cumanumra nézve [13]) tagadólag válaszoltam.

Most halld, miért küldök futárt. Quintus úrfi nekem egy Catót igér magából. Apa, fiú megkértek, állanék ezért jót nálad; de csak úgy, hogy akkor hidd el, ha magad belátod. Majd írok hát mellette le-

később egyik levelében Quintus is illy formán jellemez, midőn rólok így szól: *de consulibus designatis, quos ego penitus novi libidinum et langvoris effeminatissimi animi plenos; qui nisi a gubernaculis recesserint, maximum ab universo naufragio periculum est.* Pedig aztán egész másképmutatták magokat; mert nemcsak hogy Antonius ellen nyilatkoztak, hanem még az ellene folyt harczban mindketten a csatamezőn el is estek.

[9]) Ki volt ez és milly viszonyban állott Ciceróval, ki nem nyomozhatni.

[10]) Ez fizetgette ki Cic. fijának Athenaeban az Atticus által számára utalványozott pénzeket.

[11]) Mennyi költségre lesz szüksége.

[12]) Homályos hely, melly többfélekép magyaráztatik. Leghelyesbnek látszik Schütz nézete. Szerinte itt a Cic. fija által magának nőül kinézett gazdag hajadon anyja értetik, kivel zsémbes természete miatt nem hiszi Cic. hogy fija mint anyósával egy fedél alatt megférjen. És igy ha annak leányát elveszi is, külön kell magának házat tartania.

[13]) *De Cumano.* Vannak, kik e helyett *decumano*-t írnak. De mi jobbnak látjuk az elsőt; mert a 699-ik levél szerint egy időben híre volt, hogy Cic. *Cumanumának* egy részét el akarja adni s hihető e végett tett kérdést Pindarus Cicerónál.

velet, az ő inye szerint [14]). Hanem az után ne indúlj. Azért írom ezt meg, hogy ne gondold, mintha megváltoztam volna. Adják az istenek, teljesítse a mit igér. Köz öröm lenne az; de .... többet nem mondok. Innét 8-kán megy el. Mert, mint mondja, 15-én fizetése van [15]) s keményen szorítják. E levelemhez szabd, mint kelljen felelned. Majd ha Brutust meglátom s Erost visszaküldöm, többet. Atticám mentségét elfogadom és őt szívemből szeretem. Neki s Piliának is üdvözletemet.

Puteolanumbnn, quintilis 8-kán, 709.

A. XVI. 5. LXXII. 756.

Cicero Atticusnak üdvet!

Várja ám már leveledet Brutus. Én neki részemről *Atticus Tereusával* újságot mondottam. Mert ő *Brutust* várta [1]). Azomban a hirnek egy kis szele fújt már, hogy a görög darabok [2]) adatásakor nem

---

[14]) Irt is, melly mindjárt e jelenvaló után következik.

[15]) Rómában, hova a pénzt a hitelező valaki részére átalványozta.

[1]) Tereusnak, Thracia fejedelmének ama mesés történetét, melly szerint nejének Procnenak testvérét Philomelát megszeplősítvén, ennek, hogy a tettet el ne árúlhassa nyelvét vágta ki, és hogy erre mindhárman madárrá, jelesen Philomela fülemilévé, Procne fecskévé, maga Tereus meg büdösbankává változtak által, olvasóink Ovidius Metamorphosisából tudhatják. E történetből Attius (vagy is Accius Naevius) egy régi római költő tragaediát csinált. Ugyan ő írt más drámát is M. Brutus őséről Junius Brutusról, ki Rómában, a királyok elűztével a szabadság első alapitója volt. A Brutus nevében adott játékokhoz ez utóbbi darab annyira jól illett volna, hogy Brutus nem is kétkedett, miszerint ez alkalomra ez fog választatni. Hanem C. Antonius, ki szinte praetor volt s mint illyen a játékok rendezésénél felügyelt, jól tudván, hogy ez a darab Brutus részére a népnél nagyszerű kitüntetést okozhat, a helyett a Brutus tettével és személyével legkisebb correlatióban nem álló *Tereust* adatta.

[2]) Érti a fődarab előtt *előjátékúl* adatni szokott görög eredetű *satyrákat* s *mimusokat*, mellyeket Cic. nem szeretett. V. ö. a 126-ik lev.

volt sok nép; a mi engem ugyan épen nem lepett meg. Mert tudod, mit tartok a görög játékok felől.

Most halld, mi többet ér mindennél. Quintus több napokig nálam volt s lett volna tovább is, ha tőle kívánom. De meddig csak itt volt, hihetetlen milly nagy örömömre szolgált minden tekintetben; különösen pedig abban, miben eddig legkevésbé elégitett volt ki [3]). Mert részint némelly kezem alatt levő munkáim, részint a sok beszéd s oktatgatás által úgy annyira megváltozott, hogy a köztársaság iránt ezentúl olly érzelme lesz, minőt mi óhajtunk. Miután ezt előttem nemcsak fogadta, de felőle meg is győzött: egyszersmind nagyon szépen kért, állanék jót nálad azért, hogy ő hozzád s hozzánk érdemes fog lenni; nem kivánván, hogy tüstént higyj, hanem hogyha majd magad látod a dolgot, csak akkor szeresd őt. Ha engem erről meg nem győz s én bizonyosnak nem tartom, a mit itt beszélek, meg nem tettem volna, mit mondandó vagyok. Elvittem t. i. magammal az ifjút Brutushoz. Ez olly valószinűnek találta, a mit neked írok, hogy önként elhitte, engem jótállóul elfogadni sem akart, hanem rólad való igen nyájas megemlékezések között megdicsérvén átölelte s csókkal eresztette őt el. Ennél fogva ámbár több okom van szerencsét kivánni neked, mintsem kéréssel járúlni hozzád: mégis megkérlek egyszersmind, hogyha eddig kora gyarlósága miatt részéről egy és más kevésbbé komolyan történni látszott is, abból őt kivetkezettnek tekintsd s hidd nekem, hogy belátása

---

[3]) Céloz Antoniussali barátkozására s hogy magát a Caesarianusoknak egészen általengedte.

szilárditására a te tekintélyed sokat, vagy is inkább legtöbbet fog tenni.

Brutus, midőn neki az együtt-hajózást [4]) néhányszor említém, nem látszott azon úgy kapni, mint én képzeltem. Mintha kissé izgatott lett volna; s valóban az is volt s főkép a játékok miatt. Azomban mikor villámba visszaérkeztem, Cn. Lucceius, ki gyakran van Brutussal, azt mondá, hogy ő soká késik ugyan, de nem habozásból, hanem arra vár, nem adja-e magát valami véletlen elő. Azért tanakodom, Venusiába menjek-e s ott várjam-e a legiókat el [5]). Ha nem jönnek, mint némellyek hiszik, Hydruntumba megyek; ha sem az, sem ez nem biztos: akkor ismét ide jövök vissza. Gondolod, tréfálok? Haljak meg, ha engem tartóztat más kivüled. Mert ám nézz körül [6]); hanem szemedben — pirúlok [7]). Milly szépen tűzte ki belépésekor Lepidus a napokat [8]) s milly összevágólag megjövetelem tervével! Nagy ösztönt adnak soraid az elmenetelre. Vajha ott találhatnálak [9])! Különben mint jobbnak látod.

Várom a Nepos levelét. Ő kivánná az én munkáimat? ki a miben legkevélyebb vagyok, nem tartja olvasásra méltónak [10]). S te őt a *hibátlan* után te-

---

[4]) Hogy együtt utazzunk a tengeren.

[5]) Félt, hogyha vagy Hydruntumból, vagy Brundisiumból magában indúl tengeren Görögország felé, könnyen a macedoniai legiók elébe botolhat, mellyek a hír szerint immár jöttek Italia felé. V. ö. a 740 s 757-ik levv.

[6]) Ki lehetne más kivüled, kinek kedvéért maradnék.

[7]) De ezt szemedbe mondani szégyelném, nehogy hizelgés gyanánt vedd.

[8]) Mint Pontifex Maximus az auguralis ülésekre nézve.

[9]) T. i. Görögországban.

[10]) Szó van az általunk jól ismert szép stylusu *Cornelius Neposról*, ki Ciceróval nagy barátságban s szorgalmas levelezésben állott,

szed? Ez a hibátlan [11]) magad vagy: ő pedig a *dicsö*.

Leveleimnek semmi gyűjteménye nincs; de Tiró bír vagy hetvenet. El kell tőled is kérnem néhányat; mert szükség átnéznem s kiigazgatnom azokat; csak akkor adathatnak ki.

Puteolanumban, quintilis 9-kén, 709.

A. XVI. 4. LXIII. 757.

Cicero Atticusnak üdvet!

A mint levelemből [1]) tegnap vagy talán (mert Quintus csak másnap akart indúlni) ma fogtad érteni, 8-kán Nesisben valék. Ott leltem Brutust. Mint boszonkodott a *Julius* nonáján [2])! Szörnyen fel van háborodva. Azért, mondá, megírja, hogy a vadászatot, melly az Apollinaris játékot követő napon fog tartatni [3]), *Quintilis* 12-kára hirdessék. Bevetődék hozzánk Libo s beszélte, hogy a Pompeius szabadosa

noha ma leveleikből egy sem létezik. Ez a philosophiára nem sokat adott s azt az élet mesterének s boldogitójának el nem ismerte, mint ez egy Ciceróhoz írt levelének Lactantiusnál fenmaradt ime töredékéből kitetszik: *tantum abest, ut ego magistram esse putem vitae philosophiam, beataeque vitae perfectricem, ut nullis magis existimem opus esse magistris vivendi quam philosophis, qui in ea disputando versantur. Videmus enim magnam partem eorum, qui in schola de continentia et pudore praecipiunt argutissime eosdem in omnium libidinum voluptatibus versari.* Azért nem akarja felőle hinni Cic. hogy ő philosophiai munkáiban kedvét találhassa.

[11]) Czélzás az Odyssea VII-ik könyvének azon helyére, hol Homerus Ajaxról azt mondja, hogy ő legszebb minden görögök közt, a hibátlan Peleida (Achilles) után. Mert Atticus maga Ciceróról nyilatkozott úgy, hogy a római írók közt ő a *hibátlan* (ἀμύμων), de utána mindjárt Cornelius következik.

[1]) Érti az előbbit, mellyben ifj. Quintust ajánlta.

[2]) Hogy nem *Quintilis* íratott. V. ö. a 755-ik lev. 2-ik jegyz.

[3]) A circusban a nép mulattatására s mellynél a gladiatorok vad állatokkal küzdöttek.

Philó s az övé Hilarus Sextustól [4]) a consuloknak (vagy mint is nevezzük őket [5])? egy levelet hoztak. Felolvasta nekünk másolatban, hogyha tán lenne észrevételünk. Egy két stylusi hibát kivéve, különben komolyan s nem daczosan vala írva. Hanem jónak véltük (minthogy csak a *consuloknak* volt czimezve) ezt is hozzátenni: *és a praetoroknak, néptribunoknak s tanácsnak;* nehogy még amazok, mivel csak ő nekiek szól, elő se találják mutatni. Sextusról meg azt jelentik, hogy csak egy legióval volt Karthagóban [6]) és hogy épen aznap, mellyen Borea [7]) városát bevette érkezett a hír Caesarról; hogy a város bevételét rendkivüli öröm, a hangúlat megváltozta s mindenünneni összecsődűlés követte; hanem ő ama hat legióhoz, mellyeket Tulsó-Hispaniában hagyott, visszatért. Magának Libónak pedig azt írta, semmi sem lesz a dologból, ha neki házába visszatérnie nem szabad [8]). Kivánságainak velejét az teszi, hogy minden hadsereg, mi csak valahol van, oszlattassék fel. Ennyit körűlbelől Sextusról.

A buthrotumiak felől mindenütt tudakozódtam, de semmire rá nem jöttem. Némellyek azt mondják, a földkeresőket összeapritották; mások, hogy Plancus a pénzt felszedvén és amazokat ott hagyván elillant.

---

[4]) Értsd Sext. Pompeiust, ki az itt említett Libónak veje volt.

[5]) Mint kik consulokká csak Caesar kinevezése s nem választás utján lettek.

[6]) Értsd Új Karthagót Hispaniában, vagy a mai *Carthagenát.*

[7]) E név gyanús; mert Borea Afrikában fekütt és itt most Sextusnak hispaniai dolgairól van szó. Meglehet eredetileg vagy *Ebora,* vagy *Bigerra* állott itt, mert ez mindenik hispaniai város.

[8]) Mert e házat Caesar eladatta és Antonius vette meg. Sextus többé természetben vissza sem kaphatta, hanem atyja elkobzott javai pénzben lönek megtérítve neki.

És így nem látom, mint tudjam meg, miben van a dolog, ha csak hamarjában te egy pár sort nem irsz.

Az a Brundisiumba útazás, melly iránt haboztam, úgy látszik, elmarad. Mert mondják, hogy a legiok jönnek. Innen [9]) evezni ki pedig, némi veszélylyel járónak sejtem. Azért szeretném az együttútazhatást [10]). Brutust készültebbnek találtam, hogy sem mint hallottam Mert magának Domitiusnak egészen jó két evezősei vannak; azonkivül a Sestius, Bucilianus s többiek hajóji szinte derekak. Cassius hajóhadára, a melly valóban takaros, nem számitok a Szorosnál tovább [11]). Azt kissé röstelem, hogy Brutus keveset láttatik sietni. Először a bevégzett játékok felől vár jelentést és meg, a mint észreveszem, lassan is fog ő haladni, több helytt megakarván állni. De mégis azt tartom, jobb lassan evezni, mint sehogysem és ha, midőn sikra szálltunk, biztosabb kilátás mutatkozik, az Etesiákat fogom használni [12]).

Puteolanumban, quintilis 10-kén, 709.

A. XVI. 2. LXXIV. 758.

Cicero Atticusnak üdvet!

10-kén két levelet vettem; egyet a magam postása, másikat Brutusé által. A buthrotumiak felől

---

[9]) Puteoliból.

[10]) Brutussal s az alább megnevezettekkel.

[11]) Érti a siciliai tengerszorost (*fretum siculum*), a honnan Cassius nem Görögországba, hanem Syriába volt menendő.

[12]) Azaz: ha a tengeren az előre küldött czirkáló hajóktól megtudom, hogy a kalózoktól nincs mit félni: akkor lemondván Brutusról, az *etesiákat* (caniculai szeleket) bevárom s magamban folytatom utamat.

egész más hír járt itt a vidéken [1]), de, mint sok egyebet, el kell türnünk ezt is.

Erost hamarább visszaküldöttem, mintsem szándékom volt, hogy legyen a ki végezzen Hortensiussal, kinek [2]) a mint mondja, 15-két tűzte határnapúl. Hanem Hortensius igazán szemtelen [3]). Mivel neki több misem jár, mint még a harmadik rátából sextilis 1-jén és e rátának is nagyobb része kiadatott jóval a határnap előtt. De erre majd lesz gondja Erosnak 15-kén. Publiliusnál ellenben a mi lehajtandó [4]), gondolnám, halasztni nem kell. Azomban miután látod, mennyit engedtem jogomból, ki a még hátra volt 400,000 sestertzből is 200-at kész pénzzel kifizettem, a többit pedig útalványozom: szólhatsz vele, ha jónak találod, hogy illő lenne könnyebbségemért várnia, miután jogomból olly sokat áldoztam [5]). De szerelmes Atticusom, (lásd, milly édesen

[1]) Mintsem a mit tőled értek, midőn irod, hogy Plancus a buthrotumiak földeit csakugyan kiosztotta a katonák között; mert mi azt hallottuk, hogy ezeket onnan a lakosok elkergették volna. V. ö. a 755-ik lev.

[2]) *Cui quidem.* Igy igazitotta Schütz ki az e helyett közönségesen íratni szokott, de sehogy meg nem magyarázható *equitibus*-t.

[3]) Hortensius, mint Cluvius egyik örököse, a maga örökségbeli részét Cicerónak, ki szinte örököstársa volt, eladta, úgy hogy ez érette a pénzt három rátában fizesse. E rátákból Cic. kettőt már lefizetett, sőt le azontúl a harmadikból is valamit még terminus előtt, de Hortensius ez utóbbiból hátramaradt részt is idő előtt követelte s ezért nevezi Cic. őt itt *szemtelennek*. V. ö. alább a 766-ik lev.

[4]) Érti azt, a mi még elbocsátott hitvesének Publiliának hozományából, ennek testvére kezéhez (Publiliushoz) készpénzben fizetendő.

[5]) Manutius e helyre adott magyarázata korántsem kielégitő. Sokkal ügyesebben tapogatódzik itt *Gräter*; ki azt sejti, hogy ezzel Cic. nem egyébre céloz, mint azon jogára, melylyel hihető házasságtörésért magától elcsapott fiatal nejének Publiliának hozományából, törvény szerint a fele részt sajátjául megtarthatta volna s melly jogával élni nem akarva, az egész hozomány kiadását már nagy részt

beszélek!)a míg Rómában lészsz, nekem minden dolgaimat úgy intézd, vezesd, kormányozd, hogy annál én rám ne számolj. Mert bár a vég öszveg [6]) untig elég is a fizetésre: mégis sokszor megtörténik, hogy a kik tartoznak, nem felelnek meg a határidőnek. Ha illy eset adná magát elő: semmit becsületemnél előbbvalónak ne nézz. Nemcsak kölcsönvétel, de ha a szükség kényszerit, eladás által is segits rajtam.

Brutusnak leveled tetszett. Mert több óráig valék nála Nesisben [7]), csakhamar azután, hogy leveledet megkaptam. Úgy találtam, örül *Tereuson* [8]) s nagyobb köszönettel van Attius, mintsem Antonius iránt [9]). Nálam viszont mennyivel nagyobb az öröm,

teljesítette, s azt a keveset is mi belőle még hátra volt, biztosította. És ha meggondoljuk, hogy Cic. második szép s fiatal nejétől, kit csupán pénzéért vett el, alig három havi együttélés után, egyszerre rögtön elválik, és ez elválás okáról folyvást mélyen hallgat: Publiliára nézve a hitszegés gyanúja, mindent összevéve, nem is alaptalan, kivált ha még Cicerónak a 630-ik levélben elválásáról kiejtett ime rejtélyes szavaiban is: *quae fama sit — decantata erat fabula* könnyen illyesmire vonatkozást találhatunk. Hogy pedig hasonló esetben a nő a római törvény szerint hozományát elvesztette, azt Horatius e versei is bizonyitják:

Nec vereor, dum futuo, vir rure recurrat,
Janua frangatur, latret canis, undique magno
Pulsa domus strepitu resonetve pallida lecto
Desiliat mulier, miseram se conscia clamet
Cruribus haec metuat, dotí deprensa egomet mi.

Satyr. lib. I. 2. v. 127. stb.

[6]) Mi az activumok s passivumok egybevetése után javamra marad.

[7]) E találkozását Brutussal *Philipp. X. cap. 4.* is említi, mondván: *Brutum his ipsis ludorum diebus videbam in insula clarissimi adolescentis Luculli, propinqui sui, nihil nisi de pace et concordia civium cogitantem.*

[8]) Miután a nép Brutus kedvéért ezt a darabot is, melly többször adatott, mindig megtapsolta. V. ö. a 756-ik lev. 1-ső jegyz.

[9]) Érti C. Antoniust, ki a játékot rendezte s adatásúl Tereust tűzte ki.

annyival több boszúságot s szomorúságot okoz az, hogy kezét a római nép nem a köztársaság védésében, hanem a tapsolásban koptatja. Mert nekem úgy tetszik, amazok [10]) ezzel csak felbátorittatnak arra, hogy gonoszságukat nyilván kitüntessék [11]). Ámde hagyján: *csak fájjon nekik valami, akármi fájjon is* [12]).

Hogy tervemet, mint mondod, naponként inkább dicsérik, nem veszem rossz néven. Vártam is, hogy erről írj nekem valamit. Mert sok szóba keveredtem, s csakis azért időztem, hogy előttem minél tovább nyitva álljon az út. De mivel már ebrúdon vetnek ki, Brundisiumba készülök. Mert a legiók kikerülését [13]) könnyebbnek és bizonyosbnak látom, mintsem a tengeri rablókét, kik, mint mondják, előtünedeznek. Sextiust 10-kére várták, de nem érkezett meg, úgy tudom. Cassius az ő hajóhadacskájával megjött. A mint vele holnap szóltam, azonnal Pompeianumba és onnét Aculanumba [14]) megyek. A többit tudod.

Tutiáról [15]) föltettem azt. Aebutiusról [16]) nem hiszem; hanem vele mint te, úgy én sem sokat törődöm. Plancusnak és Oppiusnak írtam ugyan, mert kértél: de jó lenne megfontolnod, szükséges-e elkül-

---

[10]) Ugymint Antonius és társai.

[11]) Látván, hogy Brutusnak a nép, távollétében is úgy tapsol.

[12]) L. Afranius költőtől való vers. V. ö. *Tuscul. IV. cap. 20. 25.*

[13]) Antonius Macedoniából jövő legióit érti, mellyekről már föntebb többször volt szó.

[14]) Egy a Pompeii és Brundisium közti útban fekütt város; ma *Fricenti.*

[15]) Némellyek azt vélik, hogy ez alatt azt a Juliát kell érteni, kiről a 753-ik levélben szó van.

[16]) Talán az a *M. Aebutius*, ki *pro Flacco cap. 37.* előfordúl. F.

deni. Mert miután ők értted mindent megtettek: félek, hogy részemről a levelet fölöslegesnek tekintik; annak minden bizonynyal Oppius [17]), kit legjobb emberednek ismerek. Azomban a hogy akarod. Mivel irod, hogy szándékod Epirusban tölteni a telet: kedves dolgot tennél nekem, ha előbb eljönnél oda, mintsem nekem tanácsodból Italiába meg kell érkeznem [18]). Hozzám minél gyakrabban írj; a kevésbbé szükséges tárgyakról alkalmilag; de ha fontosb dolog adja magát elő, a háztól küldj embert. A *heraclidiát* [19]), ha Brundisiumba szerencsésen eljuthatok, meg fogom kezdeni. Mit a *Dicsöségről* írtam, itt küldöm számodra. Jól megőrizd ezt is; hanem meg kell jegyezni a kitűnőbb helyeket, mellyeket Salvius [20]), ha jó hallgatókra talál, asztal felett olvashat. A mű nekem nagyon tetszik; bár inkább neked tetszenék. Sok jó egészséget.

Puteolanumban, quintilis 12-kén, 709.

A. XVI. 16. B. LXXV. 759.

Cicero Plancusnak üdvet!

Már előbb megkerestelek egy levelemmel aziránt, hogy miután a buthrotumiak ügyét jóváhagyták a consulok, kikre törvény s tanácsvégzés által Caesar rendeleteinek átnézése, megállapitása s elité-

[17]) Annak fogja nézni.

[18]) Atticus t. i. nagyon rajta volt, hogy Cic. a január 1-éni tanácsülésre megjöjjön, miután az új consulok Pansa és Hirtius akkor fognak a köz ügyek állásáról jelentést tenni. V. ö. a 754-ik és alább a 766-ik levv.

[19]) V. ö. a 718, 752, és 774-ik levv.

[20]) Atticusnak valami *anagnosta* (felolvasó) szolgája vagy szabadosa.

lése bizatott, e dolgot mozdítnád elő s úgy Atticusunkat, kihez való vonzódásodat ismerem, mint engem is, ki nem kevésbbé aggódom, mentnél fel a bajtól. Mert nagy kinnal, sok munkával s fáradsággal ki lévén víva már minden, csupán te rajtad áll, hogy aggodásunknak mielőbb véget vethessünk. Ámbár megvagyunk győződve, miszerint bölcsen áltlátod, hogy ha a consulok Caesar rendeleteiről hozott határozatai meg nem tartatnának [1]), abból nagy zűrzavar lenne. Részemről, habár közöttök (mint ez annyi teendőnél elkerűlhetetlen) sok nem helyeselhető is, mégis a nyúgalom és béke kedvéért legtüzesebben szoktam védni azokat s szerintem felette jó lesz neked is ezt tenned, bár e levelemben nem mint tanácsadó, csak mint kérő szólok hozzád. Igenis Plancusom, kérlek, sőt, isten látja lelkemet, akkép esdeklem előtted, minél nagyobb buzgalommal s jobb szivvel nem is tehetném — úgy kezdd, folytasd s végezd ezt az egész űgyet, hogy a mit a consuloknál, a tárgy igen üdvös s méltányos voltánál fogva, minden nehézség nélkül elértünk, azt élveznünk ne csak könnyen, de örömmel is megengedd. S hogy Atticus iránt illy érzelemmel vagy, azt mind neki személyesen, mind nekem több ízben kimutattad. Ha ezt teljesited: engem, ki hajlandóságom- s atyáddali viszonyomnál fogva veled mindig összefűzve voltam, a legnagyobb jótét által fogsz lekötelezni magadhoz és hogy ezt cselekedd, ismételve hathatósan kérlek.

Puteolanumban, quintilis 12-kén, 709.

---

[1]) Mint ahogy mi a béke és nyugalom kedvéért ohajtottuk volna. V. ö. a 719-ik lev. úgy *Philipp. I. cap. 1.*

A. XVI. 16. E. LXXVI. 760.

Cicero Plancus választott praetornak üdvet!

Megbocsáss, hogy bár hozzád már elég bőven írtam a buthrotumiak iránt: ugyane tárgyban többször is írok. Valóban, édes Plancusom, nem azért teszem ezt, mintha nagylelkűségedben, vagy barátságunkban tán keveset bíznám, hanem mert Atticusunknak igen nagy érdeke, sőt most már becsülete is fekszik abban, hogy lássák, miszerint neki azt, mit Caesar előttünk, kik az ő határozatainál jelen valánk, mint tanúk és aláirók előtt jóváhagyott[1]), megis lehetett nyernie; főleg midőn egészen hatalmadban áll, azt mit a consulok, Caesar határozatai s válaszai folytán végeztek, nem mondom, megerősítni, de még szíves örömmel is erősíteni meg. Az rám nézve olly kedves lesz, hogy kedvesb semmi nem lehet. Noha én remélem, hogy mikor e levelemet veszed, már akkor az, mit előbbi levelünkben kértünk, teljesítve leend: mégsem vetek véget a kérésnek, míg hirét nem veszszük, hogy már megtetted, a mire olly nagy reménynyel számoltunk. Mert úgy hiszem jövőre már más nemű levelet használunk s hálánkat nyilvánitandjuk nagy kegyességedért. Melly esetben meg lehetsz győződve, hogy Atticus, kinek olly nagy érdeke forog fenn, nem leend nálamnál, kit a dolog nem kevésbé aggaszt, jobban lekötelezve irántad. Élj szerencsésen.

Quintilis 15-ke körűl, 709.

[1]) A buthrotumiak ügyében. V. ö. a 746-ik lev.

A. XVI. 16. F. LXXVII. 761.

Cicero Capitónak üdvet!

Nem kétlem csodálod, sőt tán rösteled is, hogy nálad azonegy tárgyról annyiszor szót teszek. Egy velem mindenkép szorosan összeforrt, legmeghittebb emberemnek, Atticusnak fontos dolgáról van kérdés. Tapasztaltam készségedet barátaid iránt: úgy az övéket irántad. Te rajtunk Plancusnál sokat segithetsz. Ismerem szép érzelmedet. Tudom, barátaid előtt milly kedves vagy. Senki nekünk ez ügyben többet nem használhat, mint te. S a dolog olly biztos, millyennek lenni kell annak, a mit a consulok köz egyetértéssel határoztak, midőn törvény s tanácsvégzés mellett a vizsgálatot folytatták. De mégis úgy hiszszük, Plancusod nagylelkűségétől függ minden; ki felől fölteszszük, miszerint a consulok határozatát nemcsak kötelességénél és a köztársaság érdekénél fogva jóváhagyandja, de kedvünkért örömest is teljesítni fogja. Segits hát, édes Capitóm; ez az, miért újból végtelenül kérlek.

Quintilis 15-ke körül, 709.

A. XVI. 3. LXXVIII. 762.

Cicero Atticusnak üdvet!

Bölcsen tetted bíz' azt. Mert csak most felelek azon leveledre, mellyet nekem Antoniussal Tiburban [1]) történt találkozásod után küldöttél. Bölcsen, mondom, hogy kezet nyújtottál s még azon fölül

[1]) Metellus Scipio tiburi villáján. V. ö. alább a 770-ik lev. Ugy *Philipp II. 42. V. 7.* Tibur ma Tivoli.

meg is köszönted [2]). Mert ha már, mint irod, a köztársaság elhagy bennünket, vagyonunk legalább ne hagyjon el. Midőn pedig azt vallod, hogy a *Tite si quid ego* [3]) mindig jobban gyönyörködtet, azzal engem az irásra még inkább feltüzelsz. Mondod, Eroszt nem várod ám üres kézzel haza. Örülök, hogy e részben sejtelmed nem csalt; noha csak azt a munkácskát [4]) küldöm ezúttal is neked jobban kidolgozva s pedig az eredeti példányban, melly sok helyen toldásokkal s újitásokkal tömve van. Ha le lesz tisztázva, elolvasd titkon vendégid előtt; de, kérlek, csak akkor, ha azok vidámak s jól vannak fogadva; nehogy reád neheztelvén [5]) rajtam töltsék boszújokat. — Óhajtom, hogy Ciceróról igaz legyen a mit hallunk. Xenóról majd személyesen megtudom [6]) a dolgot; bár felőle semmi hanyagságot, vagy fukarságot föl nem tehetek. Herodesnél útasitásodhoz képest s azt a mit írsz, Saufeiustól és Xenótól megértem [7]). Mi Quintus-fiút illeti: szeretem, hogy postásomtól előbb kaptad levelemet [8]), mintsem ő tőle magától [9]); ámbár téged amúgy sem fogott volna semmi megcsalni. Mégis jobb volt az így. De elvá-

---

[2]) Alkalmasint azt mit a buthrotumiak ügyében tett. Mert ha, mint Schütz véli, Cic. ügye volna értendő; akkor Cic. Atticus e tettét nem csupán bölcsnek mondaná, hanem neki bizonyosan meg is köszönné.

[3]) Érti Atticushoz *de Senectute* irt szép kis munkáját, mellyet Enniusnak e szavaival kezd.

[4]) *De Gloria.*

[5]) A tán fösvény fogadásért s igen frugalis ebédért. Mi enyelegve van mondva.

[6]) Athenaeben majd magam végére járok, igaz-e hogy a fijamnak csakugyan olly szűken adogatta a pénzt. V. ö. a 755-ik lev.

[7]) Szinte Athenaeben.

[8]) Értsd a 755-ik lev.

[9]) Mellyet magától küldöttem, t. i. a 756-ik lev.

rom, ő veled mint beszélt, úgy te viszont vele; nem kétlem, mind a kettőtök saját módja szerint [10]). Azomban remélem, meghozza nekem ezt levélben Curius, ki bár önmagában szeretetreméltó és részemről becsültetik, mégis ehez ajánlásod által nagy nyomaték járúl.

Leveledre eléggé meg van felelve. Halld most, mit megírni szükségesnek ugyan nem tartok, de mégis megírok. Sok bánt az elmenetelnél; de mondhatom leginkább az, hogy tőled megválok. Bánt a hajózás alkalmatlan volta is, melly nemcsak koromhoz, de méltóságomhoz sem illő [11]); úgy az eltávozás kissé furcsán választott ideje. Mert itt hagyjuk a békét, hogy háborúra jöjjünk meg s a mi időt olly szépen rendezett s olly kies villácskáinkban lehetett volna töltenünk, bujdosásban akarjuk tölteni. Viga sztalnak ellenben a következők: vagy teszek valami hasznot Cicerónak vele; vagy meg fogom látni, mennyire boldogúlhatok. Aztán te is, mint remélem és igéred, nem sokára eljössz [12]). Mi ha megtörténik, minden jobban megy rám nézve. De leginkább bánt hátrálékaim leszámitolása; mik bár tisztára hozvák is, mégis mert mind Dolabella adóslevele [13]) közttök van, mind az útalványozásnál a nevek [14]) előttem ismeretlenek, tűnődöm s ennél semmi a világon nagyobb mértékben nem gyötör. Azért hiszem, nem hibáztam, hogy Balbusnak kereken megírtam, miszerint, ha ollyan eset adná magát elő, hogy a fizetések

[10]) Te okosan, ő meg ostobáúl.

[11]) Illy apró-cseprő hajókon, minden rangomat illető kiséret nélkül.

[12]) Vagy Athenaebe vagy Epirusba.

[13]) A még nála hátralevő hozománybeli rátáról.

[14]) Azokéi, kiknél a pénzt Dolabella utalványozta.

össze nem vágnának [15]), legyen segitségül és hogy neked is meghagytam, miszerint az illy esetben vele értekezzél. Ne sajnáld ezt megtenni; annál inkább, ha csakugyan Epirusba elmégysz. Ezt itt akkor írom, a midőn Pompeianumból három tízevezős dereglyével síkra szállani készülök. — Brutus most is Nesisben van: Cassius Nápolyban. Ha szereted Deiotarust, hogy ne szeretnéd még Hierát? ki, mióta Blesanius [16]) nálam megfordúlt, ámbár meg volt hagyva neki, hogy Sextusunk [17]) híre nélkül semmihez ne fogjon, sem nála, sem senkinél közölünk jelentést nem tett. — Atticánkat szeretném a távolból csókkal illetni, olly édes volt a köszöntés, mellyet küldött általad számomra. Viszonozd hát részemről azt sokszorosan neki és add meg, kérlek, Piliának is.

Pompeianumban, quintilis 15-kén, 709.

F. VII. 20. LXXIX. 763.

Cicero Trebatiusnak üdvet!

Szeretetreméltóbb előttem Velia, mióta tudom, hogy téged szeret. De minek ezt említnem te rólad?

---

[15]) Azaz: ha a részemről teendő fizetések a részemre járók határnapjaival össze nem ütnének.

[16]) Blesanius és Hiera Deiotarus követei voltak, kiket még Caesar halála előtt azért küldött volt Rómába, hogy országa visszaadását eszközöljék. Hanem ezek a mint Caesar megöletett s látták, hogy Antonius kezd lenni az úr, ki Caesar nevében maga intézkedik, mind Sextust, kinek közbenjárására királyuktól utasítva voltak, mind Deiotarus legnagyobb pártfogóját Cicerót is egészen mellőzték és egyedül magával Antoniussal, sőt voltakép nem is vele, hanem ármányos nejével Fulviával tractálództak. V. ö. a 699-ik lev. 5-ik jegyz. A mit hát itt Cic. Hieráról mond, ironiával van mondva.

[17]) Érti Sex. Peducaeust.

kit ki ne szeretne? *Pirókodnak* [1]), mondom, olly nagy hijját éreztem, mintha magunk közől való volna. De nem kárhoztatlak, hogy őt építésedhez tetted át [2]). Mert bár Lupercálnál Velia nem alábbvaló, mégis amott jobb szeretlek látni, mintsem itt akárhol. Azomban ha, mint szoktál, rám hallgatsz, ezt az apai birtokot meg fogod tartani [mert ám a veliaiak félnek valamitől [3])] és sem Halest [4]), ezt a pompás folyót, el nem hagyod, sem a Papirius-háztól meg nem válsz, bár egy lotus-fája van is, a melly a jövevényeket le szokta tartani [5]); azomban ha kivágatod, szép kilátást nyerhetsz. De főkép szerencsének tartom azt, kivált a jelen időkben, hogy menhelyed lehet, először is azok városában, kik előtt kedves vagy, aztán saját házad s telkeid körében, egy olly félreeső, egészséges és kies vidéken; és ennél Trebatiusom magamat is érdekeltnek érzem. Ha-

[1]) *Rufio.* Hanem aligha az, kit a 185-ik levélben úgy kifiguráz. Ez talán valami vörös hajú, vagy képű becsületes gazdatisztje volt Trebatiusnak Veliában, hol Cicero a mint látszik Görögországba mentekor Trebatiusnak ottani papiriusféle házánál szállott meg.

[2]) Rómába, hol ekkor Trebatius a Lupercalon, vagy is Lupercusnak (Pánnak) a Palatiumon levő templomához közel házat építtetett.

[3]) Mintha t. i. ezt a birtokot el akarnád adni.

[4]) *Hales* vagy *Heles*: folyó Lucaniában Veliához közel.

[5]) A *lotus*-nak (afrikai *benge*) terjedelmes leírását adja *Plin. Hist. Nat. l. XIII.* s többek között azon sajátságát is említi, melly szerint gyümölcse édes ízével az idegeneket úgy magához vonja, hogy mellette honukat felejtik és hogy Afrikában a két Syrtis (Maior et Minor) középtenger melletti vidéke, hol a legtöbb lotus terem, nevét is innen vette volt, miután a görög συρτὶς *magához vonszót* tesz; vagy-is mint saját szavai szólnak: *tam dulci cibo, ut nomen etiam genti terraeque dederit nimis hospitali advenarum oblivione patriae.* Itt tehát ezzel Cic. Trebatiusnak, kivel mindig szeretett tréfálni, enyelegve annyit mond: igaz hogy az a lotusfa csak nyakadon marasztja a vendégeket. F.

nem élj jó egészségben; láss dolgaim után és engem isten segedelmével, mielőtt a tél beállna, várhatsz. Sex. Fabiustól, a Nico tanitványától, illy czimű könyvet hoztam el: *Nico a sokat evésről* [6]). Milly kedves orvos ez, én meg milly fogékony ezen tudományra! De Bassusunk rejtegette e könyvet előttem; látom, előtted nem igen [7]). A szél emelkedik [8]). Egészségedet megőrizd.

Veliából, quintilis 20-kán, 709.

F. VII. 19. LXXX. 764.

Cicero Trebatiusnak üdvet!

Láthatd, milly becsben vagy előttem; ámbár méltán is, mert a szeretetben nem bírlak legyőzni. Im a mit neked, jelenlétedben majd némileg megtagadtam [1]), vagy legalább meg nem tettem, azzal

---

[6]) Nico valami görög orvos volt, ki talán arról írt könyvet mint lehessen sokat enni, a nélkül, hogy az megártson, vagy ha megártott is, a bajt orvosolni. Itt is viszont cnyeleg Cicero Trebatiussal.

[7]) Mert derekasan tudsz enni s mellette kutyabajod sincs. Engedelmet e trivialis kifejezésért; dévajkodásnál megjárja.

[8]) Maholnap mehetek innen tovább.

[1]) A dolgot *Topica*-inak bevezetésében bőven elbeszéli. E szerint egy alkalommal Trebatius Cicerónál Tusculanumban mulatván, a mint ott a könyvtárban kutatna, többek között valami *Aristotelesi Topicák* czimű könyvre is akadván, kérdezte Cicerót, mi annak tartalma; s miután ez neki megmondta, hogy benne a szónoki *argumentumok* mikénti feltalálása iránt adatnak utasitások, kérte Cicerótól a könyvet. De Cic. attól megválni nem akart, hanem azt tanácsolta Trebatiusnak, hogy tanulmányozza magától Aristoteles könyveit, vagy vegyen belőlök oktatást valami ügyes rhetortól. Mire Trebatius azzal felelt, hogy előtte Aristoteles előadása nagyon homályos, s hogy azt rhetora sem érti. És mivel a könyvért később is több ízben zaklatta Cicerót, ez őt utóbb, midőn Veliában Trebatius házánál

most távollétedben adósod maradni nem tudtam. Ugyanis mihelyest Veliából hajón elindúltam, az *aristotelesi topikák* írásához fogtam, miután maga a város, melly téged olly igen szeret, ösztönözött erre. A munkát megküldtem Rhegiumból neked. Olly világosan van írva, ahogy csak illy tárgyról írni lehető volt. Ha mégis egy és más homályosnak tetszenék előtted; nem kell felejtened, hogy semmi tudományt pusztán olvasásból, magyarázat s bizonyos gyakorlat nélkűl, egyszerre meg nem érthetni. Nem szükség messzire mennünk. Vallyon a ti polgárjogotokat meglehet-e könyvekből tanúlni? mellyek, bár nagy számmal vannak, de mégis tanitót és begyakorlást kivánnak. Jóllehet ha figyelmesen s többször olvasgatod, magadtól mindent úgy felfogsz, hogy bizonyosan megérthetd. Hanem azt, hogy valami adott kérdésnél mindjárt az illető helyekre találhass, gyakorlat által fogod elérni. Ebben, ha épségben haza jutok, és otthon is a dolgokat ép karban találom, majd befogva tartalak én [2]).

Rhegiumból, quintilis 28-kán, 709.

F. XI. 3. LXXXI. 765.

Brutus és Cassius praetorok Antonius consulnak üdvet!

Ha jól vagy, örvendünk. Vettük leveledet, melly edictumodhoz egészen hasonló [1]). Sértő, fenye-

megszállott, a dolog eszébe jutván, azzal akarta kielégítni, hogy a megtagadott és most kezénél nem levő könyv helyett, maga írt tengeri útjában *Topica* czim alatt Trebatius számára és hozzá intézve, hasonló tartalmú művet, melly a mi számunkra is máig fenmaradt.

[2]) Előveszlek a leczkékkel.

[1]) Antoniusnak ez edictumát nem ösmerjük; mert az mit decemberben adott ki, egészen más.

gető, a minőt hozzánk intézned épen nem vala illendő. Mi részünkről, Antonius, semmi bántalommal nem illettünk téged, s nem hittük, hogy azon megtalálj ütközni, ha mi mint praetorok és illy állású egyének valamit edictum útján követelünk a consultól [2]). Ha neheztelsz, hogy ezt tenni mertük: engedd sajnálnunk, hogy egy Brutus és Cassius ennyire sincsenek méltatva általad. Miután tagadod, hogy a katonaszedések, pénzkövetelések, hadak megkisértései s tengeren túl küldött izenetek [3]) miatt panaszkodtál volna: hiszszük ugyan neked, hogy ezt legjobb lélekkel cselekszed, hanem sem a mondottakból részünkről semmit el nem ismerünk, mind tőled csodáljuk, hogy bár ezekről hallgattál, boszúságodat nem birtad annyira fékezni, hogy Caesar halálát szemünkre ne lobbantsd. Az pedig, magad itéld meg, mi módon tűrhető, hogy praetoroknak ne legyen szabad, a jó egyetértés s szabadság kedvéért, jogukról edictum által rendelkezhetni [4]), a nélkül, hogy a consul fegyverrel fenyegetődzék. Az ebben bizakodással minket ugyan meg nem fogsz ijjesztni. Mert az hozzánk nem illő s nem is fér, hogy lelkünk akármi veszély előtt meghajoljon; de egy Antonius

---

[2]) Kivánták pedig egy hirdetményökben, hogy mint tisztviselők, kiknek engedelem nélkül tiz napnál tovább a fővárostól távol lenni szabad nem volt, azontúl is a consulok beleegyeztével kinn maradhassanak.

[3]) Mellyek által a parthusok ellen Caesartól már előre kiküldött macedoniai hat legiót akarták részökre megnyerni; Asiában Trebonius, Bithyniában Tullius Cimber vezérükkel együtt.

[4]) Hogy t. i. hivatalos jogaikkal nem élve egy ideig a várostól távol lehessenek a béke kedvéért. Mert Brutus s Cassius azért akartak rövid időre Rómától félrevonúlni, nehogy ott jelenlétökkel a Caesar megölésének első benyomása alatt a pártok közt támadható lázas kitörésre alkalmat nyujtsanak.

sem követelheti, hogy azoknak parancsoljon, kiknek köszöni, hogy maga szabad [5]). Nálunk, ha egyéb ösztönözne is arra, hogy polgárháborút kelteni akarjunk, leveledet semmi sikere sem lenne; mert szabad férjfiak a fenyegető szavára semmit nem adnak. De te jól is tudod, hogy minket semmire hajtani nem lehet s talán azért beszélsz fenyegető hangon, hogy megfontoltságunk félelemnek tessék. Részünkről olly érzelemmel vagyunk, hogy mi téged egy szabad köztársaságban nagynak s tiszteltnek látni kivánunk; semmi ellenségeskedésekre ki nem hívunk; de azért szabadságunkat barátságodnál többre becsüljük. Jól megfontold, mibe vágsz és minek felelhetsz meg s ne azt nézd, Caesar meddig élt, hanem milly rövid ideig uralkodhatott [6]). Mi kérjük az isteneket, hogy terveid a köztársaságra s magadra nézve is üdvösek legyenek, vagy ellenkező esetben óhajtjuk, hogy azok a megmentett s diszlő köztársaságban minél kevesebb károdra váljanak.

Sextilis 4-kén, 709.

A. XVI. 6. LXXXII. 766.

Cicero Atticusnak üdvet!

Még eddig [mert már Vibóba értem Sicához [1])] inkább kényelmesen, mintsem gyorsan hajóztam —

---

[5]) Hogy megmenekült Caesar uralma alól.

[6]) Miután t. i. Pompeius fijait Hispaniában legyőzte, csupán öt hónapig élt még. Megjött octoberben s megöletett martiushó 15-kén.

[1]) Kinél száműzetése alatt is megfordúlt. V ö. az 55-ik lev.

evezve jobbára, mivel semmi előszelek [2]). Ez annyiban szerencse volt, mert két öblön, a paestumin és vibóin kellett áltkelni s mindeniken egyarányos vitorlákkal [3]) keltünk át. Igy tehát Pompeianumból nyolczad napra érkeztem Sicához, miután egy napig Veliában megállapodtam, hol magamat Testánknál [4]) igen jól éreztem s szivesebben, kivált az ő távolléte alatt, fogadtatnom sem lehetett. Innét aztán 24-kén Sicához jutottam. Természetesen, itt úgy vagyok, mint otthon. Azért rá szántam még a következő napot is [5]). De föltettem, hogy ha Rhegiumba érek, ott minden esetre [mert hosszas hajózás áll előttem] gondolóra veszem, szállító-hajóval menjek-e Patraebe, vagy evezős bárkán a tarentumi Leucopetrának s onnan Corcyrába; és ha tehervontatóval: mindjárt a tengerszorosból, avagy Syracusából-e. Ez iránt majd írok neked Rhegiumból. Megvallom, Atticus, gyakran szólok igy magamhoz: *mi haszna tetted útadat* [6])*?*... Ah mért veled nem lehetek? mért Italia gyöngyeit, villácskáimat nem látom? Már ez több a soknál. Veled nem lennem, s még szöknöm! És talán a veszély elől? De hisz az, ha nem csalódom,

---

[2]) *Prodromi.* Kánikulát megelőzni szokott éjszaki szelek. *Sexto Idus julii prodromi flare incipiunt.* Colum. XI. 2. *Caniculae exortum diebus octo ferme aquilones antecedunt, quos prodromos appellant.* Plin. Hist. Nat. II. 47.

[3]) *Pedibus aequis.* Az mit Virgiliusnál *(Aen. IV. v. 587)* az *aequatis velis* jelent; mikor t. i. a vitorlák a hajó mindenik oldalán egyformán igazittatnak, mi is kedvező szél alkalmával szokott történni. Mivel itt a *pedes* alatt a vitorlák szegleteiről lecsüngő kötelek értetnek, mellyek által rajtok forditás tétetik.

[4]) Vagy is inkább csak házánál, mert mikor oda szállt, Testa maga nem volt ottan. V. ö. a 763-ik lev. 1-ső jegyz. Mások Testa helyett Thalnát írnak, de rosszúl.

[5]) Azaz: még holnap is itt fogok maradni.

[6]) E verset a 731-ik levélben is már használta.

most legalább, korántsem forog fenn. Ellenben a te szózatod épen arra idéz vissza [7]). Mert azt irod, elútazásomat égig magasztalják, de csak úgy, ha január 1-ére megjövök; a min bizonynyal iparkodni is fogok. Mert én félelem között is jobb szeretek lenni otthon, mint félelem nélkül a te Athenaedben. Hanem lesd ki mégis, mire czéloznak ők ezzel és vagy ird meg nekem, vagy — mit még inkább szeszeretnék — hozd hírül magad. Ennyit erről.

Vedd, kérlek, jó néven, ha olly tárgyban kereslek meg, miről tudom, hogy jobban sziveden fekszik, mintsem enmagamnak. Hozd, az istenekért, adósságaimat tisztába s fizesd ki. Szép kinnlevő öszvegecskét hagytam hátra. Különösen utána kell látni, hogy az örököstársaknak a *cluviusféle* részért Sextilis 1-én meg legyen fizetve. Publiliussal meglátod mint lesz szükség bánni. Neki nem illő sürgetni miután én jogommal nem élek; hanem azért őt is végkép kielégittetni akarom. Terentiát pedig, mondjam-e, hogy még a határnap előtt is, ha teheted. Sőt ha, mint remélem, maholnap Epirusba jössz, kérlek, hogy a mivel jótállásképen tartozom, előbb ellásd, végkép tisztába hozd és kifizetve hagyd. De erről is elég; sőt félek, neked már sok is. Most halld gondatlanságomat. Munkámat a *Dicsőségről* megküldöttem neked; hanem benne az az előszó van, a melly az *Akademicák* III-dik könyvében. Ez onnét származott, mert egy csomó előbeszédem van. Ebből szoktam választani, mikor valami munkát készitek. Nem emlékezvén, hogy már a *Tusculanumban* ez előbeszédet használtam, belöktem azt e könyvbe

[7]) A legveszélyesb időre hivsz haza.

is, mellyet neked küldék. Azomban midőn a hajón az Akademicákat olvasám, észrevettem tévedésemet. Azért mindjárt egy új előszót firkanték, s küldöm itt neked. Vágd ki amazt s ezt ragaszd helyébe. Piliát s Atticát, az én gyönyörűségeimet s szerelmeimet üdvözöld nevemben.

Vibóban, quintilis 25-kén, 709.

A. XVI. 7. LXXXIII. 767.

Cicero Atticusnak üdvet!

Midőn sextilis 6-ik napján elindúlván Leucopetrától [mert innét vágtam át] körűlbelől 300 stadiumot haladtam, egy erős déli szél által ismét Leucopetrához visszaverettem. Míg itt a szél után vártam, [mert Valeriusunk villájában lévén, meghitt körben s jól érzém magamat] némelly rhegiumi kitűnő emberek jöttek oda, egyenest Rómából érkezve s közttök Brutusunknak egy vendégbarátja, ki Brutust Nápolyban hagyta. Beszélék a Brutus és Cassius edictumát s hogy 1-én népes tanácsűlés leend; hogy Brutus s Cassius levelet küldöttek a consularisok- s praetoriusokhoz, kérvén őket a megjelenésre [1]). Mondák, nagy a remény, hogy Antonius kész lesz engedni; hogy a dolog kiegyenlitődik; hogy a mieink Rómába visszatérnek. Hozzá tevék azt is, hogy engem óhajtnak és kárhoztatnak egy kissé. A miket én hallván, legkisebb habozás nélkül lemondtam útazási tervemről [2]), mihez biz' énnekem előbb sem volt kedvem. De midőn leveledet olvas-

[1]) A tanácsülésben.

[2]) Mit a levél elejétől eddig mond, mindazt csaknem szórúl szóra így beszéli el I. Philippicája 3-ik fejezetében is.

tam, mondhatom, bámúltam, hogy eddigi nézetedet úgy megváltoztattad [3]; azomban gondolom, nem ok nélkül lesz ez. Mert ha mindjárt elútazásomnak javaslója s inditója nem voltál is, de bizonynyal helyeslője valál, csakhogy január 1-én Rómában legyek. Ebből az lőn, hogy míg kevesb veszély mutatkozott, távol valék és most a láng közepébe megyek vissza. Hanem ha ez nem eszélyesen történt is, te azért érette szemrehányást nem érdemelsz; először, mivel akaratommal történt; másodszor, mert ha te javaslád vala is, tartozik-e az, ki tanácsot ád, egyébért felelni, mint a jó szándékért? Azon nem győztem csak bámúlni eléggé, a midőn azt irod: *jöszte hát, a kinek olly könnyü a halál* [4]; *te hagynád el a hont?* Nemde elhagytam-e? vagy hitted te akkor, hogy elhagyom? Nemcsak hogy nem tiltottad azt, de helyeselted is. Még nagyobb a többi. *Jó lenne egy nyilatkozványt faragnod ki hozzám, hogy ezt tenned szükséges volt.* Ugyanúgy-e édes Atticusom? S hát az én tettem mentségre szorúlt, még pedig te nálad, ki azt olly rendkivűl helyeselted? Jól van; elkészitem azt a védíratot; hanem azok valamellyikéhez, kiknek akarata s lebeszélése ellen mentem el [5]. Noha mi szükség már a nyilatkozatra? Akkor kellett volna, ha szándékomnál maradok. Ámde épen ez nem mutat állhatatosságra. Soha [pedig sok van írva erről] egy tudós sem mondta a szándék-megváltoztatást állha-

---

[3]) Előbb helyeselvén, most meg kárhoztatván eljövetelemet.

[4]) Talán Cicerónak ime nyilatkozatára czélozott Atticus: *Profecto mors tum aequissimo animo oppetitur, quum suis se laudibus vita occidens consolari potest. Nemo parum diu vixit, qui virtutis perfectae perfecto functus est munere.* Tuscul. lib. I. cap. 45.

[5]) Fogom ezt az iratot intézni.

tatlanságnak. És aztán ez: *mert ha Phaedrus barátunk tette volna ezt* [6]), *kész lenne a mentség; de most mit felelünk?* Hát az én tettem ollyan volt, mellyet egy Cato előtt is [7]) ne igazolhatnék? — szégyennel és gyalázattal teljes? Bár eleinte nézted volna ollyannak! Akkor nekem, szokás szerint, Catóm lettél volna. Végre a legkellemetlenebb ez: *mert Brutusunk hallgat,* azaz, nem mer illy koros embert inteni. Mást nem gondolhatok, hogy e szavaiddal jelenteni akarj s bizonynyal úgy is van. Mert mikor Sextilis 17-kén Veliába értem, Brutus meghallotta. Ott volt hajóival a Hales folyónál, Veliától három mértföldnyire. Azonnal a szárazon hozzám jött. S egek ura! szörnyű örömében megtérésem, vagy inkább megfordúlásom [8]) felett, mint kiöntötte előttem mind azt, a mivel hallgatott! Tüstént eszembe jutottak említett szavaid: *mert Brutusunk hallgat.* Leginkább sajnálta azt, hogy sextilis 1-én a tanácsban ott nem voltam. Pisót [9]) egekig emelte s örömét nyilvánitotta, hogy két súlyos szemrehányást elkerűltem. Egyet, mellyet tudtam, elútazásommal nyakamba háritok, a kétségbeesés s köztársaság itthagyása miatt; mert sirva panaszkodtak előttem, kikkel gyors visszatértemet el nem hitethettem; másikat, melly végett Brutus és a vele levők [kik számosan voltak] örűltek, hogy elkerűlhettem ezt a szemrehányást; mert azt hitték, az olympiai játékokra

[6]) Mint epicureus, ki a legfőbb jót a gyönyörben helyezi s a politikával foglalkozást bölcshöz nem illőnek tartja.

[7]) Ki a legszigorúbb stoicus volt.

[8]) Azaz: hogy szándékomat az elútazás iránt megváltoztattam.

[9]) Érti L. Calpurnius Pisót, Caesar apósát, ki Sext. 1-én mérgesen kikelt volt Antonius ellen, Cic. távollétében.

megyek [10]). Már ez a köztársaságnak bármelly állapotában is legrútabb, a jelenben pedig menthetetlen fogott volna lenni. S én a szélnek hallatlan hálával tartozom, hogy engem e nagy szégyentől megmentett. Im ezek visszatértem okai; mellyek alaposak és fontosak ugyan; de nem alaposabb egy is, mint mit szinte magad egy más leveledben így emlitsz: *intézkedjél, hogy ha kinek valamivel adósa vagy, legyen honnét fizetni; mert iszonyú bajjal jár a kölcsön, a háborútóli félelem miatt.* A tenger-szoros közepén olvastam e leveledet; úgy hogy ki nem találhattam, mint lehessen intézkednem, hacsak személyesen nem védem magamat. Hanem erről elég. A többit majd szóval. Antonius edictumát olvastam Brutustól; úgy ezekét [11]) amaz ellen, melly pompásan van írva. Hanem hogy ez edictumok mit érnek és mire czéloznak, teljességgel át nem látom. S én most nem a közűgy fölkarolásáért megyek haza, mint Brutus gondolja. Mert hát mit lehetne tenni? Van-e, ki Pisóval egyetértsen? Visszatért-e maga másnap? Hanem hát, mint mondják, nem kell már illy korban a sírtól messze távozni. De, kérlek az égre, mit hallék Brutustól? Azt mondá, te irtad neki, hogy Piliát a szélhüdés kerűlgeti. Szörnyen megdöbbentem; noha ugyanő szerinte, azt is irtad volna, reméled, jobban lesz. Szívemből óhajtam, úgy legyen. Köszöntsd nevemben őt s a kedves Atticát számtalanszor. Hajózás közben irtam ezt, menve Pompeianum felé.

Sextilis 19-kén, 709.

[10]) Görögországba.

[11]) Brutusét és Cassiusét.

F. X. 1. LXXXIV. 768.

Cicero Plancusnak [1]).

Sem távollétemben, mikor Görögországba elmentem, sem mióta útamból a köztársaság szózata visszahítt, soha nyugtom nem volt Antonius miatt, kinek nem felfúvalkodottsága [hisz ez közönséges vétek], hanem iszonyatossága olly nagy, hogy nemcsak szót, de még arczot is szabadot senkitől eltűrni nem tud. Azért a legnagyobb aggódásban vagyok; nem ugyan saját éltemért, mellynek akár éveimmel, akár tetteimmel, akár [ha ez is a dologhoz tartozik] dicsőségemmel is már elegettettem; hanem a hon nyugtalanít és főkép consulságod várása, Plancusom, melly még olly messze van, hogy imádkoznunk kell, vajha lehessen még a köztársaság életét [2]) addig nyújtanunk. Mert mi remény lehet olly köztársasághoz, mellyben a legszemtelenebb s féktelenebb ember fegyverei által el van nyomva minden? s hol sem tanács, sem nép semmi hatalommal nem bír; sem törvény, sem bíróság, sem általában a polgárzatnak legkisebb árnyéka, vagy nyoma sincs? Azomban mivel úgy hiszem, hozzád minden újság megküldetik, nem szükség egyenként írnom a tárgyakról. Hanem barátságom, mellyet gyermekkorom óta nemcsak fentartottam, de még növeltem is, magával hozza azt, miszerint intselek s buzditsalak, hogy minden gondodat és gondolatodat a köztársaságra

[1]) L. Munatius Plancus, ki egykor Caesarnak legatusa volt s most Innenső Galliában mint hadparancsnok működött.

[2]) Hogy ezt s nem, mint Schütz megjegyzi, a *maga életét* érti, a mindjárt utána következőkből kitetszik. F.

forditsd, melly ha még a te idődig el talál húzódni [3]), könnyü lészen a kormányzat. Hanem hogy elhúzódhassék, ahoz nagy ügyelet és szerencse is kell. Egyébiránt úgy remélem, mind hozzád előbb leend szerencsénk [4]), mind én azon fölül, mit a köz jóért tenni tartozom, előmenteden is úgy fogok dolgozni, hogy minden eszemet, részvétemet, készségemet, munkámat, fáradságomat, szorgalmamat gyarapitásodra forditom. S azt hiszem, ez úton nemcsak a köztársaságnak, melly előttem legdrágább, hanem barátságunknak is, mellyet szerintem szentül fenn kell tartanunk, elegetteendek. Hogy Furniusunkat [5]) annyira becsülöd, mint nemes jelleme s érdeme kivánja, azon nincs mit csodálkoznom, hanem örülök s kivánom, légy meggyőződve a felől, hogy a mi jó véleményben s szivességben őt részeltetended, mindazt úgy magamra veszem, mintha egyenesen velem éreztetted volna.

Rómában, september végén, 709.

F. XI. 4. LXXXV. 769.

D. Brutus imperator s választott consul Cicerónak üdvet!

Ha irántam való hajlandóságodról kétkedném, hosszasan kérnélek, gyámolitsd méltóságomat [1]). De valóban mint magammal elhitettem, úgy van; én neked szíveden fekszem. Hadammal az alp-lakókig

---

[3]) T. i. a te consulságodig. Ez is igazolja a 2-ik jegyzetbeli észrevételünket. F.

[4]) Hogy consulunknak láthatunk.

[5]) Plancus legatusa, Cic. barátja, kiről már a 225-ik levélben is szó volt.

[1]) Eszközöld, hogy a tanács [illegible]

nyomúltam; nem annyira imperator-czim után kapkodván, mint inkább a katonák kedvét tölteni s őket úgyünk védésére megedzni kivánván; mit úgy látszik, el is értem. Mert mind bőkezűségemet, mind bátorságomat tapasztalták. A legharcziasb népekkel háborút viseltem; sok várakat elfoglaltam, sokakat elpusztitottam. A tanácshoz nem ok nélkül írtam [2]). Segíts szavazatoddal bennünket; mit hogyha teendesz, nagy mértékben fogsz a köz jónak szolgálni.

Innenső Galliában, september végén, 709.

F. XII. 2. LXXXVI. 770.

M. T. Cicero C. Cassiusnak sok üdvet!

Szörnyen örülök, hogy neked szavazatom és beszédem [1]) tetszik; mit ha többször lehetne használnom, nem nagy dologba kerülne a szabadságot és a köztársaságot visszaszereznünk. De az az őrült, átkozott s még annál is, kiben, mondod, a legnagyobb gonosztevő öletett meg, gonosztévőbb ember vérontásra keres alkalmat s nem egyébért fogja reám, hogy Caesar megölésének súgallója én voltam, mint hogy a veteranusok ellenem felingereltessenek. Hanem én e veszélytől meg nem ijjedek, hogyha dicső tettetekből nekem is juttat érdemet. Azért is sem Piso [2]), ki ellene első kelt ki, sem én, ki harmincz nap múlva szintezt tevém, sem P. Servilius [3]), ki utánam következett, a tanácsba bízton nem mehe-

[2]) Igényem van suplicatióra.

[1]) Nem mint Manutius véli, II-ik Philippicája értendő, mellyet csak irásban adott ki, de el nem mondott, hanem az első, mellyre Antonius a választ Metellus villáján főzte ki.

[2]) V. ö. a 767-ik lev. 9-ik jegyz.

[3]) Annak az Isauricusnak fija, a ki 705-ben Caesarral együtt

tünk. Mert ez a gladiator öldöklést szomjaz és azt september 19-kén rajtam akarta kezdeni [4]). S erre felkészűlve jött meg, mikor a Metellus villájában több napig egy értekezésen dolgozott. De milly értekezés lehetett az, tivornyák s bor mellett? A honnét, mint már neked megirtam, mindenki előtt úgy tetszett, mintha szokás szerint ökrendene inkább, mintsem szónokolna. És így, a mint irod, hogy szerinted tekintélyem s szónoklatom által eszközölhető valami, mennyire illy nehéz körűlmények köztt lehető, eszközöltetett is egy kevés. Mert látja a római nép, hogy három consularis egyén van, kiknek azért, mert mit a köztársaságra nézve jónak találtak, szabadon kimondták, a tanácsban biztosan megjelenni nem lehet. De ennél többet ne is várj. Mert sógorod [5]) az új rokonságban [6]) gyönyörködik, azért már nem barátja a játékoknak s testvéred végetlen tapsa [7]) miatt tépelődik. A másik sógor [8]) is Caesar egy új jegyzékével le van kenyerezve. De ezek tűrhetők: az kiállhatlan, hogy van, a ki arra számol,

---

consul volt.

[4]) Antonius ráparancsolt Ciceróra, hogy a sept. 19-én tartandó tanácsülésben okvetlenül megjelenjen s mert Cic. meg nem jelent, ellene ez úttal egy gyalázatos beszédet tartott; erre készítette Cic. a II-ik Philippicát, de el nem mondotta. V. ö. az 1-ső jegyz.

[5]) M. Lepidus. M. Brutus egy nővére ennek, másik C. Cassiusnak volt hitvese.

[6]) Mellybe Antoniussal jött az által, hogy fijával ennek lyányát vetette el. *Dio Cass. XLIV.*

[7]) Az, mellyhez testvére *L. Cassius* maga sem tudta hogy jutott s a mellyet ezért Cic. más helyen *furcsának* mondott. V. ö. a 688-ik lev. 2-ik jegyz.

[8]) Nem tudni, kit ért alatta. Antonius ennek részére is Caesar pénzeiből, a felőlök koholt hamis okiratok után juttatott valamit.

miszerint a ti esztendőtökben [9]) fijából consul lesz [10]) s ez okból e rabló iránt hódolatot mutat. Mivel L. Cotta [11]) barátom, mint mondja, némi fatalis kétségbeesés miatt, keveset megy a tanácsba. L. Caesar [12]), jó s erélyes hazafit, gyengélkedése gátolja. Ser. Sulpicius, kinek mind tekintélye nagy, mind érzelme is igen jó, nincs itt. A többi consularisokat meg, kivéve a megválasztottakat, megbocsáss, számba sem veszem. Im ezek a köz tanácskozásnál a tényezők. E szám jó körülmények között is csekély volna, hát még az illy veszettekben? És így minden remény bennetek van. De ha azért vagytok távol, hogy bátorságban legyetek, bennetek sincs; ha pedig valami hiretekhez méltót terveztek: kívánom, javunkra szolgáljon. S ha nem úgy volna is: azért a köztársaság maholnap visszaszerzi jogát általatok. Én a tieidről sem most, sem jövőben el nem felejtkezem. Akár megkeresnek, akár sem, szivességem, hűségem be lesz bizonyítva irántad.

Rómában, september végén, 709.

F. XII. 3. LXXXVII. 771.

M. T. Cicero C. Cassiusnak sok üdvet!

Barátod [1]) az őrültséget napról napra messzebb viszi. Elsőben is a szoborra [2]), mellyet a forumon

---

[9]) Azaz két év múlva, mikor a consulság rátok kerül. Mert most Brutus és Cassius már praetorok lévén, törvény szerint a harmadik évre consulságért pályázhattak.

[10]) Meglehet az Antonius nászává lett M. Lepidust kell érteni. V. ö. az 5 és 6-ik jegyz.

[11]) Aurelius, ki Cic. előtt két évvel előbb volt consul.

[12]) Antonius nagybátyja.

[1]) Ironice Antoniust érti.

[2]) Caesaréra.

emeltetett, ezt iratá: *a legjóltevőbb atyának;* hogy ne csak orgyilkosoknak, hanem még apagyilkosoknak is nézessetek. *Nézessünk*, kelle vala mondanom. Mert ez az őrűlt azt vallja, hogy gyönyörű tetteteknek [3]) én valék vezére. Bár voltam volna igazán: most nekünk nem alkalmatlankodnék. Hanem ezért ti feleltek és miután ez el lőn múlasztva, bárcsak tudnék nektek valami tanácsot adni. De magamra nézve sem tudom, mit tegyek. Mert mit lehet az erőszak ellen erőszak nélkűl kezdeni? S az ő egész szándékuk az, hogy Caesar halálát megboszúlják. A honnét midőn october 2-kán Canutius [4]) által a népgyűlésbe fölvezettetett [5]), rútul ment ugyan onnan el; de mégis a hon megmentőiről ollyanokat mondott, miket csak árúlóiról kellene mondani. Rólam pedig tartózkodás nélkűl kimondá, hogy ti mindent tanácsomból tettetek s tesz Canutius is. Egyebek mint állnak, megitélhetd abból, hogy legatusodtól [6]) az útiköltséget [7]) elhúzták. Mit gondolsz, mint okoskodnak, midőn ezt teszik? *Hogy az ellenség számára vitetnék.* Óh be nyomorúlt állapot! Az urat tűrni nem tudtuk: s szolgatársunknak [8]) szolgái vagyunk. Mind-e mellett nekem, óhajtásom inkább, mint reményem szerint, most is nyújt kilátást a te vitézséged. De hol vannak a seregek? Egyébiránt jobbszeretem, ha

---

[3]) Érti Caesar megölését.

[4]) Néptribun, kit később, mikor Antonius Perusiát éhség miatt föladta, Octavianus öletett meg. *Brut. 56. Vell. II. cap. 64. Sveton. de Clar. Rhet.*

[5]) T. i. Antonius.

[6]) Mert Cassius ekkor Syria proconsula volt.

[7]) Melly rendesen a legatusoknak a kincstárból fizettetni szokott.

magaddal tanácskozol, mintsem az én beszédimre hallgatsz. Élj szerencsésen.

Rómában, october 7-ke körül, 709.

F. XII. 23. LXXXVIII. 772.

M. T. Cicero P. Cornificiusnak [1]) üdvet!

Parancsnokságod mivoltát és provinciád állását egészen lerajzolta előttem Stratorius [2]). Be sok kiállhatatlan van mindenütt! Hanem neked, minél magasabb állásod, annál kevésbbé lehet eltűrnöd, a mi veled történt [3]). És azt, mit nemes gondolkozásod s érzelmednél fogva higgadtan viselsz, nem illő meg nem torlanod, bár rajta búsulnod nem kell is. De erről majd később. A fővárosi újságok, bizonyosan tudom, megküldetnek hozzád. Mit ha föl nem tennék, magam megirnám azokat s jelesen Caesar Octavianus kisérletét; ki ellen, mint a sokaság véli, Antonius azért koholta a vádat [4]), hogy majd az ifjúnak pénzére törhessen. Azomban az eszes és jobb érzelmű egyének nemcsak hiszik a dolgot, hanem helyeslik is. Szóval, sokat várnak tőle. Az felőle a vélemény, hogy nincs mit a becsületért s dicsőségért elkövetni kész ne lenne. Antonius barátunk ellenben olly nagy útálatban látja magát lenni, hogy ámbár a gyilkosokat házánál megfogta, a dolgot napfényre hozni nem merte. October 9-kén Brundisiumba ment

---

[1]) Ki most Afrikában proconsuloskodott. Lásd: a *Tört. Mut.*

[2]) Legatusa vagy quaestora Cornificiusnak, ki őt Afrikából megbízásokkal küldte Rómába. Előjön még egyszer alább a 830-ik levélben.

[3]) Hogy t. i. Antonius Calvisiust jelölte ki helyedbe a provinciába.

[4]) Mintha t. i. őt Octavianus többek biztatása után, bérlett orgyilkosok által kivégeztetni akarná.

ama négy macedoniai legió elé [5]), mellyeket magának pénzzel megnyerni, a fővárosba behozni s nyakunkra ültetni akar. Előtted a köztársaság képe, ha táborok között lehet köztársaság. E tekintetben gyakorta sajnálom sorsodat, hogy korodnál fogva az ép s egészséges köztársaságnak még legkisebb részét sem lehetett izlelned. És eddig legalább remélni szabad volt; most még attól is meg vagyunk fosztva. Mert mi remény lehet akkor, midőn Antonius népgyűlésben azt meri mondani, hogy Canutius magának ollyanoknál keres helyet [6]), a kiknek, míg ő él, az álladalomban magoknak sincs helyök. Hogy részemről valamint ezt, úgy mind azt, mi egy halandón történhetik, annyira eltűröm, nagy részben a philosophiának köszönöm, melly engem nemcsak a nyughatatlanságtól megóv, hanem a sors minden támadása ellen is fölfegyverz. S neked is javaslom, ezt tedd és semmit miben hibád nincs, szerencsétlenségeid közé ne számits. Azomban te mindezt jobban fogod tudni. Stratoriusunknak, kit mindig becsültem, különösen dolgaidban végtelen hűségét, szorgalmát és belátását tapasztaltam. Egészségedre gonddal légy; ennél kedvesebbet rám nézve nem tehetsz.

Rómában, october közepén, 709.

---

[5]) Mellyekről már többször volt szó. Ezekből kettő az ugy neveztt *Martia* és *Quarta* nem hozzá, hanem Octavianushoz állott (786-ik lev.) és csak a II-ik s XXXV-ik számot viselő szegődött volt mellé s harczolt is zászlaja alatt a mutinai csatában. V. ö. a 830-ik lev.

[6]) Az a Canutius néptribun, ki a föntebbi levélben említtetik s ki most Antonius ellen, később mellette dolgozott.

F. X. 2. LXXXIX. 773.

Cicero Plancusnak üdvet!

Részvétem megtiszteltetésednél, viszonyunknál fogva, nem hiányzik vala, hahogy a tanácsban vagy biztosan, vagy becsűlettel megjelenhettem volna [1]). De sem egy a köz űgyekben szabadon nyilatkozónak a fegyver nagy fegytelensége köztt veszély nélkűl forogni nem lehet; sem méltóságomhoz illőnek nem látom, a köz űgyhez szólani ott, hol a fegyveresek [2]) jobban s közelebbről hallgatnak rám, mint a senatorok. De azért magán űgyekben sem szolgálatomnak, sem buzgóságomnak semmi hiját nem látandod; sőt köz űgyekben is, ha valami ollyan kerűl elő, minél ott lennem szükséges, soha, még veszélyemmel is, méltóságod iránt részvétlen nem leszek. Olly tárgyaknál pedig, mellyek ha távol vagyok is, szintúgy elintéztethetnek, engedd kérlek, hogy személyes bátorságom s méltóságom iránt tekintettel legyek.

Rómában, october közepén, 709.

A. XV. 13. XC. 774.

Cicero Atticusnak üdvet!

25-kén két levelet vettem tőled. Előbb hát az elsőre felelek. Egyetértek veled, hogy sem vezérek

---

[1]) Mit akart Plancus Cic. által a tanácstól magának kinyerni, nem tudatik; de hogy nem valami nagy dolog lehetett, alább a levélből kitetszik, hol azt Cic. csak *magán űgynek* mondja.

[2]) A katonák, kikkel Antonius a curiát ülés alkalmával körűlvétette.

ne legyünk [1]), sem hadsereget ne gyűjtsünk; de azért segítsünk.

A beszédet küldöm neked [2]). Megőrizned, vagy közzé tenned, akaratodtól függ. Csakhogy mikor lesz az, midőn kibocsáthatónak véled?

A fegyvernyugvást [3]), mellyet említesz, én lehetőnek nem látom. — A válaszszal jobb hallgatni [4]) s szándékom ezt tenni. — Irod, a legiók [5]) Brundisiumba érkeztek. Ti előbb tudhattok mindent. Közöld tehát, mit csak hallani fogsz.

A Varro *Dialogusát* várom. — A *Heraclidiát* [6]) már helyeslem, kivált midőn benne olly nagy kedved telik; de szeretném tudni, millyent kívánsz. Mint hozzád ez előtt — vagy igen! (mivel így jobb szereted) *előbb* irtam volt, mondhatom, hogy az irásra készebbé tettél. Mert véleményedhez, mellyet már ismertem, Peducaeus tekintélyét adád, s ez előttem nagy és különösen fontos. Rajta leszek tehát, hogy szorgalmam s munkásságom körül fogyatkozást ne láss. — Vectenust és Faberiust, mint kívánod, czirolgatom. Clodiusról [7]) semmi rosszat nem gondolok, hanem azért [8]) — — — bár az gyalázatos dolog lenne tőle [9]).

---

[1]) Octavianus pártjánál.

[2]) Érti a *II. Philippicát.*

[3]) Antonius irányában a maga részéről; hogy t. i. az ellene izgatással fölhagyjon.

[4]) Nem mondani el nyilván az itt említett beszédet, mellyet Antonius piszkolódó beszédére *II. Philippica* czim alatt készített.

[5]) Az Antonius részére megnyert két macedoniai legió. V. ö. a 772-ik lev. 5-ik jegyz.

[6]) Többször volt róla szó.

[7]) P. Clodius fijáról, ki felől a köztte s Antonius közt váltott levelek a 700-ikhoz vannak A. B. alatt mellékelve.

[8]) Jót nem állok értte.

[9]) Miután okot reá nem adtam.

A szabadság megőrzése iránt, mellynél semmi nem édesebb, veled egyetértek. — S hát Gallus Caniniussal úgy van [10])? Óh gazember [11])! — mert mit mondhatok egyebet? Bezzeg vigyázó Marcellus [12]) s magam is meglehetősen; de mégsem a legvigyázóbb. Előbbi hosszabb leveledre feleltem. Most a rövidebbre s utóbbikra mit felelhetek mást, mint hogy felette kedves volt? A hispaniai ügyek nagyon jól állnak [13]). Csakhogy Balbiliust [14]) vénségem istápját láthassam épségben. Úgy Annianust [15]) is — mert Visellia különös figyelemmel van irántam. S ez még mind szép volna. — Mondod, Brutus felől semmit sem tudsz; hanem Servilia [16]) azt beszéli, hogy M. Scaptius megérkezett és hozzá, ha nem a szokott pompával is, hanem alattomban el fog menni és hogy majd mindent megtudok; mit azonnal közlök. Azomban ugyanő mondja, hogy

---

[10]) Talán, hogy *agyarkodik ellene Antonius*. Valami effélét lehet alatta érteni; mert hogy Gallus Caninius Antoniussal surlódásban volt, Valer. Maximusnál is láthatni: *lib. IV. cap. 2.*

[11]) Érti Antoniust.

[12]) C. Marcellus, ki Lentulussal volt consul. V. ö. a 717-ik lev. hol is azt mi róla itt mondatik, igazolják ime szavak: *kivált midőn írod, hogy Marcellus és mások is eltávoznak.*

[13]) Mert Sext. Pompeius Hispaniában Caesar pártja ellen háborúra készült.

[14]) Úgy látszik e kicsinyitő forma név alatt Balbus *Minort* (*Balbuska* barátját) érti, ki Hispaniában Sext. Pompeius hadánál szolgált.

[15]) Cicerónak valami ösmeretlen kedves embere, kinek Visellia úgy látszik neje volt.

[16]) Közönségesen *Selicia*, némellyeknél *Cilicia* a varians. Egyik sem helyes. Leghihetőbb, hogy Serviliáról, Brutus anyjáról van a szó, ki ekkor Cic. villájához közel vidéken mulatván, tőle hallotta Cic. mit itt mond, hogy t. i. Brutushoz, rokonának M. Scaptiusnak szándéka elmenni, hanem csak titokban, nehogy Brutus holtartózkodását ellenségei megtudják.

Bassustól [17]) egy szolga jött, a ki azt beszéli, az alexandriai legiók [18]) fegyverben vannak, Bassust hivatják [19]), Cassiust várják. Szóval, úgy látszik, a köztársaság még visszaszerezheti jogait. De csak semmit idő előtt! Gyakorlottságukat a rablásban s őrültségöket ismered. — Dolabella derék ember [20]). Ámbár a midőn ezt másodebéd kezdetekor irom hallom, hogy Baiaebe érkezett. Nekem Formianumból irja egy levelében (mellyet a fürdőből kiléptemkor vettem), hogy az útalványozásra nézve mindent megtett [21]). Vectenust vádolja, ki csak gáncsot keres mint az illy embereknek szokása [22]). Azomban azt mondja, hogy az egész ügyet Sextiusunk magára vállalta, a ki pedig nagyon derék ember és jó barátunk is. Hanem én azt kérdem, mit tehet e tárgyban Sextius egyebet, mint akármellyikünk? Ha mégis reményen kivül történnék valami: tudasd velem. Ha ellenben, mint hiszem, az úgy veszve van: megird azt is, az engem megháborítni nem fog.

Én itt philosophálgatok (mit is tehetnék mást?)

---

[17]) Q. Caecilius Bassus, kiről már több izben volt szó. V. ö. a 696-ik lev. 4-ik jegyz.

[18]) Az a négy legio, mellyeket Pompeius és Crassus szétvert hadából Cleopatra Caesar alatt összeszedvén magánál megtartott. Midőn ezen legiókat a Dolabellától utánok küldött A. Allienus kifelé vezetné, Cassius nyolcz legióval őket megtámadta s az egész katonaságot magához áthozta. V. ö. alább a 824-ik lev.

[19]) Kinálkoznak zászlaja alá.

[20]) Ironice.

[21]) Azaz: hogy a kiknél részemre a pénzt, mellyel tartozik, utalványozta, bizonyosan fizetni fognak.

[22]) Azzal menti magát, hogy a terminuskor azért nem fizetett; mert Vectenustól pénzt költsön nem kapott, annyi nehézséget tett mindig. Vectenus t. i. mint bankár jól megnézte, kinek szakállára hitelezzen.

és a *Kötelességeket* derekasan fejtegetem [23]) s verem a fejébe Cicerónak. Mert miről beszéljen inkább atya a fijához? Majd azután másról. Szóval, lesz valami eredménye e vándorlásomnak [24]). — Varro, úgy hiszik, ma, vagy holnap jön meg. Magam pedig Pompeianumba sietek; nem mintha e helynél más szebb lehetne, hanem mivel ott a háborgatók kevesebbet alkalmatlankodnak. — De tudósits, kérlek, miben áll Myrtilus [25]) dolga, mert hallom meglakolt. Kisűlt-e jól, ki által lőn megkapatva? — Épen midőn ezt itt irom, ötlik az eszembe, hogy beszédem [26]) immár kezedhez juthatott. Haj mint félek, mit fogsz felőle itélni. Ámbár mit gondolok vele, ha világot nem lát is míg a köztársaság vissza nincs szerezve. Hogy e részben mit remélek, nem merem megirni.

Puteolanumban, october 25-kén, 709.

A. XVI. 8. XCI. 775.

Cicero Atticusnak üdvet!

Mihelyt tudni fogom, melly nap érkezem meg, közlöm veled. Podgyászaimra kell várnom, mik Anagniából jönnek s cselédeim is betegek. Elsején estve egy levelem érkezett Octavianustól. Nagyokra törekszik. A veteranusokat, kik Casilinumban s Calatiában vannak, mind pártjára hóditotta. Nem is csoda; 500 dénárt ád. Most a többi gyarmatokat

---

[23]) A *De Officiis* czimű munkájában.

[24]) Ezt a kifejezést már fönt a 30-ik levélben is használta.

[25]) Kit s mit kelljen itt érteni: nem bizonyos s találgatni sem érdemes. Meglehet Myrtilus Antonius szolgája volt, ki által őt Octavius állítólag kivégeztetni akarta volna és ki a tetten rajta kapatott.

[26]) II-ik Philippicája.

akarja bejárni. Egyenesen az a czélja, hogy vezérkedése alatt folytattassék a háború Antonius ellen. És így látom, kevés napok múlva már fegyverben leszünk. De ki után fogunk menni? Tekintsd nevét [1]; tekintsd korát. S először is, tőlem azt kívánja, hogy velem vagy Capuában, vagy Capuától nem messze titokban értekezhessék. Már az gyermekség, ha hiszi, hogy ez titkon megeshetik. Eszére adtam levélben, hogy ez sem nem szükség, sem nem is lehető. Caecinát, egy volaterraei meghittét küldé vala hozzám, ki is e hireket hozta: hogy Antonius az *Alauda*-legióval [2] a fővárosnak tart [3], a municipiumokra sarczokat vet és a legiót hadi rendben vezeti. Tanakodik (Octavianus), vallyon a 3000 koronczczal Róma felé indúljon-e, vagy hogy Capuát tartsa megszállva s bevágja az útat az érkező Antonius előtt; vagy hogy ama három macedóniai legióhoz [4] menjen, mellyekről reméli, hogy övéi lesznek és mellyek útjokat a felső tenger hosszában teszik. Mert ezek Antoniustól (mint legalább ő beszéli) az adományt elfogadni nem akarták, hanem őt nagy szitkokkal illették [5] s beszéde közben ott hagyták.

---

[1]) Ki Caesar nevét viseli, s olly fiatal — még úgy szólván gyermek.

[2]) *Legione alaudarum.* Caesar azon legiókhoz, mellyeket a köztársaságtól általvett, maga költségén is állitott még nehányat, jelesen egyet a *transalpinus gallusokból*, mellyet római módra szervezett és mert benne a katonák búbos vagy tarajos föveget viseltek, innét a gallus nyelvből eredett *alauda* szó után *Legio Alaudarum*nak keresztelt, s később általában polgárjoggal ajándékozott meg. Lásd: *Sveton. in Jul. Caes. cap. 24. Plin. Hist. Nat. XI. 37.*

[3]) Honnan azomban Octavianus visszanyomta őt. V. ö. a 820-ik lev. úgy Philipp. III. 12.

[4]) V. ö. a 772-ik lev. 5-ik jegyz.

[5]) Antonium centenas drachmas pollicentem irriserunt. *Appianus lib. III.*

Szóval, ő vezérnek vallja magát s azt hiszi, nekünk sem illő tőle elmaradnunk. Részemről azt javasoltam, menjen Rómába. Mert úgy látom, nemcsak a fővárosi alnépet, de még, ha biztosítást nyújt [6]), a jólérző urakat is megnyeri magának. Óh Brutus, hol vagy? Millyen jó alkalmat szalasztasz el! Ezt ugyan meg nem jósolám, de sejtém, hogy illy valami fog történni [7]). Most már tanácsodat kérem, Rómába menjek? vagy itt maradjak, vagy Arpinumba [mert e hely biztos [8])] vonúljak? Rómába kell! hogy ne hiányozzam, ha valami találna készűlni. Fejtsd hát ezt meg. Soha nagyobb kétkedésben még nem voltam.

Puteolanumban, november 1-je után, 709.

A. XVI. 9. XCII. 776

Cicero Atticusnak üdvet!

Két levelem is jött egy nap Octaviustól s most már, *hogy azonnal menjek Rómába; ő a tanács útján akar intézkedni.* Én meg neki azt feleltem: január 1-je előtt űlés nem lehet — mint legalább részemről hiszem. Még azt is melléje tesz i: *belátásod szerint* [1]). Szóval, ő sarkal: én viszont himezek-hámozok. Nem bizom korához; nem tudom szándékát s Pansád nélkűl semmit sem akarok. Félek, Antonius erős s nincs kedvem a tengertől távozni. Tartok attól is, hogy távollétemben valami merény követtetik el. Varrónak a gyermek terve nem tetszik: nekem igen.

---

[6]) Mert mint Caesar örökösének s fogadott fijának az úgynevezett *Optimates* párt, vagy is az aristocraták nem sokat hittek.

[7]) Hogy a caesarianusok egymás közt meghasonlanak.

[8]) Mivel Arpinumban földijeim között leszek.

[1]) **Azaz**: hogy mindenben tanácsomat fogja követni.

Hadai biztosak; Brutust megnyerheti [2]) és a dolgot nyiltan viszi; Capuában századokat szerkezt, pénzeket osztogat. Szinte látom a háborút. Ezekre válaszolj. Hogy 1-én postás ·m leveled nélkül jött el Rómából, csodálom.

Puteolanumban, november 5-ke körül, 709.

A. XVI. 11. XCIII. 777.

Cicero Atticusnak üdvet!

5-kén tőled két levelet kaptam; egyiket 1-én irtad, másikat egy nappal előbb. Először hát a korábbira. Örűlök, hogy szereted munkámat [1]) s benne némellyeket még ki is jeleltél, miket amint látom szebbeknek találtál. Mert megvallom, vörös jegyzeteidtől [2]) tartottam. — Sicáról igaz, a mit irsz [3]). De nehéz volt megállanom. És így hát majd Sica s Septimia gyalázása nélkül borostálom meg őt; hadd tudják az unokák unokái is, legkisebb luciliusi tréfa nélkül, hogy C. Fadius leányától nemzett gyermekeket. S vajha megérném a napot, midőn ez a beszéd olly szabadon fog kerengni, hogy Sica házához is bejuthat. Csakhogy olly idő kellene, mint ama tri-

[2]) Marcust, vagy Decimust érti-e, nem tudni.

[1]) Érti a *De Gloria* irottat. V. ö. a 766 ik lev.

[3]) Az általad meg-vörös-plajbászozott helyektől.

[4]) Ez s mi utána jön II-ik Philippicája 2-ik fejezetének ime szavaira vonatkozik: *sed hoc idcirco commemoratum a te puto, ut te infimo ordini commendares, quum te omnes recordarentur libertini generum et liberos tuos nepotes Quinti Fadii libertini hominis fuisse.* Az említett oratio azon példányában, mellyet a 774-ik levél szerint, Atticusnak megküldött, az idézett szavak után még valami Sicát s Septimiát (talán Sica nejét) sértő kifejezés is volt, mit Atticus nem helyeselt s kihagyatni kivánt; Cic. hát megigérte, hogy emezt Atticus kedvéért kitörli s csak azt a helyet hagyja meg, mellyben Antoniust azzal is gyalázza. hogy Fadius *libertinus* leányát vette magának nőül.

umvirek alatt[3] volt. Bármi legyek, hogyha nem elmésen [4]). De elolvasd Sextusnak s nekem véleményét megird. Ő maga ezerekkel felér [5]) előttem. Calenus s Calvena [6]) beavatkozását kerüld. — Félsz, hogy fecsegőnek tartalak. Én téged! Kit kevesebbé? Nekem, mint Aristophanesnek Archilochus iambusa, úgy tetszik a levél szebbnek, ha jó hosszú. Talán mert intesz? Sőt ha dorgálnál is, nemcsak könnyen tűrném, de még örömmel fogadnám; kivált miután dorgálásodban az ész jóakarattal párosúl. Azért szivesen kijavitom azokat, mikre észrevételt tettél [7]). Legyen: *azon joggal, melylyel Rubriusét*, inkább, mintsem: *melylyel Scipióét* [8]). És a Dolabella dicséretéből is lerovom a fölösleget [9]). De e helyen szépnek látom azt az ironiát, hogy *háromszor volt csatában a polgárok ellen.* Jobb szeretem ezt is: *legnagyobb igazságtalanság, hogy ez él*, mintsem így: *mi igazságta-*

---

[4]) Mondod, a mit mondasz. Hanem, hogy a triumvirek alatt kik értendők, nem bizonyos, mert Caesar, Pompeius és Crassus még ekkor triumvireknek nem hivattak. A honnét némellyek csak Caesart s Pompeiust akarják érteni mint a kiknek mindeniknek egymás után három neje lévén (Caesarnak: Cornelia, Pompeia és Calpurnia; Pompeiusnak: Mucia, Julia s Cornelia) ez is, az is három nő férje, (*trium vir mulierum*) volt, s az is igaz, hogy mikor ők egymással szövetkezni kezdtek, akkor még Rómában nagy szólásszabadság uralkodott, mint ezt a Bibulus Caesar ellen kiszórt mérges edictumai is tanúsitják. Mások meg a három Antonius testvérre való czélzást gyanítnak benne, mintha t. i. Cic. azt értette volna: *akkor lesz ennek ideje, majd ha azt a három Antoniust az ördög elviszi.*

[5]) Mint a 31-ik levélben Catóról is mondja. *Cato ille noster, qui mihi unus est pro centum millibus.*

[6]) Itt is, mint már másutt láttuk, a becsületes Matiust érti ezen csúfnév alatt.

[7]) II-ik Philippicámban.

[8]) Előbb hát itt az oratióban *Rubrius* név helyett Scipio neve volt, mit amazzal Atticus kivánságára cserélt föl Cic.

[9]) V. ö. Philipp. II. cap. 30. hol hát annál, mit ott Dolabella dicséretére mond, több is volt előbb felőle dicsérőleg mondva.

lanabb [10])? Hogy a Varro *Peplographiáját* [11]) szereted, nem veszem rossz néven. Én tőle a *Heracleidiont* [12]) még nem kaptam meg. Biztatsz az irásra. Ez tőled szép ugyan; de tudd, hogy nem is teszek egyebet. Náthádat röstelem. Az istenért, használd szokott óvatosságodat. — Hogy az *O Tite* [13]) javadra szolgál, örűlök. *Az Anagninusok* [14]): Mustela százados s Laco, ki legtöbbet iszik. — A munkát, mellyet kérsz, majd kisimitgatom s megküldöm.

Most utóbbi leveledre. A *Kötelességekről* irt munkát, meddig ebben Panaetius ment volt, én két

---

[10]) Miért tetszett amaz jobban Atticusnak, nehéz volna megmondani. Úgy látszik Cic. maga is igy gondolkodott ezen észrevétel felől, mert az ajánlt *indignissimumot*, habár itt bókból elfogadta is, csakugyan, mint a *II*-ik *Philippica* 34-ik fejezetében láthatjuk, mégis elmellőzte és helyette az *indigniust* hagyta meg.

[11]) A *Peplographia* nevét vette a *peplos*-tól vagy is azon fejér gyapjúból szőtt drága himzetű szőnyegtől, mellyet Athenae hölgyei Minerva tiszteletére készitettek s melly ez istennő ünnepén, a minden ötödik évben esni szokott *Panathenaeumon*, az istennő elefántcsont szobrára diszköntösül föladatott, azután Athenae utszáin egy gépileg mozgó hajón vitorlakép kiszegezve hordoztatott körül. E szőnyegen Pallasnak Enceladussal s más gigászokkali harczán kivül, több hires görög vezérek képei és csatái is aranynyal voltak kitűzve. S mert innét Aristoteles azon névjegyzéket, mellyet a Troja ellen ment hajókról s vezéreikről kiadott, *Peplographiának* czimezte, ő utána a görögök a jeles férfiak tetteiről szóló munkákat többnyire mind igy nevezték. Varro is egy illy tartalmú s czimü művet adott ki, de a melly elveszett; erről van itt a szó.

[12]) Azt a *dialogust*, mellyet a 774-ik levélben említett. Hihető az a müve Varrónak, melly elveszett munkái közt *De Republica* czim alatt jön elő.

[13]) Munkám *De Senectute* V. ö. a 762-ik lev. 3-ik jegyz.

[14]) Cic. II. Philippicájában (*cap. 41.*) Antoniusról többek közt ezt mondja: *praesertim quum duos secum Anagninos haberet, Mustelam et Laconem, quorum alter gladiatorum est princeps, alter poculorum.* (v. potatorum). Az Atticusnak megküldött eredeti példányban e helyen csak két *Anagninus* volt említve, név nélkül, s mert Atticus tudni kivánta, kik ezek, úgy tette be később Cic. nevöket, pár szóval jellemezvén is mindeniket.

könyvben elvégeztem: az övé három. Hanem az ő eredeti felosztása szerint, a kötelesség körűli vizsgálatnak három neme lévén, első, midőn azt keressük, vallyon szép, vagy rút-e? második, midőn azt: hasznos-e, vagy nem valami; harmadik, midőn azt, hogy ha ez a kettő mérközni látszik egymással, miképen itéljünk — minő a Regulus esete, a kinek visszamenni szép, maradni hasznos volt. Ama két elsőről derekasan értekezett; a harmadikat csak későbbre igérte, hanem meg nem irta. Ezt a részt Posidonius dolgozta volt ki utána s én mind az ő könyvét meghozattam, mind Athenodorus Calvusnak [15]) is irtam, hogy nekem a maga czikkeit küldje meg; mellyeket most várok s kérlek, emlékeztesd s kérd őt, küldje minél előbb. Azokban szó van a *különös esetekbeni kötelességekről.* Mi a czim iránti kérdésedet nézi: nem kétlem, hogy a *καθηκον* kötelesség; hacsak te más szót nem akarsz; de a czim teljesb így: *Kötelességekről.* És benne fijamhoz Ciceróhoz szólok. Nem láttam ezt czéliránytalannak.

Myrtilusról [16]) világos a dolog. No csak a minőknek te mindig tartottad őket [17])! S még D. Brutus ellen [18])? Az istenek átka rájok [19]).

Nem vonúltam Pompeianumba félre, mint ir-

---

[15]) Úgy látszik, az lesz, kit a 244-ik levélben *Athenodorusnak Sandon fijának* mond, hol azomban forditásunkban az első névbe *r* helyett *c*, a másodikba *n* hellyett *r* betű csúszott be sajtóhibául. Hihető a *Calvus* nevet onnan kapta, mert kopasz volt.

[16]) V. ö. a 774-ik lev. 24-ik jegyz.

[17]) Ollyanoknak is találtad.

[18]) Hogy őt gyanúsítják, mintha Myrtilusnak való, vagy költött merénye Antonius ellen tőle eredt volna. Igy magyarázzák némellyek e helyet.

[19]) *Dii istis!*

tam [20]); először is a viharok miatt. mellyeknél semmi nem borzasztóbb; azután meg Octavianustól mindennap jön rám a levél, hogy vállaljak dolgot; menjek Capuába; tartsam még egyszer meg a köztársaságot. Csak tehát Rómába mindjárt.

Szégyelték megvetni, de féltek az elfogadástól [21]).

Különben ő magát valóban erélyesen viselte s viseli. Nagy sereggel fog menni Rómába; de igazi gyermek. Azt hiszi, majd azonnal tanácsülés lesz. Ki fog megjelenni? s a ki megjelen is, fogja-e illy bizonytalan körülmények között Antoniust megbántani? Talán január 1-én segitségül lehet; vagy még előbb le lesz küzdve. Az ifjút a municipiumok rendkivül pártolják. Mert Samniumba útazásakor elment Calesbe s Teanumban hált. Roppant volt az elébetódúlás s biztatás. Gondoltad volna ezt? Azért is még hamarább Rómában leszek, mintsem föltettem volt. Mihelyt magamat elhatároztam, irok.

Ámbár a kötéseket [22]) nem olvastam még (mert Eros nem jött meg), azért, kérlek te a dolgot 12-kén csak végezd be.

Leveleket Catinába, Tauromeniumba, Syracusába könnyebb lesz küldenem, hogyha Valerius tolmács a befolyással birók neveit nekem megirja [23]). Mert némellyek másfelé vannak s az én jó ismerő-

---

[20]) V. ö. a 774-ik lev. hol azt mondja: *ego autem in Pompeianum properabam.*

[21]) Homerus e versét idézte már a 252-ik levélben is. Itt vele azt akarja mondani: röstelem megtagadni, a mire Octavianus kér, de felvállalni is félek. V. ö. a most emlitett levél 81-ik jegyz.

[22]) Azok részéről, kik adósáért Dolabelláért jótállván, fogadták, hogy helyette a hó 13-kán fizetni fognak.

[23]) Úgy látszik Valerius részére irandó ajánló-levelekről van a szó.

seim majd mind elhaltak. *Általában* irtam mégis [24]); használja ezt Valerius, ha tetszik, vagy nekem a neveket küldje meg.

Mi a Lepidus szűnnapjait [25]) illeti: Balbus nekem 29-kéig mondja. Várni fogom leveledet s gondolom a Torquatus esetkéjéről megtudok valamit. Quintus levelét küldöm számodra, hogy lásd, menynyire szereti ő azt [26]), kit hogy te nem szeretsz, fáj neki. — Atticának, minthogy, mi a gyermekeknél legjobb, vidámacska, adj csókot nevemben. Légy jó egészségben.

Puteolanumban, november 5-kén, 709.

A. XVI. 12. XCIV. 778.

Cicero Atticusnak üdvet!

Oppius levelét, minthogy felette szivélyes, küldöm neked másolatban Ocellára nézve, miután te csak sunnyogsz [1]), s nekem semmit nem válaszolsz, magamtól kértem tanácsot. S így, gondolom, 12-kén Rómában leszek. Jobbnak tartottam hasztalanúl lenni ott, mikor rám szükség nincs, mintsem jelen nem lenni ha kellek, és féltem attól is, kinn találok rekedni. Mivel ő [2]) már közel járhat, bár különbözők a hírek és sok ollyan, mi szeretném, ha megvalósulna. Azomban semmisem bizonyos. Már én, akármint van, inkább leszek veled, mintsem hogy távollétemben rajtad is s magamon is aggódjam. De mit mondjak neked? Legyünk jó kedvvel. Varro *Hera-*

[24]) A nevezett városok tanácsaihoz.
[25]) V. ö. a 756-ik lev. 8-ik jegyz.
[26]) T. i. saját fiját, az ifjú Quintust.
[1]) *Muginaris.*
[2]) U. m. Antonius.

clidiona felől furcsákat irsz. Engem semmi úgy nem múlattatott. Hanem erről s más fontosabbakról személyesen.

November 6-kán, 709.

A. XVI. 10. XCV. 779.

Cicero Atticusnak üdvet!

7-kén idejöttem Sinuessanumba. Közönségesen beszélték, aznap Antonius Casilinumban fog hálni. Azért tervemet megváltoztattam; mert az Appia-úton akartam egyenest menni Rómába. Hanem könnyen utólérhet vala, mivel, a mint mondják, caesari gyorsasággal jár. És így Minturnaetől Arpinumnak váltottam. Föltettem, hogy 9-kén vagy Aquinumban, vagy Arcanumban szállok meg. És most, édes Atticusom, szívvel, lélekkel ide figyelmezz. Mert nagy, a mit mondok. E három körűl forog a kérdés: Arpinumban maradjak-e? vagy közelebbre vonúljak? vagy Rómába menjek? Mit te jónak fogsz találni, azt teszem. Csakhogy minél előbb! Mohón várom leveledet.

Sinuessanumban, november 8-kán reggel, 709.

A. XVI. 13ª XCVI. 780.

Cicero Atticusnak üdvet!

Milly különös meglepetés! A mint 9-kén virradta előtt Sinuessanumból fölkerekedvén, napkeltekor Minturnaenél a *Tirenus-híd*hoz értem, honnét az út Arpinum felé kanyarúl, előmbe terem a postás,

épen midőn a hosszas hajózás forog az eszemben [1]). Ide vele, mondám legott, a mi Atticustól való. Olvasnom még nem lehetett; mert gyertyát magunkkal nem hoztunk s még elég világos nem volt. Hanem a mint kivilágosodott, két leveled közől az előbb irottat kezdém olvasni. Mondhatom, az valamennyi között a leggyönyörűbb. Szerencsés ne legyek, ha mást irok, mint a mit érezek: szebbet annál nem olvastam. És így megyek, a hova hivsz, csak te segits. Hanem eleintén semmi olly érthetlennek nem tetszett előttem, mint hogy nekem arra a levélre, mellyben tanácsodat kértem, illyeket irsz vissza. S im a másikban meg arra intesz, hogy csak a *szeles Mimásznak, a Psyría szigetén túl, elhagyva balra Appiát* [2]). Aznap hát Aquinumban maradtam. Jócska kerülő volt biz' az és az út is alkalmatlan. Innét másnap reggel, indúlásom közben irom e levelet.

Aquinumban, novemb. 10-kén, 709.

---

[1]) Homerus ime szavait az Odysseából (III. 169. v.) a 766-ik levélben is felhozta; de ott általában tengeri útazását érti alatta: emitt pedig vele azon való töprenkedésére czéloz, vallyon egyenes úton menjen-e Rómába, vagy kerülőt tegyen, nehogy Antoniusba belé botoljon.

[2]) Ezek ismét Homerus szavai. (*Odyss. III. v. 163. st.*) mellyekben *Psyria* szigete lerajzolt fekvését Atticus elmésen az arpinumi sziget fekvéséhez hasonlítja, mert valamint Psyria a Chios szigete és Mimas hegye között, úgy az arpinumi sziget az Appenninus s Appiai út között feküt; s Mimas alatt a Minturnaeből Arpinumba menőknek jobbra eső Appenninust, Chios alatt viszont a balra eső *Appia-viá*-t értvén, vele Cicerónak azt javasolta, hogy midőn Campaniából Rómába visszajön, ne egyenest az Appia-úton, hanem ezt balról elhagyva Arpinum szigetén keresztül tegye az útat, ha Antoniust kikerülni akarja.

A. XVI. 13b. XCVII. 781.

Cicero Atticusnak üdvet!

..... [1]) s hogy őt tőlem igen kelletlenül eresztem el, Erosz levele okozta. A dolgot majd elbeszéli neked Tiró. Mit lesz jó tenni, fontold meg. Egyszersmind hogy lehet-e közelebb mennem (mert jobb szeretnék Tusculanumban, vagy valamellyik suburbanumban lenni), vagy talán jobbnak gondolod még messzebb távoznom? Erről, kérlek, tudósits engem szaporán. Hiszen lesz alkalmad mindennap. Mi továbbá azon kérdésedet nézi, mit gondolnék teendőnek részedről: nehéz tanácsolnom a távolból. Egyébiránt, ha egyenlő lábon állnak [2]), meg lehet nyúgonni; de ha nem [3]): úgy nagyobb következése lesz mind ránk, mind az egészre nézve [4]) is. Várva várom tanácsodat. Félek távozni, mikor jelen lennem szebb volna s megjelenni mégsem merek. Antonius útjairól, nem tudom hogy', mást hallok most, mint a mit hozzád irtam volt. Kérlek tehát, fejts mindent meg s irj nekem bizonyost. Különben, kell-e mondanom neked? Égek a történetirás vágyától (buzditásod hihetetlenül ösztönöz); de sem hozzáfognom, sem végrehajtanom segélyed nélkül nem lehet. Erről hát majd személyesen értekezni fogunk. Jelenleg arra kérlek csak, ird nekem meg, melly censorok alatt

[1]) Az itt látható hézagot többfélekép probálgatták pótolni s magyarázgatni a commentatorok; miket felhordani, szükségtelen idővesztésnek találtunk.

[2]) Antonius s Octavius.

[3]) Ha egyik erősebb a másiknál.

[4]) *Deinde communiter.* Itt Schütz a *communiter* szót másként akarja érteni s azt véli ez *aposiopesis*, melly annyit tesz: *együtt határozzuk el, mit tegyünk.*

volt C. Fannius, a Marcus fija, néptribun? Úgy tetszik, mintha hallottam volna, hogy P. Africanus s L. Mummius alatt. Erre hát megkérlek. Nekem azon tárgyak felől, mikben újitás történik, mindent bizonyosan s világosan megirj.

Arpinumból, novemb. 11-kén, 709.

A. XVI. 14. XCVIII. 782.

Cicero Atticusnak üdvet!

Épen nincs mit irnom. Míg Puteoliban valék, mindennap hallottam valami újságot Octavianusról és sok nem igazat Antoniusról is. Abban pedig, a mit irtál (mivel 11-kén három leveledet vettem), veled igen egyetértek, hogy ha nagy lesz Octavianus hatalma, sokkal erősebben megállapittatnak a zsarnok intézményei, mintsem Tellus templomában [1]) s ez Brutusnak ellenére leend. Hahogy pedig legyőzetik: elképzelhetd, milly kiállhatlan lesz Antonius; úgy hogy az ember nem tudja, mellyiket óhajtsa. — No a Sextius postása ugyan hasztalan egy ember. Azt mondta, Puteoliból másnap Rómában lesz. — Intesz, hogy csak halkkal. Beleegyezem, bár én másként gondolkodom. S engem sem Philippus, sem Marcellus példája nem indit [2]). Mert az ő helyzetök külömböző s ha nem az is: legalább úgy látszik.

---

[1]) Mert az ott tartott tanácsülésben el lőn határozva, hogy Caesar intézvényei érvényesek maradjanak.

[2]) Atticus Cicerót arra intette, hogy Philippust s Marcellust kövesse, kik semmit elhamarkodva nem tesznek. L. Philippus Atiát Octavius anyját, C. Marcellus meg Atia leányát, az Octavius nővérét bírta hitvesül.

Hanem abban az ifjúban [3]), noha bátorsága elég, kevés a tekintély. Azomban fontold meg, ha tán Tusculanumban is bizvást ellehetek, nem lenne-e jobb ott (nekem jobban esnék, mert mindent megtudnék), mint itt, ha majd Antonius megjön. Hanem, hogy egyik szavamat a másikba öltsem, nálam nem szenved kétséget, hogy mi a görögöknél *καθῆκον*, nekünk *kötelesség* [4]). Arról pedig nincs mit kételkedned, hogy ez a közigazgatásra is derekasan illik. Vallyon nem mondjuk-e: *consulok kötelessége;* a *tanács kötelessége?* Szépen jön az ki. Vagy adj hát jobbat. — Szomorú, mit Nepos fijáról [5]) irsz. Mondhatom, hogy felette megilletődtem s fájdalmasan veszem. Nem is tudtam, hogy az a gyermek létezik. Caniniust elvesztettem [6]), ki irántam nem hálátalan ember volt [7]). — Athenodorust [8]) nem szükség emlékeztetned. Mert küldött egy meglehetős szép jegyzéket. — Náthádon, az istenekért, minden módon segits. — A nagyatyád másod unokája [9]) azt irja atyám unokájának [10]), hogy ő azon *Nónán* [11]), mellyen én nagyo-

[3]) Octavianusban. Már másutt megjegyeztük volt, hogy helyesb volna őt még most csak Octaviusnak nevezni, minthogy az *Octavianus* nevet csak később Caesar korában kapta: de mert a szövegben majd így majd amúgy iratik, mi is a kétféle nevet vegyest használjuk.

[4]) Atticus kétkedett azon, jól forditotta-e Cicero a görög *καθῆκον*-t *Officium*nak.

[5]) Ki most legközelebb meghalt.

[6]) Ez is mostanában halt meg.

[7]) Lehet azért tartozott Cicerónak hálával, mert őt egy ügyében tüzesen védette. V. ö. a 126-ik lev.

[8]) V. ö. a 777-ik lev.

[9]) Az ifjú Quintus Cicero.

[10]) Az ifjú Marcus Cicerónak. Az illy valóban gyermekes körülirásokban mi örömöt vagy élczet lelhetett Cic. megfejteni képesek nem vagyunk. F.

[11]) December nónáján, (5-kén); melly napon adatta egykor Cicero mint consul Lentulust, Cethegust s a többi elitélt catilinariust

kat tettem, Ops templomát megnyitandja s pedig a nép előtt [12]). Lesd hát el és ird meg. Sextus véleményét [13]) várom.

Arpinumban, november 14-kén, 709.

A. XVI. 15. XCIX. 783.

Cicero Atticusnak üdvet!

Ne gondold, mintha restségből tenném, hogy nem a magam kezével irok. Pedig bizony restség. Mert nem tudom, mit mondjak mást; bár nekem úgy tetszik, mintha leveleiden is Alexis kezére ismernék [1]). Hanem térek a dologra. Ha velem Dolabella olly embertelenül nem bánik [2]); talán meggondoltam volna, engedékenyebb legyek-e, vagy szorosan a törvényhez ragaszkodjam. De most még örülök, hogy alkalmam esett mind vele, mind a többiekkel is általában éreztetni, hogy én tőle elidegenedtem s nyilván ki fogom mutatni, miszerint nemcsak a ma-

---

a lictor kezébe, kivégzés okáért. Meglehet ekkor az ifjú Quintus, aedilisi hivatalba volt lépendő. Más hivatalt nem érthetünk; mert a néptribunok decemb. IV-ik Idusán (vagyis 10-ikén), a többi tisztviselők pedig január 1-én szokták kezdeni hivatalukat; de az aedilisek épen december nónáján léptek be hivatalukba, mint ezt Cicerónak ime szavai mutatják: *P. Sulpicius iudex tristis et integer nonis decembr. magistratum ineat necesse est.* I. Verr. cap. 10. hol a contextusból nyilván kitetszik, hogy Cicero Sulpicius hivatala alatt nem mást, mint aedilséget ért.

[12]) Számon kéri Antoniustól azt a pénzt, mellyet onnan elvitt s kitudván a mennyiséget, visszakövetteli azt tőle a nép nevében, mit hivatalánál fogva tennie joga lesz, miután az aedilisek a néptribunusok segédei szoktak lenni.

[13]) A II-ik *Philippica* felől. Sextus alatt itt is Peducaeus értendő.

[1]) Alexis Atticus irnoka volt s irása fölötte hasonlított Atticuséhoz.

[2]) Hogy annyi mentegetődzés s igéret után is egy fillért sem fizet, hanem a nélkül, hogy végre adósságát leróvná Syriába elmegy.

gam, hanem a köztársaság érdekéből is teszem, hogy őt gyűlölöm; miután ezt, bár tanácsom folytán védeni kezdé is, pénzen megvétetvén, nemcsak elhagyta, de még a mennyire hatalmában állott, fel is forgatta. Mi pedig illeti azon kérdésedet: mint volna jó intézkedni, ha az idő itt lesz: először is óhajtom, a dolog úgy üssön ki, hogy ne legyen szükségtelen Rómába mennem. És e részben valamint egyebekben is akkép fogok cselekedni, mint te jónak látod. A tőkepénz iránt pedig egyenesen komoly s szigorú intézkedést kívánok. Bár a jótállókat fogni elő némi megszégyenitéssel járónak látszik is: mégis, kérlek, gondold csak meg, nem lenne-e jó az. Mert hogy a jótállókat elővehessük, lehet űgyvivőit pörölnünk be s miután ezek a dolgot pörre kerűlni nem hagyják [3]), nincs kétségem, hogy ez úton a jótállók megmenekűlhetnek. De valamint ő rá nézve szégyennek tartanám, ha hogy űgyvivői azért, mert jótállás mellett adós, meg nem fizetnének, úgy méltóságom hozza magával, hogy rajta jogomat az ő különös meggyalázása nélkűl keressem. Mit látsz jónak e részben, kérlek, válaszolj; bár nem kétlem, hogy te az egészet még nagyobb kimélettel fogod intézni.

Térek a köztársaságra. Megvallom, gyakran hallottam sok okosat tőled a politikában; de nem soha okosabbat, mint ez leveledben: *mert bár most e gyermek* [4]) *szépen hátra lökdösi is Antoniust: várnunk kell a végét.* S minő ez a gyűlési beszéde [5])? mert

---

[3]) Hanem magok lefizetnék a pénzt.

[4]) Az ifjú Octavius.

[5]) Mellyet akkor tartott, mikor őt az Antonius ellen törő Canutius néptribun a Castor és Pollux templomába gyűlésre meghivott nép elé vezette, s melly beszédében Octavianus, atyjának Caesarnak

megküldetett számomra. Esküszik: *úgy érhesse el atyja szerencséit* s egyszersmind jobbját a szobor [6]) felé nyújtja. Nekem az üdv sem kell az illyen embertől [7]). De, mint irod, legbizonyosb eldöntő esetnek nézem Cascánk tribunságát [8]); mellye nézve magának Oppiusnak is, midőn felszólított, hogy az ifjút s egész ügyét és a koronczok hadát pártoljam, részemről megmondtam, azt semmiképp nem tehetem, míg előttem nem bizonyos, hogy ő a zsarnokölőnek nemcsak hogy ellensége nem, de még barátja lesz. Miután ő erre azt felelte: *úgy fog lenni:* minek hát sietnünk? mondám; hiszen neki január 1-je előtt szolgálatomra semmi szüksége; érzelmét meg majd december 13-kán ki fogjuk ösmerni Cascánál. Velem sokban egyetértett. Erről tehát ennyit. Egyébiránt postásokat fogsz kapni mindennap s úgy gondolom, lesz irni valód naponként. Lepta levelének párját megküldöm számodra. Azt veszem észre belőle, hogy őkemét, az *imperatorkát* [9]) ledobták a polczról. Majd meglátod, ha olvasod.

érdemeit elősorolván, Antoniust pedig vádolván, a mellé állt katonákat nagy dicséretekkel illette s fogadta, hogy velek együtt kész lesz a haza javáért mindent megtenni. *Dio lib. XLV. Appian. lib. III.*

[6]) Caesar szobrát érti.

[7]) Mint ki ezen beszédével bevallotta, hogy mindenben Caesart akarja követni.

[8]) Ez is egyik lévén Caesar gyilkosai közől, nem hiszi Cicero hogy őt Octavianus a tribúnságban megszenvedje ; miért neki s Hirtius és Pansa consuloknak Antonius, azon levelében, mellyet Cicero a tanács előtt felolvasván, pontonként megczáfolt, szemrehányást is tett ime szavakkal: *In Syriam Cassium misistis ; Cascam tribunatum gerere passi estis.* Philipp. XIII. cap. 15.

[9]) στρατυλλαξ. Gúnyból nevezi így Antoniust, kit az Octavianus mellé állt legiók elhagytak. Egyébiránt itt e görög szónak több variansai vannak. Némellyek valami ösmeretes gladiator nevének lenni is vélik.

Már lepecsételtem e sorokat, midőn tőled és Sextustól veszem a levelet. Sextus levelénél [10]) semmi örvendetesb, semmi kedvesebb nem lehet; de a tied rövid: az előbbi gazdagabb volt. Azt okosan és barátilag javaslod, hogy leginkább e vidéken legyek, míg hallani fogjuk, mi lesz e mozgalmak vége. De engem a köztársaság, édes Atticusom, (ez idő szerint legalább) nem igen érdekel; nem mintha annál előttem bármi drágább volna, vagy lehetne; hanem a menthetlen betegeknek Hippocrates sem enged adni orvosszert. Jó egészséget most annak: engem házi ügyem érdekel. Mit mondok, hogy házi ügyem? de sőt inkább becsületem. Miután annyi maradvány mellett, még a mivel Terentiának fizessek, az sincsen előállitva. Igen — Terentiának! — Tudod, milly rég elhatároztam már Montanus nevében a 25,000 sestertzet [11]) leróvni. Nagy alázatosan kér erre Ciceróm, mint jótálló [12]). Én, miután neked is úgy tetszett, a legszivesebben megigértem s megmondtam Erosznak, hogy azt félretéve tartsa. Nemcsak ezt nem [13]); hanem még Aurelius [14]), a legkegyetlenebb uzsorára volt kénytelen pénzt fölvenni. Mert mi Terentia követelését illeti: Tiró irja hozzám, hogy azt mondtad volna, kész a pénz Dolabellánál. De gondolom, ha valaki rosszúl értett valaha valamit, úgy ő ezt rosszúl értette, vagy épen nem is értette. Mert hiszen megirtad nekem Cocceius vá-

[10]) Peducaeus azon levele értendő, a mellyet ez neki a II-ik Philippica elolvasása után küldött volt.

[11]) Melylyel a Cicero fiját Athenaebe kisért Montanus Plancusnak tartozott. V. ö. az 582-ik lev.

[12]) Mert az említett összegre nézve az ifjú Cicero állt jót Montanusért.

[13]) Értsd utána: *tette Erosz.*

[14]) Lásd: a *Tört. Mut.*

laszát [15]); meg majdnem azon szavakkal Erosz is. — Mennem kell hát [16]), ha mindjárt a láng közepébe is [17]). Mert rútabb magánosan bukni el, mintsem országosan. Igy hát a többi tárgyakra, mellyekről hozzám olly kellemesen irtál, zavart kedélyemben, úgy mint szoktam, felelni sem tudok. Végy részt ez aggodalmamban, mellyben most vagyok, hogy menekülnöm lehessen. Minő útakon-módokon, arra nézve jut ugyan egy is, más is eszembe, de semmi bizonyosat határozni nem tudok, míg nem látlak. S hogy lehetnék én kevesebb joggal otthon, mint Marcellus? De nem erről van a szó s nem is ezen törődöm leginkább. Min jár eszem, tudod. Megjelenek tehát [18]).

Arpinumban, novemb. végén, 709.

F. XI. 5. C. 784.

M. Cicero, Brutus imperator- s választott consulnak üdvet!

Mikor jó barátunk Lupus tőled megérkezett s Rómában nehány napot múlatott, én akkor azon vidéken valék, hol magamat leginkább bátorságban lenni gondoltam. Innét történt, miért hozzád Lupus levelem nélkűl tért vissza, bár ő nekem a tiedet kezemhez juttatta. Én Rómába december 9-kén jöttem

---

[15]) Cocceius, a Syriába elútazott Dolabella egyik ügyvéde volt, a ki Atticusnak azon levelére, mellyben ez őt Cic. részéről a pénz lefizetése végett fölszólitotta, olly hangon válaszolt, hogy abból a felszólítás sikerére nézve semmit várni nem lehetett.

[16]) Rómába, hogy pénzügyeimet magam hozzam rendbe.

[17]) Ámbár a polgárháború már kigyúló félben van is.

[18]) Meg is érkezett Rómába decemb. 9-kén és onnan azután csak akkor távozott, mikor már a köztársaság ügyét veszve látta, u. m. a következő év őszszén.

meg s legelső gondom is az volt, hogy találkozzam Pansával, kitől rólad ollyakat értettem, a miket leginkább óhajtok. És így buzditásra épen nincs szükséged, ki még amaz ember emlékezet óta legnagyobb tettnél is, mellyet elkövettél, buzditóra nem szorúltál. Azt mégis röviden kijelentendőnek vélem, hogy a római nép mindent tőled vár s hogy egykor még visszaszerezhető szabadságának egész reményét benned helyezi. Ha hát éjjel-nappal eszedben forgatod (mit, bizonyosan tudom, cselekszel), milly nagy dolgot vittél véghez, kétségkivül nem fogod feledni, mi nagyokat kell még véghezvinned. Mert ha az a provinciára szert teend [1]), kinek én részemről mindig jó barátja valék, míg észre nem vettem, hogy a köztársaság ellen nemcsak nyiltan, de örömest is háborúskodik: a szabadúlásnak semmi reményét többé nem látom. Minél fogva szintazon kéréssel, mellyel a római tanács és nép, esdeklem előtted, szabaditsd meg a köztársaságot a királyi uralkodástól örökre, hogy így a kezdetnek feleljen meg a vég. A te feladatod, a te kötelesség ez; ezt részedről a polgárok, vagyis inkább minden népek, nemcsak várják, de követelik is. Ámbár miután, mint föntebb mondám, buzditásra nincs szükséged: arra sok szót nem forditok, hanem azt cselekszem, a mi hozzám való, hogy neked minden szolgálatomat, gondomat, gondolatomat, igyekezetemet, mennyiben dicséretedet és dicsőségedet előmozdithatják, felajánlom. Azért, kérlek, úgy légy meggyőződve, hogy mind a köztársaságért, melly életemnél drágább előttem, mind irántad való kedvezésből és

[1]) Ha Antonius Gallia Cisalpinát, a te provinciádat megkapja.

mert méltóságod nagyra terjedését óhajtom, legjobb terveidnél, nagyra menésednél és dicsőségednél soha elhagyni nem foglak. Légy jó egészségben.

Rómában, december 13-kán, 709.

F. XI. 6. CI. 785.

M. Cicero, Brutus imperator- s választott consulnak üdvet!

A mint Mutinából Lupusunk hatod napra Rómába érkezett, másnap reggel hozzám jött; velem minden megbizásaidat pontosan közölte s leveledet is kézbesitette. Midőn nálam saját méltóságodat ajánlod, azt hiszem, akkor egyszersmind enméltóságomat is ajánlod nekem, melly bizonynyal mondom, nem becsesb előttem a tiednél. Minél fogva igen le fogsz kötelezni azzal, ha bizonyosnak tartandod, hogy kitüntetéseidnél sem tanácsom, sem készségem semmi alkalommal nem fog hiányzani. Miután a néptribunok kihirdették, hogy a tanács december 20-kára jelenjen meg s szándékuk volt a választott consulok őrhada iránt inditványt terjesztni elő: ámbár fel volt téve nálam január 1-je előtt tanácsba nem menni, mégis mivel edictumod [1]) ugyanaz napra vala kitűzve, véteknek tartottam, úgy hagyni végbe menni a tanácsülést, hogy azon a köztársaság iránt szerzett dicső érdemeid elhallgattassanak (mi, ha ott nem vagyok, meg is történik), vagy hogy ha felőled valami dicsérő említés tétetik, én jelen ne legyek. Azért reggel a tanácsba elmentem. Mit midőn megtudtak, igen sok senator gyűlt össze. Mint be-

[1]) Mellyben kihirdette, hogy Gallia provinciát a maga részére s a tanács rendelkezésére fenntartja. *Philipp IV. cap. 3.*

széltem rólad a tanácsban [2]), miket mondtam a legnagyobb népgyűlésben [3]): jobbszeretem, mások leveléből tudd meg. Arról ugyan meg lehetsz győződve, hogy én mindent, a mi méltóságod gyarapitására szolgál, bár ez máris legmagasb fokon áll, mindig legnagyobb részvéttel magamra vállalni s előmozditni kész lészek. Tudom, hogy ezt sokakkal együtt teendem, hanem első én akarok lenni.

Rómában, december 22-ke körül, 709.

F. XI. 7. CII. 786.

M. Cicero, D. Brutus imperator- s választott consulnak üdvet!

Midőn Lupus házamnál velem, meg Libóval és unokatestvéreddel Serviussal értekezett, mi volt a nézetem, gondolom, értetted M. Seiustól, ki beszédünknél jelen volt. A többit, ámbár Graeceius Seiusnál kissé később jött, Gracceiustól is megtudhatd. És annak egész veleje, mit veled jól megértetni s eszedben tartatni kivánok, az, hogy a római nép szabadságának és jóllétének megtartása körül, a még szabadsággal nem biró tanács parancsát ne várd, nehogy ezzel mind saját tettedet kárhoztasd (mint ki a köztársaságot minden köz határozat nélkül mentéd meg s a miért e tetted annyival nagyobb és fényesb), mind az ifjú, vagy inkább gyermek Caesarnál vakmerő tettnek itéld azt, hogy olly nagy köz ügyet maga oktából vállalt el [1]); és végre ama

---

[2]) Mikor ott *harmadik Philippicáját* tartotta.

[3]) Hol a *IV*-ik *Philippicát* elmondta.

[1]) Midőn t. i. a veteranusokat előbb Calatiából, azután Casilinumból nagy áldozatokkal kicsalta. *Philipp. III. cap. 2. Vellei. lib. II. cap. 61.*

parlagi, de igen hős férjfiakat [2]) s legjobb polgárokat, először a koroncz vitézeket fegyveres pajtásaidat, azután a *Martia*-legiót s IV. legiót eszeveszetteknek találd nyilvánitni azért, hogy consulukat ellenségűl tekintvén, magokat a köztársaság életének megvédésére szánták volt. A tanácsnak óhajtása *végzésül* nézendő akkor, mikor a végzést a félelem gátolja. Végre már két izben úgy beavatkoztál a dologba, hogy többé választásod nincs: először a Martius Idusán; azután most legközelebb az új had és hadszerek szerzése által. Ennél fogva mindenre olly késznek s elszántnak kell lenned, miszerint nemhogy semmit is parancs nélkűl ne tégy, hanem, hogy ollyanokat tégy, miket egész világ elálmélkodva dicsérjen.

Rómában, december végén, 709.

F. XII. 22. CIII. 787.

M. T. Cicero Cornificiusnak sok üdvet!

Mi itt a világ leggazabb gladiatorféle emberével, Antonius collegánkkal [1]) folytatunk háborút, de nem egyenlő állásban, t. i. *fegyver ellen szóval.* És ő ellened is szónokolgat. De nem viszi el szárazan; mert majd tapasztalni fogja, kik ellen garázdálkodott. Egyébiránt hiszem, hogy a történteket mind megirják hozzád mások: tőlem a történendőket szükség megtudnod, miknek kiokoskodása valóban nem nehéz. El van nyomva minden; a jóknak vezetőjök

[2]) A Caesar említett *veteranusait*, kiket *parlagiaknak* azért mond, mert Caesartól hosszas szolgálatuk jutalmául földekkel ajándékoztatván meg, most ezek mivelésével foglalkoztak.

[1]) Ki, valamint Cic. s Cornificius szintén augur volt.

nincs; zsarnokölőink meg messze földön vannak. Pansa nemcsak hogy jól érez, de erélyesen is nyilatkozik. Hirtiusunk lassan lábbadoz [2]). Mi fog következni, tisztán nem tudom. De a remény általános, hogy végre a római nép őseihez hasonló fog lenni. Az bizonyos, hogy én a köztársaságot elhagyni nem fogom és történjék bármi, csak benne vétkes ne legyek, szilárd lélekkel viselem. Minden esetre, míg bírom, hiredet, méltóságodat védeni fogom. December 20-kán napján a tanács nagy része egyetértett velem mind egyéb nagy s sürgetős tárgyakban, mind abban is, hogy a pronvinciák, a kiknél most vannak, azok által birassanak s másnak senkinek ne adassanak, mint a ki tanácsvégzéssel helyettesittetik. Ezt én részint a köztársaság javáért, részint, mondhatom, leginkább a te méltóságod megtartbatásáért [3]) javasoltam vala. Azért is barátságunkra kérlek s a köztársaság érdekében intelek, senkinek provinciádban legkisebb jogot ne engedj s mindenben méltóságodat tekintsd, a minél előbb való semmisem lehet. Nyiltan szólok veled, mint azt viszonyunk hozza magával. Ha Sempronіusra nézve levelemnek szót fogadál vala: mindenektől a legnagyobb dicséretet arathattad volna. Hanem már az elmúlt s csekélyebb dolog is. A fő feladat az, hogy igyekezzél a provinciát a köztársaság hatalmában megtartni. Többet irnék, ha embereid nem sietné-

---

[2]) Hirtius kevéssel az előtt, hogy consulságát megkezdte, súlyos beteg volt, úgy hogy életéért a templomokban könyörögtek is. *Philipp I. cap. 15. VII. cap. 4.*

[3]) Nehogy C. Calvisius menjen Afrikába, mellyet neki Antonius tanácsvégzés nélkül adott át. *Philipp. III. cap. 10.*

nek. Azért hát Cherippusunknál ments ki, kérlek, engem.

Rómában, decemb. végén, 709.

F. XVI. 27. CIV. 788.

Q. Cicero Tirójának sok üdvet!

Jól meglakoltatál leveledben röstelkedésemért. Mert a mit bátyám, nyilván tartózkodásból, avagy sietésből, szűkecskén ira meg, te nekem himezés nélkül, maga valóságában megirtad; különösen a választott consulokról [1]), kiket én, mint bujaságba, tunyaságba merült, elasszonyosodott szivű egyéneket, fenékig ösmerek és kik, ha a kormányrudat ott nem hagyják, általános hajótörés nagy veszélyétől félhetni. Hihetetlen, mit én tudok, hogy ők elkövettek a nyári állomásokon, szemköztt a gallus táborral [2]). Őket az a rabló [3]), ha valami nagyobb biztositék nem lesz, bűnczimborasága által el fogja széditni. A dolgot vagy tribunusi, vagy magán tanácskozások útján szükség támogatni. Mert ők ketten alig méltók arra, hogy az egyikre Caesena, másikra a Cossutbódék czövekelése bizassék [4]). Téged, mint már mondám, szivemben hordalak. E hó utolsója előtti napon

---

[1]) Hirtius- és Pansáról, kiket Quintus haragjában jól lemocskol, a mint ezt bátyja Marcus is föntebb a 755-ik levélben egy pár szóval teszi.

[2]) Mikor ott Caesar hadánál ő velek együtt szolgáltam.

[3]) Antonius.

[4]) A sok varians után sem tudjuk, mint kellett e helynek eredetileg irva lennie. De belőle annyit láthatunk, hogy vele Q. Cicero a két választott consult akarta gyalázni. Különben *Caesena* Gallia Togata városa volt, hol Plinius szerint jó borok termettek. Meglehet vagy erre vagy Rómában valami illy nevü csapszékre s ezzel Hirtius vagy Pansa részegességére czélozhatott Quintus. F.

meglátlak s szemeidet, ha veled a piacz közepén találkozom is, össze meg összecsókolom. Szeress engem s légy jó egészségben.

Rómában, 709.

F. XVI. 21. CV. 789.

Ifjú Cicero kedves Tirójának sok üdvet!

A postások, kiket mindennap erősen vártam, megérkezének csakugyan, hetvenhat napra azután, hogy tőled eljöttek. Érkezésök igen kedves volt rám nézve. Mert a mellett, hogy drága jó atyám leveléből a legnagyobb gyönyörűséget élveztem, a te fölötte nyájas soraid örömömet még tetézték. Most immár nem bánom, hogy az irást egy ideig félbeszakasztottam, sőt inkább szeretem. Mivel leveleim elnémulásának szivességed által nagy hasznát vettem. Kimondhatlanúl örülök, hogy minden nehézség nélkül elfogadtad mentségemet. Hogy a felőlem vett hirek kedvesek s kivánatosak előtted, az iránt, édes, jó Tiróm, nem kételkedem s gondom lesz és iparkodni fogok, hogy e rólam kelt vélemény napról napra kétszerezve legyen. Azért a mit igérsz, hogy jó hirem trombitálója lészsz, bizvást s jó lélekkel teheted. Mert nekem annyi fájdalmat s gyötrelmet okoztak korom botlásai, hogy végbevitt tetteimtől nemcsak lelkem, de még, hacsak emlittetnek, fülem is elborzad [1]). Hogy e keserűségemben és fájdalmamban résztvettél, tudom, s bizonyos előttem és nem is csodálom. Mert te nekem nemcsak érttem óhajtasz jó

[1]) Ez érzékeny bűnbánó vallomás után hinnünk kell, hogy Cic. fija később egészen megjavúlt, bár vannak, kik róla másként gondolkodnak.

sikert mindenben, hanem magadért is. Minthogy veled szerencsémet mindig meg kivántam osztani. Ha hát előbb búsúltál miattam: fogadom, most kétszeresen fogsz örűlni rajtam. Tudd, hogy Cratippussal, nem mint tanitványa, hanem mint gyermeke, olly szorosan összekötve vagyok. Mert nemcsak örömmel hallgatom őt, hanem különös nyájasságát is rendkivűl kedvelem. Vele vagyok egész nap s gyakran az éj egy részén által is. Mert kikértem, vacsoráljon minél többször nálam. Behozván e szokást, sokszor tudtunk nélkűl vacsora közben meglep bennünket s félretéve a philosophusi szigort velünk legnyájasbban enyeleg. Azért rajt légy, hogy őt, e kedves és kitűnő férjfiút, minél előbb láthasd. Bruttiusról [2]) nem is kell mondanom, hogy őt soha mellőlem távozni nem hagyom; kinek mind magaviselete józan és komoly, mind társalgása igen kellemes; miután a philosophálásnál s naponkénti vitázásnál a tréfa kizárva nincsen. Ennek, közelében béreltem egy szállást s tengetem szűk erszényemből, ahogy birom, az ő silány sorsát. Aztán szavalgatni görögűl Cassiusnál kezdettem; latinúl meg Bruttiusnál akarom gyakorolni magamat. Mint meghitt és mindennapos kenyerestársakkal, úgy élek azokkal, kiket Cratippus magával Mitylenaeből hozott volt s kik mind tudós és általa fölötte becsűlt egyének. Sokszor van velem Epicrates is, ki első az athenaeiek köztt, úgy Leonides s több ezekhez hasonlók. A reánk tartozók

[2]) Majdnem hihetetlen, hogy voltak commentatorok, kik itt a Bruttius helyett Brutust irtak. Szeretnők ezektől megkérdeni, mit keresett volna ekkor Brutus Atheraeben? Képtelen gondolat! De az valószinű, hogy itt arról az ifjú Bruttiusról van a szó, ki az 506-ik levélben dicsérettel emlittetik s a ki talán ez időben Athenaeben tartózkodván Cic. fijának állandó társalgója volt.

tehát ennyiből állanak. A mi pedig azt illeti, mit Gorgiasról irsz: ámbár ő a naponkénti szavalásnál hasznomra volt, mégis félre tettem mindent, hogy atyám parancsának hódoljak; mert nyiltan megirta, hogy tüstént elbocsássam őt [3]). Vonakodni nem akartam, nehogy túlságos ragaszkodásom némi gyanút találjon kelteni. Aztán megfordúlt eszemben az is, hogy nekem az atyám itéletét birálgatnom nehéz. De azért részvéted s tanácsod kedves előttem. — Mentségedet, időd szűk voltára nézve, elfogadom. Mert tudom, melly igen el szoktál foglalva lenni. — Hogy mezei birtokot szereztél, annak felette örűlök s óhajtom, hogy ebben szerencsés véget érj. Hogy még csak most nyilvánitom e feletti örömömet, azt ne csodáld, miután magad is levelednek majdnem e helyén értesitettél vételed felől. Mármost birtokod van; le kell vetkezned a városiasságot; római parasztgazdává lettél. Milly furcsa képben tűnsz most fel szemeim előtt! Úgy tetszik, mintha látnálak, mint vásárlod a gazdasági czikkeket; mint okoskodol gazdáddal, köntösöd sarkában tartva a csemege-asztalról kerűlt gyümölcsmagokat. De mi magát a dolgot illeti, hogy akkor nem szolgálhattam neked [4]), épen úgy sajnálom, mint te. Hanem, édes Tiróm, korántse legyen kétséged abban, hogy foglak segitni, csak engem a szerencse segitsen; kivált midőn tudom, hogy az a vett birtok közös velünk. Hogy megbizásaimra lesz gondod, köszönöm. Hanem kérlek, küldjetek nekem mielőbb egy irót, jelesen görögöt, mert

[3]) Mi okból kivánta ezt Cic. nem bizonyos. Plutarchus azt mondja, azért, mert Gorgias az ifjú Cicerót ivásra és mulatozásra kezdte kapatni.

[4]) Pénzzel a birtokvételhez.

sok időm raboltatik el a kivonatok irogatásával. Különösen pedig kérlek, egészségedet megőrizd, hogy azután együtt philosophálhassunk. Ajánlom neked Antherust. Élj szerencsésen.

Athenaeben, 709.

F. XVI. 25. CVI. 790.

Ifjú Cicero Tirónak sok üdvet!

Bár levelezésed félbenhagyásáért méltó s helyes mentséggel éltél is, azért, kérlek, azt gyakorta ne tedd. Mert haszinte a köztársaságról hírek és tudósitások útján értesűlök s atyám is rólam való gondolkozását mindig megirja: mégis tőled a legcsekélyebb tárgyról irott levél is mindenkor felette kedves nekem. Miután hát különösen a te leveleidet óhajtom: ne tedd azt, hogy irásbeli kötelességedet inkább mentekezés, mintsem szorgalmad által teljesitsd.

Athenaeben, 709.

F. XII. 21. CVII. 791.

M. T. Cicero Cornificiusnak üdvet!

Jó barátom C. Anicius, egy mindenben kitűnő férjfiú, saját űgyeiben Afrikába van kiküldve szabad követséggel [1]). Kérlek, segitsd őt mindennel és eszközöld, hogy dolgait minél jobban végezhesse; s különösen, a mi rá nézve legbecsesb, kitüntetését ajánlom neked és azt kérem tőled, mit én proconsul koromban kéretlenűl is megtenni szoktam, hogy t. i.

[1]) Mit a tanács saját űgyeikben járó senatorok kértére meg szokott adni.

minden senatornak lictorokat adtam, miután ezt a legnagyobb emberektől így tanúltam és tapasztaltam tetetni. Tedd hát ezt meg, Cornificiusom és egyébbel is mindennel méltóságát és érdekét, ha engem szeretsz, gyámolitsd. Az nekem különös örömömre fog szolgálni. Egészségedet megőrizd.

Bizonytalan hónapban, 709.

F. XII. 26. CVIII. 792.

Cicero Cornificiusnak üdvet!

Q. Turius, Afrikában kereskedést űzött jó és becsületes ember Cn. Saturninust, Sex. Aufidiust, C. Anneiust, Q. Considius Gallust, L. Servilius Postumust s C. Rubelliust, mind magához hasonlókat, örököseivé nevezte. Ezek beszédéből láttam, hogy nekiek inkább a hálanyilvánításra, mintsem ajánlásra van szükségök. Mert annyi élvezett kegyességeddel kérkedtek, hogy azt kell mondanom, többet tettél érttek, mint mennyit én tőled kérni mernék. Merek mégis. Mert tudom, hogy ajánlásom, milly nagy súlylyal birand nálad. Arra kérlek tehát, legyen azon kegyességed, mellyet levelem nélkül mutattál, levelem következtében még jobban tetézve. Ajánlásom veleje pedig abban áll: ne engedd, hogy a Q. Turius szabadosa Erosz Turius, mint eddig cselekvé, a Turius-örökséget eltulajdonitsa és minden egyebekben is legyenek ők különösen ajánlva nálad részemről. Az ő fényök [1]) s hódolatuk nagy örömödre

[1]) Mert Turius említett örökösei mind előkelő római lovagok voltak.

fog válni. Mit hogy óhajts, újra hathatósan s kérve kérlek téged.

Bizonytalan hóban, 709.

F. XII. 27. CIX. 793.

M. T. Cicero Q. Cornificiusnak sok üdvet!

Sex. Aufidius nemcsak azon figyelméért, melylyel irántam van, az enyimekhez tartozik, de fényre nézve is egy római lovagnak sem enged. Jellemvonásai pedig mérsékelve s szabályozva úgy vannak, hogy benne a legnagycbb komolyság legnagyobb nyájassággal párosúl. Ennek Afrikában levő ügyeit akképen ajánlom neked, hogy nagyobb részvéttel s jobb szivvel ajánlni sem tudnám. Különös örömet fogsz nekem szerezni, ha velem éreztetni igyekszel, hogy nálad levelem sokat nyomott. Erre, barátom Cornificius, hathatósan kérlek.

Bizonytalan hóban, 709.

F. XI. 16. CX. 794.

M. T. Cicero, D. Brutus imperator- s választott consulnak üdvet!

Igen sok függ attól, melly időben adatik kezedbe e levél; akkor-e, midőn valami kedvetlenséged van, vagy mikor minden gondtól üres vagy. Azért arra, kit hozzád küldöttem, rá is parancsoltam, hogy a levél-átadásra jól megválaszsza az időt. Mert valamint személyesen terhünkre vannak gyakorta azok, kik hozzánk rosszkor érkeztek: úgy a levelek is nem idején kézbesitve alkalmatlanok. De ha, mint remélem, semmi nem háborgat, semmi nem gátol s az is kit megbiztam, a hozzád menés idejét elég ügyesen

s alkalmasan választja: bizom benne, hogy a mit óhajtok, könnyű lesz tőled megnyernem. L. Lamia praetorságot keres [1]). Legtöbbnyire csak vele társalgok. Igen régi ösmeretség, nagy közlekedés van közttünk és, mi legfőbb, előttem az ő barátságánál semmi kedvesebb nem lehet. De még hozzá nagy jótéte s nagy érdeme által lekötelezve is vagyok. Mert a clodiusféle időben, mikor a lovagrend főnöke volt, mellettem olly tüzzel harczolt, hogy ezért Gabinius consultól száműzetett, mi az előtt egy római polgárral sem történt. Miután erre a római nép emlékezik, nekem róla meg nem emlékeznem a legrútabb volna. Azért úgy képzeld Brutusom, mintha a praetorságot én kérném. Mert bár Lamia nagy fényben, nagy köz kedvességben áll is, pompás aedilisi játékáért: mégis, mintha nem így volna, én vettem egész űgyét magamra. Immár ha engem úgy becsűlsz, mint bizonyos hogy becsűlsz is; miután a lovag-centuriák, mellyekkel parancsolsz, hatalmadban vannak: küldj valakit Lupusunkhoz [2]), hogy ő nekünk e centuriákat szerezze meg. Nem tartóztatlak sok szóval. Röviden megmondom, a mit érzek: ennél, Brutus, nekem, bár tőled mindent várok is, semmi kedvesebbet nem tehetsz.

Bizonytalan hóban, 709.

---

[1]) A mit el is ért; mert miután 708-ban aedilséget viselt, 711-ben praetor lett s Valer. Maximus is (*lib. VI. 1.*) *praetorius*nak mondja őt.

[2]) Ki ekkor Rómában D. Brutus ügyeit vitte.

F. XI. 17. CXI. 795.

M. T. Cicero D. Brutus imperatornak üdvet [1]!

Lamiával különös jó barátságban élek. Nagyok irányomban, nem mondom szolgálatai, hanem érdemei s azokat a római nép jól ismeri. Ő a legpompásabban vitt aedilisi hivatalt végezvén, praetorságot keres s jól tudja mindenki, hogy részéről sem az érdem, sem a köz kedvesség nem hiányzik, hanem olly nagy tolakodás látszik fenyegetni [2], hogy én mindentől rettegek s azért jónak látom a Lamia pályázását egészen magamra venni. Jól tudom, te rajtam ebben milly sokat segithetsz s az iránt is, hogy érettem millyen sokra kész vagy, semmi kétségem nincs. Kérlek hát, Brutusom, hitesd el magaddal, hogy részemről tőled semmit nagyobb buzgalommal nem kérhetek s te is nekem semmi kedvesbet nem tehetsz, mint hogyha Lámiát e pályázásánál minden tőled telhetőkkel s egész igyekezeteddel elősegited. Mit hogy tégy meg, hathatósan kérlek.

Bizonytalan hóban, 709.

F. X. 4. CXII. 796.

Plancus Cicerónak!

Igen kedves volt előttem az a leveled, mellyet, mint Furnius szavából kivettem, saját kézzel irtál [1].

---

[1]) Minthogy e levélnek ugyanaz a tartalma, mi az előttevalónak: nem ok nélkül gyanítják némellyek, hogy ez itt nem D. Brutushoz, hanem M. Brutushoz volt irva.

[2]) Annyira s olly mohón pályáznak a praetorságért, hogy Lamia mellett ugyancsak kell ám dolgoznunk.

[1]) E levelet, mellyre hivatkozik, talán legatusa Furnius által küldötte Plancus Cicerónak. V. ö. a 768-ik lev.

Részemről a múltra nézve azt hozhatom föl mentségül, hogy hallottam elútazásodat, megjöttödet pedig nem sokkal előbb tudtam meg, mintsem arról leveledből értesültem. Mert úgy hiszem, irányodban semmi kötelességemet nagy bűn nélkül el nem mulaszthatom. Minek is megőrzésére igen sok okot nyújt nekem mind az atyám barátsága, mind gyermekségemtől fogva tanúsitott tiszteletem, úgy a te irántam való kölcsönös vonzalmad. Azért légy meggyőződve, Ciceróm, arról, hogy — mint korom s korod is hozza magával — egyedül te vagy az, kinek tisztelése körül atyám feddhetetlenségét tűztem például elömbe. Én tehát minden tanácsaidat nemcsak bölcsességgel, melly benned igen nagy, de szeretettel is, mellyet saját érzelmemtől mérek, teljeseknek nézem. És így ha vagy máskép gondolkoznám: intésed bizonnyal visszatartóztatna; vagy ha tán kétkedném: buzditásod reá tudna birni, hogy csak azt kövessem, a mit te legjobbnak itélsz. De most mi is húzhatna engem más felé? Mindazon jók, miket reám, vagy a szerencse jóvolta ruházott, vagy en fáradságommal szereztem, bár általad szeretetből drágábbra vannak is becsülve, de legnagyobb ellenségem nézete szerint is annyira terjednek, hogy mellettek a jó hiren kivül semmi más hiányzani nem látszik. Arról az egyről hát meg lehetsz győződve, hogy mit csak erőmmel kiküzdeni, eszemmel kiokoskodni, tekintélyemmel mozditni birok, mindaz állandóan a köztársaságnak lesz szentelve. Nem ismeretlen előttem érzelmed és ha hozzád óhajtásom szerint személyes szerencsém lenne is, soha nézeteiddel nem ellenkezném s most sem adok rá alkalmat, hogy vavalami lépésemet méltán kárhoztathasd. Óhajtanék

tudni mindent, mi fog az Innenső Galliában, mi a fővárosban január hónapban történni. Egyébiránt legnagyobb gond s aggodalom köztt vagyok itt, hogy ezek a népek [2]), a mások vétkei mellett, bajainkat alkalmúl találják használni. Ha dolgom, amint érdemlem, akképen sikerűl: bizonyosan mind neked, a kinek leginkább kivánok, mind minden jóravaló embernek elegetteendek. Egészségedet megőrizd s engem viszont szeress.

Alpontúli Galliában, decemb. végén, 709.

---

[2]) Gallia Transalpinában, mellyet ekkor Plancus kormányzott.

TIZENNEGYEDIK KÖNYV.

Cicero életének utolsó évében irt levelek.

F. XII. 24. I. 797.

M. T. Cicero Cornificiusnak sok üdvet!

Én részemről nemcsak kitűntetésedre, de megdicsérésedre is semmi alkalmat el nem mulasztok; mi hozzám nem is illenék. Hanem jobbszeretem, ha irántad való buzgalmamat s szolgálataimat inkább mások leveléből, mintsem az enyimből tudod meg. Mind a mellett intlek, hogy minden gondodat a köztársaságra forditsd. Megkivánja ezt tőled jellemed, meg észtehetséged, meg a remény, mellyet méltóságod gyarapodása iránt táplálhatsz. Hanem erről veled máskor többet. Mert mikor ezt irom, még függőben minden. Még nem tértek vissza a követek [1]), a kiket a tanács nem béke-koldulás, hanem hadizenés végett küldött, ha a követi utasitásnak nem talál hódolni. Egyébiránt mihelyt alkalmam nyilt, régi szokásomként, a köztársaságnak védelmére keltem;

[1]) Kiket a tanács Cic. ellenére, Antoniushoz küldött volt, hogy öt Mutina ostromlásának megszüntetésére bírják. V. ö. *Philipp. V. cap. 9.*

magamat a tanács- és római népnek vezetőül ajánltam fel s mióta a szabadság ügyét felfogtam, egy perczet is a köz jóllét és szabadság védésénél el nem mulasztottam. De akarom, hogy ezt is másoktól értsd meg.

T. Pinariust, különös jó emberemet olly buzgalommal ajánlom neked, hogy nagyobbal nem is tudnám; kinek úgy számos erényeiért, mint velem közös tanúlmányiért nagy barátja vagyok. Ő Dionysiusunknak [2]), a kit mind te nagyon szeretsz, mind én különösen, pénzeit és ügyeit kezeli. Emezeket tehát nálad ajánlanom sem kellene, de ajánlom mégis. Tedd meg, hogy Pinariusnak, e háládatos embernek tudósitásából mind vele, mind Dionysiussal érezteted részvétedet értenem lehessen.

Rómában, január elején, 710.

F. XI. 8. II. 798.

M. Cicero Brutus imperator- s választott consulnak üdvet!

Akkor izent hozzám Pollád [1]), hogy irjak neked ha akarok valamit, mikor irni valóm nem volt, függőben lévén még minden, a követek után várakozás miatt [2]); kik hogy mit végeztek, még hirét nem vet-

---

[2]) Talán az lesz, kit a 142-ik levélben emlit.

[1]) Nőd *Valeria Paulla*; mert a *Polla* és *Paulla*, valamint a *caupo* és *copo*, *olla* és *aula*, *plostrum* és *plaustrum* a rómaiaknál vegyest használtatott.

[2]) Amint Antonius Mutinát ostromolni kezdte, erről a consulok Hirtius és Pansa január 1-én (710) a tanácsban jelentést tettek; s midőn erre az első szavazó Antoniushoz követeket küldetni kivánt, Cic. ezt most tartott V-ik *Philippica*jában váltig ellenezvén, ez nap a tanács e tárgyban semmit sem végezett; hanem harmadnapra reá elhatározta, hogy Antoniushoz követek menjenek, kik öt fölszólitsák,

tük. A következőket mégis megirandóknak tartottam: elsőben hogy a tanács és római nép miattad aggódik, nemcsak ön jólléte, hanem a te méltóságod tekintetéből is. Mert neved népszerűsége szinte bámulandó s az összes polgárság vonzalma irántad rendkivüli. Remélik és hiszik, hogy mint előbb a királytól, úgy mostan a királyságtól te meg fogod szabaditni a köztársaságot. Rómában s egész Italiában katonák szedetnek [3]), hahogy katonaszedésnek lehet nevezni azt, midőn minden ember önként ajánlkozik — olly nagy lelkesedés szállotta meg a nép keblét, a szabadság óhajtása s a hosszas szolgaság gyűlölése miatt. A többire nézve mármost leveledet kell várnunk, hogy tudjuk, mit csinálsz te és Hirtiusunk [4]) s mit az én Caesarom [5]), kik, hiszem, maholnap mint győzőtársaid veled egyesülni fognak. Nincs más hátra, mint magam felől azt irnom, mit, remélem, majd a tieid leveleiből (mit jobb is szeretek) meg fogsz érteni, hogy rajtam méltóságodra nézve semmiben semmi nem múlik s múlni sem fog soha.

Rómában, január elején, 710.

F. X. 3. III. 799.

Cicero Plancusnak üdvet!

Furniust már önmagáért nagy örömmel láttam [1]) s még nagyobb örömmel azért, hogy őt hall-

hódoljon a tanács rendeleteinek, hagyjon fel Mutina ostromával s ne bántsa D. Brutust, a ki ott parancsnok, s egyszersmind már kijelelt consul is. *Philipp. VI. cap. 5.* Követekül a tanács Ser. Sulpiciust, L. Marcius Philippust és L. Calpurnius Pisót nevezte ki.

[3]) Pansa consul által.

[4]) Ki már elindúlt a háborúra.

[5]) Octavianus, ki maga szántából s költségén vitt egy sereget Innenső Galliába Antonius ellen.

[1]) Cic. ezt a levelet a tőle elmenő Furnius által küldötte, mikor még Plancusnak 796-ik szám alatti levelét nem kapta.

ván, akkép tetszett, mintha téged hallanálak. Mert elbeszéllette nekem hadtani képességedet, a provincia kormányzása körűli igazságszeretetedet s tapintatodat mindenben, hozzá adván előttem nem ismeretlen kedves voltodat a társalgásban és barátkozásban, úgy iránta való különös nagylelkűségedet is. Mind ez reám nézve örvendetes: az utóbbi pedig lekötelező is. Nekem, Plancus, házatokkal megvolt összeköttetésem jóval előbb, mintsem te születtél; meg szeretetem irántad gyermekséged óta, — úgy érett korodban barátságom, melly részint en vonzalmamon, részint a te választásodon alapúlt. Ez okoknál fogva szörnyen óhajtom fényedet, mellyben magamat is részestársadnak lenni képzelem. Te az erény vezérlete és szerencse kisérete mellett mindenre, mi nagy, szert tettél s mindezt ifjanta érted el, megirigyelve sokaktól, kiket észszel, tevékenységgel legyőztél. Ha most reám legjobb barátodra, ki senkinek nem engedem, hogy előtted régi viszonyunknál fogva nálamnál előbb való lehessen, hallgatni akarsz: élted hátralevő napjaira, a köztársaság jó karba hozásából minden dicsőséget meg fogsz szerezhetni. Tudod kétségkivűl (hiszen figyelmedet semmi elkerűlni nem szokta), hogy volt idő, mikor a világ azt hitte rólad, hogy igenis hódolsz a körűlményeknek. És én is ezt hinném, ha gondolnám, hogy miket eltűrtél, azokat helyeselted is. De miután tudom, mint érzesz, azt tartom, jól beláttad te, mit lehető tenned. Mostan más a helyzet. Minden felett magadnak lehet itélned és pedig szabadon. Választott consul vagy legszebb korodban, jeles szónoki tehetségeddel, a midőn a köztársaság illy férjfiakban fölötte szegény. Karold fel, a halhatatlan

istenekre kérlek, azt a gondot és eszmét, melly reád legnagyobb dicsőséget és fényt hozand. Mert ha valaha, most a köztársaságnak, annyi év ótai gyötretése után, a közügy jól vezetése egyetlen ösvény a dicsőségre. Ezt én neked inkább a szeretet súgaltából kivánom csak irni, nem azon hiedelemben, mintha intésemre s oktatásomra szorúlnál. Mert tudom, hogy mindezt te is meritheted abból a forrásból, a mellyből én merítettem. És így végét is szakasztom. Ez úttal csak jelt akartam adni, hogy inkább szeretetemet mutassam előtted, mint eszemet fitogtassam. Egyébiránt mit méltóságodra tartozónak látok, arra szorgosan s szemesen ügyelni fogok.

Rómában, január elején, 710.

F. XII. 4. IV. 800.

M. T. Cicero C. Cassiusnak sok üdvet!

Vajha engem Martius Idusán [1]) vacsorára hivál vala! Úgy nem lett volna semmi maradék [2]). Most mit meghagytatok, dolgot ád nekem, nekem különösen a többiek felett. Igaz, hogy consulaink derekak, hanem a consularisok a legczudarabbak. Szilárd a tanács is: de az alsóbb hivatalbeliek [3]) a legszilárdabbak. A népnél meg s az egész Italiánál szilárdabb semmi nem lehet. Valamint ellenben semmi gyalázatosb, semmi alávalóbb, mint Philippus és Piso követek; kik azért lévén kiküldve, hogy a tanács határo-

---

[1]) Czéloz Caesar megöletése napjára.

[2]) Mert akkor Antoniust is Caesar után küldtük volna (a más világra).

[3]) Mint a quaestorok, aedilisek, st.

zatából Antoniusnak egyetmást tudtára adjanak [4]), noha ez azokból semmire sem hajolt, mégis tőle hozzánk nagy készséggel kiállhatlan követeléseket hoztak vissza [5]). Mostmár én hozzám futosnak és immár az üdvös ügyben népszerűvé levék. De hogy te mit csinálsz, mi szándékod, szóval, hol vagy, azt sem tudom. Hire jár, hogy Syriában tartózkodol. De gazdája nincsen. Brutus felől, a mennyiben közelebb van [6]), bizonyosabbaknak tetszenek a hirek. Dolabellát, nem dibdáb emberek, felette korholják azért, hogy olly hamar helyedbe ment [7]), mikor te még Syriában harmincz napot is alig töltöttél. Világos hát, hogy őt Syriában elfogadni nem kell. Nagy érdemül szolgál neked s Brutusnak az a vélemény, hogy reményt haladó hadat gyűjtöttetek. Többet irnék, ha dolgodat és helyzetedet ismerném. Most azt, a mit irok, csak a közvélemény és hir után irom. Leveledet kiváncsian várom. Légy jó egészségben.

Rómában, januárb. 710.

F. X. 28. V. 801.

Cicero Treboniusnak üdvet!

Be szeretném, hogyha engem arra a gyönyörű torra Martius Idusán meghivál vala: nem lett volna

---

[4]) V. ö. a 798-ik lev. 2-ik jegyz.

[5]) Erről a követek nem tehettek; azért igazságtalanúl kel ki ellenök Cicero. Mikből álltak Antonius követelései, lásd: *Philipp. VIII. cap. 8. 9.*

[6]) Mert M. Brutus Macedoniában volt.

[7]) Elmés gúnyolódás Dolabella ellen. Mert a tanács Syriát Dolabellától elvévén s Cassiusnak adván, midőn Dolabella ennek daczára is Syriába elment, úgy ment oda, mintha ott Cassiust törvényesen váltaná föl; mire azután némellyek azt az élczes észrevételt tették, hogy korán be akart lépni a *successioba*, melly előtte még meg sem nyilt, sőt a mellyből ki is volt tagadva.

maradékunk semmi [1]). De most ezzel annyi a bajunk, hogy az a ti köztársaságnak tett dicső áldozattok némi megrovást szenved miatta. Hogy pedig e veszett állat általad, olly derék férjfi által, vitetett volt el láb alól [2]) s hogy jóvoltodból ma is él, azért ollykor (bár ez nekem alig volna szabad) haragszom egy kissé reád. Mert reám magamra több bajt hagyál, mintsem kivűlöttem a többiekre összesen. Ugyanis mihelyt csak Antonius gyalázatos távozása [3]) után szabadon tanácsot tartani lehetett, elővettem ismét ama régi lelkesűltségemet, mellyet te atyáddal, e buzgó polgárral, mindig szádban s szivedben hordoztál. És midőn a néptribunok december hó 20-kán a tanácsot egybehiván, más tárgyban tettek előterjesztést: én általában a köztársaságot fogtam fel [4]); nagy tűzzel szólottam s a már lankadt s kifáradt tanácsot régi erélyére, szokására inkább a sziv, mintsem az ész hatalmával visszatéritettem. E nap s az én ekkori küzdelmen s beszédem hozta meg elsőben a reményt a szabadság viszszanyerhetése iránt a római népnek. És azóta nem szűntem meg egy perczig is nemcsak gondolkodni, de szólni is a köztársaságról. Ha nem tudnám, hogy a fővárosi dolgok s minden események megvitetnek hozzád:

---

[1]) V. ö. a 800-ik lev. 1-ső és 2-ik jegyz.

[2]) Caesar megöletésekor Trebonius Antoniust előbb félrehívta, hogy majd mikor Caesart megrohanják, annak segítségére ne mehessen.

[3]) Érti azt az esetet, mikor Antonius a tanácsban hírt vévén a felől, hogy a negyedik legió Octavianushoz átment, ezen megdöbbenve, rögtön az ülést ott hagyta s ész nélkül sietett Rómából, két legiót vive Innenső Gallia felé, hol D. Brutus parancsnokolt. *Philipp. III. cap. 9. V. cap. 9.*

[4]) Azon beszédében, melly *III*-ik *Philippica* nevet visel és mellyet ez alkalommal tartott volt.

magam irnék rólok, bár igen nagy elfoglaltságom gátol is. Majd hát megérted azokat másoktól; tőlem csak ezt a keveset és ezt is röviden: tanácsunk erélyes; consularisaink részint félénkek, részint rosszúlérzők. Serviusban nagy kárt vallánk [5]). L. Caesar igen jól érez; de mivel nagybátyja [6]), nem igen nyersen szavazgat. A consulok derekasak. Jeles D. Brutus is s derék fiú Caesar [7]), kitől én részemről sokat várok. S azt csakugyan bizonyosnak tarthatd, hogy ha ő a veteranusokat hirtelen össze nem irja s Antonius seregéből két legió parancsa alá át nem megy s ezzel Antonius réműlésbe nem hozatik: akkor Antonius semmi gonoszságot és semmi kegyetlenséget el nem fogott volna mulasztni [8]). Mindezt veled, bár hiszem, hallhattad, bizonyosabban tudatni kivántam. Többet irok, majd ha több időm lesz.

Rómában, februárb. 710.

F. XII. 5. VI. 802.

M. T. Cicero C. Cassiusnak sok üdvet!

Hiszem, eddig a tél nem engedte, hogy rólad bizonyosan tudhassuk, mit csinálsz és főkép hogy hol vagy. Azomban mindenki azt beszéli (gondolom, mert úgy óhajtják), hogy Syriában vagy és hadaid vannak. És ezt annál könnyebben elhiszik, mert valószinűnek látszik. Brutusunk valóban szép érdemre tett szert. Mert olly nagy s olly nem várt

[5]) Értsd: Servius Sulpiciust, ki az Antoniushoz küldött követek egyike volt, és e küldetése közben meghalt. V. ö. alább a 802-ik lev.

[6]) Antoniusnak.

[7]) U. m. a most még csak 19 éves Octavianus.

[8]) Mikor a két maccedoniai legiót Brundisiumból elhozta.

dolgokat vitt véghez [1]), mellyek nemcsak magokban becsesek, de gyorsaságuknál fogva még diszesebbek. Ha te is birod azokat, a miket gondolunk: úgy a köztársaság nevezetes segédeszközökkel van ellátva. Mivel Görögország szélső határától Aegyptusig [2]) a legjobb polgárok hatóságai s hadai által leszünk támogatva. Ámbár, ha nem csalatkozom, a dolog akkép áll, hogy a háború egész kérdése D. Brutuson látszik megfordúlni. Ki ha, mint reméljük, Mutinából kitört, aligha lesz több háború. Bizonyos, hogy immár csekély hadaktól ostromoltatik, mivel Antonius Bononiát számos őrizettel védi. Hirtiusunk pedig Claternánál [3]), Caesar Forum Corneliumnál [4]) van, mind a kettő erős hadsereggel. Rómában meg Pansa az italiai toborzásból nagy csapatokat szed össze. Eddig a tél dologhoz fogni nem hagyott. Úgy látszik, Hirtius, mint több levelében értésemre adja, megfontolva akar tenni mindent. Bononiát kivéve, Regium Lepidi [5]), Parma s a köztársasághoz igen ragaszkodó egész Gallia a mienk. A te transpadanus védenczeidet is szörnyen pártunkhoz szegődve látjuk. A tanács nagyon erélyes, kivéve a consularisokat, kik között az egy L. Caesar csak biztos és jóleikű. Servius Sulpicius halála által nagy támasztól

---

[1]) Olvashatni azokat Cic. *X*-ik *Philippicájá*ban, úgy Plutarchus-Appianus- és Diónál is.

[2]) A birodalom e részét Cassius tartotta a köztársaság hatalma alatt.

[3]) *Lingo*-város Gallia Cispadanában. Ma *Quaderna*.

[4]) Ez is Lingo-város a *Flaminia-út* mellett, melly ma *Imolának* hivatik. Régibb nevét L. *Cornelius* Syllától kapta.

[5]) Város Gallia Cispadanában; ma *Rezzo* vagy *Reggio*.

fosztatánk meg [6]). A többiek részint ügyetlenek, részint rosszlelkűek. Némellyek irigylik azok dicsőségét, kiket a köztársaságnál becsben állni látnak. De a római nép s egész Italia bámulandó egyetértésben van. Ezek körűlbelől, miket veled tudatni akartam. Most csak azt óhajtom, hogy onnét kelet vidékeiről vitézséged fénye ide világitson.

Rómában, februárb. 710.

F. IX. 24. VII. 803.

Cicero Paetusnak!

Azt a Rufus barátodat, kiről már ismételve irsz hozzám, segitném, ahogy csak tudnám, még ha tőle megbántva volnék is; látván, hogy mellette annyit fáradozol. Hát még midőn mind a te leveleidből, mind az övéből is, mellyet hozzám küldött, látom s meg vagyok győződve, hogy megmentetésem igen szivén feküt: nem tudnék ő neki jóakarója nem lenni s pedig nem csupán a te ajánlásodért, melly nálam, mint illik, legtöbb erővel bír, hanem saját rokonszenvem- s itéletemnél fogva is. Mert tudd meg, édes Paetusom, hogy nálam a gyanú, óvakodás s őrizkedés a te leveled óta kezdődött, melly levéllel később más számosaké is összevágott. Ugyanis mind Aquinumban, mind Fabrateriában is tartattak rólam tanácskozások [1]), mikről, mint látom, hallottál; s mintha előre érzenék, mennyire terhökre leszek,

---

[6]) V. ö. a 801-ik lev. 5-ik jegyz. Mikor Sulpicius meghalt, Cic. indítványából tanácsvégzés által elrendeltetett, hogy számára sír az Esquilinus téren készittessék, minél nagyszerűbb temetés tartassék s a rostrumon érczből gyalog-szobor emeltessék. *Philipp. IX. cap. 7.*

[1]) Antonius s czimborái által, mint tehessenek el láb alól; mint ezt *Philippicá*iban több helyt emlegeti.

semmi másról nem beszéltek, mint hogy engem miként nyomjanak el. Mit részemről nem gyanitván, vigyázatlan lettem volna, ha általad nem figyelmeztetem. E barátodnak hát nálam ajánlásra nincs szüksége. Bár a köztársaság olly szerencsés lenne, hogy ő engem minél hálásbnak tapasztalhatna! Hanem erről elég.

Hogy vacsorákra járni megszűntél, röstelem; mert azzal nagy múlatságtól s örömtől fosztottad meg magadat. Aztán meg félek is (hiszen szabad az igazat megmondanom), nehogy abból, mit megszoktál, ki találj tanúlni s a vacsoraadásokat el találd felejtni. Mert ha mikor volt is kiket utánoznod [2]) akkor sem sokra vihetted [3]): mit kell most gondolnom rólad? Spurinna [4]) legalább, midőn neki a dolgot elmondtam, s múlt életmódodat előtte felhoztam, kimutogatta, hogy az egész köztársaságra milly nagy veszély lesz az, ha előbbi szokásodra, mikor a Favonius [5]) szele fúj, ismét vissza nem térsz. Most [6]) csak el lehet ezt tűrni; hihető, hogy a hideget nem tudod kiállni [7]). De én, herculesugyse, barátom Paetus, komolyan intelek (mert ezt a boldog életre szükségesnek tartom), hogy jó, vidor emberekkel, a kik beléd szerelmesek, éld te világodat. Nincs ennél az élethez illendőbb, nincs a boldog létre czél-

---

[2]) Mikor t. i. Caesar életében Hirtius és Dolabella egyre adogatták a sok lakomát. V. ö. a 450-ik lev.

[3]) A te lakomáid mindig silányabbak lévén, mintsem az övéik.

[4]) Egy jövendőmondó *haruspex*, ki Caesart előre intette, hogy martius idusán, mellyen később megöletett, nagyon vigyázzon magára, mert ez reá nézve *fatalis* nap. *Suet. Caes. 81.*

[5]) Tavaszi nyugati olvasztó szél, másként *zephyr*.

[6]) Úgymint február hónapban.

[7]) Azért nem jársz vacsorákra.

irányosb. De nem a dombérozást értem alatta, hanem a közös életet s asztalt s a kedélyek derültségét, mellyet szűlni szokott főkép a bizalmas beszélgetés, melly lakomák köztt legédesb. A honnét mi okosabban szólunk, mintsem a görögök; a mi nekik *συμποσία*, vagy *συνδείπνα*, az mi nekünk *convivium*, mert az ember akkor *él* igazán *együtt*. Látod, mint akarlak bölcselkedve téritni a vacsorára vissza. Gondoskodjál, hogy egészséges légy. Ezt a másutt vacsorálás által könnyen elérheted.

Hanem vigyázz, kérlek, hogy azért, mert tréfásabban irok, azt ne találd hinni, mintha már a köztársaság gondját szegre akasztottam volna. Mert arról, Paetus barátom, meglehetsz győződve, hogy nekem éjjel és nappal más dolgom s más gondom nincsen, mintsem hogy polgártársaim boldogok és szabadok legyenek. Az intésre, működésre, tervezésre semmi alkalmat el nem mulasztok. Szóval, úgy érezek, hogyha e gond és szolgálat közben életemet kell is feláldoznom, azt is dicsőségemnek fogom tartani. Sok jó egészséget.

Rómában, február végén, 710.

F. X. 5. VIII. 804.

Cicero Plancusnak üdvet!

Két levelet vettem tőled azon egy tartalmút, mi maga jele előttem gondoskodásodnak [1]). Mert látom, azon törekszel, hogy óhajtott leveleid kezemhez jussanak. Én belőlök kétszeres élvezetet meríték; melyeket ha egybevetek, nehéz megitélnem, barátsá-

[1]) Hogy t. i. ha a levél egyik példánya elvész is, megkaphassam a másikban. Szó van a 796-ik levélről.

godat irántam, vagy érzelmedet a köztársaság iránt tartsam-e nagyobb becsűnek. Igaz, hogy a honszeretet szerintem legelső: hanem a barátság s érzelembeli rokonság minden esetre édesebb mégis. Azért is atyád barátságának s ama jó hajlandóságnak, mellyet hozzám gyermekségedtől fogva mutattál, úgy más e tárgyra vonatkozóknak fölemlítése részedről, hihetetlen gyönyörűségemre szolgált. És meg azon érzelmednek nyilvánitása is, melylyel a köztársaság iránt vagy s lenni szándékozol, fölötte kedves volt nekem s örömöm még nagyobb lőn az által, hogy a fönt emlitettekhez még ez is járúla. Ennél fogva nemcsak serkentlek Plancusom, hanem még esdeklem is előtted, mint ezt azon levelemben tettem, mellyre olly nemesen válaszoltál, hogy egész elméddel s lelked minden erejével a közűgynek szánd magadat. Nincs, a mi nagyobb javadra s dicsőségedre válhatnék. S nincs emberre nézve semmi a világon szebb s derekabb, mint a hazát jól szolgálni. Még eddig (mert megengedi ritka szelidséged s bölcseséged nekem, hogy az igazat nyiltan kimondjam) úgy látszik, a szerencse kedvezéséből tettél szert a legfőbbekre [2]) és habár ezt erény nélkül el nem érhetted is, mégis azok, a miket szereztél, nagy részben a sorsnak és körűlményeknek [3]) tulajdonittatnak. De mit a legterhesebb időkben a köztársaság mellett tenni fogsz, az egészen sajátod lesz. Hihetetlen, ha a rablókat kiveszszük, minden polgár gyűlölete Antonius ellen: irányodban a remény

[2]) Dolgát a még ifjú Plancus, eddig is annyira vitte, hogy most már designált consul volt.

[3]) Leginkább Caesar kedvezésének.

nagy s nagy a várakozás hadaid felől is. Istenekért! vigyázz, hogy a népszerűség s dicsőség e jó alkalmát el ne szalaszd. Úgy intelek, mint fijamat; úgy óhajtom szerencsédet, mint a magamét; úgy buzditlak, mint a haza érdekében s egy legjobb barától illik.

Rómában, februárb. 710.

F. XII. 11. IX. 805.

C. Cassius proconsul [1]) M. T. Cicerónak sok üdvet!

Ha jól vagy, örvendek: részemről jól vagyok. Tudd, hogy Syriába jöttem L. Murcus [2]) és Q. Crispus [3]) imperatorokhoz. E vitéz férjfiak és derék polgárok, hallván a mik Rómában történtek, nekem a hadakat átadták s magok velem együtt a köz jóra elszánt lélekkel működnek. Tudd továbbá, hogy az a legió, a melly Q. Caecilius Bassusé volt [4]), mellém állott; az a négy legió pedig, mellyeket A. Allienus

---

[1]) Cassius consul még nem lévén, igazság szerint a *proconsul* czim nem illette őt, de szokás volt e czimet praetoroknak is megadni, kivált ollyanoknak, a kik consularis provinciát kaptak; Cassiusnak pedig Caesar, halála előtt kevéssel már kijelelte volt a consularis Syriát, hova praetorsága végeztével kormányzóúl menjen. Azomban Caesar halála után Antonius mint consul kicsinálta a tanácsnál, hogy neki Macedonia, tiszttársának Dolabellának meg Syria provincia adassék; s Cassius Siciliába, M. Brutus Asiába élelmezési biztosok gyanánt küldessenek. Hanem Brutus és Cassius e kiküldetésöket el nem fogadván, mindenik a neki Caesartól kijelelt provinciát, jelesen Brutus Macedoniát, Cassius Syriát birtokába vette.

[2]) *L. Statius Murcus*, kinek keze alatt Syriában három legió volt. Philipp XI. 12. Lásd róla: a *Tört. Mut.*

[3]) Ez is három legiót vezérlett Syriában. *Philipp. XI. 12.*

[4]) E legiót Bassus a parthus háborúra készülő Caesartól kapta volt. *Philipp. XI. 13.*

Aegyptusból hozott [5]), ettől nekem átadatott. Most már hiszem, nincs szükséged buzditásra tőlünk, hogy minket távollétünkben a köztársasággal együtt, mennyiben rajtad áll, védelmezz. Tudatni kivánom veled, hogy rád s a tanácsra nézve a biztos oltalom nem hiányzik arra, minél fogva a köztársaságot a legjobb reménynyel s legbátrabb lélekkel védhesd. A többit majd veled megbizottam L. Carteius közli. Légy jó egészségben.

Tarichaea [6]) melletti táborban, mart. 7-kén 710.

F. X. 31. X. 806.

C. Asinius Pollio [1]) Cicerónak üdvet!

Ne tessék föltűnőnek előtted, hogy a közügyről semmit nem irtam, mióta táborozás van. Mert bár a castulói erdőség [2]), melly futárainkat mindig hátráltatta, most a gyakori rablások miatt még félelmesbbé lőn, még sem tesz koránt is olly nagy akadályt, mint azok, kik mind két fél által szerte felállitva a futárokra leskődnek és őket feltartóztatják. Azért hacsak hajón ide nem jutna a levél, nem is tudnám, mi történik otthon. Hanem most már, a ha-

---

[5]) Allienust Dolabella mint legatusát küldte ki, hogy e négy legiót számára hozza meg. *Philipp. XI. 13.*

[6]) *Tarichaea*, Judaea városa. *Plin. V. 15.*

[1]) Már más helyen említve volt, hogy mikor Caesar a parthus háborúra menni készült, a tisztviselőket honn és a provinciákban előre három évre megválasztatta. Ez úttal Asinius Pollio Tulsó Hispania provinciát kapta, hova még Caesar életében el is ment. A Caesar megöletése után, midőn látta Antoniust, Lepidust és Octaviust szövetkezni egymással, minthogy külömben is Antoniussal barátságban élt, ő hozzájok állott. Lásd róla: a *Tört. Mut.*

[2]) Melly az úgynevezett *Hispania Tarraconensis*-ben, Castulo városhoz közel, *Baetis* folyó mellett fekütt.

józás beállítával, alkalmam megnyilván, a legszivesebben s a mikor csak lehet, irni fogok hozzád. Hogy én annak szavai után indúljak [3]), a kit, bár senki látni sem kiván, korántsem utál úgy a világ, ahogy érdemlené, attól nem kell félni. Mert úgy gyűlölöm őt, hogy mindent keserűnek képzelek, miben vele osztoznom kell. Természetem s szakom pedig a béke és szabadság óhajtása felé vonz. Azért a polgárháborút [4]) már keletkeztekor gyakran megsirattam. S mert nem vala szabad semlegesnek lennem — miután mindenik félnél nagy ellenségeim voltak — őrizkedtem attól a táborból, hol tudtam, hogy az ellenség fondorlataitól sehogy ment nem leszek [5]). Midőn pedig oda tereltettem, hova legkevesebbé akartam; hogy az utolsók között ne legyek, bátran szembeszálltam a veszélyekkel is. Caesart meg, a ki olly nagy szerencséjében, velem új ismerősével, mint legrégibb barátival úgy bánt, a legnagyobb kegyelettel s hűséggel szerettem. A mit magam esze szerint intéznem szabad volt, abban úgy jártam el, hogy minden jólérző nagyon helyeselte. Mit rám parancsoltak, azt akkor és úgy végeztem, hogy lássék, miszerint kedvem ellen parancsolták. Ezért való méltatlan üldöztetésem eléggé megtanithatott arra, millyen édes a szabadság s millyen szomorú az élet az uralom alatt. Ha hát arról van szó, hogy egynek legyen újolag hatalmában minden: bárki legyen is az, annak magamat ellenségének vallom. S nincs

---

[3]) Érti Antoniust, ki a Pollio barátságával szokott dicsekedni.

[4]) Mellyet a köztársaságra Pompeius és Caesar hoztak.

[5]) S ez a Pompeius tábora lévén, jobbnak látta Asinius Caesaréba állani be.

olly veszély, a mellyet a szabadságért kerűlnék, vagy magamról lerázni akarnék. Hanem nekem a consulok [6]) sem tanácsvégzés, sem levél által előmbe nem szabták, mit csináljak. Mert Martius Idusától fogva csak Pansától kaptam egy levelet, mellyben fölhiv, irjak a tanácsnak, hogy magamat és hadamat rendelkezése alá bocsátom. Ez, midőn Lepidus nyilván azt hirdette s irkálta mindennek, hogy Antoniussal egy kézre dolgozik, a legártalmasb lett volna. Mivel az ő akaratja ellen melly útakon vihetém vala legióimat az ő provinciáján keresztűl? Vagy ha külömben áthathatok is: által lehetett-e az Alpokon is röpűlnöm, mellyeket hadakkal megszállva tart? Ide járúl, hogy a levél sehogy kézhez nem juthatott. Mert Lepidus száz helyen leseti s letartóztatja a futárokat. Abban senki ne kétkedjék, hogy én, mint Cordubában a népgyűlés előtt kimondtam, a provinciát másnak, mint ki a tanácstól küldve jön, senkinek által nem adom. Szükség e mondanom, milly vitáim voltak a XXX-ik legió átengedése felett is? mellyet ha átadok, ki nem látja, hogy a köztársaság részén mennyivel erőtlenebb volnék úgy? Mert ennél tüzesebb, harciasb legiót nem is képzelhetni. De most engem úgy nézz, mint ki elsőben is a béke legnagyobb óhajtója vagyok (mert én minden polgárt teljesen mentve látni szeretnék), aztán ki a szabadságot mind magamnak, mind a köztársaságnak is ki-

[6]) A volt consulokat Antoniust s Dolabellát érti, mert az újak: Hirtius és Pansa még csak pár hóval ez előtt léptek be hivatalukba, és mert az a levele Pansának, melly a következő pontban említtetik, attól fogva eddig kezéhez sem érkezhetett Polliónak, mi is arra mutat, hogy azt Pansa még consulsága előtt irta volt.

küzdeni készen állok. Hogy megbizottamat [7]) a tieid sorába számitod, kedvesebb előttem, mintsem gondolnád. Hanem neki a veled sétálást s enyelgést irigylem. Mennyire becsülöm én ezt, ha egykor szabad lesz nyúgalomban élnem, tapasztalandod; mert mellőled egy tapodtat sem fogok távozni. Azt igen csodálom, miért meg nem irtad nekem vallyon a provinciában maradásom, vagy hadamnak Italiába vitele által tölthetem-e inkább kedvét a köztársaságnak. Részemről, bár maradnom biztosabb s kevésbbé alkalmatlan is: mégis, mivel látom, hogy jelenleg sokkal nagyobb szükség van a legiókra, mintsem a provinciákra (mivel ezek könnyű módon visszaszerezhetők), mostanra elhatároztam, hogy seregemmel indúlok. Egyébiránt abból a levélből, mellyet Pansához intéztem, meg fogsz tudni mindent, mert azt párban számodra is küldöm. Élj szerencsésen.

Cordubában, martius 16-kán, 710.

F. X. 6. XI. 807.

Cicero Plancusnak üdvet!

A mit Furniusunk a köztársaság iránti érzelmedről beszélt, igen kedves volt a tanács előtt s nagyon tetszett a római népnek. Hanem a tanácsban felolvasott jelentésed a Furnius beszédével nem látszik összeegyezni. Mert békét javasolsz, midőn tiszttársadat [1]), ez igen derék férjfiút a leggyalázatosb rablók ostromolják; kiknek vagy letett fegyver-

[7]) *Familiarem meum.* Érti Cornelius Gallust, kit alább a 856-ik levélben is e czimmel illet.

[1]) Az Antoniustól Mutinában ostromolt D. Brutust, ki Plancussal együtt kijelelt consul volt.

rel kell békét kérniek, vagy ha harczolva követelik azt: a békét győzelem, nem alku útján szükség létesiteni. Azomban hogy a béke tárgyában mind a Lepidus levele, mind a tied mennyibe vétetett, derék testvéredtől [2]) s C. Furniustól megtudhatd. Engem csak irántad való szeretetem késztet, hogy, bár magadnál sem hiányzik a tanács, s bár testvéred és Furnius szivessége s biztos belátása szintén számodra készen áll, mindemellett, többféle viszonyainknál fogva kivánjak nevem alatt is egynémelly utasitást juttatni hozzád. Hidd hát nekem Plancus, hogy a méltóságnak mindazon fokozatai, mellyeket eddig elértél (pedig a legfőbbeket nyerted el) csak hivatalok czimeit és nem a méltóság czimereit fogják viselni magokon, ha a római nép szabadsága s tanács tekintélye mellé nem szövetkezel. Ugyan válj el már egyszer azoktól, kikkel nem saját határozatod, hanem a viszonyok békói csatoltak össze. Sokan hivattak a köztársaság zavarában consuloknak: de közttök consularisnak csupán az tartatott, ki a köztársaság iránt consularis érzelmet mutatott. A te kötelességed az, hogy először is a gonosz s hozzád épen nem hasonló polgárok társaságától megválj; aztán magadat a tanács és minden jólérzők példaadójává, fejévé, vezérévé tedd s végre hogy a békét ne a fegyverletételben, hanem a fegyver- és szolgaságtóli félelem megszüntetésében keresd. Ha mind tenni, mind gondolkozni ekkép fogsz: akkor nemcsak consul és consularis lészsz, hanem nagy consul

---

[2]) Nem attól a T. Plancus Bursától, ki a 182-ik levélben előjön, mert ez Antonius részén volt (Philipp XIII. 12.); hanem attól, kiről alább a 825-ik levélben lesz szó.

és nagy consularis egyszersmind. Különben a fényes hivatalos czimek mellett nemcsak semmi méltóságod nem lesz, de még a legnagyobb disztelenség hárúl reád. Mindezeket, ösztönözvén a jó szándék, kissé nyersebben irtam meg; hanem azon eljárásnál, melly hozzád illendő, tapasztalás útján igazaknak találandod.

Rómában, martius 20-kán, 710.

F. X. 27. XII. 808.

Cicero Lepidusnak üdvet!

Miután irántad való ritka vonzalmamnál fogva fő gondom van arra, hogy minél nagyobb fényben állj: nehezemre esett, hogy a tanácsnak háládat nem nyilvánitottad, midőn e rend által olly nagy kitűntetésekkel meg valál tisztelve [1]). Hogy a polgárok köztt létre hozandó békét óhajtod, örvendek. Ha azt a szolgaságtól külön választod: mind a közjót, mind méltóságodat előmozditandod. Ha ellenben e béke azt a veszett embert a legféktelenebb uralom birtokába visszahelyzendi: tudd meg, minden józan eszű kész a halált a szolgaságnak elébe tenni. Azért, szerintem legalább okosabban tennél, ha ollyan békealkudozásba, melly sem tanácsnak, sem népnek, sem egy jó érzelműnek sem tetszik, nem avatkoznál. Hanem ezt majd meghallod másoktól, vagy értesűlsz levelekből. Magad eszével itéld meg, mit lesz legjobb tenned.

Rómában, martiusban, 710.

---

[1]) Midőn számára a tanács supplicatiot s aranyozott lovagszobrot rendelt. *Philipp. III. 9. V. 15.*

F. X. 8. XIII. 809.

Plancus imperator s választott consul a consulok-praetorok-néptribunoknak, a tanács- s római népnek és nemzetnek üdvet!

Ha tán valaki azt hinné, hogy érzelmem iránt a világ várakozását és köztársaság reményét soká függőben tartottam: először ez ellenében vélem szükségesnek kimentni magamat, mielőtt jövendő szolgálatom felől bárkinek is valamit igérnék. Mivel nem akarok olly színben tűnni fel, mint ki elkövetett hibát teszek jóvá, hanem mint ki szivem régi legjobb érzelmeit a kellő időben adom elő. Nem kerülte ki figyelmemet az, hogy olly általános nagy aggodalomnak s a köztársaság olly zavart helyzetének közepette fölötte hasznos a jó érzelem bevallása s ez által sokakat nagy megtiszteltetésekben részesülni láttam. De miután a sors engem ollyan állásba juttatott, hogy ha hirtelen igérek, a sikerre nézve nagy akadályokat görditek útamba [1]); ha pedig e részben magamat mérséklem, a segélynyújtásra nagyobb alkalmaim lesznek: inkább a közös jóllétre, mintsem en dicsőségemre akartam készitni útat. És olly sorsban, mint az enyim, — olly életmód mellett, a minőt nálam a világ, gondolom, jól ismer, s azzal a reménynyel, mellyet kezeimben tartok, lehetséges is volna-e vagy bármi alacsonyságot tűrni [2]), vagy ártalmasat kivánni? Hanem nekem egy kis idő, nagy fáradság és sok költség kellett ahoz, hogy mit a köz-

[1]) Lepidus részéről, kinek érzelme iránt még nem volt tisztában magával.

[2]) Antoniustól.

társaságnak s jobbaknak igérek, azok sikeréről jótállnom lehessen s hogy a haza felsegéléséhez jóakarat mellett ne meztelen kézzel, de tehetséggel is járúlhassak. Biztositanom kellett a hadsereget, melly többször nagy jutalmakkal csábitgattatott [3]); hogy inkább várjon a köztársaságtól mérsékelt, mintsem egy embertől végtelen dolgokat. Biztosítnom számos városokat, mellyek a múlt évben vesztegetések és jutalom-osztogatások által leköteleztettek; hogy mindezt hitványságnak tekintsék s az effélét jobb kezekből várandónak tartsák. Meg kellett még nyernem azok hajlandóságát is, kik a szomszéd provinciák és hadak élén állottak; hogy inkább a nagyobb részszel lépjünk társaságba a szabadságot megvédni, mintsem egy a földtekére nézve gyászos győzelemben a kisebb részszel osztozzunk. S szükség volt megerősítni magunkat is a sereg gyarapitása és segédhadak szaporitása által; hogy majd mikor szándékunkat nyiltan kimutatjuk (még pedig némellyek ellenére), ne legyen veszélyes, ha tudják, mi mellett akarunk harczolni. Annál fogva koránt sem tagadom, hogy e czélok elérhetéséért majd akaratlanúl szinlettem, majd fájdalmasan titkoltam sokat; miután azt, hogy a még készületlen jó polgár időelőtti nyilatkozása milly veszélyes, tiszttársam esetéből [4]) átláttam. A honnét C. Furnius legatusunknak is, e derék s vitéz férjfinak, több szómintsem irásbeli megbizást adtunk volt, hogy azok mind ti hozzátok titokban jussanak, mind én

[3]) Antonius által.

[4]) Értsd: D. Brutus designált consult, a kit Antonius Mutinában ostrommal körűlvett.

biztosabb lehessek. S hogy minemű eszközökkel illő mind a köz jóllétet támogatni, mind mi magunkat fölfegyverzeni, kimutattuk. Ebből átláthatni, hogy nálunk a köztársaság lehető megvédésének gondja rég óta ébren van. Most, miután isten kegyelméből, mindenfelől készültebbek vagyunk: akarjuk, hogy felőlünk a világ necsak jót reméljen, de bizton is itélhessen. Hat legióm áll fegyverben, mellyek mind a köztársaság iránt esküjök- és erényességöknél fogva igen ragaszkodók, mind irántam nemes bánásmódom miatt engedelmesek. Provinciám minden város köz egyetértése mellett, a legkészebb s egész tűzzel vetélkedik a szolgálatokban. Lovasságom és segédcsapatom annyi, mennyit csak e népek jóllétök és szabadságuk megvédése végett kiteremtni birnak. Én magam el vagyok szánva akár a provinciát védeni, akár a hová a köztársaság szólit, menni; akár a sereget, a segédhadakat és provinciát átadni; úgy hogy a háború egész dühét magam ellen forditni sem vonakodom, csak elestem által vagy hazám fennmaradását biztositnom vagy a veszélyt gátolnom lehessen. Ha, midőn ezeket fogadom, tán már minden elintézve és az álladalom csendes karban lenne: a köztársaság jóllétén dicsőségem vesztével is örvendeni fogok. Ha pedig a magok egész mivoltában fenn levő nagy veszélyeket megosztani megyek: érzelmemnek az irigyek rágalma ellen védését igazságos biráimra bízom. Nekem szolgálataimért a köztársaság épenmaradásában eléggé nagy jutalom áll készen. Hogy továbbá azok, kik tekintélyemet, vagy inkább a bennetek való bizodalmat követvén, magokat sem igéretekkel reászedetni, sem bármi fenyege-

téssel megijjesztetni nem hagyták, kegyetekbe ajánltak legyenek, azt kívánni illőnek találom.

Hispaniában, martiusb. 710.

F. X. 7. XIV. 810.

Plancus Cicerónak!

Többet irnék neked érzelmeim felől s bővebben okadatolnám minden dolgaimat, hogy annál inkább átláthasd, miszerint teljesitettem a köztársaságért mindazt, mit intésedből felfogtam és neked szóval igértem (mert én nemcsak tetszésedet, hanem szeretetedet is óhajtottam birni mindig, és miután benned hibám védőjét találtam, érdemeim hirdetőjének is szeretnélek látni), hanem két ok teszi, hogy rövidebb legyek. Egyik: mert hivatalos jelentésemben [1]) mindent előadtam; másik, mert M. Varisidius római lovagot, házi barátomat egyenesen azért utasitom hozzád, hogy tőle mindent megérthess. Lelkemre mondom, nem csekély fájdalmat éreztem, látván mint sajátitják el mások az érdemet; de mérsékeltem addig magamat, míg dolgomat annyira vihettem, hogy valami consuli hivatalomhoz [2]) s várakozástokhoz méltót eszközölhessek. S most remélem, ha a szerencse meg nem csal, el is fogom érni, hogy a világ mind jelenben tapasztalni, mind jövőben emlegetni fogja, miszerint én a köztársaságnak egyik legnagyobb istápja voltam. Téged arra kérlek, méltóságomat pártfogold és hogy a melly reményekkel az érdemre buzditottál, azok élvezhetésével tégy

[1]) Lásd: a 809-ik lev.

[2]) Mellybe Hirtius és Pansa után jövő évben lépendő volt.

ezentúl még készebbé. Hogy te amit akarsz, ki is tudod vinni, arról meg vagyok győződve. Légy jó egészségben s engem viszont szeress.

Hispaniában, martiusb. 710.

F. XVII. 7. XV. 811.

M. T. Cicero C. Cassiusnak sok üdvet!

Milly buzgón védtem méltóságodat nem csak a tanácsban [1]), de a nép előtt is [2]), jobbszeretem, ha inkább a tieidtől, mintsem én tőlem érted meg. S szavazatom [3]) a tanácsban könnyeden is győzött volna, ha Pansa tüzesen ellen nem szegűl [4]). E szavazatot megtévén, M. Servilius tribunustól népgyűlésbe vezettettem. Elmondtam felőled, amit tudtam, olly nagy hangon, minő nagy a forum s a népnek olly rivalgása és tetszése mellett, mellyhez hasonlót nem láttam. Remélem, meg fogsz bocsátni, hogy ezt napad [5]) daczára megtettem. E félénk nő attól tartott, majd Pansa sértve érezi magát. S csakugyan Pansa a népgyűlésben meg is emlitette, miszerint sem anyád, sem testvéred [6]) nem akarták, hogy e nyilatkozatommal föllépjek. Hanem ez rajtam nem fogott s amazt választottam. Ez által mind a köz űgyet, mellyet mindenkor ápoltam, mind a te méltóságodat

---

[1]) Midőn ott a *IX*-ik *Philippicaját* tartotta.

[2]) Ez a beszéde nincsen meg.

[3]) Hogy t. i. nálad a Caesartól kapott syriai provincia hagyassék meg.

[4]) Pansa a mellett volt, hogy Syria felett a consulok t. i. maga és Hirtius sorsoljanak, hogy a kire a sors esik, abból a provinciából haddal kergesse ki Dolabellát.

[5]) Servilia Uticai Cato nővére, anyja M. Brutusnak és Tertullának Cassius nejének.

[6]) L. Cassius, kit a 770-ik levélben is megemlít.

és fényedet előmozditottam. Hanem amit a tanácsban olly hosszan vitattam s népgyűlésben is elmondtam, arra nézve, kérlek, beváltsd ám szavamat. Mert én azt fogadtam s szinte bizonyosnak állitottam, hogy te, mint eddig nem vártad, úgy jövőre sem várod végzéseinket, hanem saját eszed szerint fogod védni a köz űgyet. S bár még hirét nem hallottam, merre vagy és milly hadaid vannak: én mégis azt állítottam, hogy a mi erő és had csak azon a vidéken találtatik, mind a tied s hogy én hiszem, miszerint általad már Ázsia provincia a köztársaságnak vissza van szerezve. Azon légy, hogy híred gyarapitásában magadat fölűl múld. Élj jó egészségben.

Rómában, martius végén, 710.

F. X. 10. XVI. 812.

Cicero Plancusnak!

Noha már Furniusunktól elegendőleg értettem, milly szándékod és terved van a köztársaságra nézve: mégis leveled átolvasása után tisztábban beláttam egész érzelmedet. Bár tehát a köztársaság minden szerencséje egy ütközeten [1]) függ, (melly gondolom, mikor ezt olvasod, be is lesz végezve): azért már ama hírnél fogva is, melly érzelmedről elterjedt, nagy dicséretre tettél szert. Úgy hogy ha consulunk lett volna Rómában [2]), a tanács részéről, különös megtiszteltetéseddel ki is jelenteték vala,

[1]) A mutinain.

[2]) Egyik vagy másik otthon lett volna. De Hirtius is Pansa is Mutina felszabaditására s Brutus védelmére mentek volt.

milly kedves szándékod és készületed előtte. Ennek ideje nem múlt el, sőt nézetem szerint, el sem érkezett még. Mert én azt tartom igazán megtiszteltetésnek, mi nem jövő jótét reményében, hanem nevezetes érdemekért nyújtatik s adatik jeles férjfiaknak. Azért csak legyen valami köztársaság, mellyben a megtiszteltetés fénynyel bírhasson, hidd el nekem, minden legnagyszerűbb kitűntetésekben bőven lesz részed. Az, amit igazán megtiszteltetésnek mondhatni, nem ideiglenes buzditás, hanem folytonos érdem jutalma [3]). Azért hát, édes Plancusom, szánd egész lélekkel a dicsőségre magadat; jöjj védelmére a honnak; nyújts segédet tiszttársadnak s az összes népek köz érzületét s hihetlen egységét gyámolitsd. Bennem terveidnek előmozditóját, méltóságod pártolóját és mindenben legjobb, leghűbb barátodat fogod tapasztalni. Mivel azon indokokhoz, miknél fogva barátság és kötelesség által annyi idő óta lekötve vagyunk egymáshoz, most még a honszeretet is járúl és ez engem annyira vitt, hogy életedet a magaménál nagyobbra becsülöm.

Rómában, martius 30-kán, 710.

F. X. 12. XVII. 813.

Cicero Plancusnak!

Bár főkép a köztársaság végett kell is örvendenem, hogy annak majd csaknem a vég perczben annyi segédforrást, annyi védeszközt nyújtottál:

[3]) Azért beszél így Plancushoz, mert ez azzal, hogy a Rhodanuson átjött, jó érzelmének jelét adta ugyan már, hanem azt tettekkel még be nem bizonyította s így most még a kitűntetés reá nézve inkább buzditásnak, mintsem jutalomnak nézethetett volna.

mégis, úgy lehessen téged a köztársaság visszanyertével győzőként ölelnem [1]), mint igaz az, hogy örömömet nagy részben a te méltóságod okozza, mellyet úgy most, mint jövőben a legnagyszerűbbnek látok. Mert korántse gondold, hogy valaha kedvesebb jelentés olvastatott volna egy tanácsűlésben a tiednél. És ezt részint a köztársaság iránti érdemeid némi kitűnő nagy volta, részint szavaid és kifejezéseid méltósága eszközölte; mi előttem ugyan épen nem volt újság, mind mivel már ösmertelek, mind mert nekem levélben tett igéreteidre emlékeztem és meg Furniusunktól is terveidet világosan tudtam. Hanem a tanács azt nagyobbnak találta, mintsem a mennyit tőled várt. Nem, mintha jó érzelmedről kétkedett volna valaha, hanem mert sem mennyire vagy képes, sem merre akarsz előnyomúlni, eléggé tisztán nem tudta. Azért midőn leveledet april 7-kén reggel M. Varisidius nekem átadá és azt elolvasám, hihetetlen örömre fakadtam s számos jólérző férjfiak s polgárok kisérvén házamtól, azonnal közöltem örömömet mindnyájokkal. E közben jön hozzám szokása szerint T. Munatiusunk [2]). Én is ám elébe leveleddel, mert ő még semmit nem tudott, miután Varisidius engem keresett föl először is, mondván, hogy úgy volt neki tőled meghagyva. Kevéssel utána viszont Munatius adá át olvasni azon leveleket, a mellyeket neki és a tanácsnak küldöttél. Jónak látók legott a levelet Cornutus fővárosi praetorhoz

---

[1]) Esküvés formában mondja, mint mi magyarúl mondanók: *úgy adja isten megérnem.*

[2]) Ez Plancusnak nem testvére, hanem csak valami rokona lehetett; mert az a kit Pedianus igazi testvérének mond, Antonius táborában szolgált. V. ö. a 807-ik lev. 2-ik jegyz.

vinni, ki mert a consulok oda voltak, a consul-hivatalt képviselte, ősi szokás szerint. A tanács tüstént egybehivatott s nagy számmal gyűlt össze, leveled híre és óhajtása miatt. Elolvastatván a levél, Cornutusnak szeg ütődött a fejébe, a tyúkászok azon észrevételére, hogy a jóslat körűl nem elég gondosan járt el és ez collegiumunk [3]) által is helyeseltetett. Azért a tárgy másod napra lőn áttéve. Hanem ekkor nagy vitám lett méltóságodért Serviliussal [4]), ki is befolyása által kieszközölvén azt, hogy először szavazatra az ő véleménye tüzessék ki, nagyobb része a tanácsnak mellőle elállott s egészen másként szavazott; az én véleményemnek meg, melly másodszor tűzetett ki, noha a tanácsból sokan elfogadták, Servilius kérésére P. Titius [5]) ellentmondott. A dolog másnapra halasztaték. Servilius neki készűlten jelent meg, nem kimélve Jupitert is, kinek templomában [6]) az űgy tárgyaltatott. Mint lecsépeltem őt s milly erővel vertem vissza az ellentmondó Titiust, jobb szeretem, mások leveléből tudd meg. Az enyimből csak ez egyet: hogy a tanács érdemeid iránt komolyabb, szilárdabb, kedvezőbb nem lehetett, mint ekkor. Hanem azért jobb barátod mégsem volt a tanács, mint volt az összes polgárság. Mert az egész római nép s minden nem- és rendbeliek köz egyetértése bámúlásig kezet fogott a köztársaság felszabaditására. Azért csak folytasd, mint kezdted; hallhatatlanitsd nevedet s mindazt, mi a dicsőségnek a csillogás hiú

[3]) Az augurok collegiuma.

[4]) Értsd: P. Serviliust, az *Isauricus* fiját, a ki 705-ben Caesarral consul volt.

[5]) Néptribun. *Dio Cass. lib. XLVI.*

[6]) A capitoliumban.

czégeiből összerakott alakját viseli, vesd meg; tartsd rövidentartó, futékony, múlékony tárgyaknak ezeket. A való dísz az erényben fekszik, melly főkép a hazának tett nagy szolgálatoktól nyeri fényét. Erre legszebb alkalmad van, a mellyet miután felkaroltál, tarts kéznél s eszközöld, hogy a hon se tartozzék kevesebbel neked, mint mennyivel magad tartozol a honnak. Én bennem méltóságodnak nem csupán védőjét, hanem gyarapitóját is fogod tapasztalni. Úgy hiszem, hogy ezzel nemcsak a köztársaságnak, melly életemnél drágább előttem, de barátságunknak is tartozom. S közepette e gondoknak, mellyeket kitűntetésedre fordité, nagy örömömre szolgált az, hogy T. Munatiusnak előttem jól ismert okossága és őszintesége felől, irántad mutatott különös szivességéből s buzgalmából még inkább meg lehetett győződnöm.

Rómában, április 11-kén, 710.

F. XII. 28. XVIII. 814.

M. T. Cicero Q. Cornificiusnak sok üdvet!

Egyetértek veled, miszerint azoknak, kikről irod, hogy Lilybaeumot fenyegetik, ott kellett volna bűntetésöket elvenniek; de féltél, mint mondod, nehogy a boszúállásban igenis nagy szabadságot láttassál venni magadnak. És így attól féltél, hogy majd kemény hazafinak, igen erélyesnek s magadhoz igen méltónak találnak tartani. Hogy a köztársaság fentartása körűl a még atyádtól öröklött frigyet velem megújitod, annak örűlök. E szövetség közttünk, Cornificiusom, állandó fog maradni. Szeretem azt is, hogy nekem részedről háládat nyilvá-

nitani szükségesnek nem találod. Mert ezzel egymás irányában nem is tartozunk. Méltóságod érdekében többször felszólíttatnék a tanács, hogyha a consulok távolléte alatt máskor is összehivatnék, nemcsak mikor valami újság van. De így most sem a 20,000, sem a 700,000 sestertz iránt tanács utján semmit végezni nem lehet. Pedig neked, itéletem szerint, tanácsvégzés értelmében szükség imperatorkodnod és a kölcsönt tenned. Mi a köztársaságben történik, úgy hiszem, azok leveleiből, kik a történteket hozzád megirni tartoznak, tudod. Én részemről jó reménynyel vagyok. Tanácsomat, gondoskodásomat, fáradságomat meg nem tagadom. Magamat a köztársaság minden üldözői iránt legtüzesb ellenségnek mutatom. A dolgot még most sem látom a legterhesebb helyzetben, sőt lehetett volna az még könnyebben is, ha egynémellyek részéről hiba nem történik.

Rómában, aprilisben, 710.

F. XII. 29. XIX. 815.

M. T. Cicero Q. Cornificiusnak sok üdvet!

Nemcsak rólad, ki legjobban tudod minden viszonyomat, de senkiről a római nép köztt föl nem tehetem, hogy előtte ismeretlen volna az a baráti összeköttetés, mellyben én L. Lamiával állok. Mert nagy néző közönség volt annak szemtanúja akkor, midőn ő A. Gabinius consul által száműzetett [1]) azért, mivel fölmentetésemet szabadon s erélyesen pártolta. De közöttünk a barátság nem innét származott; hanem mert már régen s nagy mértékben meg-

[1]) V. ö. a 794-ik lev.

volt, azért nem sajnálta magát érttem bármi veszélynek kitenni. E szolgálatához, vagyis inkább érdeméhez fölötte kedves társalgása is járúl, úgy hogy általában senkit nála jobban nem kedvelek. Nem hiszem, hogy mármost azt várd, milly szavakkal ajánlom őt neked. Mert e nagy barátságom okait tudod. Képzeld, hogy a mi szavakat az kiván, mind fel van használva általam. Csak hát arra kivánlak figyelmeztetni, hogy ha Lamia dolgait, ügyvivőit, szabadosait és cselédeit, a mivel szükség, gyámolitandod: az rám nézve kedvesebb lesz, mintha ezen szivességed saját érdekemre vonatkoznék. Nem is kétlem, hogy a milly emberismerettel birsz, ajánlásom nélkül, magáért Lamiáért is szivesen elkövetsz mindent; ámbár beszélték előttem, hogy olly hiedelemben vagy, mintha tán Lamia egy tanácsvégzésnek, melly méltóságod ellen hozatott, szerkeztésében részesült volna; a ki pedig e consulok alatt semmi szerkeztésben egy általában részt nem vett s akkoriban merő hamis tanácsvégzések is hordoztattak széljel [2]). Hacsak talán a *sempronius féle* [3]) tanácsvégzésben engem is részesnek nem tartasz, ki akkor Rómában sem valék, mint ez iránt hozzád azonnal irtam is. Hanem erről elég. Ismételve kérlek, Cornificiusom, hogy Lamia minden dolgát az enyimnek tekintsd és éreztesd vele, hogy ez ajánlásom nagy hasznára szolgált. Ennél kedvesebbet rám nézve nem tehetsz. Egészségedre jól gondot viselj.

Rómában, áprilisb. vagy májusb. 710.

---

[2]) Antonius s Dolabella consulok alatt. V. ö. a 719-ik lev.

[3]) Semproniust illető. V. ö. fölebb a 787-ik, alább a 820-ik lev.

F. XII. 6. XX. 816.

M. T. Cicero C. Cassiusnak sok üdvet!

Milly karban voltak a dolgok, mikor e levelet irtam, megtudhatd C. Titius Strabótól, ki egy derék és a köztársaság iránt jól érző férjfiú; mert hogy neked mennyire embered, mondanom sem szükség, miután házát és vagyonát elhagyva, kész volt hozzád menni. Azért őt neked nem is ajánlom. Személyes megjelenése eléggé ajánlandja őt. Úgy vedd fel, kérlek, a dolgot s elhitesd magaddal, hogy a jólérzőknek minden menedéke nálad és Brutusnál leend, — ha mit nem szeretnék — valami baleset adná magát elő. A dolog, midőn ezt irom, a vég perczre jutott; mivel Brutus Mutinában már alig tarthatja magát. Ha ő meg lesz mentve, győztünk; de ha nem (a melly csapástól az egek óvjanak!) akkor egész világ ti hozzátok tódúl. Azért annyi elszántságod és készűleted legyen ám, mennyi egész köztársaság visszaszerzésére szükség. Légy jó egészségben.

Rómában, áprilisb. 710.

F. X. 30. XXI. 817.

Galba [1]) Cicerónak üdvet!

Április 15-kén, melly nap kellett a Hirtius táborába érkezni Pansának, kinél én is valék (mert ezer lépésre elébe mentem volt, hogy hamarább jöjjön), Antonius két legiót inditott meg, a II-kat s a

[1]) Servius Sulpicius Galba, unokája Galba hires szónoknak s ősapja Galba Caesarnak.

XXXV-diket, és két praetori cohorsot [2]), egyiket magáét, másikat a Silanusét és a kiszolgáltakból is egy csapatot. Ekként nyomúlt felénk, azt vélvén, mi csak négy újoncz legióval bírunk. De éj közben, hogy annál biztosban eljuthassunk a táborba, Hirtius a *Martia* legiót, melly alattam szokott állni s még két praetori cohorsot [3]) küld vala számunkra. A mint Antonius lovasai előtűntek, sem a Martia-legiót, sem a praetor-cohorsokat feltartóztatni nem birtuk s miután fel nem tarthattuk, utánok indúltunk. Antonius Forum-Gallorumnál [4]) hadait megállitotta s azt tudatni nem akarta, hogy vele legiók vannak; csak a lovasságot s könnyű fegyvereseket mutatta. Pansa látván a legiót akarata ellen menni, két újoncz legiót parancsola maga után. A mint a tó s erdőség szorosain átkeltünk, tizenkét cohorssal csatarendbe álltunk. Még nem érkezett meg a két legió, midőn Antonius egyszerre csak a faluból csatarendben elővezeti hadait és haladék nélkül meg is támad. Eleinte úgy folyt a harcz, hogy tüzesbben egyik részről sem lehet vala harczolni; bár az én jobb szárnyam, hol a Martia-legió nyolcz cohorsával állottam, első rohanással az Antonius XXXV. legióját úgy megszalasztotta, hogy a csatahelytől, hol állomása volt, 500 lépésnyire előnyomúlt. És midőn

---

[2]) A *praetori cohorsok* válogatott legényekből összeszedett, határozatlan számú csapatok voltak, mellyek háborúkor a praetor oldalán harczoltak s neki mintegy testőrségét képezték. Ezek nem számittattak a legiók sorába, mert nem is azok módjára alakultak, *hastatus*, *princeps*, és *triarius* osztályokkal nem birtak, vezérük sem legatusnak, hanem a mint látszik *praefectus*nak neveztetett.

[3]) Úgymint a magáét s Octavianusét.

[4]) Mutina s Bononia között.

erre szárnyunkat a lovasok bekeriteni akarák, visszakezdettem vonúlni s a maurus lovasságnak könnyű hadat állíték elébe, hogy a mieinket hátulról meg ne támadják. Egyszer csak azt veszem észre, az *antonianusok* közt vagyok s Antonius csak egy kicsivel megettem. Tüstént vállamra vetett paizszsal [5]) lovamon az újonczoknak azon legiójához vágtatok, melly a táborból kiindúlt. Az antonianusok űzőbe vesznek; a mieink dárdákat szórni kezdenek. Így, magam sem tudom, mi fatum, megmentett, minthogy a mieink hamar rám ismertek. Még az Aemilia-úton is, a hol Caesar praetori cohorsa állott, sokáig folyt a harcz. A vég balszárny, melly gyöngébb volt s hol a Martia-legió két cohorsa és a praetori cohors állottak, elkezdett hátrálni, minthogy a lovasság, mellyben Antonius legerősb, bekeriteni akarta. Mikor már minden soraink visszahúzódtak, utoljára magam is a táborba visszavonúltam. Antonius, mintha győzött volna, azt hitte, elfoglalhatja a tábort. De midőn odajött, sok embert vesztett ott és semmire sem ment. Hirtius a dolgot meghallván, husz koroncz cohorssal a táborába megtérő Antoniusnak útját állotta s minden csapatait tönkre tette, és megszalasztotta s Antonius ugyan onnan, hol az ütközet volt, Forum-Gallorumtól, lovasaival éjszaka tiz órakor Mutinához, táborába visszavonúlt. Hirtius abba a táborba ment ismét, mellyből Pansa kiköltözött; két legiót hagyva hátra, mellyek Antonius által ostromlás alá vétettek. Ekkor Antonius veteranus hadainak nagy

[5]) A hátravetett paizs, vagy födetlen mell ekkor a harczos felek közt olly jel volt, minő ma a fejér lobogó és kendő. A ki így jött, az nem ellenségkép jövőnek nézetvén, bántalom nélkül mehetett.

részét elveszté; mi azomban praetori cohorsainknak és a Martia-legiónak is nem minden vesztesége nélkül mehetett végbe. Antoniusnak két sasa s hatvan zászlaja kerűlt kezünkre. A dolgot jól vittük.

A mutinai táborból, április 16-kán, 710.

F. X. 9. XXII. 818.

Plancus Ciccrónak üdvet!

Hogy sem én neked vaktában, sem te másoknak hasztalan semmit rólam nem igértünk, azon örvendek. Részedről te annyival nagyobb bizonyságát bírod barátságomnak, a mennyiben hamarább kivántam veled, mintsem másokkal tudatni minden szándékomat. Remélem továbbá, hogy érdemeimnek naponkénti szaporodását előrelátod; hogy tapasztalni is fogod, arról még inkább kezeskedhetem. Mi engem illet, édes Ciceróm, (úgy legyen a köztársaság a fenyegető veszélytől segélyem által megmentve, a milly igazán mondom ezt) én kitűntetéseiteket és jutalmaitokat, mik valóban hallhatatlansággal érnek fel, akkép tekintem, hogy nálok nélkül is semmit buzgalmamból és kitűrésembűl veszteni nem fogok. Ha a legjobb honpolgárok nagy száma köztt keblem lelkesedetsége nem kitűnő, működésem nem kiváló lenne : úgy méltóságomat szószólásod által semmivel gyarapittatni nem óhajtom. Én magam részére semmit nem kivánok [sőt ez ellen harczolok is [1])] s az idő és tárgy körűli intézkedést szivesen rád hagyom. Semmit a hazától annak polgára sem ké-

[1]) Érti a hatalmat s uralkodó vágyat.

sőn, sem szűken juttatottnak nem nézhet. — Hadamat április 26-kán a Rhodanuson átszálitottam. Viennából ezer lovast, egy rövidebb úton, sebes menetekben előre küldöttem. Magam, ha Lepidus által meggátoltatni nem fogok, gyorsaságomért felelek; ha pedig útamat állná: a körülmény szerint fogok intézkedni. Hadakat számra, nemre, hűségre nézve biztosakat viszek. Kérlek, szeress engem, tudván, hogy ez tőled kölcsönben történik.

Narbói Galliában, április végén, 710.

F. XI. 9. XXIII. 819.

D. Brutus M. T. Cicerónak sok üdvet!

Pansa elvesztével milly nagy kárt vallott a köztársaság, nem ismeretlen előtted. Most már tekintélyed s okosságod által elejét kell venned, hogy ellenségeink, a consulok kimúltával megerősödésre ne számolhassanak. Én, hogy Antonius Italiában meg ne állapodhassék, rajt leszek; nyomban utána eredek s remélem, végbeviszem e kettőt, hogy sem Ventidius [1]) ki ne menekűljön [2]), sem Antonius Italiában ne időzzön. Különösen kérlek, küldj rá Lepidusra, arra a szeleburdi emberre, hogy ellenünk a háborút, Antoniust magához csatolván, meg ne újithassa. Mert Pollio Asinius felől hiszem, előre látod, mit teend. Lepidusnak sok jó s biztos legiói vannak s Asiniusnak is. Nem azért irom ezt neked, mintha nem tudnám, hogy erre magadtól is ügyelsz, hanem mert

[1]) A ki Picenumból négy legióval sietett Antoniushoz.

[2]) Mi azomban Ventidiusnak mégis sikerült, mint alább a 833 dik s 841-dik levélből ki fog tetszeni.

teljesen meg vagyok győződve, hogy Lepidus soha dolgát becsülettel végezni nem fogja — ha ti tán erről kétkednétek is. Biztassátok, kérlek, Plancust is, ki, remélem, ha Antonius verve lesz, nem fog a köztársaság mellől elállni. Arra az esetre, ha tán Antonius magát az Alpokon akarná átvetni, föltettem, hogy az Alpokat őrséggel rakom meg s téged mindenről tudósitalak.

A rhegiumi táborból, april 28-án, 710.

F. XII. 25. XXIV. 820.

M. T. Cicero Cornificiusnak sok üdvet!

Liberaliakor vettem leveledet, mellyet Cornificius, mint mondá, huszonketted napra juttatott kezemhez. Aznap tanácsülés nem volt, sem a következőn. Quinquatruskor, egy népes ülésben, beszéltem melletted s nem Minerva kedve ellen. Mert a tanács épen ekkor nap hozott egy végzést, hogy Minervánk [1]), a főváros őre, mellyet a szélvész ledöntött, állittassék helyre. Pansa felolvasta leveledet. A tanács részéről nagy helyeslés követte azt: szörnyű kedvetlenség és megilletődés a *Minotaurus*, vagyis Calvisius s Taurus [2]) részéről. Megtisztelő tanácsvégzés hozatott irántad s kivántatott, hogy amazok megrovattassanak. De Pansa kegyelmesebb volt. Magam, édes Cornificiusom, a melly nap először a szabadság reményébe léptem, és december 20-kán,

[1]) Érti Minervának azt a képét, mellyet számüzetésbe mentekor *Custos Urbis* fölirattal a Capitoliumba beadott és melly ott, felszenteltetvén, kivül az épületre alkalmaztatott.

[2]) Manutius itt a két utóbbi nevet, mint glossát kitörlendőnek gondolta; de ez nem áll, mert e magyarázat nélkül nem lehetett volna Cornificiusnak tudnia, kit ért Cic. a *Minotaurus* név alatt.

midőn a többiek késedelmeskedtek, a köztársaság alapját letettem, sokat gondoskodtam s intézkedtem méltóságod érdekében. Mert a tanács a provinciák kezelésére nézve velem egyetértett. És azóta sem szűntem meg döngetni azt, ki a te nagy sérelmeddel és a köztársaság lealázásával a provinciát csak távolról kezelte. A honnét gyakori, vagyis inkább mindennapi fakgatásaimat ki nem állhatván, kénytelen-kelletlen a fővárosba húzódott; és így nemcsak a reményből, de a már bíztos valóból s birtokból is ki leve forgatva [3]). Hogy legigazságosb és legbecsületesb kikelésem folytán méltóságodat különös erélyességed által megtartád s a provincia részéről olly nagy megtisztelésekkel illettettél, azon rendkivül örvendek.

Mennyiben magadat [4]) Sempronius végett [5]) kitisztitani akarod: elfogadom mentségedet; mivel az, úgy szólván, a szolgaság sötét ideje volt. Én, mint lépéseid súgallója és méltóságod gyámola, boszonkodva a helyzeten és kétségbeesve a szabadság felől, Görögországnak iramlám, de az Etesiák, mint valami jó polgárok, engem, hazámat elhagyót, nem akarának követni s egy ellenkező déli szél, erős fúvalmával, tribusbeli társaidhoz Rhegiumba visszahozott; honnét aztán nyakra főre, vitorlázva és evezve hazámba siettem s másnap, a többiek rab-

---

[3]) Mind ez Calvisiusról szól, ki maga imperatori czimmel otthon lepzselvén hadparancsnokságát legatusaira hagyta, és ki ezért Cicerótól addig korholtatott míg nem ezt elunván, az imperatorságról lemondott és Rómába vonúlt.

[4]) Úgy látszik, itt új levél kezdődik.

[5]) Ez itt arra vonatkozik, mit Semproniusról a 787-ik levél végén említ.

szolgaságának közepette, egy magam szabaddá levék. Úgy kikeltem Antonius ellen, hogy ő nem állhatá s egész részeg dühét rajtam ontá ki és majd az öldöklés alkalmába csalni akart, majd incselkedésekkel kisértett: de én a krákogót s ökrendőt a Caesar Octavianus hálójába löktem. Mert e derék ifjú, először magának s nekünk, aztán általában a köztársaságnak megszerezte a véderőt; és ha ő nincs, Antonius Brundisiumból megjötte a haza romlása fogott volna lenni. Mi azután történt, gondolom, hogy tudod. Hanem menjünk arra vissza, a miről eltérénk. Mentségedet Sempronius végett elfogadom. Mert olly nagy zavarban semmit bizonyosan tudnod nem lehetett. *A mostani világ más életet ajánl, más erkölcsöt kiván*, mondja Terentius. Azért is, édes Quintusom, ülj te velünk a hajóba s pedig a farára. Már egy hajón vannak minden jólérzők, mellyet mi minden esetre helyesen kormányozni igyekszünk. Vajha biztos ösvényen is! De bármilly szelek legyenek: mesterségünk bizonyosan nem fog hiányzani. Állhat-e jót az erény egyébért? Te nagy és magasztos érzéssel légy s gondold, hogy minden méltóságodnak a köztársasággal egybekapcsolva kell lenni.

P. Lucceiusomat [6]), kit nekem ajánlasz, mindennel, a mivel tudom, gyámolítni fogom. Hirtius s Pansa collegáinkat [7]), mint consulságukkal a köztársaságot boldogitó férjfiakat, valóban rosszkor vesztők el, midőn t. i. Antonius rablásától már ugyan megszabadúlva, hanem még egészen kivergődve

---

[6]) Aligha nem ez is új levél kezdete, mellyet akkor írt volt, mikor Hirtius és Pansa elestéről a hír Rómába érkezett.

[7]) Az augurságban

nincs a köztársaság; mellyet mi, ha engedtetik, szokásunk szerint védendünk, noha már felette ki vagyunk fáradva. Hanem a kötelességet s hűséget semmi ellankadásnak gátolnia nem szabad. De ne többet erről. — Felőlem, jobbszeretem másoktól, mintsem magamtól értesűlj. Rólad ollyakat hallottam, miket felette szeretek. Cn. Minucius [8]) felől, kit egy leveledben égig magasztaltál, szomorú hírek kerengnek. Mi van e dologban s általában mi történik ott nálatok, közöld kérlek, velem.

Rómában, april végén, 710.

F. XI. 10. XXV. 821.

D. Brutus M. Cicerónak üdvet!

Nem hiszem, hogy nekem a köztársaság többel tartoznék, mintsem én neked. Hogy hát iránted én háládatosabb lehetek, mintsem én irántam azok az álnokok, láthatd; s még ha akként tetszenék is, hogy ez csak a körűlmények okáért van mondva: akkor is többet fognék adni a te itéletedre, mintsem amazok részéről mindnyájokéra [1]). Mert te biztos s helyes tapintattal itélsz felőlünk; mit amazoknál a végtelen rosszakarat s kajánság tenni nem enged. De ám gátoljanak kitűntetésemben: csak ne gátoljanak abban, hogy a közűgyet jó móddal lehessen kezelnem. És hogy ez milly nagy veszélyben forog, lehető legrövidebben előadom. Elsőben is, hogy a consulok halála a főváros dolgaiban mennyi zavart

[8]) Ki vagy Cornificiusnak legatusa, vagy a szomszéd vidék hadparancsnoka volt.

[1]) Nehézkes hely s talán meg van rongálva, azért többfélekép magyarázgattatik.

csinál és az emberekben e megüresedés mennyi vá gyakat kelt, nem mellőzheti figyelmedet el. Gondolom, abból, mi levélre bízható, egy kissé sokat is irok. De tudom, hogy kinek irok. Térek most Antoniusra; ki noha futása után már csak egy kis fegyvertelen gyalog csapattal bírt: azzal, hogy a rabszolgákat szabadon ereszté, úgy látszik, jókora számot összecsinált. Hozzájárult a Ventidius csapata, melly az Apenninuson át legnehezebb útat téve a *Lápokig* jutott s ott Antoniushoz csatlakozott. A koronczok és fegyverviselők jó nagy számmal vannak Ventidius körűl. Antonius terveinek ezeknek kell lenni, hogy: vagy Lepidushoz menjen, ha befogadtatik; vagy magát az Apenninok s Alpok köztt húzza meg és lovasaival, kik nála számosak, leleszágúldozván pusztitsa azon helyeket, hova betörni fog; vagy ismét Etruriába vonúljon vissza, miután Italia e része hadsereg nélkűl van. Ha Caesar rám hallgat s az Apenninuson átkel: úgy én Antoniust olly szorúltságokba hozom, hogy inkább éhen veszett volna el, mintsem fegyver által. Hanem parancsolni sem Caesarnak nem lehet, sem Caesar, hadseregének nem tud — mi mindenik nagy baj. Ezek ekkép lévén, abban, a mi engem illet, miattam gáncsoskodhatnak, mint föntebb mondottam. Csak azon aggódom, hogy ezeken mint lehet segitni, vagy hogy majd ha te segitnél, gátolni találnak. Már katonáimat miből tartani nem tudom. Mikor a köztársaságot megszabaditni fölléptem, 400,000 sestertzemnél több volt. Nemcsak hogy magamnak semmi szabad vagyonom nincs többé, de még barátaimat is mind adósságba kevertem. Hét legiót kell élelmeznem jelenleg; minő nehézséggel, elgondolhatod. Nem lennék, ha Varro

kincsével [2]) bírnék is, a költségnek megfelelni képes. Mihelyt Antonius felől bizonyos hírt veszek, tudósitni foglak. Engem csak úgy szeress, ha ezt irányodban részemről is tapasztalod.

Dertonából, a táborból, május 5-kén, 710.

F. X. 14. XXVI. 822.

Cicero Plancusnak üdvet!

Milly örvendetes hír volt az két nappal a győzedelem előtt, segitséged, buzgóságod, gyorsaságod és hadaid felől! Hanem az ellenség megveretése után is, minden reményünk benned van. Mert, mint mondják, a mutinai csatából a rablók legnevezetesb vezérei megszöktek. S nem kisebb érdem leend a vég megsemmisités, mint az első visszanyomás. Már rég várom leveledet és pedig sokakkal együtt. S remélem, hogy Lepidus is, inive a körülményektől, veled egyetemben a köztársaságnak eleget fog tenni. Azon légy tehát, édes Plancusom, hogy ez undok háborúnak egy szikrája se maradjon. Mi hogyha teljesül: nemcsak a köztársaságot dicső jótétben részesitended, hanem magadnak is örök fényt szerzendesz.

Rómában, május 5-kén, 710.

F. XI. 11. XXVII. 823

D. Brutus imperator s választott consul M. Ciceró-nak üdvet!

Épen olly tartalmú levelet kaptam tőled is,

[2]) Ide a Varro név a leirók hibájából csúszhatott be. Mert dúsgazdag emberről van a szó; Varro pedig köztudomás szerint, annyi kincscsel nem bírt, hogy az példabeszéddé válhatott volna.

minőt legényeim hoztak. Látom, olly sokkal tartozom neked, hogy lefizetnem nehéz lesz. Megírtam, mik történnek itt. Antonius útban van és megy Lepidushoz. Még Plancusra nézve sem hagyott fel a reménynyel, mint ezt tárczáikból, mellyek kezemre kerültek, kitudtam. Ezekben fel volt jegyezve, kiket fog Asiniushoz, kiket Lepidushoz, kiket Plancushoz küldeni. De én sem voltam rest. Irtam azonnal Plancusnak s két nap alatt az allobroxoktól s egész Galliából követeket várok, kiket megnyugtatva akarok haza bocsátni. Te azon légy, hogy a miről otthon intézkedni szükség, akaratod szerint s a köztársaság javára történjék. Az emberek ellenem való fondorkodását, ha tudod, előzd meg. Ha pedig nem tudod: vigasztald magadat azzal, hogy engem ők állásomból semmi rágalmaik által ki nem riaszthatnak.

Statiellaetől, a táborból, május 6-kán, 710.

F. XII. 12. XXVIII. 824.

Cassius proconsul M. Cicerójának üdvet!

Ha jól vagy, örvendek: részemről jól vagyok. Vettem leveledet, mellyből hozzám való végtelen szeretetedről meg vagyok győződve. Mert úgy látom, nemcsak kedvezéssel vagy irántunk, mint ezt érttünk s a közügyért mindig cselekedted, de magadra terhes gondot öltve, rendkivül is aggódol miattunk. Azért, részint mert gondolom, felőlünk fölteszed, hogy mi míg a köztársaság elnyomva lesz, nyúgonni nem fogunk; részint mivel tudtam, hogyha mozgalmunkat sejted, mind szerencsénk, mind dolgaink kimenetele iránt aggódol, mihelyt azon legiókat, mellyeket A. Allienus Aegyptusból hozott, át-

vettem, tüstént irtam hozzád s több futárokat küldtem Rómába. Irtam volt a tanácsnak is egy levelet, mellynek, míg előtted fel nem olvastatik, beadását megtiltottam — ha ugyan embereim e részben szavamat fogadni akarták [1]). Ha a levelek még kézhez nem érkeztek, kétségkivűl Dolabella, a ki Treboniust gonoszúl megölvén [2]), Ázsiát birtokba vette, megkapta futáraimat és a leveleket kezére kerité. A hadakat, mellyek Syriában voltak, mind bírom. Egy kissé időztem, míg a katonáknak az igérteket megadom. Most már készen állok. Téged arra kérlek, méltóságomat sziveden viseld, miután látod, hogy a honért semmi veszélyt, semmi fáradságot nem kerűltem ; miután a leggarázdább rablók ellen intésedre, tanácsodra fegyvert fogtam és miután a hadakat a haza s szabadság védelmére nemcsak megszereztem, de még a legkegyetlenebb zsarnokok [3]) elől is elragadoztam. Ha ezeket Dolabella kezére kerité vala ; nemcsak megjelenésével, de már seregének híre s várása által is megerősitette volna Antoniust. A katonákat hát pártold, látván, hogy ők a hazának roppant szolgálatot tettek, s eszközöld, miszerint egy is meg ne bánja, hogy inkább a köz jót, mintsem a rablás és fosztogatás reményét kivánták szem előtt tartani. Úgy Murcus és Crispus imperatorok méltóságát is, menyiben rajtad áll, pártold. Mert Bassus, az a nyomorúlt, nem akarta nekem legióját átadni s hacsak katonái, az ő ellenére hozzám követeket nem

---

[1]) Azért hozza ezt kétségbe Cassius, mert családa nem igen hitt Cicerónak, Antoniussal s Lepidussal folytatott állandó közlekedése miatt.

[2]) Lásd : a *Tört. Mut.*

[3]) Antonius és Dolabella értendők.

küldöttek volna, Apameát zárva tartá vala mind addig, míg erővel be nem vetetik. Ezek végett nemcsak a köztársaságért, melly előtted mindig legdrágább volt, de egyszersmind barátságunkért is, melly, hiszem, nálad sokat nyom, kérlek tégedet. Hidd nekem, hogy a hadsereg, melylyel bírok, a tanácsé s minden jólérzőké, de főkép a tied, kit, mert részvé, tedet szűntelenül hallja, szörnyen szeret s becsül. Ha meg fogja tudni, hogy érdekeire gondod vanmagát irányodban mindenre kötelesnek érzendi. Levelem írása közben hallám, hogy Dolabella hadastúl Ciliciába érkezett. Megyek hát Ciliciába. Mit fogtam végezni; rajta leszek, hogy legott megtudhasd. S kívánom, hogy úgy legyek szerencsés, ha a köztársaságnak szolgálok. Légy jó egészségben s engem szeress.

Az ázsiai táborból, május 7-kén, 710.

F. X. 11. XXIX. 825.

Plancus Cicerónak!

Örökké áldalak s foglak áldani, míg élek! Mert hogy meghálálhassalak, állitni nem merem. Olly nagy szolgálataidat viszonozni nem látom magamat képesnek; hacsak talán, mint egész komolyan s igen világosan írod, annál nem maradsz, hogy tőlem hálám tanúságául veszed, ha azokat, emlékezetemben tartom. Valóban, ha saját fijad méltóságáról lett volna is szó: nagyobb kedvezéssel nem lehettél volna. Mind első szavazataid a végtelen megtiszteléseksről, mind az utóbbiak, mellyek az időhez s barátaim tetszéséhez voltak alkalmazva; úgy mellettem való szakadatlan szónoklásod s rágalmazóimmal

miattam folytatott örökös czivódásaid jól tudvák előttem. Nem csekély gondomba fog kerülni, hogy magamat mind a köztársaság irányában dicséreteidre érdemes polgárnak, mind barátságodra nézve rólad megemlékezőnek és hálásnak mutathassam. Tartsd meg tovább is szivességedet és ha engem a millyennek kívánsz, ollyannak fogsz végig tettleg is ösmerni: légy védőm s pártfogóm. — Miután csapataimat a Rhodanuson átszálitottam s testvéremet 3000 lovassal előre küldtem, magam meg Mutinának váltottam: a megtörtént csatát s Brutus és Mutina ostrom alóli fölszabadultát útközben hallám meg. Láttam, hogy Antoniusnak és a vele levő megmaradottaknak e vidéken kivül más menedékök nincs és hogy két remény van kitűzve előtte: az egyik maga Lepidus, másik a hadsereg. Minthogy a sereg egy része szintolly bőszült, mint a kik Antoniussal voltak: a lovasságot visszarendelém. Magam az allobroxok köztt vettem állást, hogy e szerint mindenre kész legyek, a mit a körülmény kívánni fog. Hahogy ide Antonius kivetkeztetve jön, hihetőleg könnyű lesz őt magamtól megbírnom s a közügyet tetszéstek szerint intéznem, ha mindjárt Lepidus táborától befogadtatnék is. De ha erőt hozna is magával és a X-dik koroncz legió [1]), melly a többiekkel közbenjárásom által meg lőn téritve, előbbi örültségébe visszaesnék is: akkor is lesz gondom, hogy semmi kárt ne szenvedjünk és remélem, ennek meg fogok felelni, míg amonnan a csapatok ide szálitatnak, hogy az árulókat velem egyesülve köny-

[1]) Melly egykor különös vitézsége által tüntette magát Galliában ki, Caesar alatt s most Lepidus táborában szolgált.

nyebb móddal elnyomhassuk. Azt neked, Ciceróm, fogadom, hogy nálam sem az elszántság, sem a tevékenység nem fog hiányzani. Lelkemre mondhatom, az a kívánságom, hogy semmi aggodalom fenn ne maradjon. De ha maradna is: én az érttetek való lelkesedésben, jó szándékban, szenvedésben senkinek engedni nem fogok. Minden esetre igyekszem Lepidust is az ebbeli részvétre tüzelni s megigérek neki minden szolgálatot, ha csupán a köztársaságot akarja tartani szem előtt. E tárgyban segédim, tolmácsaim gyanánt testvéreimet és Laterensist [2]) s Furniusunkat használom. Magán sérelmeim nem fognak gátolni abban, hogy a köztársaság üdvéért még legnagyobb ellenségemmel is kezet fogjak. Ha semmire nem mennék is: azért legelszántabb leszek s talán várakozástoknak annál nagyobb dicsőséggel fogok megfelelni. Légy jó egészségben s engem viszont szeress.

Az allobroxok köztt, májusban, 710.

F. X. 15. XXX. 826.

Plancus Cicerónak!

Tudnod, mik utóbbi levelem kelte óta történtek, gondolom, a közügy érdekében fekszik. Iparkodásom, úgy hiszem, mind számomra, mind a köztársaságéra meghozá gyümölcsét. Mert miután Lepidust egymást érő izenetek által sürgettem, hogy letéve minden viszálkodást s velem kiengesztelődve, köz egyetértéssel gyámolitsa a hont, hogy becsűlje

[2]) Legatusát *M. Juventius Laterensist* érti; kiről még több levelekben lesz szó.

magát, gyermekeit s a fővárost többre egy veszett s elvetemült rablónál s hogy ha ezt teszi, szolgálatomat mindenben teljesen igénybe veheti: ez úton követem Laterensis által célomat elértem. Szavát adta nekem, hogy Antoniust, ha provinciájából ki nem tilthatja, háborúval támadja meg. Engem, hogy menjek és hadaimmal csatlakozzam, megkért; annál inkább, mert, mint mondják, Antonius lovasságban erős, Lepidusnak pedig középszerű lovassága sincsen, sőt még e csekély számból is, ez előtt egynehány nappal tizen, kik legjobbak voltak, hozzám átjöttek. Én ezekről értesülvén, nem késtem; hanem Lepidust a jó szándék ösvényén gyámolitni szükségesnek véltem. Láttam, hogy hozzá menetelemnek mennyi haszna lehet, mind azért mivel lovasságommal az ő lovasságát űzőbe vehetem és el is nyomhatom; mind, mert Lepidus hadának azon részét, melly megvesztegetve és a köztársaságtól elidegenitve van, hadam jelenléte által észrehoznom és fékeznem lehet. Így hát az Isarán, melly az allobroxok földén a legnagyobb folyó, egy nap alatt hidat veretvén, seregemet május 12-kén átszállitottam. És mivel tudósittatám, hogy L. Antonius lovas s gyalog csapatokkal előre küldetvén Forum-Juliumba [1]) érkezett, testvéremet 4000 lovassal, hogy elébe menjen, május 14-kén meginditottam. Magam is négy könnyű legióval és a többi lovassággal, a legnagyobb menetekben utána nyomúlok. Ha csak a köztársaságnak egy kis szerencséje segitend bennünket, úgy ez alkalommal mind az árúlók merényletének, mind aggodalmunknak végét érhetjük. Hogyha az a rabló, előre meg-

[1]) Város Gallia Narbonensisben.

tudván jöttömet, ismét Italiába akarna visszahúzódni: Brutus kötelessége lesz elébe kerűlni; kinél tudom, sem a tanács, sem a lelkesedés nem fog hiányzani. De én azért ez esetben öcsémet is lovassággal utána küldeném, hogy Italiát a pusztitástól védje. Légy jó egészségben s engem viszont szeress.

Az allobroxok köztt, májusban, 710.

F. XI. 22. XXXI. 827.

M. T. Cicero D. Brutus imperatornak sok üdvet!

Appius Claudiussal, C. fijával, igen szoros összeköttetésben állok, melly az ő számos szivességein, úgy viszont az enyimeken is alapúl. Igen kérlek téged, hogy őt, akár saját emberiségedből, akár értem, tekintélyed által, melly legtöbbet tehet, megtartni [1]) ne sajnáld. Óhajtanám, hogy miután legnagyobb hősnek ismernek, legkegyelmesbnek is tartassál. Nagy diszedre fog válni az, ha olly nemes ifjú, a te jóvoltodból menekűl meg. Hisz az ő ügyének annál menthetőbbnek kell lenni, mivel magát, atyja visszahelyzéséért [2]), hálaérzetből csatolta Antoniushoz. És így ha igaz okod nem lesz is: valami elfogadhatót mégis hozhatsz fel részére. Egy intésed képes, e nagy családból született, ritka elmetehetségű és ritka jellemű, azon fölül igen szives s igen kedves egyént a hazában épen megtartani. Mit hogy

[1]) Hogy azért, mert Antoniust követte, haza ellenségének ne nyilvánittassék.

[2]) Úgy látszik atyját C. Clodiust, P. Clodius testvérét, Antonius oldoztatta fel, a számüzetés alól.

teljesits, akkép kérem tőled, hogy nagyobb részvéttel s szivesebben kérni sem tudnálak.

Rómában, májusb. 710.

F. X. 17. XXXII. 828.

Plancus Cicerónak!

Antonius május 15-kén előcsapataival Foroiuliumba érkezett. Ventidius két napi járásra van tőle. Lepidus Forum-Vocontiumnál táboroz, melly hely Foroiuliumtól 24000 lépésre esik s engem ott akar bevárni, mint hozzám maga kezével irta. Ha ő s a sors hozzám mindenben hű marad: fogadom ti nektek, hogy dolgomat nem sokára kedvetek szerint végzendem. Hogy öcsém a szakadatlan munka s lótásfutás által megviselve súlyos beteg lett, már előbb irtam volt neked; hanem azért, a mint lábadozni kezdett, gondolván, nem annyira a maga, mint inkább a köztársaság számára épűlt fel, minden veszélyeknél legelső lenni nem röstelt. Én azomban nemcsak biztatám, de kényszeritém is őt a hazamenésre, miután olly egészséggel inkább magát tenné tönkre, mintsem engem segithetne táborozásomnál és mert a consulok gyászos kimúltával elárvúlt köztársaságnak illy polgárra és praetorra [1]) a fővárosi teendők körűl szüksége van. Mit ha ki közttetek tán nem helyeslene, higyje meg, hogy e lépésnél csak az én belátásomban s nem az ő haza iránti hűségében volt a hiba. Lepidus csakugyan megtette, a mit kivántam s elküldte hozzám Apellát, hogy ezt tett fogadásánál a közügy vitele körűl velem kötött szö-

[1]) Mivel ekkor Cn. Plancus, Lucius testvére *praetor* volt.

vetségre nézve kezesül használjam. Érzelmét iránt am L. Gellius három testvérével Sex. Gavianus előtt bebizonyitotta [2]) és most legközelebb őt használtam Lepidusnál közbenjáró gyanánt. Úgy tetszik, ő benne a köztársaságnak jó emberére találtam s örömest teszek bizonyságot mellette, úgy mindazok mellett, kik becsülettel szolgálnak. Légy jó egészségben s engem viszont szeress és méltóságomat, ha érdemlem, pártold, mint azt eddig ritka szivességgel tetted.

Az allobroxok köztt, május végén, 710.

F. X. 16. XXXIII. 829.

Cicero Plancusnak!

Soha még dicsőbbet, szebbet s magára az időre nézve is jobbkor érkezettet nem láttam, mint a mi leveleddel történt, Plancusom. Egy népes tanácsülésben akkor nyújták azt Cornutusnak [1]) át, midőn ez épen a Lepidus valóban hideg s határozatlan levelét [2]) olvasta vala fel. Reá azonnal a tied lőn olvasva, nagy felkiáltások között. Mert a mellett, hogy már tárgyáért s a köztársaság iránti részvéted- s érdemeidért fölötte megtetszett, benne a szavak és kifejezések is a leghathatósbak voltak. A tanács váltig erőlteté Cornutust, hogy leveled nyomán tegyen

---

[2]) Mi dologban, nem tudni; de a *Gavianus* név is bizonytalan, valamint a *három testvért* sem mondhatjuk meg kik voltak.

[1]) Ki mint fővárosi praetor (*praetor urbanus*) most a hiányzó consulok helyét pótolta. V. ö. a 813-ik lev.

[2]) Mellyben most a tanács, majd Antonius részére láttatott hajlani s emezt a béke ürügye alatt folyvást legyezgette, mígnem utóbb táborába be is fogadta. V. ö. alább a 848-ik lev.

azonnal előterjesztést. Ő erre azt mondá: *majd meggondolja.* Midőn ezt az egész tanács nagy zúgolódása követte: öt néptribun előterjesztést tőn. Szólitatván Servilius, ő a dolgot továbbra halasztá. Én olly szavazatot tettem, mellyre mind egyig ráállltak. Miből állt légyen az: a tanácsvégzésből meg fogod érteni. Hanem te, ki a tanácsnak úgy sem vagy szűkében, sőt benne bövölködöl is, vedd magadnak azt a bátorságot, hogy semmit ide ne útasits, sem olly véletlen és sürgös esetekben a tanács véleményét kikérni ne tartsd szükségesnek. Légy magad magadnak *tanács.* A hová a köz érdek vonz, eredj. Azon légy, hogy előbb halljuk valami derék tettedet, mintsem bekövetkeztére számolnánk. A felől neked jótállok, hogy bármi történik részedről, azt a tanács, nemcsak mint becsületesen, de mint bölcsen is végzettet, jóvá fogja hagyni.

Rómában, májusb. 710.

F. XII. 30. XXXIV. 830.

M. T. Cicero Cornificiusnak sok üdvet!

Valljon hát pörlekedőkön kivül más nem járna hozzád leveleimmel? Pedig ezek jó számosak. Igen, mert magad okoztad, hogy senki levelem nélkül ne higyje magát ajánltnak nálad. Hanem ugyan mikor értesitett engem valaki a tieidből olly alkalomról, melly által ne irtam volna? s mi lehetne rám nézve kedvesebb, midőn veled személyesen nem szólhatok, mint vagy irnom hozzád, vagy leveledet olvasnom? Az szokott inkább boszontni, miért vagyok olly sok dologtól gátolva, hogy neked tetszésem szerint soha sem irhatok. Mert nem levelekkel, de csomagokkal

ingerelnélek; a mire valóban nekem kellene kihivatnom általad. Mert habár el vagy foglalva, mégis több üres időd van. Vagy ha tán neked sincs érkezésed: ne légy szerénytelen, ne szomorits engem s midőn magad olly ritkán irsz, sűrűbb leveleket ne követelj. Mert engem már előbb igen nagy munkák fogtak el, minthogy a köztársaságot minden kigondolhatókkal védni kötelességemnek tartom: most pedig még sokkal erősebben el vagyok foglalva. Ugyanis valamint súlyosabb betegek azok, kik midőn nyavalyájokból épülni látszanak, abba újra visszaesnek: úgy mi most hevesb küzdésben vagyunk, midőn a háború elnyomása s majdnem megsemmisitése után újitott háborút [1]) viselni akarunk. Hanem erről elég. Azt, barátom Cornificius, bízvást elhitethetd magaddal, hogy olly gyarló (ne mondjam, embertelen) jellemű nem vagyok, kit te akár a kötelességben, akár a szeretetben legyőzhess. Szeretеted felől nem kétkedtem ugyan: de azt velem még jobban is megösmertette Cherippus. Vajmi inyem szerint való ember volt ez mindig! most pedig már kedvenczem is. Mondhatom, minden vonásaidat kiábrázolta előttem, nemcsak érzelmednek s szavaidnak volt tolmácsa. Azért korántse aggódjál, hogy talán nehezteltem rád azért, mert nekem is csak azon példányban irtál, mint másoknak. Sinlém ugyan a külön hozzám szóló levelet; de nem neheztelve, hanem barátilag. — A költségre nézve, mit, mint mondod, a hadűgyre tettél, és tészsz, rajtad teljességgel nem

[1]) Mellyet az alávaló jellemű Lepidus az által okozott, hogy a Mutinánál levert Antoniust előbb titkon, utóbb nyiltan támogatván olly karba helyezte, hogy ez a háborút újra kezdhesse.

tudok segitni, azért, mert nemcsak a tanács a consulok elvesztével árva, de a pénz is a kincstárban végtelen szűk s mindenünnen összekeresgélik, hogy a magokat érdemesitett katonáknak, a mi igérve volt, kifizethessék; mit is én adókivetés nélkül lehetségesnek nem hiszek. — Attius Dionysius felől nem hiszem valónak; mert nekem Stratorius [2]) semmit nem mondott. Mi P. Lucceiust illeti: már azt teljességgel meg nem engedhetem, hogy iránta nagyobb részvéttel lehess nálamnál. Hiszen nekem védenczem ő. Hanem midőn az árrverést intézőknél [3]) időhalasztást sürgettem, bebizonyiták előttem, hogy ezt megadniok úgy kölcsönös fogadásuk, mint esküjök tiltja. Így hát Lucceius megjelenését szükségesnek látom. Ámbár, hogyha levelemre hajtott: neki, mikor ezt olvasod, már Rómában kell lennie. A többi tárgyakról és különösen a pénzről, mivel Pansa halálát nem tudtad, afféléket irtál, mikről hitted, hogy általam tőle megnyerhetők. És ezekben nem is csalatkoztál volna, ha élne; mert téged szeretett. Hanem hogy halála után mit lehessen tenni, nem tudom. — Venuleius-, Latinus- s Horatiusra [4]) nézve nagyon dicsérem a dolgot. De azt nem igen helyeslem, ha, mint irod, azért hogy nekik könnyebben essék, még legatusaidtól is elszedted a lictorokat. Mivel a tiszteletreméltókat nem kellett volna a megbélyegzést érdemlőkkel egy sorba állitni s emezeket, ha a tanácsvégzés értelmében el nem mennének, az elme-

---

[2]) Az, ki a 772-ik levélben már említtetett.

[3]) *A magistris*, (*auctionum*).

[4]) Ezek voltak C. Calvisius legatusai, kik Afrika provinciát nevében kezelték. V. ö. a 820-ik lev. 3-ik jegyz. Ezektől Cornificius a lictorokat elszedte.

menetelre kényszeritendőknek vélem. Ennyit körülbelől azon leveledre, mellyet hason tartalommal két példányban vettem. Többire légy, kérlek, meggyőződve arról, hogy előttem saját méltóságom nem becsesebb a tiednél.

Rómában, májusb. 710.

F. XI. 18. XXXV. 831.

M. T. Cicero D. Brutus imperator s választott consulnak üdvet!

Ámbár azon jelentésből, melylyel Galbát s Volumniust a tanácshoz küldéd, sejtjük, mit tartasz félőnek és gyaníthatónak [1]): mégis jelentésed félékenyebbnek tűnik fel, mintsem hozzád és a római nép győzedelméhez [2]) illenék. Mivel a tanács, Brutusom, szilárd és vezetői szintén szilárdak. Azért sajnosan veszi azt, hogy tőled, kit minden eddigiek között legnagyobb hősnek tart, félénknek s gyávának tartatik. Hiszen ha bezáratásodkor is, mikor Antonius virágzó karban volt, reményét mindenki leginkább a te vitézségedbe helyzé: találkozhatnék-e ember, ki az ő leveretése és a te fölmentetésed után bármitől is félne? S valóban nem félünk Lepidustól is. Mert ki hihetné őt olly bőszültnek [3]), hogy midőn a legnagyobb háborúban azt mondá, békét akar: most, mikor a béke olly kivánatos, a köztársaságnak háborút izenjen? Különben nem kétlem, hogy te job-

[1]) Hogy t. i. Lepidus Antoniussal szövetkezni talál; gyanúját Brutusnak csakugyan a következés igazolta is.

[2]) Érti a mutinai győzelmet Antonius felett.

[3]) És pedig még is Lepidus pár nap múlva ezen levél kelte után már Antoniust magához fogadta.

ban belátod a dolgot. Mind e mellett a legújabb hálanyilvánitás után [4], mellyet értted az istenek minden templomában tevénk, a félelem e megujitása igen rosszúl esett. Részemről tehát kivánom (a mit remélek is), hogy teljesen lealázva és megtörve legyen Antonius s ha mégis valami erőt találna összegyüjthetni: tapasztalni fogja, hogy sem a tanácsnál a belátás, sem Róma népénél a vitézség, sem a köztársaságnál, míg te élsz, a hadvezér nem hiányzik.

Rómában, május 20-kán, 710.

F. XI. 19. XXXVI. 832

D. Brutus M. T. Cicerónak sok üdvet!

A melly levelet a tanácshoz intéztem, kérlek, előbb olvasd által s ha mi arra valót találsz, változtasd meg. Hogy szükség volt irnom, magad észrevehetd. Miután t. i. azt hittem, hogy a IV-ik és Martia legió, a szerint, mint Drusus [1] s Paulus [2] akarták, s ti is beleegyeztetek, alattam fog állni, a többi vel [3] nem láttam érdemesnek sokat törődni. De most, midőn a legnyomorúbb újonczokkal bírok csak: mind en személyemet, mind a tieteket is lehet féltenem. A vicentiabeliek nekem és M. Brutusnak kiváltkép hódolnak. Ne engedd meg, kérlek, hogy

[4]) Érti a Brutus számára megrendelt supplicatiót.

[1]) Talán az a Livia családból származott Drusus senator, ki Livia *Drusillának*, az Augustus nejének atyja volt.

[2]) L. Aemilius Paulus, ki Marcellussal volt consul — és ki rokonának M. Lepidusnak triumvirságában proscribáltatott.

[3]) Mit a tanács kérésemre meg nem adott.

ezeknek a tanácsban, a született szolgák [4]) miatt valami bántalmuk legyen. Úgyök igen igazságos; készségök a köztársaság iránt kitűnő; elleneik egy lázongó s nem biztos emberfaj.

Vercellaeben, május 21-kén, 710.

F. X. 34. XXXVII. 833.

M Lepidus újra imperator s pontifex maximus M. T. Cicerónak sok üdvet!

Ha jól vagy, örvendek: én jól vagyok. Miután hallám, hogy Antonius a lovasság egy részével L. Antoniust előre küldvén, hadastúl provinciámba készül: seregemmel a Rhodanus beszakadásától [1]) táboromból kiindúltam, olly szándékkal, hogy ellenek siára szálljak. És a mint folytonos menetekkel Forum-Vocontiumhoz érkeztem, túl rajt' Argenteum folyamánál' [2]) az antonianusok ellen tábort ütöttem. P. Ventidius, három legiójával hozzá csatlakozott s messzebb tőlem ütött tábort. Az előtt a II-ik legió és a többi legiókból nagy, de fegyvertelen tömeg vala birtokában. Lovassága számos; mert az a csatából mind épen távozott; úgy hogy több a lovas három centuriánál [3]) is. Tőle gyalog is, lovas is sok általjött hozzám s hadai naponként fogynak. Silanus [4])

---

[4]) Meglehet, azon fölszabadított szolgák értendők, a kik nem rég polgárjogot kapván Vicentia közelében telepittettek meg és ott ezen város lakóival villongásokba keveredtek.

[1]) Onnan, hol a Rhodanus (ma *Rhone*) a Durentia (ma *Durance*) folyóval egybeszakad és hol *Avenio* városa feküdt.

[2]) Egy a Rhodanusba ömlő folyó Gallia Narbonensisben. Ma *Argens*.

[3]) Három ezernél. Ennyi lovasa könnyen lehetett Antoniusnak; de 30,000-el, mint itt némellyek a XXX. számjegyet olvasni akarják, hihetetlen hogy bírt volna.

[4]) M. Silanus hadtribun a Lepidus seregénél. *Dio lib. XLVI.*

és Culeo [5]) is ott hagyták őt. Bár ezektől érzékenyen meg valék is bántva azzal, hogy tetszésem ellen [6]). Antoniushoz álltak volt; emberszeretetből s ismeretségünknél fogva személyeik iránt tekintettel voltam, hanem azért szolgálatjokkal nem élek, sem őket táboromban nem tartom, sem semmi dolgot rájok nem bizok. Mi a jelen háborút illeti: rám sem a tanácsnak, sem a köztársaságnak panasza nem lesz. A mit ezentúl teendek, közleni akarom veled. Bár a köztünk fennállt barátságnál fogva, a kölcsönös szolgálatbeli készségben mindig nagy versenyzésünk volt egymással és azért az mind kettőnk részéről pontosan is megtartatott: mégis nem kétlem, hogy a köztársaságnak olly nagy s olly véletlen megváltozásánál rólam rágalmazóimtól több hozzám nem férők felől hamis híreket hallottál, mik lelkedet a haza iránti szerelmednél fogva mélyen megszomorithatták. Hogy te az illyeket egykedvűleg vetted s vaktában elhinni méltónak nem vélted, ügynökeimtől értettem és ezért, mint illő, fölötte lekötelezve vagyok. Nem felejtem azokat is, mik már előbb méltóságom gyarapitására s kitűntetésére jóvoltodból történtek [7]) s mik örökre szivembe vésve maradnak. Különösen arra kérlek édes Ciceróm, hogy ha a közügy vitele körül életemet s buzgalmamat, mellyek egy Lepidushoz méltók valának, előbbi időkből jól ismered:

---

[5]) Alpesi hadparancsnoka Lepidusnak. *Appian. lib. III.*

[6]) Rút hazugság a hitvány jellemű Lepidustól, mert tudva van, hogy ő alattomban mindig Antonius kezére dolgozott. V. ö. *Dio Cass. lib. XLVI.*

[7]) Mikor t. i. számára Cic. a rostrumon felállitandó aranyozott lovagszobrot a tanács által megszavaztatta. V. ö. a 808-ik lev. 1-ső jegyz.

ahoz hasonlókat, sőt még nagyobbakat várj tőlem jövendőre is, és hogy ennél fogva engem tekintélyed által gyámolítni annál méltóbbnak tarts, minél több az, mit a te érdemednek köszönök. Légy jó egészségben.

A táborból, Argenteum hídjától, május 22-én 710

F X. 25. XXXVIII. 834.

Cicero Furniusnak üdvet!

Ha üdvös az, mint közönségesen hiszik, hogy te a köztársaságnak a mint elkezdted s folytatod, úgy szolgálj s azon nagy vállalatoknál, mellyek a háború maradványainak kioltására intézvék, jelen légy: úgy látszik, hogy annál jobbat, dicséretesbet és szebbet nem tehetsz s én ismert munkásságodat, ügyességedet s lelkesedésedet a köz ügy körül a korai praetorságnál [1]) előbbvalónak itélem. Mert nem hiszem, hogy ne tudnád, milly nagy érdemet szerzél magadnak. Hidd nekem, a Plancusé mellé illik az, maga Plancus vallomása s a hír és köztudomás szerint is. Ha hát még valami teendőd van hátra: azt minden esetre bevégzendőnek itélem. Lehet-e szebb ennél? s mi előbb való a *szépnél?* Ha pedig gondolod, hogy már a köz ügynek elég van téve részedről: akkor szerintem a választógyűlésre (melly maholnap itt lesz) jókor el kell jönnöd; csakhogy ez a hivatalvadászatra sietés valamit a dicsőségből, mellyet már szereztünk, le ne találjon faragni. Sok igen jeles férjfiak, mikor a köztársaság szolgálatá-

[1]) Mert Furnius haza készült Rómába praetorságért pályázni, holott még aedilis sem volt

ban voltak, választási évökben nem léptek elő. Ez ránk nézve annál könnyebb, mert neked nem ez az év van szánva; úgy hogy ha már aedilis voltál volna is, még csak két év múlva lenne a te éved. Most hát a pályázás szokott s úgy szólván törvényes idejét tekintve, nem láttatol semmit mulasztani. Aztán meg úgy vélem, Plancus consulsága alatt [2]), bár dolgod nála nélkül is könnyen fogna menni, mégis föllépésed fényesb lesz, ha a jelen ügyek óhajtásunk szerint találnak végződni. Többet irni ugyan, miután olly belátással és itélettel bírsz, nem igen találom szükségesnek; de mégis véleményemet titkolni előtted nem akarom s ennek veleje az: hogy én jobbszeretném, ha mindenben leginkább az érdem s nem a hivatalkeresés lenne szabályod és ha az állandó dicséretben több jutalmat látnál, mintsem a korai praetorságban. Ezeket mondottam házamnál is, meghíván oda Quintus öcsémet, Caecinát és Calvisiust, mint legjobb embereidet; melly alkalommal jelen volt szabadosod Dardanus is. Beszédemet mind jóváhagyni látszottak. De magad legjobban meg fogod itélni.

Rómában, májusb. 710.

F. X. 18. XXXIX 835.

Plancus Cicerónak!

Mi volt szándékomban, mikor Laevus [1]) s Nerva [2]) tőlem elindúltak, részint levelemből, mellyet

[2]) A jövő évben.

[1]) Plancus egyik legatusa, kit a 842-ik levélben *Laevus Ispius* nak nevez.

[2]) Ez is Plancus legatusa.

nekik adtam, részint magoktól is meg fogtad érthetni; mint kik minden dolgaimnál s tanácskozásimnál jelen voltak. Az történt velem is, a mi minden szerény s a köz ügynek eleget tenni kivánó emberrel s minden jobbakkal történni szokott, hogy inkább a veszélyes elhatározást választottam magam igazolásául, mintsem a biztosat, a mellyet rosszalás követhetne. Azért is a követek elmente után, midőn mind Lepidus két egymásra következett levelében megkért, mennék hozzája; mind még inkább Laterensis [3]) — ki majdnem sírva esdekelt — nem mástól félvén, mint attól, a mi nekem is félelmet okoz, úgymint seregének változó eszétől és hitszegésétől: nem véltem illőnek habozni az iránt, hogy segélyére siessek s magamat a közös veszélynek kitegyem. Mert tudom, hogy noha biztosb terv volna is várnom Isaránál, míg Brutus hadát általszállítja s akkor tiszttársammal egyetértve, összetartó s a köztársaság iránt jólérző sereggel mennem elébe; de hogyha Lepidust valami veszély találja érni, láttam, hogy az egyenesen vagy nyakasságomnak, vagy félelmemnek fog tulajdonittatni; mint ki vagy egy a köztársasággal szövetkezett rossz emberemen segitni nem akartam, vagy egy olly szükséges ütközetben a harczolás elől önként elvonúltam volna. Azért inkább koczkáztatni akartam magamat, ha talán jelenlétemmel mind Lepidust megvédhetném, mind hadseregét jobbá tehetném; mintsem hogy igenis óvakodónak láttassam. Bizony alig hiszem, hogy valaki a nem tőle okozottak miatt [4]) valaha nagyobb aggodalomban

[3]) Legatusa Lepidusnak.

[4]) Aligha itt meg nincs rongálva a szöveg; mert mit ért e szavak alatt Plancus, ki nem találhatni.

lett volna. Mert az, mi, ha Lepidus hada távol van, semmi gondot nem ád vala, most nagy veszélylyel jár együtt. Különben ha úgy történik, hogy Antoniussal előbb találkozom, istenemre, egy óráig meg nem állt volna előttem, annyira bízok magamhoz s úgy lenézem az ő megpaskolt hadait s annak az öszvércsiszárnak Ventidiusnak [5]) táborát. De nem lehet borzadozást nem érzenem, mikor bőröm alatt van a fekély [6]), melly hamarább árthat, mintsem észrevenni s gyógyitni lehetne. Hanem az bizonyos, hogy ha egy helyen nem táborozunk: nagy veszélybe jöhet maga Lepidus, nagyba seregének azon része, melly a köztársaság iránt jólérez s tetemes pótlékot szerezhet magának az elvetemedett ellenség is, hahogy Lepidustól egynehány csapatot elvon. Mit ha megjelenésemmel gátolhatok, hálát adok a sorsnak s elhatározásomnak, melly ezen kisérletre buzditott. És így május 21-kén táboromat Isarától kimozditám; de a hidat, mellyet az Isarán verettem, végeire két várdát épitvén, meghagytam, s oda erős őrizetet tettem, hogy az érkezendő Brutusnak s hadának az átkelés késedelem nélkül készen álljon. Magam, úgy remélem, nyolcz nap múlva e levelem kelte után a Lepidus hadaival egyesülve leszek.

A táborból, május 21-ke után, 710.

F. X. 22. XL. 836.

Cicero Plancusnak!

Benned s tiszttársadban [1]) minden remény, is-

[5]) Mint ki fiatal korában azzal kereste kenyerét, hogy a táborokba öszvéreken élelmet szállitott. V. ö. *Plin. hist. nat. VII 43.*

[6]) Czélzás a Lepidus gyanús jellemére.

[1]) D. Brutusban.

tenek is úgy akarván. Egyetértéstek, a mellyet leveleitekben a tanácsnak nyilvánitottatok, nemcsak a tanácsot, de az egész polgárságot végtelenül megörvendeztette. Mi illeti a földek iránti kérdést [2]), melly felől hozzám irsz; ha a tanács megkérdeték vala, az, ki a részedre legszebben nyilatkozó mellé áll, bizonyosan magam lettem volna. De miután a lassu szavazás és késedelmes eljárás miatt, azok, mik kitűzve voltak, véget nem érhettek; legjobbnak látszott mind nekem mind testvérednek Plancusnak, a meglevőnél [3]) maradnod; melly hogy kedvünk szerint ne legyen szerkeztve, ki okozta légyen, hiszem, Plancus leveléből meg fogtad érteni. Azomban, ha a tanácsvégzésben, vagy akármi másban hiányzani látnál is valamit: arról meg lehetsz győződve, hogy nem gondolható a legfényesb kitűntetésnek olly neme, melly számodra készen ne állana. Szörnyen várom leveledet, még pedig olly hangon, a minőn leginkább óhajtom. Élj szerencsésen.

Rómában, májusb. 710.

F. XI. 15. XLI. 837.

M. T. Cicero D. Brutus imperator- s választott consulnak sok üdvet!

Bár nagy örömömre szolgál is leveled, még kedvesebben vettem azt, hogy olly nagy elfoglalt-

---

[2]) Érti a köztársaság által a katonák számára adandó földeket, mellyek kiosztásánál úgy Plancus mint Brutus szeretett volna a tizes bizottmányban tag lenni.

[3]) A tanácsvégzésnél; melly nem kedvünk szerint hozatott. V. ö. a 845 s 855-ik levv. hol a földkiosztó *decemvirekről* szól.

ságod mellett, collegádnak Plancusnak [1]) meghagytad, mentene ki téged levelében nálam; mit ő pontosan teljesitett is. Nekem semmi nagyobb örömet nem szerez, mint készséged és tevékenységed. Tisztársaddal való összeköttetésed és egyetértéstek, mellyet közös leveletekben nyilvánitátok, a tanácsnak és római népnek fölötte jól esett. Csak folytasd tovább is, édes Brutusom, s immár ne másokkal, hanem magaddal versenyezz. Többet irnom nem szükség; különösen hozzád, kit a rövidségben mesteremül akarlak használni [2]). Leveledet szörnyen várom és pedig olly hangon, mint én leginkább óhajtom.

Rómában, májusb. 710.

F. X. 13. XLII. 838.

Cicero Plancusnak!

Mihelyt méltóságod gyarapitására alkalom adódott, semmit megtiszteltetésed körül el nem mulasztottam, mi vagy az érdem megjutalmazásával, vagy a szóbeli dicsérettel együttjár. Ezt magából a tanácsvégzésből észreveheted. Mert az akkép van föltéve, a mint én szavazatomat irásból elmondtam; mellyet is a népes tanácsülés különös tetszéssel s nagy egyetértéssel fogadott. Ámbár leveledből, a mellyet hozzám intéztél, látom, hogy inkább a jók

---

[1]) Mert ekkor Plancus már Brutussal magát egybekapcsolta. *Velleius lib. II. c. 63. Plancus dubia, id est sua fide, diu, quorum esset partium, secum luctatus, ac sibi difficile consentiens et nunc adiutor D. Bruti collegae sui, mox eiusdem proditor.*

[2]) Brutus szeretett leveleiben rövid lenni. V. ö. a 854-ik és 860-ik levv.

véleményében, mintsem a dicsőség czimereiben találsz örömet: mégis tekintetbe veendőnek véltem, hogy ha te semmit nem követelsz is, de a köztársaság milly sokkal tartozik neked. Te adandod meg a kezdetnek a véget [1]), mert a ki Antoniust elnyomja, az végzi be a háborút. Azért Homerus is nem Aiaxot, sem Achillest, hanem Ulyssest nevezte *város-rombolónak* [2]).

Rómában, májusb. 710.

F. X. 19. XLIII. 839.

Cicero Plancusnak!

Ámbár hálanyilvánitást nem kivántam tőled, tudván, hogy tettel s érzéssel a leghálásabb vagy: de mégis, meg kell vallanom, szörnyű-jól esett nekem az. Mert úgy láttam, mint mit szemeinkkel nézünk, hogy szerettetem általad. Hát előbb nem? mondod ugy-e? Mindig ugyan, de sohasem ollyan világosan. Jelenlétedet végtelenül tetszett a tanácsnak; mind magokért a tárgyakért, mellyek fölötte nagyok s fontosak, hős lelket és mély belátást mutatók valának; mind a hatalmas kifejezések és szavak miatt is. Hanem, édes Plancusom, rajta légy, hogy a háborút befejezd. Ez lesz koronája népszerűségednek. Én mindent a köztársaság javáért kivánok, de megvallom, annak gyámolitásában immár kifáradván,

---

[1]) Antonius ellen a háborút, mellynek nagy része már a consulok s Octavius által ki van víva, te fogod végképen befejezni.

[2]) *πτολίπορθον*. Mert csak miután Ilium Ulysses fortélya által bevétetett, akkor lőn a város leégetésével a háború bevégezve. Cicero hasonlattal szép bókot tesz Plancusnak, hanem elfeledte, hogy Homerus *Iliasza XXIV-ik* könyvében (108-ik versben) Achillest is *πτολιπορθος* czimmel tiszteli meg.

nem igen ápolom jobban a hazát is, mint dicsőségedet, mellyre miután úgy látom, neked a halhatatlan istenek legszebb alkalmat nyújtottak, ragadd azt meg, kérlek. Mert ki Antoniust tönkre teendette, az fogta e legundokabb s legveszélyesb háborúnak végét szakasztani.

Rómában, májusb. 710.

F. XI. 12. XLIV. 840.

M. Cicero D. Brutus imperator- s választott consulnak üdvet!

Három levelet is vettem egy nap tőled; egy rövidet, mellyet Flaccus Volumniusnak adtál át; két terjedelmesbet, a mellyek egyikét T. Vibius postása hozta, másikat Lupus küldte meg hozzám. Leveleid s Graeceius beszéde után, nem eloltva, de még inkább kigyúladva látom a háborút. S nem kétlem, miszerint ritka bölcsességeddel átlátod, hogyha Antonius egy kis erőre kap, ama fényes érdemeid a hon iránt mind semmivé lesznek. Mert Rómába az a hír érkezett s azt hitte mindenki, hogy Antonius egy kevés fegyvertelen s ijjedtségtől levert nép kiséretében, megtört bátorsággal futásnak eredett. De ha olly karban van, hogy vele, mint Graeceiustól hallom, veszély nélkül meg nem ütközhetni: akkor ő, a mint én látom, Mutina alól nem futott, csak csatatért változtatott. E miatt a közvélemény megváltozott. Némellyek zúgolódnak is, hogy őt nem üztétek. Azt vélik, elnyomathatott volna, ha gyorsaság használtatik. Igaz, hogy a népnek s különösen a mienknek, szokása a szabadsággal visszaélni annak irányában, ki által azt nyerte, hanem mégis vigyázni

kell, hogy méltó panas a ne lehessen. A dolog ekként áll: *az végzi be a háborút, ki Antoniust elnyomta.* Mi nagy jelentősége van ennek, jobbszeretem magad jöjj rá, mintsem én róla nyiltabban irjak.

Rómában, májusb. 710.

F. X. 33. XLV. 841.

Pollio Cicerónak sok üdvet!

Ha jól, vagy, örvendek; részemről jól vagyok. Hogy a Mutinánál történt csaták felől minél később értesüljek, Lepidus okozta, ki futáraimat kilencz napig tartotta le, noha a köztársaságról az illyen nagy csapást jobb minél később hallani; de csak ollyanoknak, a kik sem használni, sem orvosolni semmit nem tudnak. Vajha ugyanazon tanácsvégzés által, melylyel Plancust és Lepidust Italiába hívtátok, engem is előparancsoltatok volna: bizonyos, hogy a köz ügyön nem ejtődik e seb. Ha vannak, kik ezen jelenleg örülnek (mert úgy látszik, a caesarpárti vezérek s veteranusok elhúlltak), majd fájalniok kell utóbb, midőn Italia pusztulását látják. Mert a katonáknak mind törzse, mind sarja kiveszett; ha ugyan a mik hireszteltetnek, csak felében igazak is. Jól láttam én, milly nagy hasznára lehetek a köztársaságnak, ha Lepidushoz átmegyek. Mert minden kétséget eloszlattam volna — kivált Plancus segélyével. De miután hozzám ollyan levelet irt (mint majd olvashatod) t. i. a Narboban hallomás szerint tartott beszédeihez hasonlót: czirókálnom kell vala őt, ha akarom, hogy provinciáján keresztül mentemben hadamat élelmezhessem. Féltem továbbá attól is, hogy ha az ütközet, mielőtt még vállalatomat végrehajt-

hatnám, meg talál történni, becsületes szándékomat rágalmazóim félre csavarják [1]), azon barátságnál fogva, a mellyben Antoniussal, bár nem is nagyobb mértékben, mintsem Plancussal, állottam. Azért április hónapban Gades mellett két hajóra két-két futárt ültetvén, neked és a consuloknak s Octavianusnak is irtam volt, tudatnátok velem, mi úton lehetne a köztársaságnak legtöbbet használnom. Hanem számításom szerint a melly napon Pansa megütközött, épen azon indúltak el a hajók Gadesből. Mivel a tél óta e napnál előbb még hajózás nem történt. S esküszöm, hogy a bekövetkező polgári zendűlés legkisebb sejtelme nélkül helyeztem a legiókat Lusitaniában téli szállásra el. Aztán úgy sietett megütközni mind a kettő, mintha nagyobb rossztól nem is féltek volna, mint attól, nehogy a háború a közügy tetemes vesztesége nélkül találjon végződni. De ha sietni szükség volt; akkor Hirtius részéről mindent a legnagyobb hadvezéri tapintattal intézettnek látok. Egyébiránt Lepidus Galliájából [2]) afféléket irnak és izennek hozzám: hogy Pansa serege felkonczoltatott; Pansa sebeiben meghalt; ugyan-e csatában a Martia-legió elveszett; el L. Fabatus, C. Peducaeus és D. Carfulenus [3]); a Hirtius csatájában [4]) meg a II-ik legió s vele Antonius minden embere, úgy Hirtiusé is leö-

[1]) Mintha t. i. nem a megtámadt köztársaságot, hanem az ellene támadt Antoniust segitni jöttem volna Italiába.

[2]) Gallia Narbonensisből, hol ekkor Lepidus parancsnokolt.

[3]) Kit Hirtius s Octavius a *Martia* legióval Pansa elébe küldöttek.

[4]) Mert miután Antonius Pansát legyőzte, Hirtius ellen csatázott és ez alkalommal, Antonius táborának ostromlása közben, maga Hirtius is elesett.

letett és a IV-ket, mikor már Antoniusnak áborát is elfoglalta, az V-ik legió kaszabolta le; hogy ekkor veszett el Hirtius is, valamint Pontius Aquila [5]). Mondják, Octavianus szinte elesett (ha ezek, mitől az egek őrizzenek, valók, nem kissé fájlalom) és hogy Antonius Mutinában az ostromot csúful otthagyta, de van lovasa 5000 s három fölfegyverzett legiója zászló alatt s P. Vagienussal [6]) is egy; fegyvertelen népe meglehetős számos; hogy Ventidius is a VII-ik [7]), VIII-ik és IX-ik legióval hozzá csatlakozott; hogy ha Lepidushoz többé reménye nem leend, a legvégsőre vetemül és nemcsak a nemzeteket, de még a rabszolgákat is föllázitja; hogy Parma kiraboltatott [8]) s L. Antonius meg az Alpokat foglalta el. Ha mindezek valók: senkinek közttünk késni nem szabad, sem várni, hogy mit végez a tanács. A körülmény parancsolja, hogy e nagy tűz oltására mindenki siessen, ha a birodalmat, vagy a római nép nevét megmentni akarja. Mert hallom, Brutusnak csak tizenhét cohors és az a két, nem teljes számú legió, a mellyet Antonius irt össze, volna a kezén. Azomban nem kétlem, mind azok, kik Hirtius hadából fennmaradtak, hozzá fognak gyülni. Mert a toborzásban nem sok reményt látok; főleg midőn semmi sem veszélyesb, mint Antoniusnak megerősödésre időt engedni. Az évszak is szabadab-

---

[5]) Caesar gyilkosainak egyike; ki most D. Brutus legatusa volt s kevéssel ez előtt verte meg egy ütközetben Antonius legatusát Munatius Plancust. *Philipp. XI. cap. 6.* Lásd róla a *Tört. Mut.*

[6]) Antonius legatusa, ki közönségesen *Bagiennusnak* iratik; de hogy amúgy helyesb, azt egy codex után Manutius kimutatta.

[7]) Aligha nem hibásan van irva; mert a hetedik legió Hirtius táborában volt. *Philipp. XIV. cap. 10.*

[8]) Antonius által.

ban hagy mozognom, miután most élet mind a mezőn, mind a tanyákon [9]) kapható. Azért a legelső levél vételével tervem végrehajtva leend. Mert én a köztársaságot sem elhagyni, sem túlélni nem akarom. Csak azt sajnálom fölötte, hogy hozzám olly hosszú s veszélyes úton juthatni s hogy mindenről, a mi történt, csak negyvened napra, vagy még később veszem a hírt.

Tulsó-Hispaniában, májusb. 710.

F. X. 21. XLVI. 842.

Plancus Cicerónak!

Szégyelleném leveleim változékonyságát, ha ez a más könnyelműségéből nem eredne. Mindent elkövettem, hogy a köztársaság védelmére Lepidussal csatlakozván, kisebb aggodalmatokkal lehessen az árulóknak ellentállanom. Megajánltam kérésére s önként is igértem neki mindent s két nappal ez előtt azt irtam volt hozzád, *bizom benne, hogy a jólérző Lepidust használhatom s a háborút vele egyetértve fogom intézni.* Hittem kezeirásának, a jelen volt Laterensis biztatásainak, ki akkorban nálam lévén, rimánkodott, békűlnék ki Lepidussal s adnék neki hitelt. Nem soká lehetett jót remélnem tőle. Minden esetre vigyáztam s vigyázni is fogok, hogy könnyenhivésem által egész köztársaság meg ne csalódjék. A mint Isara folyamán az egy nap alatt elkészült hidon, hadamat átvittem, a dolog fontosságához képest s mivel maga is levélben megkért, hogy sietve jöjjek,

[9]) Itt tévén már a kaszálás s aratás ideje.

gyorsasággal élvén: egyszerre hivatalszolgája ott terem előttem levelével, mellyben azt irja, ne jöjjek, hogy ő magától el birja végezni a dolgot: hanem én az alatt Isaránál várjak. Megvallom előtted vakmerő elhatározásomat. Föltettem, hogy csak azért is megyek; azt hivén, a dicsőségben osztozót kerüli. Gondolám magamban, lehet nekem e hírszomjas ember érdeméből semmit le nem vonnom s mégis közelében lennem, hogy ha valami keményebb adja magát elő, rögtön segitségére mehessek. Én, mint nem rossz ember, illy képzelődésben voltam. Hanem Laterensis e feddhetetlen férjfiú, saját kezével irt levelet küld hozzám és abban, kétségbeesve maga, a sereg és Lepidus hűsége felől, s panaszkodva, hogy reászedetett, nyiltan figyelmeztet, vigyázzak, hogy meg ne csalassam; ő szavától fel van oldva: én a köztársaságot ne hagyjam. E kézirat párját Titiusnak megküldöttem. Magokat az eredetieket, úgy mellyeknek hitelt adok, mint a mellyeket hitelreméltóknak nem tartok, kézbesités végett mind Laevus Cispiusnak fogom átadni, ki mindezeknél jelen volt. Ide járúlt, hogy midőn Lepidus egy beszédet tartott, katonái, kik a nélkül is romlottak, és még főnökeik, a Canidiusok, Rufrenusok s mások által, kiket, ha kell, tudni fogtok, meg is vesztegetvék, mintha legjobb emberek volnának, összesen felkiáltottak, *hogy nekik béke kell; ők senki ellen harczolni nem fognak, miután már két consul elveszett, annyi polgár a hazáért leöletett, — azonkivül mindenki honárúlónak nyilvánittatik s vagyona elkoboztatik.* S ezt Lepidus sem meg nem torolta, sem nem orvosolta. Láttam, nekem ide mennem s a két egyesült tábornak a leghivebb hadsereget, számos segéd-csapatokat, Gallia főembereit s

egész provinciát oda vetnem a legnagyobb esztelenség és merénylet lenne, és hogy ha ez úton leveretem s velem együtt a köz ügyet elárúlom: holtom után tőlem nemcsak a tisztelet, de a szánalom is meg fog tagadtatni. Így hát visszatérek s azt, hogy e veszett nép illy nagy nyereményekhez juthasson, nem fogom engedni. Hogy seregem alkalmas helyeken legyen és ha a másik tábor elpártolna is, a provinciát megvédjem s mindent épségben megtartsak, rajta fogok lenni, míg ide számomra hadakat küldetek s itt is a köz ügyet hasonló jó szerencsével lábra állitjátok. Sem ütközni, ha az alkalom engedi, sem ostromoltatni, ha szükség lesz, sem halni, ha a sors úgy hozza magával, senki készebb nem volt érttetek. Azért felszólitlak, édes Ciceróm, hogy ide minél hamarább sereget szállitass s a dolgot siettesd, míg az ellen jobban meg nem erősödik, s a mieink zavarba nem jönnek. Ha ebben gyorsan eljártok: úgy a köztársaság, megsemmisittetvén az árúlók, a győzelem birtokában fog maradni. Légy jó egészségben s engem szeress.

Öcsémet, e legvitézebb s mindenre legkészebb hazafit mentsem-e levelemben előtted? Ő a nagy munkától húzamos és igen terhes hideglázba esett. Mihelyt ide visszajöhet, nem fog késni, hogy sehol a köz ügyet el ne mulaszsza. Engedd rád bízni méltóságomat. Kivánnom nem szükség semmit. Benned legjobb és, mint óhajtottam, legnagyobb tekintélyű emberemet is birom. Te lásd, mikor s mennyiben kivánsz nekem szolgálni. Csak azt kérem tőled, tégy engem mind szereteted-, mind hódolatomra nézve Hirtius helyébe.

Az Isara melletti táborból, májusban, 710.

F. X. 26. XLVII. 843.

M. Cicero C. Furniusnak üdvet!

Olvasván hozzám irt leveledet, a mellyben jelented, hogy vagy a narbóiakat ott hagynod, vagy veszélylyel csatáznod kell, inkább féltem az elsőtől; mi is hogy el lőn mellőzve, nem veszem rossz néven. Abba, a mit Plancus és Brutus egyetértéséről irsz, a győzelem legnagyobb reményét helyzem. A Gallusok buzgalmáról majd egykor megtudjuk, mondod, kinek működése által keltetett az fel leginkább. Hidd nekem, hogy máris tudjuk [1]). Azért igen kedves leveled utóján meg is boszonkodtam. Mert azt irod, ha a választógyűlés Sextilisben lesz: hamar, ha pedig már megvolt: még hamarább megjössz, hogy tovább bolondot ne játszál. Óh barátom, Furnius, mennyire nem ismered te a magad helyzetét, a ki a másokét olly könnyen felfogod [2])! Te immár magadat jeleltnek képzeled és azon jár eszed, hogy vagy a comitiumra haza siess, vagy, ha már elmúlt, itthon légy; nehogy t. i. mint irod, tetemes károddal legnagyobb bolondot játszál. Nem hiszem, hogy így érzenél. Mert én lelkesedésedet minden szép iránt ösmerem. De ha mint irod, úgy érzesz: akkor nemcsak téged, hanem rólad való véleményemet is hibásnak kell néznem. Hát olly csekély s közönséges hivatalnak, mellyet úgy elérhetsz, mint más, időelőtti siettetése elvonna-e téged azon érdemidtől, mikért egész világ méltán s igazán égig magasztal? Mintha bizony arról volna a szó, most-e,

[1]) Hogy tőled ered az.

[2]) Mert Furnius ügyeket vállalni s pöröket folytatni is szokott.

vagy a közelebbi pályázásnál légy praetor, s nem arról, hogy a köztársaságot úgy szolgáld, miszerint minden tisztségre legméltóbbnak itéltessél. Nem tudod-e, milly magasra emelkedtél? Hát semmibe sem veszed ezt? Ha nem tudod: megbocsátom neked; én vagyok a hibás. De ha tudod: lehet-e előtted bármi praetorság akár tisztére, melly után kevesen, akár fényére, melly után közönségesen indúlnak, kellemesb? E miatt úgy én, mint Calvisius, e nagy belátásu és legjobb embered, mindennap panaszkodunk ellened. Egyébiránt a comitiumot, mellyen olly igen aggódol, úgy találván több okokból a köz űgyre nézve jónak, hacsak lehet, január hónapig elhalasztjuk. Győzz tehát és légy jó egészségben.

Rómában, májusb. 710.

F. XI. 14. XLVIII. 844.

M. T. Cicero D. Brutus imperator- s választott consulnak sok üdvet!

Szörnyen örűlök, édes Brutusom, hogy nézeteim és nyilatkozataim a decemvirekre [1]) s ifjúnk [2]) kitűntetésére nézve helyeseltetnek általad. De mi haszna? Higyj nekem, ki dicsekvő nem vagyok: én, Brutus, majdnem tehetetlen lettem már. Mert mű-

[1]) Úgy látszik a decemvirek alatt itt az a tiz tagból álló bizottmány értendő, melly mint Appianus (de Bello Civ. III. 82.) irja, Plancusnak D. Brutushoz álltakor az Antoniustól eredt intézkedések birálatára volt kiküldve, hogy ez úton Caesar minden rendeletei megsemmisittessenek s a melly mihelyt megalakúlt, egy kiadott kemény edictum által meghagyta, hogy minden, a ki Antonius consultól valamit kapott, szigorú büntetés terhe alatt rögtön bejelenteni el ne mulassza.

[2]) Érti a fiatal Octavianust.

szerem a tanács volt. Az már szétbomlott. Mutinai fényes kitörésed, az Antonius futása s hadának leapritása után, olly nagy reményt keltett a bizonyos győzedelem iránt, hogy mindenki kebele megtágúlt s azok az én heves küzdéseim már csak légben hadarászásnak tetszettek. De hogy a dologra térjek: a Martia-legióról s a IV-ikről is azt állitják, a kik azokat ismerik, hogy semmi föltétel alatt részedre át nem hozhatók. A pénz, mellyet kivánsz, tekintetbe vétethetik, és fog is vétetni. Brutus előszólítása és Caesarnak Italia védelmére való fentartása körül veled igen egyetértek. Hanem, mint irod, rágalmazóid vannak; kikkel ugyan igen könnyen birok: csakhogy akadékoskodnak mégis. Afrikából legiók váratnak; de az amott [3]) megújult háborún csodálkoznak az emberek. Semmi még illy véletlenül nem jött. Mert a születésnapodon jelentett győzelem által a köztársaságot századokra megszabadítva képzeltük. Az új ijjedtségek előlkezdetik a múltat. Pedig te nekem abban a leveledben, mellyet május 15-kén inditottál hozzám, azt irtad, épen akkor vetted Plancustól a tudósitást, hogy Lepidus Antoniust nem fogadja be. Ha ez való: minden könnyebb; de külömben nagy lesz a baj; minek kimenetelétől hogy félnem ne kelljen, rajtad áll. Én többet, mint tettem, tenni nem tudok. Hanem téged (mit remélek) mindenek köztt legnagyobbnak, legfényesbnek látni óhajtalak.

Rómában, május 25-ke körül, 710.

---

[3]) Hispaniában, hol a Mutinánál levert Antonius új háborút kezdett.

F. XI. 20. XLIX. 845.

D. Brutus imperator s választott consul M. T. Cicerónak sok üdvet!

A mit magamért nem tennék, azt éretted tennem szeretetem és szivességed kényszerít, hogy t. i. *féljek*. Ugyanis, mint már több ízben hallottam, és nem csekélységnek vettem, legújabban Labeo Segulius is, egy csak magához hasonló ember, beszéli előttem, hogy Caesarnál, mikor ő nála volt, sok beszéd folyt rólad s maga Caesar nem panaszkodott ugyan ellened, hanem előhozta, hogy azt mondtad volna: *csak dicsérni, kitüntetni s felmagasztalni* [1]) *kell a fiút;* de ő nem fogja engedni, hogy őt *felmagasztalhassák*. Én hiszem, ezt Labeo vitte meg neki; vagy csak maga koholta ezt a beszédet s nem az ifjútól származott. Azt is el akarta velem hitetni Labeo, hogy felőled a koronczok fölötte rosszúl beszélnek; hogy részökről veszély vár rád s hogy azon boszonkodnak leginkább, mert a decemvirek [2]) közé sem Caesar, sem én föl nem vétettünk s mert minden a te kényed szerint osztogattatott. Én ezeket hallván, noha immár útban valék, nem láttam jónak az Alpokon átmenni, míg az otthon történteket meg nem tudom. Mert mi a te veszélyeztetésedet illeti: hidd nekem, ők abban a reményben vannak, hogy az illy szavak hintegetése s vészszel fenyegetés által téged megijjesztvén, az ifjút fölingerelvén, nagy nyere-

[1]) *Tollendum.* Két értelmű szó, mint magyar közmondásban is a *fölmagasztalás*, melly alatt akasztás is szokott értetni. Octaviusnak oka lehetett hinni, hogy róla Cic. e szót illy értelemben használta.

[2]) Nem azok, kik az előbbi levélben említvék, hanem a kikről a 836-ik levél 2-ik jegyzetében van a szó.

ményekre tehetnek szert s az egész mese csak arra való, hogy vele minél jutalmasb kereskedést űzhessenek. De azért tanácslom, hogy óvakodó légy s a cseleket kerüld. Mert előttem a te életednél drágább misem lehet. Arra vigyázz, nehogy ha félsz, annál inkább félni kénytelen légy. És a mivel a koronczokat meg lehet előznöd, előzd meg. Elsőben is a mit a decemvirek végett kívánnak, eszközöld [3]); aztán a jutalmakra nézve is. Ha jónak találod, mondd, hogy azon koroncz katonák földeit, kik Antoniusnál voltak, ezeknek mind kettőnk által kiadattatni kívánod s hogy a készpénzről a tanács lassanként s a pénztár erejéhez képest majd fog intézkedni. Azt a négy legiót, mellyeknek telkeket szántatok, úgy hiszem, el lehet látni a stellási földekből s campaniai mezőből [4]). Gondolnám, egyenlőn, vagy sorshúzás útján kellene a legióknak kijelelni a földeket. Hogy mindezt neked megirjam, nem eszeskedésem, hanem az irántad való szeretet súgalja és a béke óhajtása, melly nálad nélkül lábra nem állhat. Én, ha rá nagy szükség nem lesz, Italiából ki nem mozdúlok. A legiókat szervezem, készitem. Remélem, nem leg-

---

[3]) Hogy engem s Octavianust a bizottmányba vetess föl.

[4]) Közönségesen: *ex agris Syllanis et agro Campano.* E helyett mi a variansokból a derék Schütztől javasolt ime változtatást: *ex agris Stellati et Campano* fogadtuk el; mert Caesar ez utóbb említett két helyen osztatott egykor ki földeket, a róla nevezett *Julia törvény*nél fogva, kettőnél több gyermekkel birt 20,000 római polgárnak s az itt kijelelt földekből még maradt fenn egy rész, mellyet a *Julia törvény* ellenére, folyvást régi tulajdonosaik birtak. Azért Cic. inditványozta a tanácsban, (*Philipp. V. c. 19.*) hogy Hirtius és Pansa consulok járjanak végére, mennyiből áll ott ez a rész, s azt kell kiosztani pénz helyett annak a két koroncz legiónak, mellynek mikor Antoniustól elpártolt 20,000 sestertzet (1,500,000 ftot.) igért a tanács, — de ki nem fizette, mi miatt e két legió zugolódni kezdett.

roszabb hadam lesz akármi esetre s az emberek bármi támadása ellen. Abból a seregből, melly Pansa alatt volt, Caesar a legiót nem engedi át számomra. E levelemre mindjárt válaszolj s embereidből küldj egyet, ha valami titkosabb készűlne és azt tudnom szükségesnek látod. Légy jó egészségben.

Eporediából, május 25-kén, 710.

F. XI. 23. L. 846.

D. Brutus M. T. Cicerónak sok üdvet!

Mi itt jól vagyunk s hogy még jobbbn legyünk, igyekezni fogunk. Lepidus jó érzelemmel látszik lenni [1]) irántunk. Minden félelmet letéve, szabadon kell a közűgyről intézkednünk. Ha minden másként volna is: illy három hadsereg [2]) mellett, melly a köztársaság sajátja [3]) és erős, nyúgott lélekkel lehetnél, mint valál is mindig és most a szerencse kezdetével még nagyobb mértékben lehetsz. Mit hozzád múlt levelemben a magam kezével irtam [4]), ijjesztésed végett beszéli a világ. Ha elrágod a féket [5]) veszszek el, ha valamennyin vannak, ki bírják állani, midőn szóhoz keszűlsz. Részemről, mint neked már előbb

---

[1]) Szépen megmutatta, csakhamar; négy nap múlva reá, hogy Brutus róla ezt irta, már táborába fogadta Antoniust. Lásd alább a 855-ik lev.

[2]) Érti a magáét, Octavianusét és Plancusét.

[3]) Melly tőle meg nem válhatik. Ebben is csalatkozott a jó Brutus; mert csak hamar mind Octavianus mind Plancus is hadaikkal Antoniushoz állottak.

[4]) Segulius felől, a 845-ik levélben.

[5]) *Frenum momorderis.* Latin közmondás: mi itt annyit tesz: ha leveted szádról a lakatot, az az: *bátran megnyitod a szádat.*

is irtam [6]), míg válaszod hozzám megjön, Italiában fogok időzni.

Eporediából [7]), május 25-kén, 710.

F. X. 20. LI. 847.

Cicero Plancusnak!

Ollyan bizonytalan mindaz, a mi tőletek hozzánk jut, hogy számodra megirni valóm sem akad. Mert majd a mit óhajtunk, majd ismét az ellenkezőt halljuk Lepidusról. Hanem rólad az a hír, hogy téged sem reászedni, sem legyőzni nem lehet. Ezekből egyiknél a szerencsének is van valami része; a másik okosságod sajátja. Azomban május 15-kéről egy levelét vettem tiszttársadnak [1]), mellyben az áll, hogy neki azt irtad, *Lepidus nem fogadja el Antoniust* [2]). A dolog bizonyos lenne, ha te irnád hozzánk. Hanem te tán nem mered tenni ezt, előbbi leveled meghiusúlt örömeért [3]). No de hisz, édes Plancusom, valamint hogy tévedhettél (mert ki kerülhetné ezt el?) úgy hogy rá nem szedethettél [4]), van-e, ki ne látná? Most pedig már a tévedés alkalma is megszűnt, mert *kétszer egy köben botlani* közbeszéd szerint is szégyen. Ha pedig, mint tiszttársadhoz irtad, a dolog akként van: úgy minden gondtól men-

[6]) Ismét az előbbi 845-ik levelet érti.

[7]) Város Felső Italiában; lakói a Salassusok (ma *savoyaiak*) híres lótanitók voltak.

[1]) Decimus Brutusnak.

[2]) Holott épen az nap, mikor ezt írta Cic. már befogadta őt Lepidus.

[3]) V. ö. a 826-ik és 842 ik leveleket, mellyek közől az elsőben nagy reményekkel van Plancus Lepidus felől, hanem már az utóbbiban e részbeni csalódásán panaszkodik.

[4]) Tévedni és rászedetni *(errare et decipi)* nem mindegy.

tek lehetünk; de nem leszünk addig, míg te annak valósága felől bennünket bizonyosakká nem tészsz. Nekem, mint hozzád már többször irtam, az a véleményem: hogy ki e háború még hátra levő részét elnyomja, az fog az egész háború bevégzője lenni; ki hogy te légy óhajtom és hogy lészsz is, hiszem. Hogy részvételem irántad, mellynél valóban nagyobbat képzelni sem lehet, előtted olly kedves, mint hittem, hogy leend, épen nem csodálom, hanem rajta fölötte örvendek. Azt, ha a dolog nálad jól menend, fogadom, még nagyobbnak és fontosbnak is fogod tapasztalni.

Rómában; május 29-kén, 710.

F. X. 35. LII. 848.

Lepidus, újra választott imperator s pontifex maximus a tanácsnak, római népnek s nemzetnek üdvet!

Ha magatok s gyermekeitek jól vagytok, örvendek: részemről jól vagyok. Eget, földet hívok tanubizonyságúl, tanácsbeli atyák, milly lelkesedéssel voltam én mindig a köztársaság iránt s menynyire nem néztem semmit a köz jónál és szabadságnál előbbvalónak. És ezt nektek rövid időn bebizonyitottam volna [1]), ha tervemből a sors ki nem forgat vala. Hanem egész hadseregem fölkelvén ellenem, szokásaként a polgárok kimélése s köz béke mellett volt s engem (hogy az igazat megmondjam) olly tömérdek római polgár éltének s jóllétének védőjévé lenni kényszeritett [2]). Illy helyzetben, ta-

[1]) Antonius megtámadásával.

[2]) Még a mivel árulását szépitni akarja, az sem a maga eszéből került; mert ebben úgy látszik Caesart kivánta majmolni, ki a pharsaliai csatában napi parancsot adott ki, mellyben a katonáknak meghagyta, hogy a polgárokat kiméljék és egyszersmind engedelmet

nácsbeli atyák, könyörgök és esedezem nektek, hogy felejtve a magános sérelmeket [3]), a köztársaság fő javát tartsátok szem előtt s a szánakozó részvétet ezen polgári viszálynál sem tőlem, sem seregemtől bűnűl ne vegyétek. Ha mindenek üdve s méltósága iránt tekintettel lesztek: mind ti magatoknak, mind a köztársaságnak is több hasznot okoztok. Isten veletek.

Kelt az Argenteum hídjánál, május 30-kán, 710.

F. XI. 13. LIII. 849.

D. Brutus M. T. Cicerónak üdvet!

Már hálámat nem emlegetem előtted. Mert kinél ezt tettel lefizetni alig tudom, annál szavakkal tenni eleget a dolog meg nem engedi. Figyelmeztetni akarlak a jelen helyzetre. Mert a milly belátással birsz, nem fogsz elszalasztni szemed elől semmit, ha levelemet jól megolvasod. Antoniust rögtön űznöm nem volt lehető, Cicero, ez okoknál fogva: mert sem lovasaim, sem lovaim nem voltak; Hirtius halálát nem tudtam, nem hogy Aquila elesett; Caesarnak addig nem hittem, míg csak őt nem látom s vele nem beszélek. Így múlt el az a nap tőlem. Másnap reggel Pansa által Bononiába hivattam. Már az úton valék, midőn vettem a hírt, hogy meghalt. Vissza-

---

adott, hogy kiki közölök egyet a kit akar az ellenfél táborából megmenthessen. *Sveton. Jul. Caes. cap. 75.* Plutarchus beszéli ugyan, miszerint Lepidus katonái küldötteik által alattomban biztatgatták volna Antoniust, hogy ha őt Lepidus be nem fogadná, csak üssön rá ennek táborára, ők azonnal mellé állnak, sőt Lepidust megölni is készek: de Lepidus alacsony jelleme után könnyen föltehető, hogy ez is, csak az ő furfangos koholmánya volt.

[3]) Úgy látszik itt Cicerónak Antoniussal való gyűlölködésére czéloz.

siettem hát csapatocskáimhoz — mert igazán azoknak mondhatom. Rendkivül megfogytak s a mindenféle szükségtől szörnyen megviselvék. Antonius két nappal előzött már meg s jóval nagyobb meneteket csinált a szökésnél, mintsem én az üldözésnél. Mert ő hullározva [1]), én hadi rendben haladtam. Merre csak ment, a rabszolgákat eleregette s a népet magához szedte. Sehol meg nem állott, míg csak a *Lápokhoz* [2]) nem ért. Ezt a helyet meg akarom ismertetni veled. Fekszik az Apennius s Alpok közt s fölötte neheziti az útat. Mikor tőle 30,000 lépésnyire valék s már magát Ventidiussal összekapcsolta, egy kiáltványa jutott kezemhez, mellyben a katonákat felhívja, kisérjék őt az Alpokon által, ő M. Lepidussal együtttart. Erre számos felkiáltások történtek a Ventidius katonái részéről (mert a magáéi fölötte kevesek), hogy nekiek Italiában kell vagy veszni, vagy győzni. És azt kezdék kérni, hadd vehessék Pollentiának útjokat. Nem bírhatván velek, indúlását más napra tűzte ki. A mint e felől hírt vettem, azonnal öt cohorst Pollentiába előreküldék s útamat erre irányzám. Őrcsapatom egy órával előbb ért Pollentiába, mintsem Trebellius [3]) a lovasokkal. Ennek igen megörűltem, mert benne győzelmet látok. Ők abba helyezik reményöket, hogy sem a Plancus négy legióját összes hadaikkal mérközhetőnek nem

---

[1]) Szép tájszó, melly megérdemli, hogy szótárainkba s köz divatba jöjjön. Értelme ugyanaz, mi itt az eredetiben a *passim*-nak. Teszi a tömegnek nem egészben, hanem megoszolva, széledezve való előhaladását. F.

[2]) Azokhoz, mellyeket a 821-ik levélben is említ s mellyek a genuai tengermelléken fekvő Sabata (ma *Savona*) várostól *Vada Sabatia* nevet viseltek.

[3]) Antonius praefectusa.

tartják; sem hogy hamarjában Italiából sereget átszállitani lehessen, nem hiszik. Őket már eddig magok az allobroxok [4]) s az általunk oda előre küldött összes lovasság elég emberűl megbírták; hiszszük, ha mi megérkezünk, még könnyebb lesz velek bírni. De ha netalán az Isarán [5]) átkelnének is, különös gondunk lesz arra, hogy ők azért a köztársaságnak semmi kárt ne okozzanak. Megvárjuk tőletek, hogy erős lélekkel s az egész hazára nézve a legjobb reménynyel lesztek, miután bennünket [6]) hadainkkal példás egyetértés által összeszövetkezve, érttetek mindenre készen állni láttok. De azért buzgalmatokból semmit alább ne hagyjatok és azon legyetek, hogy mind hadseregre, mind egyebekre nézve is minél készültebben lehessen megvivnunk szabadúlástokért ama legyalázatosbban összeesküttt ellenségeinkkel, kik azon hadakat, mellyeket sokáig színleg a köztársaság számára gyűjtöttek, egyszerre a hon vesztére forditották [7]).

Pollentiában, május végén, 710.

F. XII. 15. LIV. 850.

P. Lentulus [1]), P. f. proquaestor és propraetor a consulok-, praetorok- s néptribunoknak, tanácsnak s római népnek sok üdvet!

Ha jól vagytok s gyermekeitek is jól vannak,

---

[4]) T. i. Pollentia lakóji Gallia Narbonensisben.

[5]) Folyó Gallia Transalpinában, hol ekkor táborával volt Plancus.

[6]) Érti magát és Plancust.

[7]) Különösen Lepidusra s az általa elkövetett árúlásra czéloz.

[1]) Fija annak a P. Lentulus Spinthernek, kihez az *ad Familiares* I-ső könyvében foglalt összes levelek (az utolsót kivéve) vannak intézve. Ásiába quaestorúl ment Trebonius proconsullal s ott

örvendek: részemről jól vagyok. Meglévén hóditva Dolabella merénye [2]) által Ásia [3]), én a szomszéd Macedonia provinciába és a köztársaság azon őrhadaihoz indúltam, mellyek M. Brutus, e jeles férjfi alatt állanak s abban fáradoztam, hogy kik által leghamarább lehet, Ásia provincia s jövedelmei újra hatalmatokba jussanak. Miután ezen Dolabella megijjedt s a provinciát feldúlván, adókat összezsarolván, különösen a római polgárokat mindenükből irgalmatlanúl kivetkeztetvén, Ásiából előbb, mintsem oda őrhad vitethetnék, kivonúlt: tovább késni, vagy erőre várni szükségesnek nem láttam, hanem mielőbb tisztembe visszalépni kötelességemnek tartottam, hogy mind a hátralevő adót behajtsam, mind a pénzt, mellyet letettem, magamhoz vegyem; belőle mennyi sikkasztatott el s kiknek vétségéből történt, hamarjában megvizsgáljam, s titeket mindenről tudósitsalak.

Azomban midőn a szigeteken által Ásia felé tett hajózásom alatt tudtomra adatott, hogy Dolabella hajóhada Lyciában van s több rhodusi fölszerelt hajója a vizen készen áll: azon hajóimmal, mellyeket részint magammal hoztam, részint Patiscus [4]) proquaestor, ez a mind barátságára, mind a köztársaság iránt való érzelmére nézve velem szoros viszonyban levő férjfiú szerzett, Rhodusba visszafordúltam, bízva tekintélyetekben és ama tanácsvégzés-

---

ennek halála után, hogy nagyobb tekintélylyel birhasson, *propraetori* czimet vett föl, de mellette quaestorságát tovább is folytatta s azért használja itt mind a két czimet.

[2]) Mint ki Treboniustól Asiát erőhatalommal foglalta el, s magát Treboniust gyalázatos hitszegéssel kegyetlenül ölette meg.

[3]) Smyrna elfoglalásával.

[4]) Ki Trebonius halála után Lentulus proquaestora lett.

ben, mellyel Dolabellát ellenségnek nyilvánitottátok, úgy azon szövetségben is, a melly a rhodusiakkal M. Marcellus és Ser. Sulpicius consulok alatt megújittatott és mellyben a rhodusiak esküvel fogadták, hogy ugyanazokat, kiket a tanács és római nép, ők is ellenségeiknek nézendik. De ebben erősen csalatkoztunk. Mert nemcsak hogy segélyökkel hajóhadamat meg nem erősithettem, hanem a rhodusiak még a várostól, kikötőtől, városon kivüli állomástól, élelmezéstől, sőt víztől is [5]) eltilták katonáinkat s en magamat egy pár hajócskámmal alig fogadtak be. Melly méltatlanságot és nemcsak hatóságomnak, de a római nép felségének s hatalmának is e megkisebbitését csak azért tűrtem el, mert egy elfogott levélből megtudtam, hogy Dolebella, ha reményét Syria s Egyiptom iránt elveszti (minek meg kellett történni), minden rablóival s minden pénzzel hajóra szállani és Italiába menni készül; a honnét a Lyciában összehúzott vontatóhajók is, mellyek közől egy sem kisebb 2000 vedresnél, hajóhada által ostromzár alatt tartatnak. Ezen való ijjedtemben, tanácsbeli atyák, jobbnak láttam a bántalmakat eltűrni s megaláztatásunkkal is mindent előbb megkisértni. Azért kivánságuk szerint a városba s tanácsülésökbe vezettetvén, ott a köztársaság érdekében, a mint tudtam, olly hathatósan szólottam, és mindazon veszélyt, melly bekövetkezik, hahogy az a rabló mindenestül hajóra száll, előterjesztettem. Hanem a rhodusiak részéről olly otrombaságot tapasztaltam, hogy mindent erősbnek hittek a hazafipártnál és hogy az összes rendeknek ez egyetértését és szövetkezését a

[5]) Azt sem engedtek a katonáknak a szárazról a hajóra vinni.

szabadság védésére nem saját ösztönből eredettnek nézik; hogy azt vélik, a tanács és minden jólérzők türelme most is tart s Dolabellát ellenségnek nyilvánitni senki sem merhette és hogy végre mindazt, mit a gonoszok koholnak, igazabbnak tartják, mintsem mi valóban történt s általam előadatott. Illy érzettel lévén, már megérkezésem előtt, Trebonius méltatlan megöletése s a többi sok kimondhatlan gonosz tett után is, két ízben ment tőlök Dolabellához követség s pedig szokatlan példával, törvényeik ellenére s daczára azoknak, a kik akkor hivataloskodtak. Azért vagy (mint mondogatják) a szárazon bírt földeik féltéséből, vagy bőszültségből, vagy néhányak hatalmaskodása miatt (kik előbb is már több híres férjfiakat [6]) hasonló gyalázattal illettek, mint most különösen engem, ki több hivatalokat viselek) példátlan módon, nem tekintve sem a részben titeket is, sem az engem személyesen, sem az Italiát és fővárosunkat fenyegető veszélyt, ha az a hongyilkos rablóival s hajóival Ázsiából s Syriából kiűzetvén, Italiába nyomúlna — segítni, bár könnyen tehették volna, nem akartak. Némellyeknél magok a tisztviselők is gyanúba jöttek, mintha bennünket letartóztatni és késleltetni akartak volna, míg a Dolabella hajóhada ide jöttünkről értesűl. Ezt a gyanút némelly bekövetkezett körűlmény még növelte; mint főkép az, mert egyszerre Lyciából Sex. Marius s C. Titius, Dolabella legatusai a tengeri hadtól elmentek s egy hosszú hajón megszöktek, ott hagyva a vontatókat, mellyek összeszedésére semmi időt s fárad-

[6]) Érti Pompeiust, L. Lentulust, P. Lentulus Spinthert, mint kiket a pharsaliai csatából menekvésök alkalmával szinte be nem fogadtak a rhodusiak magokhoz.

ságot vesztegetni nem akartak. Azért is midőn Rhodusból a hajókkal, mellyek velem voltak, Lyciába értem, a vontatóhajókat visszafoglaltam s ismét gazdáiknak adtam s attól, mitől leginkább tartottam, hogy Dolabella Italiába talál menni latraival, félni megszűntem. A megfutott hajóhadat Sidáig üldöztem, melly provinciámnak legszélső vidékén fekszik. Itt úgy értesültem, hogy Dolabella hajóinak egy része szétfutott, a többi Syria és Cyprus felé ment. Mellyek tehát szétszóratván, miután tudtam, hogy C. Cassiusnak e derék polgárnak s vezérnek igen nagy hajóhada áll Syriában készen: ismét hivatalom után láttam s rajt' leszek, hogy buzgalmamat s szorgalmamat nektek, tanácsbeli atyák, s a köztársaságnak bebizonyithassam; pénzt, mennyit csak lehet, minél szaporábban összecsinálhassak és azt az összes számadásokkal hozzátok megküldjem. Ha majd a provinciát bejártam s tudni fogom, kik teljesitették irántam s a köztársaság iránt kötelességöket az általam letett pénzek megőrzése körül és kik azok, kik az állam pénzét önként gonoszúl oda ajánlván, e szolgálatukkal Dolabella bűntársaságába léptek: értesitni foglak benneteket. Hogyha emezekre nézve, a mint érdemlették, szigorúan rendelkezni s engem tekintélyetekkel támogatni jónak találnátok: mind a hátra levő adót behajtanom, mind a behajtottat megtartanom könnyebb lenne. Addig is, hogy az adókat jobb móddal megőrizhessem s a provinciát a támadás ellen védhessem, a szükséges helyőrséget önkéntesekből szerveztem.

Midőn e levelemet megirtam, mintegy harmincz zsoldos, kiket Dolabella Ásiában sorozott be, Syriá-

ból megszökvén, Pamphyliába jött [7]). Ezek azt beszélik, Dolabella Antiochiába, melly Syriában van, szándékozott menni s be nem fogadtatván többször igyekezett erővel bejutni; de mindig tetemes kárával visszaveretett. Azért is, miután vagy 100 emberét elveszté, sebesültteit ott hagyva, éjjel Antiochiától Laodicaea felé iramlott. Azon éjjel tőle majd minden ásiai katonák elmentek; belőlök 800-ig való Antiochiába tért vissza s magadta magát azoknak, kiket ott Cassius a város őrizetére hagyott; a többi meg az Amanuson át Ciliciába ereszkedett le, kiknek számából valóknak mondják magokat is. Cassiusról pedig az a hír érkezett, hogy ő öszves hadaival négy napi járó földre volt akkor Laodiceától, mikor Dolabella oda megindúlt. És így hiszem, ez a gyalázatos rabló hamarább mintsem gondolnók lakolni fog.

Pergában, junius 2-kán, 710.

F. XII. 14. LV. 851.

Lentulus Cicerójának sok üdvet!

Találkozván Brutusunkkal [1]), miután tőle megtudtam, hogy ő Ásiába később akar menni, magam Ásiába visszatértem, hogy fennmaradt dolgaimat rendbeszedvén, a pénzt minél előbb Rómába küldjem. Értesülék azomban, hogy Dolabellának Syriában [2]) tengeri hada van s több mint száz vontatóhajója, mellyekre seregét rakhatja; és hogy mindezt Dolabella olly czélból szerezte, hogyha őt a remény

[7]) Perga városába, a honnét Lentulus e levelét irta.
[1]) V. ö. a 850-ik lev.
[2]) Hol Cassius parancsolt.

Syriában megcsalná, hajókra rakodjék s Italiába induljon, hol magát az Antoniusokkal és többi rablókkal egybekapcsolja. Én ezen úgy megdöbbentem, hogy azonnal abban hagyva mindent, kevés kisded hajóimmal amazok ellen indúltam [3]). És ez a baj [4]), ha a rhodusiaktól nem gátoltatom, talán egészen meg is szűnt volna. Nagy részben véget ért mégis; miután a hajóhad szétoszlott, a jövetelemen elijjedt katonák s vezérek megszöktek s a vontatóhajók egyűl egyig kezemre kerűltek. Úgy látom, azt minden esetre elértem, hogy (mi miatt leginkább aggódtam) Dolabella Italiába eljutni s megerősűlt társaival nektek keményebb bajt csinálni ne tudjon.

A rhodusiak felőlem és a köztársaság felől mennyire kétségbeestek [5]), levelemből, mellyet hivatalosan küldöttem, meg fogod érteni. És még sokkal kevesebbet irtam, mint a mit részökről voltakép történni tapasztaltam. Hanem azon, a mit irtam, nem kell csodálkoznod. Végtelen őrűltségben vannak ők. Magamra nézve nincs ugyan különös panaszom; de érdekünk körűli rossz érzelmöket, a más párthoz szításukat s minden jónak megvetésében mutatott konokságukat tűrnöm nem lehetett. Mind megromlottaknak még sem tartom őket. Hanem ugyanazok, kik egykor futásában atyámat, kik L. Lentulust, kik Pompeiust s a többi jeles férjfiakat be nem fogadták [6]), most is, mint egy fatumunkra, vagy hivatalokat viselnek, vagy azokat, a kik hivatalban van-

---

[3]) T. i. a Dolabella fent említett hajói ellen.
[4]) Melly Dolabella részéről fenyegetett.
[5]) Mennyire veszettnek hitték ügyünket.
[6]) Lásd: *Jul. Caes. de B. C. III. cap. 102.*

nak, hatalmokban tartják, s jelenleg is szintolly gonosz felfúvalkodást mutatnak. Ezek szarvát már egyszer letörni s nem hagyni olly bűntetlenül nőni, köztársaságunkra nézve nemcsak üdvös lenne, hanem szükséges is.

Méltóságom iránt légy állandó ügyelettel, kérlek s a mikor csak alkalmad adódik, úgy a tanácsban, mint másutt, kitűntetésemet pártold. Miután Ásia a consuloknak [7]) van szánva s megengedtetett nekiek, hogy míg magok elérkeznek, intézkedniek lehessen, kik kezeljék a tartományt: kérlek, szólítnád fel őket, juttassák e méltóságot különösen nekem s bizzák én rám a dolgot, hogy kezelhessem Ásiát, míg közőlök egyik megérkezik. Arra, hogy míg hivatalukat viselik, ide siessenek, vagy hadsereget küldjenek, okuk nincsen. Mert Dolabella Syriában van s mint te jósló szellemeddel előre beláttad s mondottad, a míg ők elérkeznének, leülteti őt Cassius. Mivel Dolabella, miután Antiochiából kitudták és az ostromnál ebűl járt, semmi más városhoz nem bizván, Laodiceába, melly Syriában van [8]), a tengerhez vonta magát. Ott, remélem, rövid időn lakol; mert sem hova nincs menekűlnie, sem ott Cassiusnak olly nagy hada előtt soká meg nem állhat. Sőt hiszem, már el is bántak vele [9]) és nyakára hágtak. Azért nem gondolom, hogy Pansa s Hirtius, consulságuk alatt provinciáikba elútazni siessenek, hanem hogy consulságukat Rómában folytatni fogják. Ha tehát őket megkéred, hogy azalatt bizzák én rám

[7]) Pansának és Hirtiusnak, kiknek haláláról Lentulus ekkor még semmit sem tudott.

[8]) Mert volt Ázsiában másik Laodicea is.

[9]) Reménye teljesült. V. ö. *Vellei. lib. II. cap. 69.*

Ásiában a kormányzást, remélem, ki fogod tőlök nyerhetni. Különben is Pansa és Hirtius nekem ezt mind szemben szóval, mind távollétemben irásban is megigérték s Pansa Verriusunk előtt kinyilatkoztatta, miszerint azon lesz, hogy az ő consulságában föl ne váltassam. És én, becsületemre mondhatom, nem a kormányzás vágyából akarom időmet hosszabbra nyújtatni. Mert nekem e provincia sok fáradságot, veszélyt és hátramaradást okozott. Hogy mindezt hiában ne szenvedtem légyen és hogy míg sáfárkodásom hátralevő részét [10]) még be nem végeztem, elmenni ne kénytelenittesem, csak az a fő czélom. És ha a pénzt, mellyet behajtottam, egészen meg lehetett volna küldenem, magam követelném, hogy felváltsanak. Hanem a mit Cassiusnak adtam és a mit Trebonius halála s Dolabella sarczolása, vagy azok hűtlensége által is, kik adott szavokat nálam s a köztársaságnál be nem váltották, elveszték, megszerezni s helyrepótolni akarom. Ez másként meg nem eshetik, mint hogy ha hozzá időm lesz. Hogy ezt te általad elérnem lehessen, légy kérlek gondoskodással szokásod szerint.

Úgy hiszem, van a köztársaság előtt annyi érdemem, hogy nem ezt a provinciát várhatom jutalmúl, hanem azt, a mit Cassius és a Brutusok [11]), nem csupán ama hőstettben és merényben osztozásom [12]),

---

[10]) Mi volt még belőle hátra, mindjárt megmondja azon szavakban, a mik következnek.

[11]) Marcus és Decimus.

[12]) Lentulus e szavaival maga vallja be, hogy a Caesar ellen összeesküttteknek ő is társa volt; mit különben felőle a világ talán soha meg nem tudott volna, miután őt az összeesküttek sorában senki sehol nem említi.

hanem mostani buzgalmam- s szolgálatomnál fogva is. Mert hisz' én szegtem első meg Antonius törvényeit [13]); én hoztam át legelőször Dolabella lovasságát a köztársasághoz s adtam Cassius kezére; én toborzottam először a köz érdek mellett a leggonoszabb összeesküvés ellen; én csatoltam Cassiushoz s a köztársasághoz Syriát és az ott levő hadakat. Ha én Cassiusnak annyi pénzt, annyi erőt olly hamarjában nem adok: Syriába menni sem mert volna és most a köztársaságot nem kisebb veszélyek fenyegetnék Dolabella, mintsem Antonius részéről. És mindezt én tettem, a ki Dolabellának pajtása s a legjobb embere valék, — kit az Antoniusokkal szoros rokonság köt össze s ki még a provinciát is az ő jóvoltukból birom [14]); de a ki *jobbszeretvén hazámat* [15]), első izentem háborút minden enyimeknek. Habár ennek eddig nem sok jutalmát látom is, azért kétségbe nem esem s nemcsak a szabadságérti állandó lelkesedésben, de a szenvedésekben s veszélyekben is ki nem fáradok. Hanem ha a tanács s minden jólérzők szivességéből még valami méltó s érdemlett kitűntetés által is fölhiva leendek: tekintélyem a világ előtt nagyobb lesz s a köztársaságnak annál többet használhatok. — Fijadat, mikor Brutusnál voltam, nem lehete látnom, mivel már a lovasokkal téli szállásra költözött [16]). Hanem azt

---

[13]) Mielőtt azokat Cic. inditványára Pansa consul megsemmisitette volna. V. ö. *Philipp. V. c. 4.*

[14]) Nem mint helytartó, hanem mint proquaestor, melly hivatalát múlt évben kapta, mikor M. Antonius consul, testvérei közől pedig Caius praetor, Lucius meg néptribun volt, és így azt úgy szólván neki köszönhette.

[15]) Verstöredék, melly Plutarchusnál kiegészitve olvasható.

[16]) Múlt évben, mikor Lentulus Brutusnál járt.

mondhatom, olly véleményben áll, hogy annak mind reád, mind ő reá, de főkép magamra nézve csak örűlhetek. Mert őt testvéremül nézem, miután tőled nemzetett és hozzád méltó is.

Pergában, junius 2-kán, 710.

F. XI. 26. LVI. 852.

D. Brutus imperator M. T. Cicerónak sok üdvet!

A legnagyobb búmban vigasztalásom az, ha a világ átlátja, hogy nem ok nélkül féltem azoktól, mik bekövetkeztek. Irtam a tanácshoz. Végezzék el [1]: által jöjjenek-e a legiók Afrikából, vagy se s Sardiniából [2]) is..... meghivják-e Brutust, vagy ne; úgy nekem is adnak-e zsoldot, vagy nem; határozzák el. Hidd nekem, ha mindez úgy nem lesz, mint irom: mindnyájunkat nagy veszély fog érni. Kérlek, vigyázzatok, miféle emberekre bizzátok a dolgot, kik fogják a legiókat hozzám kisérni. Hűség és gyorsaság kivántatik.

A táborból, junius 3-kán, 710.

F. XI. 21. LVII. 853.

M. T. Cicero D. Brutus imperatornak sok üdvet!

Istenek verjék meg azt a Seguliust [1]); már annál nagyobb gazember a világon nem volt s nem

---

[1]) T. i. a senatorok.

[2]) A szövegben Syria van, de utána hézag következik; mi is mivel Syriában arra való legiókról semmit sem tudunk, oda látszik mutatni, hogy itt vagy más Syriára tartozó tárgy felöl, vagy azon legiókról van a szó, mellyek Macedoniából várattak. V. ö. a 844-ik lev.

[1]) Az ki Ciceróról azt beszélte, mintha ez Octaviusról akkép nyilatkozott volna: *laudandum adolescentem, ornandum, tollendum.* V. ö. a 845-ik lev.

lehet. Gondolod, csak neked s Caesarnak beszélte azt el? A kivel csak szólhatott, meg nem vált tőle a nélkül, hogy előtte el ne mondja. Különben, édes Brutusom, neked csak szeretettel tartozom azért, hogy azt, bár az egész haszontalanság is, velem tudatni kivántad. Mert ezzel nagy jelét adtad szeretetednek irántam. Mi továbbá Segulius azon beszédét illeti, mintha a veteranusok zúgolódnának a miatt, hogy te és Caesar decemvirek nem vagytok: vajha én se volnék! Mert ennél kelletlenebb dolog nincs. Azomban midőn én azt véleményeztem, hogy a kik sereggel bírnak, szavazni kell rájok: ugyanazok, a kik szoktak [2]), most is ellenem lármáztak. Azért erős küzdésem daczára, titeket kihagytak. Ne gondoljunk hát Seguliussal, a ki csak újakat hajhász [3]); nem mintha a régit mind megette volna (mert semmije sem volt), hanem mert a minap kapottnak is már nyakára hágott [4]). És miután irod, hogy a mit magadért nem tészsz, én érettem teszed és félsz egy kevéssé: én téged derék férfiú s legdrágább barátom, Brutus, minden félelemtől felszabaditalak. Mert mi előrelátható, abban csalódni nem fogok; a mi ki nem kerülhető, azon nem olly igen töröm a fejemet. Szerénytelen lennék, ha többet kivánnék, mint a mennyit a természet egy embernek adhat. Midőn azt javaslod, vigyázzak, nehogy ha félek, még in-

---

[2]) Érti Serviliust és Calenust.

[3]) Kétértelműleg van mondva, mintha t. i. Cic. Seguliusban a politikai újitásokon kapkodást róná meg, holott nem ezt, hanem új hasznok utáni ásitozását érti alatta.

[4]) Igazolja ez az iménti jegyzetet; hogy t. i. Segulius valami koczra tett nem rég szert, de mellyet már elemésztett; mi hogy miből állott és honnét jött légyen nem tudni.

kább félni kénytelen legyek: bölcsen s igen szeretőleg oktatsz. Hanem kérlek, hitesd el magaddal, hogy bár köztudomás szerint kitűnő erényed is az, hogy soha semmitől nem félsz és soha zavarba nem jössz: én ez erényedhez legközelebb járok. Azért is valamint semmitől félni nem fogok: úgy mindenben óvakodó leszek. De vigyázz, édes Brutusom, hogy mármost a te hibád ne legyen [5]), ha valamitől félnem kell. Ámbár a te segédeszközeid s consulságod mellett, ha félénk volnék is, minden félelemről lemondhatnék, kivált midőn egész világ előtt, de főkép előttem tudva van, hogy általad különösen szerettetem. Nézeteidben, mellyeket a négy legióra nézve s a földeknek kettőtök általi kijeléséről közölsz, igen megegyezem. S így, mert egynémelly collegáinknak [6]) a földekkel sáfárkodás után folyt a nyáluk; a dolgot elakasztottam s számotokra maga épségében fennhagytam. Ha valami titkolandó, vagy mint irod, *leplezgetett* adná magát elő, az enyimekből küldök valakit, hogy a levél biztosabban kezedhez juthasson.

Rómában, junius 4-kén, 710.

F. XI. 24. LVIII. 854.

Cicero D. Brutusnak sok üdvet!

Nézd csak, azelőtt rösteltem leveleid rövidségét:

---

[5]) Manutius azt hiszi, mintha itt Cic. azért hibáztatná Brutust, hogy Antoniust hamarább üldözőbe nem vette: holott abból, a mit utána mond, nyilván kitetszik, miszerint inkább hízelgve arra inti Brutust, hogy a jövő évi consulság elnyerhetése végett mindent megtegyen, mert ha Antonius le találja győzni, akkor félő, hogy consulságából semmi sem lesz.

[6]) Kik decemvirek.

s most magamat szószátyárnak nézem. Azért téged foglak utánozni. Milly sokat mondasz te e kevéssel: *hogy jól vagy s igyekszel jobban lenni naponként. Hogy Lepidus jól érez* [1]*; hogy a három hadseregtöl mindent várhatunk.* Ha félénk volnék is: e levéllel megszűntetnéd minden félelmemet. Hanem, a mint tanácsolád, elrágtam ám a féket. Mert ha, mikor bezárva voltál is, benned volt minden reményem: hát még mostan? Már én, Brutus, az őrködést neked akarom átadni; de úgy, hogy a mellett szilárdságomban ne legyen hiány. Irod, hogy Italiában késni akarsz, míg levelem hozzád megérkezik. Ha az ellenség engedi: nem hibásan teszed. Mert Rómában sokat beszélnek ám. De ha megjöveteleddel a háború véget érhet: legelső ez legyen. A pénz, melly épen készen állt, el lőn határozva számodra. Servius [2] legjobb barátod. Rajtunk semmi múlni nem fog.

Rómában, junius 6-kán, 710.

F. X. 23. LIX. 855.

Plancus Cicerónak!

Isten látja lelkemet, Ciceróm! soha nem sajnálok legnagyobb veszélyekkel is szembeszállani a honért; csak, ha rajtam valami történik, vakmerősködés vádja ne érjen. Elismerném, hogy oktalanságból hibát követtem el, ha Lepidusnak valaha szivem

[1]) Még ekkoi Lepidus azon jelentése, melly a 848-ik levélben látható, nem érkezett volt meg Rómába; különben itt el nem mulasztá vala Cic. tudtára adni Brutusnak, hogy azóta Lepidus árúlóvá lett s bűnét már a tanácsnak be is vallotta.

[2]) Unokatestvére Brutusnak. Vannak kik helyette *Serviliust* irnak, de rosszúl.

szerint hittem volna. Mert a hivékenység tévedés inkább, mint vétek s legjobb ember keblébe is igen könnyen belopódzik. De nem e hiba az, melly miatt majdnem lépre kerültem. Mert Lepidust jól ismertem. Vallyon mi hát? A szerénység, mi háborúban igen veszélyes, kényszeritett e helyzetbe jönnöm. Mivel attól féltem, ha vele egy helytt nem leszek, majd valami ócsárlómnál úgy fogok föltűnni, mintha Lepidusnak igen is nyakas ellene volnék s konokságom által a háborút csak szítanám. Azért hadaimat Lepidusnak és Antoniusnak csaknem orruk elé vittem s 40,000 lépésnyi közt hagyva, megtelepedtem, olly czélból, hogy vagy rögtön rájok mennem, vagy jó móddal visszavonúlnom lehessen. A hely megválasztásánál még arra is néztem, hogy előlről egy folyó fedezzen, melly az átkelést késlelje [1]) s hogy a vocontiusok [2]) közel legyenek, kiknek helységein által biztos út nyiljék előttem. Lepidus, kétségbeesvén jövetelem iránt, mit nem kevéssé lesett volt, magát május 29-kén napján Antoniussal összekapcsolta s még az nap táboraikat felém megindíták. 20,000 lépésre voltak, mikor a dolog felől tudósittattam. Istenek segedelmével akkép intézkedtem, hogy mind gyorsan visszavonúlhassak, mind e távozásom semmi szökéshez hasonlót ne mutasson; egy katona, egy ló, egy darab podgyász is el ne veszszen, vagy ama bőszült rablóktól el ne fogattassék. Így junius 4-kén minden hadamat az Isarán átszállitottam s a hidakat, mellyeket verettem, leszaggattattam, hogy

[1]) Az ellen részéről.

[2]) Gallia Narbonensisben, a Rhodanus folyó közelében lakott népség. *Plin. lib. III. cap. 4.*

embereimnek magok összeszedésére idejek legyen s én ezalatt tiszttársammal egyesüljek, kit ezen levelem kelte után harmad napra várok. Laterensisünk hűségét s példás érzelmét a köztársaság iránt mindig el fogom ösmerni; hanem Lepidus iránti túlzott engedékenysége valóban nem igen tette őt szemessé e veszélyek észrevételére. És most midőn látta, hogy kelepczébe vitetett, kezét, mellybe méltóbb joggal foghat vala Lepidus vesztére fegyvert, önnön maga ellen kivánta emelni. Hanem ezen merényében meglépvén gátolva, még él s mondják, életben is marad. De részemről a dologról kevés bizonyosat tudok. A hongyilkosok nagy fájdalmára én megmenekültem tőlök; mert ellenem szintolly dűhtől ragadtatva törtek, mint a haza ellen. S legújabb boszújok onnét van, hogy Lepidust egyre szorongattam, oltaná el a háborút; hogy a tartott értekezleteket [3]) rosszaltam; hogy a Lepidus nevében [4]) hozzám küldött követeket szemem elébe jönni nem hagytam; hogy C. Catius Vestinus hadtribunt, kit hozzá Antonius levéllel küldött, elfogtam. S én ezen csak azért is örűlök, mert bizonyos, hogy minél inkább törnek ellenem, annál nagyobb fájdalmukra esett nekik a felsűlés. — Te, édes Ciceróm, mit eddig tettél, azt tedd tovább is. Engem, ki táborban állok, szemesen és izmosan támogass. Jöjjön Caesar [5]) hadaival, mellyek a legbiztosabbak; vagy ha őt valami körűlmény gátolja, küldjétek seregét. Az ő személye is nagy veszélyben forog. A mi csak az árúlók táboraiban a

[3]) Lepidus és az antonianusok köztt.

[4]) Mert Lepidus jót állt érte, hogy Antoniusnak Plancushoz bocsátott követei, onnan bántatlanúl vissza fognak térni.

[5]) Octavianus.

hon ellen előállható volt, már mind egybegyűlekezett. És a főváros megmentésére miért ne használnánk minden eszközt, a mivel csak birunk? Csak ti nálatok ne legyen otthon hiány: a mi engem illet, én részemről a köz ügynek minden tekintetben bőven megfelelek. Téged pedig, én Ciceróm, mondhatom, napról napra jobban szeretlek s érdemeid naponként élesbbé teszik abbeli aggodalmamat, hogy szeretetedből, vagy véleményedből veszteni találok valamit. Óhajtom, hogy jótétidet buzgó szolgálataimmal valahára személyesen kedvesebbekké tehessem rád nézve.

Cularoból [6]), az allobrox határról, junius 6-kán, 710.

F. X. 32. LX. 856.

C. Asinius Pollio Cicerónak!

Balbus [1]) quaestor sok kész pénzt, nagy mennyiségű aranyat s még több ezüstöt a köz jövedelmekből összekaparván [2]), a katonáknak sem adva ki zsoldukat, magát Gadesből [3]) elhordta s miután Calpénál [4]) a zivatar három napig feltartá, junius 1-jén,

---

[6]) Város Galliában az Isara folyó mellett; melly később Gratianus Caesartól *Gratianopolis* nevet kapott; vagy is a mai *Grenoble*. Azomban variánsa van, s majd minden codexben *Civarone* iratik helyette.

[1]) Gaditanus; fija annak a L. Cornelius Balbus testvérének, ki mellett tartott beszédét Cicerónak birjuk. Hogy atyjától megkülömböztessék a 332. 334. s 347-ik levelekben *Balbus Minornak* mondatik.

[2]) A közpénzek beszedése mint quaestornak kötelességéhez tartozván.

[3]) Város Hispania Baeticában; ma *Cadix*.

[4]) A mai *Gibraltar*.

ugyancsak derekasan ellátva Bogudes [5]) országába átcsapott. Vallyon a legújabb hirek Gadesbe viszik-e ismét, vagy Rómába — minthogy minden egyes hirre csúful változtatgatja terveit — még nem tudom. De a lopásokon, ragadozásokon, szövetségesek vesszőzésein kivül, még a következőket is tette s pedig, mint kérkedni szokott, Caesar példájára: A játékok alkalmával, mellyeket Gadesben adott, Herennius Gallus szinészt, a kit az utolsó játéknapon arany gyűrűvel ajándékozott volt meg, a 14 soros űlésbe [6]) vezette, miután ennyi sor lovag-űlést készittetett. A *quatuorviratust* [7]) magának meghosszabbitotta [8]); két nap alatt két évre tette meg a választásokat, vagy is kinevezte, kiket neki tetszett [9]). A száműzötteket visszahívta [10]); nem az újabb időkből valókat, hanem az akkoriakat, mikor a tanács [11]) a lázzadóktól részint leöletett, részint kiűzetett Sex.

---

[5]) Mauritánia királya Afrikában.

[6]) E tizennégy sor űlés a szinházban csupán a lovagrendet illette; arany gyürüt pedig csak lovagok viselhettek. Balbus tehát e tettével Caesart akarta majmolni, ki miután Laberius római lovagot szinpadra léptette s ez magát a miatt lovagi rangjából a közönség által kitudatni látta, Caesar őt azzal vigasztalta meg, hogy neki 500,000 sestertzet s új arany gyürüt ajándékozván, ezzel ismét lovagot csinált belőle és előtte a 14 padot újra megnyitotta. *Sveton. Jul. Caes. cap. 39. Macrob. Saturn. II. 7.*

[7]) Szabad községekben vagy municipiumokban, mellyekhez Gades is tartozott, a *quatuorviratus* volt a legfőbb hivatal, mint Rómában a consulság.

[8]) Mint Caesar a dictatorságot.

[9]) Mint Caesar mikor a parthusok ellen indulni készült, három évre előre megválasztatta a tisztviselőket.

[10]) Mint Caesar majd mind azokat, kik a *Lex Pompeia* folytán száműzetve voltak. *Caes. de B. C. III. 1.*

[11]) Érti a gadesi *decuriókat*, mert municipiumokban ezekből állott a tanács.

Varus [12]) proconsulságában. Ezekben pedig már Caesar példáján is túlment: hogy a játékokon Lentulus proconsul megkisértéséért tett útját [13]) *praetextában* [14]) adatta volt elő. És a játék alatt, viselt dolgai emlékén elérzékenyülvén, még sirt is. A gladiatori előadásoknál viszont, bizonyos Fadius nevű pompeiuspárti katona miatt, minthogy ez a játékra kényszerítve volt, s kétszer ingyen küzdvén, többször az ő szavára sem akart, hanem a néphez menekült — először a népre gallus lovasokat küldött (mert ellene, mikor Fadius megragadtatott, köveket szedtek fel) azután az embert előhurczoltatván, a szintéren a földbe ásatta és elevenen égettette meg [15]);

---

[12]) Nem egészen bizonyos, mellyik Varust kelljen érteni; hanem valószinű, hogy az a Sex. Quintilius Varus lesz, ki 696-ban praetorságot viselt s így a reá következett évben mint kiszolgált praetor, proconsuli czimmel Hispaniába mehetett. *Pighius* a hires commentator messze vetette a sulykot, midőn azt állitá, hogy az itt említett Varus 710-ben volt Hispaniában proconsul, mert hisz a szövegből világos, hogy régibb időről beszél Cic. Mit csak azért jegyezünk meg, hogy a legjobb commentatoroknak sem kell vakon hinnünk, hanem jól végére járnunk, igaz-e a mit beszélnek, és mi ezt forditásunknál sehol el nem mulasztottuk. F.

[13]) L. Cornelius Lentulus consul a polgárháború első évében a Rómát ott hagyott Pompeiust követte, és őt később Görögországba is elkisérte. Mielőtt Italiából kiment volna, Caesar ezt a Balbus Minort küldte hozzá megbizásokkal s azon igérettel, hogy provinciát biztosit Lentulus számára, ha Rómába ismét visszatér V. ö. a 332. 334. 347-ik levv. Velleius pedig *(l. b. II. cap. 51.)* azt mondja, hogy Balbus Görögországba ment át Lentulus után s ott tartott vele gyakori értekezleteket.

[14]) *Praetextának* hivták az olly szindarabot, mellynek tárgyát római esemény s főszemélyét vagy a *darab hősét* valami római tisztviselő (*praetextatus*) képezte.

[15]) Az ember-kivégzés e kegyetlen módja divatban volt a carthagóiaknál is, kikről idősb M. Cato ezt irta: *defoderunt in terram dimidiatos ignemque circumposuerunt, ita interfecerunt. Gell. Noct. Att. III. 14.*

mialatt maga jóllakva, mezítláb és kigombolt köntösben, hátravetett kézzel sétálgatott s midőn az a boldogtalan azt jajgatá: *született római polgár vagyok!* reá ezzel felelt: *eredj, kérj hát a néptől oltalmat.* Azután római polgárokat, közttök egy árrverésekre járó, Hispalban [16]) jól ismert zsibárust is, mivel rút képe volt, vad állatok elébe vettetett. Illy szörnyeteggel volt nekem dolgom. De róla majd szóval többet. Most már ez az első: határozzátok el, mihez akarjátok, hogy fogjak. Három biztos legióm van; mellyekből egyet, a XXVIII-dikat, minthogy ezt a háború kezdetén olly igérettel csalogatta Antonius magához, hogy a melly nap táborába lép, öt-öt száz dénárt ád a katonáknak fejenként; győzelem esetében pedig annyi jutalmat, mennyit a maga legióinak (miben határt és mértéket lehet-e nála föltenni?), imígy föl lévén lovalva, bizony nagy nehezen tarthattam meg s meg sem is tarthatám vala, ha egy helyen állitom fel, miután még némelly egyes cohorsok is lázadást csináltak. A többi legiókat sem szűnt meg levelekkel s végtelen igéretekkel izgatni. Nem külömben Lepidus is, úgy maga, mint Antonius levelei által egyre zaklatott, küldjem már el neki a XXX-ik legiót. S így azt a sereget, mellyet sem bármi árron eladni, sem azon veszélyektőli félelem miatt, mellyek az ő győzedelmök esetében fenyegettek, megfogyasztni nem akartam, a köztársaság számára megőrzöttnek s megtartottnak nézhetitek, s egyszersmind elhihetitek hogy bármit parancsolátok vala, úgy megtettem volna, mint megtettem azt, a mire parancsom nem volt tőletek. Ugyanis mind a provinciát békében, mind a sereget hatal-

[16]) A mai Sevilla Spanyolországban.

mamban tartottam; provinciám határait sehol át nem léptem; katonát, nemcsak legióbelit, de segédhadból valót is, egyet sehová nem eresztettem és kiket a kimozdúlt lovasokból [17]) is megkaphattam, halállal bűntettem. Mindezért én, hahogy a haza mentve lesz, bőven megjutalmazva érzem magamat. S ha engem a köztársaság és tanács nagy része jobban ismert volna, még több hasznomat veheték vala. Levelemet, a mellyet Balbusnak, ki most is a provinciában van, irtam, küldöm neked átolvasás végett. Ha a *praetextát* [18]) is akarod olvasni: barátomtól Gallus Corneliustól [19]) kérd elő.

Cordubából, junius 8-kán, 710.

F. XII. 8. LXI. 857.

M. T. Cicero C. Cassiusnak sok üdvet!

Lepidus sógorod gazságát, végtelen könnyelműségét s állhatatlanságát az újságokból, mellyek hozzád bizonyosan megiratnak, gondolom, fogtad érteni. És így, midőn azt véltük, a háború véget ért, megujúlt háborút folytatunk s minden reményt D. Brutusba és Plancusba helyzünk; vagy, ha igazán tudni akarod, beléd és M. Brutusba, nemcsak a rögtöni menekülhetésre, ha (mit nem szeretnék) valami baleset történnék — de az állandó szabadság megalapitására nézve is. Itt mi Dolabella felől ollyanokat hallunk, a miket szeretünk [1]); de biztos forrásaink nincsenek. Te pedig tudd, hogy mind a mostani köz-

[17]) A kik állásaikat vagy a tábort otthagyták.

[18]) Mellyről föntebb szó van.

[19]) Az a jeles költő, kinek neve alatt hat elegia maradt ránk.

[1]) Hogy t. i. tőled elnyomatott volna.

vélemény, mind a jövő reménye szerint is nagy ember vagy. Ezt tartván hát szemed előtt, iparkodjál a legfőbbeket elérni. Nincsen semmi olly nagy, mit a római nép általad kivihetőnek s elérhetőnek ne tartson. Légy jó egészségben.

Rómában, juniusb. 710.

F. XII. 9. LXII. 858.

M. T. Cicero C. Cassiusnak sok üdvet!

Leveleid rövid volta engem is az irásban rövidebbé tesz. De, hogy igazán megmondjam, nem is igen jön eszembe, mit irjak. Mert jól tudom, hogy a mi dolgaink, a napi események sorában veled közöltetnek; de mi a tieidet nem tudjuk. Mintha csak el volna rekesztve Ásia, annyira nem jut onnét hozzánk semmi is, a Dolabella elnyomatását illető hireken kivül; mellyek elég állandóak ugyan, de eddig gazdájok nincsen. Midőn mi már a háborút bevégzettnek hittük, egyszerre Lepidusodtól a legnagyobb aggodalomba ejtettünk. Azért elhitesd magaddal, hogy a köztársaság legnagyobb reménye benned és hadaidban van. Biztos seregekkel birunk ugyan [1]), hanem mégis arra, hogy reményem szerint, minden szerencsésen üssön ki, sokat fog tenni, hogyha te megjössz. Mert a köztársasághoz csekély a remény (*semminek* nem szeretném mondani); de akármennyi legyen is, a te consulsági évedhez [2]) van kötve. Légy jó egészségben.

Rómában, juniusb. 710.

---

[1]) Érti Plancus és D. Brutus hadait.

[2]) Cassius M. Brutussal 712-kre már ki volt jelelve consulnak.

F. XII. 13. LXIII. 859.

Cassius [1]) M. Cicerónak üdvet!

Ha jól vagy, örvendek; én jól vagyok. Mind a köztársaság szabadulásán s győzelmén [2]) örülünk, mind újra kezdett érdemeidet, hogy mint consularis magadban a legnagyobb consult túlmúltad, gyönyörűséggel szemléljük s eléggé bámúlni nem győzzük. Én nem tudom, némi végzetszerű rejlik a te erényességedben — már ezt sokszor tapasztalók. Mert a te polgárköntösöd szerencsésebb bárki fegyverénél; az most is a majdnem legyőzött köztársaságot az ellenség kezeiből kiragadá s nekünk visszaadá. Ezentúl hát szabadon élhetünk. Most már te legnagyobb s előttem (mint a hon mély gyászában tapasztaltad) legkedvesebb polgár, tanúságot tehetsz mind irántad, mind a veled olly szorosan összeforrt köztársaság iránt táplált szeretetemről; és a mikre nézve gyakran megigérted, hogy rólam, míg szolgák leszünk, el fogod hallgatni, de kimondod, midőn hasznomra válhatnak — most azokat nem annyira kimondatni, mint veled éreztetni óhajtom. Mert nem annyira kivánok általad a világ véleményébe ajánlva lenni, mint a te véleményedben méltólag és mint érdemlem, úgy állni; miszerint újabb lépéseimet [3]) ne elhamarkodottaknak, se következetleneknek, hanem

---

[1]) Mellyik Cassiust kelljen érteni, nem bizonyos. Lehet azt a L. Cassiust, Cassius proconsul unokaöcsését, kiről Appianus (*lib. IV. de B. C.*) mondja, hogy a Philippinél vívott csatában, föltett szándékkal, halálig harczolt.

[2]) Érti a Mutinánál nyert győzelmet; mellynek híre későn jutott Ásiába el.

[3]) Mellyeket majd alább előrol.

azon elveimmel, mellyeknek te tanúja vagy, egyezőknek itéld és engem a haza legszebb reményére nem kis részben magad által nevelendőnek nézz [4]). Vannak ugyan M. Tullius, gyermekeid s rokonaid hozzád érdemesek s előtted méltán igen kedvesek; s ezek után mindjárt kedveseknek kell lenni előtted a hazában azoknak is, kik szaktudományaidban buzgó követőid s kiknek hogy bővében légy, óhajtom. De azért nem hiszem a legnagyobb szám által is úgy kiszoritva lenni magamat, hogy engem is befogadni s mindenre, a mit kivánsz s jónak látsz, alkalmazni ne tudj. Érzelmemmel talán megnyerhetem tetszésedet. Észtehetségemet, bárminő legyen is, bizonyos, hogy a hosszas szolgaság a valónál kisebb mértékben láttatta. Én Ásia provincia tengermellékéről és a szigetekből, a mi hajókat lehetett, elhoztam. Hajóslegényeket, a városok nagy nyakassága mellett is, elég gyorsan összeszedtem. Utána mentem Dolabella hajóhadának, mellyet Lucilius [5]) vezérelt, ki a hozzám átjövésre többször reményt nyújtván, de mindig hátrább húzódván, most legutóbb Corycusba [6]) vonúlt és az elzárt kikötőben állást venni kezdett. Ezt hát abban hagyván, mivel mind a táborba költözést tanácsosbnak véltem, mind mert másik hajóhad is jött még, mellyet múlt évben Bithyniában Tullius Cimber szerzett volt s mellynek

---

[4]) Ebből láthatni, hogy e levél irójának fiatal embernek kellett lennie s hogy e szerint sem C. Cassius proconsul, sem valamellyik testvére, u. m. Lucius, vagy Quintus szinte nem lehetett. V. ö, az 1-ső jegyz.

[5]) Appianus Dolabella hajóhadának vezérét L. Figulusnak nevezi. Itt hát Lucilius helyett vagy csupán *Luciust*, vagy *L. Figulust* kellene olvasni.

[6]) Város és kikötő Ciliciában.

élén Turulius quaestor állott, Cyprusba jöttem. A mikről itt értesültem, minél előbb megirni kivántam. Dolabellát valamint a tarsusiak, e legrosszabb szövetségeseink, úgy a még sokkal bőszültebb laodiceabeliek önként meghivták; melly két városból ő, a görög katonák száma szerint, némi hadsereg-formát állitott össze. Tábora Laodicea városa alatt van feltütve és a bástya egy részét lerontván, a tábort a várossal összekötötte. Cassiusunk [7]) tiz legióval és húsz segéd cohorssal s 4000 lovassal Paltostól [8]) 20,000 lépésnyire szállt táborba s azt hiszi, hogy csata nélkül győzhet. Mert már a gabona árra Dolabellánál tizenkét dénár [9]). Hacsak a laodiceabeliek hajóin nem fog szállitni valamit, maholnap éhen kell vesznie. S hogy ne szállithasson, arról mind Cassius jó nagy hajóhada, mellyet Sextilius Rufus vezérel, mind az a három a mellyeket én, Turulius és Patiscus hoztunk, könnyen fognak tenni. Kérlek hát, jó reménnyel legyetek s bizzatok, hogy mint ti otthon a közügyön segitettetek, úgy nekünk is nem sokára lesz módunk rajtatok segitni. Élj szerencsésen.

Cyprusban, Crommyu-acrisból [10]), junius 12-kén, 710.

F. XI. 25. LXIV. 860.

M. T. Cicero D. Brutusnak sok üdvet!

Midőn leveledet naponként várnám, egyszerre Lupusunk hozzám izen, irjak neked, ha akarok. Én

[7]) C. Cassius proconsul.

[8]) Város Syriában.

[9]) Érti mérőjét. És így, ha a római medimnust és dénárt a mi mérőnkkel s pénzünkkel egybevetjük, akkor a búza mérője 2½ talléron kelt.

[10]) Cyprusi tengerfok, Strabo s Ptolemaeus szerint.

meg nem valék rest, bár nincs is mit irnom, tudván, hogy a történteket úgy is közlik veled. De mert az üres fecsegést levélben, mint hallom, nem szereted: a rövidséget, mellyben mester vagy, tartom szem előtt. Tudd hát: benned s tiszttársadban [1]) fekszik minden remény. Brutusról [2]) még eddig semmi sem bizonyos. Részemről őt, mint kívánod, magán leveleim által a háború közös vitelére serkentgetni meg nem szűnöm. S vajha már itt volna! akkor a főváros benső veszélyétől [3]), melly pedig nem csekély, kevésbbé félhetnénk. De mit teszek? Nem követem *laconismusodat* [4]). Imé már a második lap következik. Győzz és légy jó egészségben.

Rómában, junius 18-kán, 710.

F. XII. 10. LXI. 861.

M. T. Cicero C. Cassiusnak sok üdvet!

Sógorod Lepidus, az én jó barátom, junius 30-kán a tanácstól általános szavazattal ellenségnek itéltetett; úgy a többiek, kik vele a köztársaságtól elpártoltak; kiknek mindazáltal septemberhó 1-jéig magokba-térésre idő van engedve. A tanács valóban szilárd; de segélyedben van a legnagyobb remény. A háború, a midőn ezt irom, ugyancsak nagyban foly, Lepidus gazsága s hiúsága miatt. Dolabelláról mindennap kivánatosakat hallunk [1]); de még

---

[1]) Plancusban.

[2]) Marcus Brutus értendő.

[3]) Mert már voltak, kik Pansa s Hirtius consulok halála után Octavianust a consulságért pályázásra biztatgatták.

[4]) Szokott rövidségedet a levélirásban.

[1]) Mik oda mutatnak, hogy az ember el van nyomva.

eddig forrás nélkül — a hir szája után. Mi ámbár így van is, azon jelentésed után, mit május 7-kéről a táborból vettünk, olly meggyőződéssel vala a polgárság, hogy minden azt hitte, ő már el van nyomva, te pedig hadaddal Italiába jössz; miszerint, ha mindez óhajtásunkhoz képest végződik, eszed- és tekintélyedre: ha pedig, mint háborúban meg szokott történni, valamiben felakadás lenne, seregedre támaszkodjunk. Én részemről e sereget minden tőlem telhetőkkel ki fogom tűntetni; minek akkor lesz ideje, mikor majd tudatik, mi segélyt fog hozni, vagy hozott már e hadsereg a köztársaságnak. Mert eddig még csupán készületei hallatnak, mellyek igen jók s dicséretesek ugyan; de bevégzett tény váratik; mi azomban, hiszem, vagy van is már, vagy közelget. A te hősiességednek s nagy jellemednek párja nincs. Azért óhajtjuk, hogy minél előbb Italiában láthassunk. Birni hiszszük a köztársaságot, ha téged birandunk. Gyönyörűen győzénk vala, ha Lepidus a kifosztott, fegyvertelen, futó Antoniust magához be nem fogadja. De nem is volt soha Antonius a polgárság előtt ollyan útálatban, a minőben van Lepidus. Mert amaz a megzavart közállapotból: emez a békéből s győzelemből éleszté fel a háborút. Emezzel választott consulaink [2]) állnak szemben, kiknek irányában nagy ugyan a remény, de más felől az aggodalom is a csaták bizonytalan kimenetele miatt. Azért hitesd el magaddal, hogy minden rajtad s Brutuson fekszik s csak ti rátok várnak, jelesen Brutusra minden perczben [3]). Ha, mint én remélem, az

[2]) D. Brutus és Plancus.

[3]) Mint ki Macedoniából hamarább megérkezhetett, mint Cassius a távolabb eső Syriából.

ellent legyőzve jöttök: szavatokra a köztársaság még föléled s valami tűrhető állásra vergődik. Mert tömérdek, a mit orvosolni szükség, ha mindjárt a köztársaság ellenségei bűnétől egészen megszabadúlva lenni látszanék is. Élj szerencsésen.

Rómában, quintilis elején, 710.

F. X. 24. LXVI. 862.

Plancus imperator s választott consul Cicerónak üdvet!

Nem tehetem, hogy minden érdemeidért egyenként ki ne fejezzem hálámat előtted; bár valóban szégyelve teszem. Mert sem ama szoros viszony, mellyben veled, akartad, hogy legyek, hálálkodásra nem látszik szorúlni; sem olly nagy jótéteidért nem szeretném kötelességemet silány beszéddel rövni le, hanem elismerésemet tiszteletem, hódolatom és ragaszkodásom által személyesen akarom tanusitani. És ha élnem engedtetik, minden lekötelezett barátaidat, sőt szerető rokonaidat is az iránted való tiszteletben, hódolatban és ragaszkodásban legyőzni akarom. Mert hogy a te szereteted s rólam való véleményed reám állandó díszt, vagy mindennapi gyönyört hozand-e többet nekem, nehéz megmondanom. — Katonáim érdekeit sziveden viselted; kiket én (mert tudod, soha rosszban járni nem szoktam) nem hatalmam kedvéért kivántam a tanácstól megjutalmaztatni, hanem, mert először, őket arra méltóknak itéltem; azután mivel akartam, hogy bármi esetben a köztársasághoz jobban lekötve legyenek; és végre, hogy őket, kik minden csábitásoknak [1]) általában

[1]) Antonius s Lepidus részéről.

hátat forditottak, olly karban lehessen számotokra megtartanom, a millyenben eddig voltak. Én itten mostanig mindent maga épségében föntartottam. És ez eljárásom, bár tudom is a nép az illy győzelemre (és nem is ok nélkül) melly igen vágyódik, remélem, tőletek helyeseltetni fog. Mert hogyha itt e hadakat valami baj érné: nincsen a köztársaságnak nagy segédereje készen, melylyel a hongyilkosok dühének s rablásainak hirtelenében ellentállhasson. Seregeinket pedig, hiszem, ismered. Az én táboromban három koroncz legió van és újonczokból egy, a legderekabb valamennyi köztt. Brutus táborában egy koroncz legió, egy két-éves és nyolcz újoncz. És így az összes hadsereg számra jó nagy; de erőre csekély. Mert csatában mennyit lehessen az újonczokban bizni, sokszor tapasztaltuk. Ha e derék hadunkhoz még vagy az áfrikai sereg, melly koronczokból áll, vagy a Caesaré jött volna: úgy a köztársaság sorsát bizvást koczkára tehetnők [2]). És a mi Caesart illeti: látván, hogy ő közelebb van, egyre sürgettem őt leveleim által s igérte is mindannyiszor, hogy eljön haladék nélkül; azomban úgy veszem észre, e gondolatról lemondván, más tervekre adta magát. Én mégis Furniusunkat szó- s irásbeli megbizásokkal hozzá menesztettem, ha tán kieszközölhetne valamit. Te tudod, Ciceróm, hogy mi a Caesar [3]) iránti vonzalmat illeti, én abben veled osztozom; mind mert őt már Caesar [4]) életében, ezzel folytatott barátságomnál fogva ápolnom s szeretnem kellett; mind

---

[2]) Bátran vívhatnánk érette csatát Antonius és Lepidus ellen.

[3]) Octavianus.

[4]) Julius Caesar értendő.

mert ő maga is, mennyire kiösmerhettem, igen szerény és szép érzésű volt, és mert azon közöttem s Caesar között fennállt kitűnő barátság mellett, azt, ki az ő választása s a tied után lőn fijává fogadva, szintannak nem nézni illetlenek vélem. Azért mit neked itt irok, bizonyára inkább sajnálattal, mintsem ellenséges indúlatból teszem. Hogy Antonius máig él; hogy Lepidus mellette van; hogy hadakkal nem megvetendőkkel birnak, hogy remélnek és mernek — mind Caesarnak köszönhetik. A régiebbeket nem is akarom felhozni. Ha akkor, mikor úgy fogadta, hogy eljön, tetszett volna eljönnie: immár a háború vagy el volna fojtva, vagy amazok nagy kárával a nekiek olly veszélyes Hispaniába [5]) kilökve. Mi szándék, vagy kik tanácsa vonhatta őt e nagy s rá nézve még szükséges és üdvös dicsőségtől is el s vihette át a világ nagy megijjesztésével [6]) és olly izetlen tolakodással a csak pár hónapos consulság tervére [7]) — ki nem találhatom. Úgy hiszem, e tárgyban mind a köztársaság, mind az ő javáért, rokonai [8]) sokat tehetnének; gondolom, sokat magad is, kinek annyi

---

[5]) Minthogy ott lőnek meglepve Pollio hadától.

[6]) Érti a tanács nyakára küldött katonákat. De talán Plancus már azt is hallhatta, hogy mikor a tanács a katonaság e szokatlan föllépése által meglepve hirtelenében nem tudta, mit tegyen, a katonák élén állott Cornelius centurio, felső katona-kabátját dölfösen válláról hátra csapván, kardja markolatára mutatott s így szólott: „majd megteszi ez, ha ti meg nem teszitek.“ *(hic faciet, si vos non feceritis). Sveton. Aug. cap. 26.*

[7]) Octavianusnak egyszerre kedve jött magát még ez évből hátra levő pár hónapra consulnak megválasztatni, s ennek kivitele végett 400 katonát küldött be a tanácsba, kik a hadsereg nevében részére a consulságot követeljék.

[8]) Különösen mostoha-apja Marcius Philippus s nővérének férje C. Claudius Marcellus.

szolgálatával él [9]), mennyivel senki kivűlem. Mert részemről soha feledni nem fogom, hogy neked legnagyobb s legtöbb hálával tartozom. Megbiztam Furniust, végezzen ezekről vele. Ha lesz nála annyi tekintélyem, mennyinek lenni kellene; sokat fogok neki segithetni. Igy most a hadviselésben nehezebb az állásom, mert sem az összeütközést nem igen látom biztosnak, sem annak kerűlése által is arra okot szolgáltatni nem akarok, hogy a köztársaságot nagyobb veszély érhesse. De ha Caesar magába tér, vagy ha az afrikai legiók hamarjában megérkeznek [10]): e részben biztositlak titeket. Kérlek, mint elkezdted, szeress s légy meggyőződve a felől, hogy mindenestűl a tied vagyok.

A táborból, quintilis 28-kán, 710.

---

[9]) Cicero Octavius irányában szerzett érdemeit olvashatni az V-ik s XIV-ik *Philippicában.*

[10]) Meg is jöttek nem sokára a tanács rendeletéből, és ez a tanácsba ollyan lelket öntött, hogy Octavius iránt mutatott eddigi engedékenységét megbánva, mindjárt végzést hozott, mellyben az Octavius hadától körűlvett főváros fegyverrel védését elhatározta.